payel

BİLİMDE CİNS AYRIMI

Çeviren: Şemsa Yeğin

EVELYN REED

Evelyn Reed 1905 yılının Ekim ayında Birleşik Amerika'da dünyaya geldi. New York'da bir resim akademisine giderek resim eğitimi gördü. Bir süre ressamlık yaptı. Daha sonra Kadın Bağımsızlığı Hareketi'ne katıldı. Bu hareketin içinde ve en önde çalıştı. Bu hareketi bilimsel temellere oturtmak için çalışmalar yaptı. ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya, İrlanda, Kanada, İngiltere ve Fransa üniversitelerinde kadın bağımsızlığı, evlilik, aile ve insanın evrimi konularında dersler verdi. Akademik bir eğitim görmemiş olmakla birlikte ABD'de ve dünyada yetkin bir insanbilimci olarak kabul edilmiş, yirmi beş yıl süren insanbilimsel incelemelerini başyapıtı olan *Kadının Evrimi*'nde ölümsüzleştirmiştir. Yalnız ABD'de yayımlandığı yıl üç kez basılan bu kitap, insanbilim ve toplumbilim alanlarında büyük tartışmaların doğmasına neden olmuş, üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. Kitap daha şimdiden birçok dile çevrilmiştir. Reed, 1979 yılında New York'da öldü.

Yapıtın özgün adı: Sexism and Science

•

Yayın hakları (copyright): Pathfinder Press 1978, A.B.D.

•

Türkçe yayın hakları ©: Payel Yayınevi

•

Türkçe ilk basım: Şubat 1987

Evelyn Reed'in
tüm yapıtlarının
Türkçe yayın hakları
Pathfinder Press'den
satın alınmıştır.

EVELYN REED

BİLİMDE CİNS AYRIMI

İngilizce aslından çeviren
ŞEMSA YEĞİN

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

İÇİNDEKİLER

Giriş 9

Maymunbilim ve Önyargı 11

Toplumsal-dirimbilim ve Yalancıbilim 50

«Çıplak Maymun» ve Saldırganlık Konusundaki Öteki Kitaplara Yanıt 77

Lionel Tiger'ın «Kümelenen Erkekler» Adlı Kitabı: Bir Kadın Düşmanının Kendi Portresi 103

İnsanbilim ve Feminizm —Bir Görüş Alışverişi— Haymes'in Engels ve Reed Üzerine Bir Eleştirisi ... 119

Anaerkilliğin Getirdikleri 156

Claude Levi-Strauss'un «Temel Akrabalık Yapıları» Konusundaki Yanlış Fikirleri 173

Evrimcilik ve Karşı-Evrimcilik 217

GİRİŞ

Bilim, tanımı ve gelenekler gereği, tümüyle nesnel ve taraflılıktan uzak bir çalışma alanı olarak kabul edilmiştir. Ancak bu, bir gerçeklik değil, özlenen bir erek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilimle uğraşanların etkinlikleri ve bilimsel kuramların oluşturulması, her türlü etkiden uzak bir boşluk içinde gelişmemektedir. Bunlar, kurulu düzenin içinde varolan her türlü eğilimle karşılaşmak durumundadırlar; bu eğilimler bilim adamlarının vargılarını etkilemekte, bazen do çarpıtmaktadırlar.

Önyargıların etkileri, özellikle insan yaşamına, insanın tarihine ve değerlerine en yakın olan bilim dallarında daha güçlü olma eğilimi göstermektedirler. Bunlar arasında dirimbilim, toplumbilim, insanbilim ve ayrıca, toplumsal-dirimbilim ve maymunbilim (primatoloji) diye adlandırılan iki yeni bilim dalı bulunmaktadır. Bu kitapta söz konusu edilen bilim dalları bunlardır.

Kitaptaki incelemeler, bu değişik alanlarda çalışan bilim emekçilerinin yaptığı gerçek buluş ve ilerlemeleri küçük görmemekte, onların değerlerini yokumsamamaktadır. Amacımız, bu bilim dallarının içine sızarak içerdikleri hakikatleri yozlaştıran, olguları çarpıtan yapay-bilimsel kavrayışların, hangi özgün yönleriyle kendilerini gös terdiğini ortaya koymaya çalışmaktır.

Son yıllarda, dirimbilimin soyaçekim dalında varılan sonuçlarda, bazı yazarların vargılarında ırkçılık güdüldüğü konusunda çok yazı yazıldı. Bu kitapta ele alınan toplum bilimleriyle dirim bilimlerindeki cinsçi yaklaşımlaray-

sa pek fazla önem verilmedi. Bu cinsçi yaklaşımlardan bazıları, onlara karşı daha duygulu olmak durumunda olmaları, ve hem bilimsel hakikatin gidişine hem de toplumsal gelişmenin gerektirdiği mücadelelere getirdikleri zararın bilincinde bulunmaları nedeniyle kadın bağımsızlığı hareketi savaşçıları tarafından gün ışığına çıkarılmaktadır.

Bu kitaptaki ilk üç incelemede, görece olarak yeni birer bilim dalı olan toplumsal-dirimbilimle maymunbilim (primatoloji), son beş incelemedeyse insanbilimin durumu ele alınmaktadır. Hepsi de, benim temel yapıtım olan *Kadının Evrimi*'ni ortaya çıkaran çalışmanın birer yan ürünüdürler; bu yazılar, *Kadının Evrimi* adlı kitabın bir devamı ve eki olarak görülebilir.

Evelyn Reed
Kasım 1977

MAYMUNBİLİM VE ÖNYARGI

Maymunbilim, ayrı bir bilim dalı olan maymun ve gerçek maymunların incelenmesine verilen yeni bir addır. İncelemeler, yeni değildir; Darwin'in insan türünün kökeninin maymunlar olduğunu ortaya koyduğu günlerden beri belli ölçüde süregitmektedir. *Primatoloji (Maymunbilim)* sözcüğü, bu hayvanların davranışları konusundaki bilgilerin birden çoğalması üzerine, 1960'ların başlarında kullanılmaya başlanmıştır.

Hızlanan bu ilgi akışı, yer yer ikisiyle de çakışan eğilimleri saymazsak iki ana yönde ilerledi. Bir yanda, laboratuvar örnekleri üzerinde yapılan deneysel araştırmaların, biyokimya, tıp, fizyoloji, ruhbilim, vb. için yararlı bilgiler sağlayacağı umuluyordu. Diğer yanda, yabanıl alanlarda maymunlar üzerinde yapılan araştırmaların, maymun yaşantısının daha iyi anlaşılmasıyla insan davranışı konusuna ışık tutması bekleniyordu. Bu tür gözlemler, insanbilimcilerle, genellikle «insan bilimi» diye anılan ve işe, zorunlu olarak maymundan insana geçişle başlamak durumunda olan bilim dallarında uğraşanlar için büyük bir hizmet sayılacaktı.

Ne yazık ki maymunbilim, büyük güçlükler arasında dünyaya gelmişti. İnsanların, yabanıl hayvanların eski yerleşme yerlerine sürekli olarak tırmanmaları, dünyadaki «yabanıl» hayvan sayısını azaltmıştı; özgür dolaşan hayvanlar, büyük çiftliklere ya da yerlilerin yerleşme yerlerine tıkılmıştı. Kimileri bir araya toplanmaları, kimileri de insanlarla ilişkide bulunmaları nedeniyle, tüm yabanıl

hayvanlar şu ya da bu ölçüde değişmiş bulunuyordu. Uygulamayla ilgili bu sorunların yanı sıra, insanbilimi etkileyen ve yeni doğmakta olan maymunbilime gölgesini düşüren kuramsal sorunlar, kuramların ciddi ölçüde çarpıtılması sorunu vardı.

On dokuzuncu yüzyılda bu bilim dalını kuranların evrimci yöntemine karşı olan yirminci yüzyıl insanbilimcilerinin büyük bir çoğunluğu, kendi bilim dallarındaki geniş kapsamlı kuramsal yaklaşımların yerine, inceledikleri canlıların yaşadıkları yerlerde yapılan tanımlayıcı incelemeleri değerlendirmeye çoktan başlamışlardı. Çoğu maymunbilimciler, aynı dar ampirik yolu izliyor, yürüdükleri yolda karşılarına çıkan genel kuramlara yan çiziyor, çalışmalarını, değişik maymun türleri üzerinde yapılan özgün incelemelerle sınırlandırıyorlardı.

Görgüye dayanan incelemeler, her bilimin gelişmesi için gereklidir; öne sürülen bir savı, desteklemek, onaylamak ya da geçersiz kılmak için gerekli kanıtları sağlarlar. Ancak bunlar, bir dizgeye dayalı kuramsal bir görüşün yerine geçirilemezler. Altmann'ın belirttiği üzere, «Maymunlarla ilgili yerel-gözlemsel araştırmaların şu sıralarda büyük ölçüde artması, yalnızca görgüye dayanan ampirik çalışmaların, kuramsal çalışmalara göre aşırı ölçüde hızla gelişmesi tehlikesini doğurmaktadır. Bilim ahlâkı, herkesçe bilinmektedir: gözlemsel ve kuramsal çalışma koşut olarak ilerlemelidir.»[1]

İnsanların maymunlardan türediğini kuramsal olarak ortaya koymak için evrimci yöntemi izlemek kaçınılmazdır. Bu yaklaşımdan kaçınan maymunbilimciler, çağdaş maymunların, eski çağlarda yaşayan maymunların aynı olduğu yolunda bir yanlış izlenimi kolayca verebilir. Bir milyon yıl önce, çok az sayıda insanın varolduğu dönemde, dünya, çok sayıda maymun da içinde olmak üzere, kalabalık bir yabanıl hayvan nüfusuyla doluydu. Bugün bu

---

1 Stuart A. Altmann, **Social Communication Among Primates** (Maymunlarda Toplumsal Haberleşme), s. 375-76.

oran ağır bir biçimde tersine dönmüştür. Dünyada aşağı yukarı dört milyar insan var. Yabanıl hayvanlarsa, sayıca öylesine azaldı ve uygarlık onları öylesine içine aldı ki, bunların büyük bir çoğunluğu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan türler kategorisine girmekte. Günümüze dek kalabilmiş birkaç maymun türünün davranışlarını değil insanların, kendi hayvan atalarınınkilerle bir tutmak bile bilimdışı olacaktır.

Bazı bilim adamları, ilgilileri bu yanlışlara karşı uyardı. Örneğin, Washburn ve Hamburg'un ortaklaşa kaleme aldığı bir bildiride, «Davranışların evriminin incelenmesinde temel sorun, çağdaş maymun ve gerçek-maymunların, insanın ataları olan maymunlardan olmamasından kaynaklanmaktadır,» demekteler. Ayrıca, evrimci yaklaşım yerine yerel alanlarda yapılan gözlem ve araştırmaları koymanın ya da hayvanları incelemeyi, «doğrudan doğruya insanı incelemek» olgusunun yerine geçirmenin tehlikeleri konusunda bilim adamlarını uyardılar. Bir meslekdaşlarına yazdıkları mektupta, «Simpson'ın 1964'deki sözünü yankıyoruz: 'Darwin öncesine dönmeyelim',» sözleri yer almaktaydı.[2]

Şimdi, daha önce maymunbilimin adını henüz almadığı yıllardaki bilim adamlarının ortaya koyduğu kuramsal temelleri inceleyelim.

Kuramsal Temeller

Doğacılar, canlıların iç organlarını inceleyen bilim adamları (anatomistler) ve dirimbilimciler, evrimci yaklaşımları sayesinde, hayvan yaşamındaki evreleri saptamayı başardılar. Buna göre insanın evriminde ilk basamak, ilk omurgalı türü olan balıklardı. Bu basamaklar daha sonra gelişen yüksek memelilere dek çıkıyor, gelişme-

---

2 S.L. Washburn ve D.A. Hamburg, Phyllis C. Jay'ın derlediği **Primates** (Maymunlar) adlı yapıtta. «Eski Dünya Maymun ve Gerçek Maymunlardaki Saldırgan Davranış» başlıklı bölüm, s. 459.

nin hayvanlar bölümü maymunlarda tamamlanıyordu. Maymunlar arasında da insansılar ya da yüksek maymunlar, en ileri noktada bulunuyordu. Ayrıca yüksek maymunlar arasında varolan dört maymun türü, yani goril, şempanze, orangutan ve uzun kollu maymungiller,* insanların doğuşunu gerçekleştiren maymun ataların uzak akrabaları olarak kabul edilmişti.

Maymunbilimin öncüleri, insanların yüksek maymundan daha aşağı bir türden türeyemeyeceğinin nedenlerini ve bu oluşumun nasıl geliştiğini göstermek için hayvanın milyonlarca yıl süren evrimi sırasında oluşan temel biyolojik organlarla çevresel etmenleri ve bu gelişimin evrelerini birer birer saptadılar.

Dirimbilimsel önkoşullar arasında en önemli olanı, elin —alet yapan insan için kaçınılmaz olan bu organın— serbest kalmasıydı. Dört ayaklı memeliler, bedenlerinin ön kısmını ileri doğru yürüterek dolaşırken, maymunlar, dik durma yetisini ve ellerle ayakların işlevleri arasında bir ayrım geliştirdiler. Maymunlar, yiyeceklerini yerde dişleriyle yakalamak yerine yüksek bir yerden elleriyle alıp ağızlarına götürebilirler. Sopa ve taş gibi nesneleri, alet kullanmayı andıran hareketlerle ellerinde tutabilir, bunları bir yerden bir yere koyabilirler. Elin kullanılmasıyla sağlanan izlenimler, beyne gitmekte, bu da bu hayvanları, tüm aşağı türlere göre daha zeki ve üstün kılmaktadır. İngiliz iç organlar uzmanı F. Wood Jones, elin etkinliklerinin, maymunlarda üstün bir beyin yapısı oluşturmasının nedenlerini açıklamaktadır.[3]

İngiliz Doğal Tarih Müzesinden LeGros Clark, maymunların evriminin, ilk evresindeki durumuyla sivri sincapçık ve makigiller, cadı maki, makak, uzun kollu may-

---

* Bu kitapta adı geçen tüm hayvan adlarının çevrilmesinde, TDK **Zooloji Terimleri Sözlüğü** (Ankara, 1963) esas alınmıştır. (Çev.)

3 F. Wood Jones, **Arboreal Man** (Ağaç Adam), Londra, Arnold and Co. 1926.

mungiller ve şempanzeyi içerdiğini belirlemiştir. Ancak yazar, «bu sıralamaya kesinkes bağlı kalınmasının» gerekmediği konusunda okurlarını uyarmaktadır; bunun nedeni, çağdaş primatların ilk çağ hayvanlarının aynı olmaması, insanlarınsa, çağımızda varolan türlerden hiçbirisiyle aynı soy çizgisini izlememiş bulunmasıdır. «Elbet, insanın, aslında bir şempanze atadan türediği, ya da bir maymunun bugün varolan makigiller türünden bir hayvandan geliştiği sonucu çıkarılmamalıdır.»[4]

Maymunları, daha düşük memelilere kıyasla daha çok biyolojik üstünlüklere sahip bir tür yapan bir başka önemli öge de bu hayvanların yavrularına göstermek durumunda olduğu uzun süreli ana bakımıydı. Fare ya da tavşanlar, bir batında dört ile on iki yavru doğurabilir. Bunlar cinsel olgunluğa altı ile sekiz ayda ulaşır, ve bir yıl içinde ergin hayvan durumuna gelirler. Bir babuin maymunu, bir batında tek yavru doğurur; söz konusu yavru, cinsel erginliğe üç yaşında varır, beş yaşındaysa tam yetişkin hale gelir. Bu tür içinde en gelişkini yüksek maymunlardır; bir goril ana, bir yavru doğurur, hayvan, sekiz on yaşlarında cinsel olgunluğa, on iki, on beş yaşlarında da ergin hayvan durumuna ulaşır. Gelişmedeki bu yavaşlık, maymunlardan çok insanlardaki duruma benzemektedir; bir insan yavrusu, on üç yaşında cinsel olgunluğa erişmekte, yirmi, yirmi beş yaşlarında ergin insan konumuna gelmektedir.

Yavruların bu şekilde uzunca bir süreç içinde olgunlaşması olgusu, yüksek maymunlarda olduğu gibi, ana bakımının uzun bir süreyi kapsaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu ana bakımı, bu hayvanlardaki ileri özelliklerin gelişmesinde büyük önem taşımaktadır. Ana bakımının kısa süreli olduğu aşağı memelilerde, yavrular hızla olgunlaşmak ve kendi kendine yeterli hale gelmek durumundadır. Daha yavaş olgunlaşan maymunlardaysa, yav-

---

4 W. E. LeGros Clark, **History of the Primates** (Maymunların Tarihi), 2. Basım, Londra: British Museum, 1950, s. 47.

ru hayvan, öykünme ve deneme yoluyla öğrenebilmekte, davranış biçimlerini düzeltip değiştirebilmekte, ve daha çok akıl yürütme yeteneği ve mantık edinebilmektedir.

Robert Briffault, bu özelliklerin gelişmesinde uzun süreli ana bakımının oynadığı önemli rolü, tüm ayrıntılarıyla çözümlemiş bulunmaktadır.[5] Briffault'dan sonra Washburn ve Hamburg da aynı noktaya işaret etmektedirler. Bu bilim adamları, maymunlarla yüksek maymunların «uzun bir süreç içinde olgunlaştığını» yazmaktadırlar. «Yavrunun böyle uzun süre koruma altında bulunmasının en önemli işlevi, öğrenmeyi olası kılmak, böylece, çok çeşitli çevre koşullarına uyarlanmayı sağlamaktır.»[6]

Ancak bu uzun süreli ana bakımının bir başka yönü daha vardır: Bu durumun dişiler üzerindeki etkisi. Dişilerin, yani anaların, yavrularını koruma ve doyurma işlevleri ne denli geniş kapsamlı olursa, ve bu işlevleri ne denli uzun süre yerine getirirlerse, o denli zeki, yetenekli ve verimli cins haline geldikleri görülmektedir. Briffault, olgunun bu yönünü ele almamıştır. Öte yanda bu olgu, zekâ testleri ve deneyler için genellikle dişilerin seçilmesinin nedenini açıklamaktadır. Bir yazar şöyle yakınmaktadır: «Dil deneyleri de içinde olmak üzere her alanda incelenen şempanzelerin tümü dişidir. Erkek şempanzelere de eşit işlem uygulanmasının zamanı artık gelmiştir.»[7]

Evrimci dirimbilimciler, devamlılık çizgisini, hayvan yaşam biçimlerinin düşük düzeyinden başlatarak yüksek düzeyine dek izlemeleri sayesinde, insanların ancak ve an-

---

5 R. Briffault, **The Mothers** (Analar), c. I.

6 S.L. Washburn ve D.A. Hamburg, Aggressive Behavior in Old World Monkeys and Apes, **Primates** [(Maymunlar) adlı yapıtın, (Eski Dünya Maymun ve Yüksek Maymunlarında Saldırgan Davranış) bölümü], s 464, Holt, Rinehart and Winston, 1960

7 Joseph Church, **New York Times Book Review** Dergisinin 11 Nisan 1976 günlü sayısında, Ann J. Premack'ın **Şempanzeler Neden Okuyabilir** adlı kitabı üzerine yazdığı bir incelemeden.

cak bir insansı maymun türünden türeyebileceğini ve bunun nedenlerini açıklayabilmişlerdir. Ne var ki, insan yaşamını değerlendirebilmek için, hayvan evriminin *devamlılığının* ötesine gitmek, kesin ve belirleyici *devamsızlığın* kendini gösterdiği noktaya —tümden yeni bir evrim türüne— yani insanın toplumsal evrimine sıçrandığı evreye varmak gereklidir.

Pek çok bilim adamı, dirimbilimsel evrimle toplumsal evrim arasındaki bu çok önemli ayrılığı yok saymakta, örtbas etmektedir. Örneğin Jane B. Lancaster, «insanoğlu da tıpkı öteki hayvan türlerinin yaşadığı temel evrimci sürecin yasalarına uygun olarak ortaya çıkmış ve yayılmıştır,» diye yazmaktadır.[8] Ancak burada söz konusu olan evrim, insansı maymundan, insansı yaratık dediğimiz *hominidler*'in doğuşuna kadarki süreci kapsamaktadır.

George. G. Simpson, yalnızca bir çeşit evrim (yapısal ya da doğal evrim) sonucu ortaya çıkan hayvan türlerinin tersine, insanların, tümüyle yeni tür bir evrim, yani toplumsal evrim sonucu ortaya çıktığını vurgulamıştır.[9] Dahası, yeni toplumsal evrim, giderek artan bir oranla eski dirimbilimsel evrimin yerini almıştır; öyle ki bugün insanlar, kendilerine hayvan atalarından miras kalan tüm davranış kalıplarını ve hayvansal güdüleri tam anlamıyla yitirmişlerdir. Bu kalıp ve davranış biçimleri yerlerini, toplumsal koşulların oluşturduğu tepkilere bırakmışlardır.

Başka türlü söylersek, insanoğlunun ne olduğunu anlamak için insanlaşma için gerekli dirimbilimsel *önkoşulları* çözümlemek yeterli değildir. İnsan yaşamının temellendiği ve onsuz yaşamını sürdüremeyeceği özel ve sözcüğün tam anlamıyla eşsiz *koşulları* ortaya çıkarmak gereklidir. Bu sorun, ilk kez, Engels tarafından, «Maymundan

---

8 Jane B. Lancaster, **Primate Behavior and the Emergence of Human Culture** (Maymunda Davranış ve İnsan Kültürünün Doğuşu), s. 1.

9 George Gaylord Simpson, **The Meaning of Evolution** (Evrimin Anlamı), New Haven: Yale University Press, 1969.

İnsana Geçişte Emeğin Rolü» başlıklı incelemesinde *(Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni)* açıklığa kavuşturulmuştur. Bizim de içinde bulunduğumuz yüksek maymunlar sınıfı, ellerini kulanabildiğinden alet yapmaya ve bunları dizgeli emek etkinliklerinde kullanmaya başlamıştır. Başka hayvanların yapmak yetisinden yoksun olduğu bir edim olan yaşamın gereklerinin üretilmesi ve yeniden üretilmesi, insanın varlığını sürdürmesi ve gelişmesi için temel koşul haline gelmiştir. Bu, günümüzde de böyledir.

Demek ki alet yapma ve emek etkinlikleri, insanlarla hayvanlar arasındaki ayrımın başlangıç noktasını oluşturmaktadır; çünkü bu etkinlikler, toplumsal yaşamın temelidir. Oakley, bu gerçekliği şöyle dile getirmektedir: «İnsan, 'kültür'le, yani alet yapma ve fikirlerini söyleme yetisiyle belirlenen bir toplumsal hayvandır.»[10] Oakley'den daha sonra, Napier adlı bilim adamı da, alet yapımının önemini vurgulayarak şunları yazmıştır: «İnsanın, günümüze dek yapılmış ve en yaygın biçimde kabul edilmiş en iyi tanımı belki de 'alet yapan hayvan'dır.»[11]

İnsanların biyolojik yapısı bile, emek etkinliklerinin etkisiyle değişmiştir. İnsanoğlu, tüylerle kaplı derisini giderek yitirmiş, iki ayak üzerinde dik durur hale gelmiş, herhangi bir nesneye karşı tutulabilecek başparmağı olan eller geliştirmiştir. Davranış biçimleri de değişmiştir. İnsanlar, eski hayvansı bireycilik ve rekabetçiliklerini değiştirmek, yok etmek ve bu özelliklerin yerine insan yaşamının kurulabilmesi için gerekli toplumsal ve kültürel kuralları uygulama yetisini geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Hayvanları, biyolojik olarak belli bir sınır içinde tutan engellerden kurtarmayı başaran yalnızca insan türü

---

10 Kenneth P. Oakley, **Man the Tool-Maker** (Alet Yapan İnsan), Londra: British Museum, 1950, s. 1.

11 John Napier, **Classification and Human Evolution** (Sınıflandırma ve İnsanın Evrimi) adlı kitapta, «İnsansı Yaratıkları İleriye Götüren İşlevler» adlı bölüm, s. 178.

olmuştur; bu olgu, insanın doğuşunun en geniş kapsamlı ve en önemli sonucudur. Balığın bir memeli haline gelmesi milyonlarca yıl almıştır; yüksek maymun türüne varmak içinse daha da uzun bir süre gerekmiştir. Bununla birlikte, bu milyar yıllık sürecin sonunda, daha esnek maymunlar da içinde olmak üzere tüm hayvanlar, kendi biyolojik sınırlamalarının tutsağı olarak kalmışlardır. Bunlar arasında yalnızca bir tür, insan türü, bu zincirleri kırmış ve emek etkinliğinde bulunma, kendisini değiştirme ve doğaya her geçen gün biraz daha egemen olurken yeni yetenekler geliştirme yetilerinin doğal sonucu olarak, *sınırsız* olanaklar ve olasılıklar elde etmiştir.

Bu niteliksel ayrım, *Scientific American* dergisinin 1977 Nisan sayısında, Kalahari'li avcı ve toplayıcıları anlatan ve Richard B. Lee ile İrven DeVore tarafından derlenen bir kitap üzerine yazılan yazıda vurgulanmaktadır. Yazıda şu satırlar yer almakta: «Gwi'ler, o (kurak) aylarda suyu daha çok kazma çubuğu yardımıyla elde ederler. Büyük çabalar sonunda derindeki serin topraklardan yiyecek olarak kullanılan iki tür kök bitkisi ve suyu çıkarılan bir tür acı yer elması çıkarılır. Çölün çoğu yerinde yaşayan zeki babuinler, buralarda yaşamlarını koruyamazlar, çünkü bunlar, kazma çubuğunu kullanmayı bilmemektedir; salt, bu hayvanlardan çok daha zeki olan insanlar yaşamlarını sürdürebilirler.»

Gordon Childe, yüksek maymunların yalnızca bir türünün hayvandan insana geçiş gibi büyük bir değişikliği gerçekleştirmesinin altında yatan nedenleri bulmaya çalışmış, bazı varsayımlar öne sürmüştür. Bir milyon yıl kadar önce Buzul Çağının gelmesi, yeryüzündeki bütün türleri etkileyen korkunç değişikliklerin oluşmasına yol açmıştır. Bazı türler, yeryüzünden tümüyle silinmiştir. Bizim içinde bulunduğumuz insansılar türünün, gerçekleştirdiği biyolojik gelişmeler sonucu, hayvanların uyum sağlayabileceği değişiklikleri kaldıramayacak durumda bulunması olasıdır; çünkü, alet kullanan ilk insansılar, ilk kez bu evrede görülmüştür. Ancak, Childe'in yazdığı üzere, «Ne

olursa olsun, ortaya çıkan türler içinde en ilginç olanı İnsan'dır.»[12]

Amerika Doğal Tarih Müzesinden Howells da aynı görüştedir: «Büyük bir zaman dilimi içinde bir nokta gibi kalan ve ansızın gelerek büyük felaketler doğuran Buzul Çağının, aynı şekilde kısa bir dönem olan insanların bugün oldukları duruma hızla eriştikleri bir gelişme çağıyla aynı zamana rastlaması, olağanüstü bir olgudur.»[13] Atalarımız, alet yapıp, yaşamlarını kazanmak için çalışarak doğanın ağır koşullarıyla yarışmışlar ve böylece, maymun durumundan, insansal yaşam biçimine geçmişlerdir.

Bu kuramsal temeller, daha maymunbilimin ayrı bir bilim dalı olarak varlık kazanmasından önce, çeşitli bilim adamları tarafından atılmıştır. Buysa, şu soruyu doğurmaktadır: Bilimsel çalışma yapanlar, incelemekte oldukları hayvan davranışları üzerine yorumlar getiren maymunbilimciler, çalışmalarını hangi noktaya dek bu temellere dayamışlardır? Bunun yanıtıysa şudur: Bazı maymunbilimciler gerçek bilimsel yaklaşıma bağlı kalırken, çoğu buna hiç yanaşmamıştır. Bu çoğunluk, günümüzde insanbilime egemen olan karşı-evrimci yaklaşımların ağır etkisi altında kalmışa benzemektedir. Bu da onların iki yanlış konuyu işlemelerine yol açmıştır: bunlardan ilki, insanların, maymunlardan biraz daha fazla gelişmiş yaratıklar oldukları, ikincisiyse, dişilerin, ötedenberi erkekler tarafından yönetilen ikincil cins halinde yaşadıklarıdır. Şimdi bu iki önermeyi ele alalım.

Maymunlar Alet Yapan ve Et Yiyen Yaratıklar mıdır?

Bilim adamları, uzun bir süre, taşıl (fosil) kemik ve

---

12 Gordon V. Childe, **What Happened in History** (Tarihte ne oldu), New York, New American Library, 1951, s. 29.

13 William W. Howells, **Mankind So Far** (Dünden Bugüne İnsan), Doubleday Yayınları, Amerika Doğal Tarih Müzesi Serisinden, Garden City, N.Y. 1944, s. 113.

kafataslarını kıyaslayarak insanlarla maymunlar arasında «eksik olan halkayı» bulmaya çalıştılar. Geçiş sırasındaki ayrılıkların önemsiz olması nedeniyle bu tümüyle anatomik denemeler başarısızlıkla sonuçlanınca aletlerin, bu iki tür arasındaki ayrımı simgeleyen ölçüt olduğunu kabul ettiler. İlkellerin el emeğinin ürünü olan insan yapımı aletlerin, kemik ve kafataslarının olduğu yerde görülmesi, alet yapan yaratığın insan olduğunun kanıtını oluşturdu.

Ancak Engels, konuyu bu noktada bırakmadı. Aletlerin emek etkinliklerinin bir aracı olduğunu açıkladı; dolayısıyla, en geniş kapsamlı anlatımla, emek etkinlikleri, hayvanlıktan insanlığa geçişin başlangıç noktasını simgeliyordu. Harvard Üniversitesinde coğrafya öğreten Gould, yakınlarda bu önermeye «eksik kalan halka» adını verdi. Bununla birlikte, birkaç bilim adamının, «eksik kalan halkayı» bulunduğu an «tanımaya hazır» olduğunu da itiraf etti.[14]

İnsanlarla maymunlar arasındaki ayırıcı çizgiyi örtmeye kararlı olan bilim adamları, toplumsal kökenlerle ilgili emek kuramını yokumsamışlardır. Belki de bu buluşun, «aşağılık» emek etkinliklerine önemli bir rol yüklemesinden hoşlanmadıklarından, bazı araştırmacılar, alet yapımının yalnız insanlara özgü bir ayırıcı özellik olduğunu bile görmezlikten geldiler. Hall, «insanbilimciler, maymundan insana geçişte çok önemli bir evre olduğu öne sürülen bir dönemi belirlemede, alet kullanmayı artık bir ölçüt olarak almamaktadırlar,» diye yazıyor.[15] Bunun nedenini de şöyle açıklıyor Hall: «...daha çok insan evrimindeki evrelere karşılık olabilecek evreler bulma itilimi nede-

---

14 Stephen Jay Gould, **Natural History** dergisi, 1975 Kasım sayısında, «İnsanı Yapan Duruşudur» adlı yazı.

15 K.R.L. Hall, Phyllis C. Jay'in derlediği **Primates** (Maymunlar) adlı yapıtta, «Davranışsal Uyumun Belirleyicisi Olarak Alet-Kullanma Etkinlikleri» adlı yazı, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1968, s. 144.

niyle ...emek etkinliklerinin önemini hafife alma eğilimi (bu ölçütü safdışı bırakmaktadır).»[16]

Görülüyor ki, insanbilimcilerin, insanların bir dizi toplumsal evrim evrelerinden geçtiğini yadsımaları olgusu, maymunbilimde de kendini göstermektedir. Alet kullanma ve alet yapımının önemi, bu karşı-evrimci öğretiye katılmanın baskısı altında hafife alınmaya başlanmıştır. Bazı maymunbilimcilerin maymunlardaki taş ve sopayı elde tutma, atabilme ya da kullanabilme yetisini büyütmeye ve bu hayvanları alet yapan insanla bir tutmalarıyla bu eğilim büsbütün gelişmiştir. Her iki durumda da, bu eğilimler, insanlarla hayvanlar arasında niteliksel ayrımı ortadan kaldırma girişimini simgelemektedirler.

Jane van Lawick-Goodall, maymunları, alet yapan yaratıklar durumuna yükseltme girişimiyle en fazla ün kazanan bilim adamı olmuştur. Bu hanım, Tanganika'da bulunan Gombe Stream Şempanze Doğal Parkındaki araştırmalarına 1960'lı yılların başında başlamıştı. Bir on yıl sonra, yalnızca insanların değil, maymunların da alet yaptığı ve kullandığı açıklamalarıyla manşetlere geçti. Bu kadarla da kalmadı. Yalnız alet yapımının değil, et yemenin de insanlarla hayvanlarda bulunan ortak özellikler olduğunu öne sürdü. Bu haber çok ilgi çekti, çünkü o güne dek bilim adamları gerek alet yapımının ve gerek et yemenin, insanların hayvanlıktan çıktıktan *sonra* geliştirdiği bir edim olduğunu kabul ediyorlardı. Hoebel, et yemenin, (insanı) sebze yiyen insansı akrabalarından ayıran en önemli özellik olduğunu yazmıştı.[17] Oysa Goodall, tam tersi görüşü ortaya atmış bulunuyordu.

Emily Hahn'a göre, Goodall'ın her iki önermesi de «insanbilim dünyasını büyük ölçüde şaşırttı».[18] İster şaşkın-

---

16 Aynı yerde.

17 E. Adamson Hoebel, **Man in the Primitive World** (İlkel Dünyada İnsan), New York, McGraw-Hill Co. 1949, s. 102.

18 Emily Hahn, **On the Side of the Apes** (Maymunlardan Yana), New York, Thomas Y. Crowell, 1968, s. 154.

lık, ister hoşnutluk yaratsın, Goodall'ın görüşleri, yeni gelişmekte olan maymunbilimde, karşı-evrimci insanbilimcilerinin etkisinin ne denli güçlü olduğunu gösteriyordu.

New York Times Dergisi'nin 18 Şubat 1973 günlü sayısında, Hahn'la yapılan bir görüşmeyi içeren yazıda, Maggie Scarf, bu noktaya değindi. «Goodall'ın yaygınlık kazanan bu tezi neyi açıklamakta?» diye soruyordu Scarf. Hahn'ın yanıtı şöyleydi: «Goodall'ın çalışmaları, çoğu bilim adamının. insan dünyasıyla hayvanlar dünyası arasında bir çizgi olduğu sanılan 'büyük uçurumu' yeniden değerlendirmesine yol açtı.» Scarf, bu yazısında, İrven DeVore'nin Goodall'ın verdiği bilgilerle ilgili şu görüşünü de aktarıyordu: «(Bu bilgiler), bizim, şempanzeye benzer atalarınız olduğu kabul edilen- yaratıklarla ilk insansılar ya da gerçek insanlar arasındaki derecelemenin büyük bir atılım değil, küçük bir adım olduğunu savunmakta ve bu sava inandırıcılık kazandırmaktadır.» Ne var ki, evrimin —o sıralarda büyümekte olan— büyük uçurumu oluşturan önemli evresinde atılan o «küçük adım», insanlarla hayvanları birbirinden ayıran noktanın başlangıcı olmuştur.

Çalışmalarını, kuramlarla «bozulmamış» bir kafayla yürüttüğünü belirten Goodall, kendini tanımlayıcı gözlemlere tutsak etmiştir. Bunun sonucu olarak, bazı şempanzelerin bir çubuğun yapraklarını soyduğunu, beyaz ya da siyah karınca çıkarmak üzere topraktaki deliklere soktuğunu ve çubuğa gelen karıncaları ağzına götürdüğünü görmüştür. «Dalın yapraklarını temizlemek,» diyor, «bir yabanıl hayvanın bir nesneyi alet olarak *kullanmakla* kalmadığını, bu nesneyi değiştirdiğini» göstermekte, «alet *yapımının* başlangıçlarının göstergesi olmaktadır.»[19] Gözlemlediği edimler arasında suyu ağıza götürmek için «doğal bir kâse» oluşturmak üzere bir yaprağı bükmek de bulunuyor.

---

19 Jane Van Lawick Goodall, **İn the Shadow of Man** (İnsanın Gölgesinde), Boston, Houghton Mifflin Co., 1971, s. 6 ve 37.

Maymunların, esnek elleriyle, çeşitli nesneleri kullanma yetisine sahip olduğu, ve tutsak halde ya da insanın etkisiyle, bu uygulamalar konusunda bayağı akıllı olabileceği çoktan kabul edilmiştir. Frederick Tilney, Wolfgang Köhler'in Birinci Dünya Savaşı sırasında yaptığı şempanze gözlemlerini aktararak, bu hayvanların, dillerini böceklerin üzerinde gezdirerek onları yediğini ve bazı durumlarda «çubukları, bizim kaşık kullandığımız biçimde kullandığını» belirtiyor. Ağızlarına su iletmek üzere, saman çöplerinden su emdikleri de doğrudur. Ancak, Tilney'in belirttiği üzere, «günlük yaşamda bulunan nesneleri şempanzelerin elleriyle tutması, hemen hemen tümüyle bir oyun olarak gerçekleşmektedir». Bu hayvanlar, bu nesneleri alet olarak kullanma gerekliliğiyle harekete geçiyor değildir.[20]

Bu oyunlu etkinlikler, gerçek anlamda alet kullanma ya da yapma olarak nitelendirilemezler. Bir maymunun yaşamını sürdürebilmesi, ne böcek yemesine, ne de onlara erişmek için çırpı kullanmasına bağlıdır. Geçmişte ve günümüzde maymunların yaşamlarını sürdürebilmesi, meyva ve sebzelerin yeterliliğine ve yiyeceği tutarak ağızlarına götüren ellere bağlıdır. Böcek yemek ve daldaki yaprakları koparmak, bir maymunun yaşamında rastlantısal ve süreklilik göstermeyen bir davranıştır. Oysa bizim türümüzün ataları, felaketler oluşturan çevresel değişikliklerin getirdiği bir zorunluluk olarak, yaşamlarını sürdürebilmek için alet yapmak ve onları kullanmak —emek etkinliğinde bulunmak— durumunda kalmışlardır. Emek etkinlikleri, günümüze dek, insanların yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli kaçınılmaz temel olma durumunu korumuştur.

Goodall'ın maymunlar üzerinde yaptığı incelemeler, insanların alet kullanmaya nasıl başladıkları konusunda ya-

---

20 Frederick Tilney, **The Master of Destiny** (Kader Ustaları), Garden City, New York, Doubleday, Doran and Co. 1929, s. 190.

rarlı ipuçları sağlamaktadır. Ancak bunlar, geçmişte ya da içinde bulunduğumuz çağda, başka hiçbir maymun türünün hayvanlarla insanlar arasındaki uçurumun üzerine köprü kuran türlerin aynı ya da benzeri sayılamayacağı gerçekliğini değiştirmez. Goodall'ın çalışmalarının bir hayranı olan Jane Lancaster, şu gözlemde bulunmaktadır: «Alet kullanmada ustalaşma evrimi, bir şempanzenin yaşamında rastlantısal olan alet kullanmama biçiminden, insan bireyinin yaşamını sürdürebilmesi için kesinlikle kaçınılmaz olan alet kullanma biçimine geçişte belli başlı bir değişikliği simgelemektedir.»[21]

Aynı durum, insanların düzenli olarak et yemesi olgusu için de geçerlidir. Çoğu hayvan türleri, yalnızca belirli iklim ve doğa koşullarıyla değil, belirli yiyeceklerle de sıkı bir biçimde kısıtlanmıştır; bunlar, kendi koşul ve yiyeceklerinin dışında bir yaşam içinde varlıklarını koruyamazlar. Etoburlar ot ya da başka sebzelerle beslenerek yaşamlarını sürdüremezler; öte yanda geviş getiren hayvanlar, et yiyemezler. İnsanların etkisiyle bile yiyeceklerini değiştiremezler. Maymunlar sebze yiyen hayvanlar olmakla birlikte, daha aşağı türlere göre daha büyük bir uyarlanma yetisine sahiptir. Kapalı bir alanda ya da çevresel koşullarının değişmesi halinde, bazıları et sever duruma geçebilirler. Burada gene, atalarımız olarak kabul ettiğimiz hayvanlar türünün, hem et hem de ot yiyen —avcı ve et yiyen— ilk tür haline nasıl geldiği konusunda bir ipucu daha sağlanmıştır. Ancak bu, maymunların, çoğunun hiç et yemeyen, sebze ile beslenir hayvanlar olduğu olgusunu değiştirmez.

Bu alanda en kolay uyarlanma gerçekleştiren türler arasında bile et, yiyecekler arasında küçücük bir lokma olarak kalma durumunu korumaktadır. Bunu kanıtlayacak belge ve bilgiler sınırsızdır. Yerkes, şempanzelerin doğuş-

---

21 Jane Beckman Lancaster, **Primate Behavior and the Emergence of Human Culture** (Maymun Davranışı ve İnsan Kültürünün Doğuşu), s. 53.

tan ve her şeyden önce sebze yiyen hayvanlar olduğunu yazmış, belli başlı yiyeceklerinin meyva, çekirdek bitkiler, meyva çiçekleri, yaprak, sürgün ve birçok Afrika bitkisinin kabuğunu içerdiğini belirtmiştir. Şempanzeler yumurta ve böcek de yemektedirler. Ancak kapalı yerde bulundurulduklarında, «bazı türler, etobur ya da hem et hem ot yiyen hayvan haline gelebilir.»[22]

Yerkes'ten daha sonra, Schaller, goriller üzerine şunları yazdı: «Yabanıl alanlarda yaşayan gorillerin, ellerine fırsat geçmesine karşın hayvan ya da hayvan ürünü —kuş yumurtası, böcek, fare ya da başka yaratıkları— yediğini görmedim... Ancak kapalı alanlarda, goriller hemen et yiyorlar.»[23] Emily Hahn, evinde beslediği hayvanla ilgili olarak şöyle diyor: «Şempanzem benimle birlikte et yerdi.»[24] Galdikas-Brindamour'a göreyse, «yabanıl orangutanların et yediği görülmemiştir,» ama «böcekleri ve kuş yumurtalarını atıştırdıkları bilinmektedir.»[25]

Şempanzelerin insanlar gibi et yiyen hayvanlar olduğunu öne sürmekten çok hoşlanan Jane Goodall bile, bu hayvanların ezici bir çoğunluğunun sebze yediğini gösteren istatistikler aktarmaktadır. «Gombe Stream şempanzelerinin yiyecek olarak kullandığı şeyler arasında, bugüne dek 90 ayrı ağaç ve bitki türü saptanmıştır. 90 çeşitten fazla meyva ve otuzdan fazla yaprak ve sap yemektedirler. Bahar çiçeği, çekirdek, ağaç kabuğu ve kedi balı, çam sakızı gibi şeyleri de yiyorlardı. Bazen ağaç gövdelerindeki reçineleri yalıyor, ya da kesilmiş odunların liflerini çiğniyorlardı.»[26]

Aslında, Goodall'ın anlattıklarına bakılırsa, et yeme,

---

22 Robert M. Yerkes, **Chimpanzees: A Laboratory Colony**, New Haven, Yale University Press, 1943, s. 222.

23 George B. Schaller, **Year of the Gorilla** (Goril Yılı), s. 180.

24 Emily Hahn, **a.g.y.**, s. 154.

25 Biruté Galdikas-Brindamour, **National Geographic** Dergisi, 1975' Ekim sayısı, s. 468.

26 Jane Van Lavick Goodall, **a.g.y.**, s. 281.

kendisinin «geçici bir çılgınlık» olarak nitelendirdiği bir davranış yalnızca; yani daha başka birçok şeyin yanı sıra, tadına bakmak ya da öylesine çiğnemek için et de alıyorlar ağızlarına. Bir keresinde, «küçük şempanze kümelerinin halka olup oturduğunu ve sandalyelerini, çadırların tentelerini çiğnediklerini» yazıyor. «Kris'in yatağı bile yataklıktan çıktı. ...Hasan'ın kendi yaptığı dolaplardan biri de, tahta sandalyelerden birinin ayağı da gitti.» (s. 92)

Üstelik, incelemekte olduğu hayvanlarla dostluk kurmak için Goodall onlara et değil, en sevdikleri meyvayı —muz— vermiştir. Yiyecek deposunda kasalarla muz bulunmaktadır. «Yetişkin bir erkek maymun, fırsat bulsa, bir oturuşta elliden fazla muz yiyebilir,» diye yazıyor. (s. 89)

Babuinler, hemen hemen herkesin «et yiyen» maymunlara örnek gösterdiği türdür. Bu hayvanlar, yüksek maymunlar sınıfına girmemektedir; karada yaşama konusunda tüm öteki maymun türlerinden daha uzmandırlar. Babuinlerin başı, köpek başına benzer ve daha çok dört ayaklı hayvanlar gibi, elleri ve ayakları üzerinde yürürler. Erkek hayvanda, çok keskin, uzun ve tehlikeli köpek dişleri gelişmiştir, son derece rekabetçi ve saldırgandırlar.

İvan T. Sanderson'a göre, «babuinlerin yaşamı zordur, çünkü, tırnaklı hayvan, büyük yaban kedileri, ve leş yiyen hayvanlar açısından yiyecekçe zengin, hem ot hem et yiyen maymunlar gibi hayvanlara uygun kökler, suyu emilen kök bitkileri, böcekler, ağaçtan düşen meyvalar gibi yiyecekler açısından yoksul bir yörede yaşamaktadırlar.» Bunlar diyor yazar, «et yiyen memeli hayvanlarla sürekli savaşmaktadırlar.»[26] Demek ki, bu hayvanların, bazı koşullar altında et yemeyi öğrenmiş olması, şaşırtıcı olmasa gerektir.

---

26 İvan T. Sanderson, **The Monkey Kingdom: An İntroduction to Primates** (Maymunlar Krallığı), Philadelphia ve New York, Chilton Books, 1963, s. 136.

Bununla birlikte, et, yiyecekleri arasında rastlantısal bir öğün olma niteliğini korumaktadır. Washburn ve DeVore'ye göre, «babuinler tümüyle sebze yiyen bir türdür. Çok çeşitli meyva, çiçek ve yaprak goncaları, yaprak, ot ve kök bitkileri yerler. Yumurta, yuvalardaki kuş yavruları, bazı böcekler kurtlar da yenmektedir. Otlar arasında bulunan küçük canlı bir hayvanın da öldürülüp yenmesine karşın, olağan yiyecekleri büyük ölçüde sebzelerden oluşmaktadır, hayvansal yiyecekler, yüzde birden azdır.»[27] Kısacası, babuinler insan avcıları ve et yiyenlerin aynı değildir.

İnsanların yaptığı avlama, silah kullanma ve bunların yapımını gerektirdiğinden, bazı yazarlar, maymunlardaki, yerden bir çubuk alma ve kendileri de silah kullanabilir ve yapabilirmiş gibi bu sopaları başka nesnelere uzatma yeteneklerini büyütmüştür. Bu hayvanların alet yaptığı ve kullandığı savı ne denli geçersizse, bu abartma da o denli geçersizdir. Tilney şunları yazmaktadır: «Öfkelenen her maymun, kızgınlık anında bir nesneyi eline alıp fırlatabilir (...) ancak bu ediminde, incinen duygularını dile getirmekten başka amaç olmadığı gibi, nesneyi belli bir hedefe fırlatabilmek gibi bir yetenek de sergilenmemektedir. Başkalarına saldırma ya da kendini savunma amacıyla bir çubuk ya da sopa kullanan hiçbir maymun türü bilinmemektedir.»[28]

Daha yakın bir geçmişte, K.R.L. Hall, şu satırları yazmıştır: Wallace'ın orangutanlar üzerine yazdığı (1902), Carpenter'ın uluyan maymun, örümcek maymunu ve uzun kollu maymungiller üzerine yaptığı incelemeler sonucu hazırladığı raporlarda (1934, 1935, 1940)bulunan ve söz konusu maymunların davranışlarının «amaçlı» olduğunu be-

---

27 S.L. Washburn ve İrven DeVore, Washburn tarafından derlenen **Social Life of Early Man** (İlk İnsanların Toplumsal Yaşamı) adlı yapıtta, (Chicago, Aldine Publishing Co., 1961) «Babuinlerle İlk İnsanların Toplumsal Davranışı» adlı bölüm, s. 94.

28 Frederick Tilney, **a.g.y.**, s. 157.

lirten tümceleri bile, deney maymunlarının alet kullanma yetileri üzerine yapılan benzer değerlendirmeler gibi kuşkuyla karşılanmalıdır.[29]

Demek ki, bütün kanıtlar, «Maymunlar alet yapar, et yer mi?» sorusunun yanıtının olumsuz verilmesini gerekli kılmaktadır. Alışkanlıkları, bizim de içinde bulunduğumuz yüksek maymunlar sınıfının, alet yapan, et yiyen insanlar haline geçiş sürecindeki yapı değişikliklerinin neler olduğu konusunda bize ipuçları verebilen, değişik koşullara uyarlanabilir ya da uyarlanmış hayvanlardır bunlar yalnızca.

Bazı benzerlikleri yeterinden çok vurgulayarak ve büyük ayrılıkları örtbas ederek insanlarla maymunları bir tutmak, bilimsellikten uzak bir yaklaşımdır. Bu yanlışın üzücü sonuçlarından biri, «toplum» deyişini, hayvan yaşamına maletmek gibi büyük bir yanlış uygulamaya düşmek olmuştur.

Maymun «Toplumları» Var mıdır?

İnsan yaşamının çözümlenmesinde, evrimci yaklaşımı izlemeye yapılan saldırılar da, bir evrim sürecinden geçmiştir. İlk evrede, Darwin'den sonra, insanların kökeninin maymunlar olduğu gerçekliği doğrudan yadsınmıştır. İnsanların hiçbir evrede hayvan olmadıkları, ötedenberi insan oldukları öne sürülmüştür. Bunun karşıtının doğru olduğunu gösteren bilimsel kanıtlar yığıldıkça, söz konusu sav, tümüyle tersine çevrilmiş, insanların öteden beri maymunlar ve yüksek maymunlar gibi bir tür hayvan olduğu öne sürülmüştür.

İnsanlığın başka hiçbir türe benzemediği konusunda yapılan bu yadsıma, bazen esnek ve dolaylı biçimler al-

---

29 K.R.L. Hall, **Classification and Human Evolution** (Sınıflandırma ve İnsanın Evrimi) adlı kitapta, (Derleyen S.L. Washburn, Chicago, Aldine Publishing Co., 1963) «Maymun ve İnsansı Maymunlardaki Davranış Çözümleme ve Kıyaslamalarıyla ilgili Bazı Sorunlar» adlı bölüm, s. 293.

maktadır. Bunlardan biri, teknik deyimler alanında kendini göstermektedir. Maymunlar, daha önce «insan»dan, insanoğlundan ayrı bir hayvan türü olarak anılmaktaydı. Bugün, «insan olmayan maymun» deyişi büyük ölçüde kullanılmakta, açıkça değilse de dolaylı olarak, «insan olmayan maymun»la arasında temel ayrılıklar bulunmayan bir «insan maymun» olduğu savunulmaktadır. Bir de, tümüyle insanların örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan «toplum» sözcüğü, maymun ve karıncalardan, sarı karıncalara dek sonsuz bir hayvan türleri dizisine de maledilmektedir. Şimdilik, istiridyeler, kurtlar, protoplâzma ve genler bu hayvan türlerinin dışında tutulmuştur, ama belki de bazı dirimbilim kuramcıları yakında bu kümeyi de toplumlar düzeyine çıkaracaktır!

Aslında, bilimin gelişmekte olan her dalı, bir deyimler sorunuyla, yeni olguları anlatacak sözcükler bulma sorunuyla karşı karşıyadır. Örneğin otomobil, bu adı almadan önce «atsız araba» diye anılıyordu. Gene ayrı şekilde, «toplumsal davranış» deyişi, hayvanlar arası ilişkilerin ve toplu davranışların incelenmesi alanında da kullanılmıştı. Dolayısıyla yalnızca maymun kümelerine «toplum» denilmekle kalmadı, aslan, kurt, fil gibi daha aşağı memeli türleri için de bu sözcük kullanıldı. Bu «toplumlar»a, maymun sürüleri, fil ya da kurt sürüleri, aslan sürüleri vb. demek daha doğru olacaktı.

Gordon Childe'ın tanımına göre toplum, «kendisini yeniden üretmek ve yeni gereksinmeler ortaya çıkarmak için gerekli olan şeyleri sağlayacak araçları üreten paylaşmacı bir örgüt»tür.[30] Hayvanlar, tıpkı insanlar gibi kendilerini yeniden üretebilirler, ancak yüksek maymunlar da içinde olmak üzere bugüne dek hiçbir hayvan türü, değil yeni gereksinmeler üretmek, kendi gereksinmelerini doyu-

---

30 V. Gordon Childe, **What Happened in History** (Tarihte Neler Oldu), Haimond sworth, Middlesex, İngiltere, Penguin Books, 1960, s. 17. Alan Yayıncılık İst., 1983, Çev. M. Tunçay - A. Şenel.

racak şeyleri bile üretmiş değildir. İlk kazma çubuğunun ve ilk baltanın kullanıldığı zamandan beri, bu yeni gereksinmeler, giderek artan bir hızla birikmiş, üretim tekniklerinin gelişmesiyle de artmıştır. Yalnızca insanlar, yeni gereksinmeler, ve bunların doyurulması için gerekli araçların yanı sıra, yaşamın gereklerini üretebilirler.

Öte yanda, üretimin gerçekleşmesi için, tüm yetişkin üyelerin çabalarını bir araya getirdiği ve kümelerinin yaşlıları ve küçükleriyle kendileri için ortaklaşa bir şey ürettiği örgütlenmiş bir toplumsal ortam gereklidir. Childe'ın da belirttiği üzere, üretici etkinlikler sırasında kazanılan deneyimler, bir araya gelmekte, geliştirilen teknikler, kavrama ve dil yoluyla, yeni üretici kuşaklara aktarılmakta, bunlar da kendilerinden önce bu işleri yapanların tekniklerini geliştirmektedirler. Üretime dayalı olan bu toplumsal örgütten dil, gelenekler, âdetler ve kültür yeşermektedir. Görülüyor ki hiçbir hayvan topluluğu, «toplum» sözcüğünün temel anlamına hak kazanmamaktadır.

Ancak bu, hayvan varlığıyla insan toplumları arasındaki uçurumu defterden silme yönünde yapılan sayısız girişimi durdurmamıştır. Haberleşme alanı, buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bütün hayvanlar, ister dokunma, görme, koklama yoluyla, ister seslerle olsun, şu ya da bu biçimde haberleşebilirler. Salt bu nedenle, bazı gerekirci dirimbilimciler, maymunların da insanlar gibi konuşma yetisine sahip olduğunu, onların da bir dili bulunduğunu öne sürdüler. Bunlar, laboratuvarlarda ya da ev hayvanları üzerinde yapılan bazı deneyleri ele aldılar, bunların sonuçlarını abarttılar ve maymunların da tıpkı insanlar gibi konuşma, ya da konuşmayı öğrenme yetisine sahip olduğunu açıkladılar.

New York'da, yakınlarda yapılan bir Bilim Akademisi konferansında, bir yetke kabul edilen Washburn, «hiçbir şempanze konuşamaz, bu hayvanlara konuşma öğretilemez,» diye dolaysız bir açıklama yaptı.[31] Bir Ruhbilim

31 S.L. Washburn, **New York Times**, 25 Eylül 1976.

Profesörü olan Joseph Church de, Ann J. Premack'ın *Şempanzeler Niçin Okuyabilir* adlı kitabı üzerine kaleme aldığı bir tanıtma yazısında aynı şeyi söyledi. Şempanzeler insan dilinde bazı sözcükleri anlayabilirler, diyor yazar, ama evdeki köpek de insanların dilinden anlar. Dolayısıyla «şempanzeler ister ormanda büyüsün ister laboratuvarda yetiştirilsinler, haberleşme konusunda büyük ölçüde kısıtlı bir yetiye sahiptirler. Özel bir eğitim görsün görmesin, hiçbir şempanzenin insan diliyle —çok uzun süreler için de olsa— haşır neşir olup da konuşmaya çabaladığı görülmemiştir.»[32]

Jane Goodall da şöyle yazıyor: Şempanze, konuşma yetisini geliştirmemiştir. Şempanze yavrularına konuşmayı öğretmek yönünde gösterilen en yoğun çabalar bile başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Konuşma, gerçekten de, insanın evriminde ileriye doğru atılan dev bir adımdır.[33] Bütün bunlar, bazı evrimci bilim adamlarının çok önceleri kabul ettiği, konuşmanın, toplumsal bir örgüt içinde birbirine bağlanmış insanların, ortaklaşa üretici emekleri sonucu doğduğu vargısını onaylamaktadır.

Maymunlar, böyle bir sürekli ortaklaşa çaba gösterme yetisinden yoksundur. Frederick Tilney, kitabında, erişemeyecekleri bir yere asılmış bir meyva sepetine erişmek için kutuları üst üste koymak durumunda olan bir şempanzeler kümesini örnek olarak göstermektedir. Bu hayvanlar, «bir ortak yardımlaşma toplumunun sağlayacağı yararları» öğrenememiş ve «yeterli bir emek etkinliği örgütü» geliştirememişlerdir. Tek başlarına bambu kamışlarını ve kutuları ordan oraya taşımışlar, ama bireycilikleri, kutuları üst üste koyma girişimlerini sürekli olarak baltalamıştır. «Her şempanze» yiyecek sepetine varmayı, «son derece bencil bir edim» olarak ele almıştır. «Bu son derece bireyci rekabetin» sonucu olarak da, kutulardan oluş-

---

32 Joseph Church, **New York Times Book Review** (New York Times, Kitap Eki), 11 Nisan 1976.

33 Jane Goodall, **a.g.y.**, s. 248.

turdukları kule zaman zaman devrilmiştir.[34]

Hayvanlar dünyasında varolan işbirliği de, yalnızca dişilere ve onların yavrularına özgü bir edimdir ve dişilerin üretici işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Dişiler, yavrularına yiyecek sağlar ve onları korurlar; maymunlarda ana bakımı, daha düşük memelilere göre daha uzun sürmektedir. Dişiler, ayrıca, öteki dişilerle aralarında sevgisel bağlar oluşturmaktadırlar. Strum, Kekopey'de yaşayan babuinler üzerine şunları yazmaktadır: «İki tip babuin dostluğu gördüm; biri dişiler arasındaki dostluk ötekiyse dişilerle erkekler arasındaki dostluk. Erkeğin erkekle dostluk kurduğunu görmedim. (...) dişilerle erkekler arasındaki dostluk dişiler arası dostluk kadar yoğun olmadığı gibi, onun kadar uzun ömürlü de değildi. (...) çoğu maymun ve yüksek maymunda olduğu gibi babuin'lerde de babalık ne biliniyor, ne de tanınıyor. Aile, bir yetişkin dişiyle onun tam olarak erginleşmemiş oğulları da içinde olmak üzere tüm yavrularından oluşuyor.»[35]

Bir maymunlar kümesindeki «sürekli birim»in anayla yavrularından oluştuğuna işaret eden pek çok maymunbilimci vardır; bu kümelerde erkek maymunlar kümenin geçici bir üyesi ve genellikle «yalnız bireyler»dir. Böyle analardan birkaçıyla yavruları, genellikle sürünün «çekirdeği» denilen kümeyi oluştururlar; işte sevecen duygular ve bir dereceye kadar da işbirliği bu kümeler içinde görülebilir. Erkeklerin, erginliğe erişince sağa sola dağılmasına karşın, dişiler, genellikle yaşamları boyunca bir arada kalırlar.

Görülüyor ki, değişiklikler, hayvanlar dünyasında genel olarak bireyci ve rekabetçi nitelik gösteren hayvan davranışlarında gelişiyor. Bu olgu, bizim de içinde bulunduğumuz yüksek maymunlar sınıfında hayvanlıktan insanlığa atılan köprünün kurulmasında dişilerin başı çektiği-

---

34 Frederick Tilney, **a.g.y.**, s .199-200.

35 Shirley C. Strum, **National Geographic** dergisinde (Mayıs 1975), «Pumphouse Çetesiyle Bir Yaşantı» adlı yazı, s. 680.

nin nedenini açıklamak yönünde bir ipucu sağlamaktadır. Dişiler, daha maymunlar dünyasındaki biyolojik analıkları evresinde, insanlar dünyasında, anayanlı klan toplumsal dizgesini kuracak toplumsal analar olma yetisine sahipti. Bu «analıklar», erkeklerin de toplumsal yapının bir parçası olmasını sağlayan paylaşmacı «kardeşlikler» için birer örnek olma niteliğini taşıyorlardı.

En ilk toplumlardaki bu oluşum, günümüzde çoğu insanbilimci tarafından yadsındığından ya da kabul edilmediğinden, maymunbilimciler tarafından da henüz ne dikkate alınmış, ne de kabul edilmiştir. Bu maymunbilimcilerden çoğu, erkekler tarafından çarpıtılan bir görüşü, geçmişte yaşamış olan ve şimdi varolan bütün toplumların erkeklerin egemenliği altında bulunduğu, kadınların, bu topluluklarda erkeklere boyun eğdiği, ikincil konumda olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu sav, hayvanlar dünyasına da yansıtılmış, erkek maymun, bir haremin sultanı ya da bir ailenin atası olarak gösterilmiştir.

Bu savı desteklemek için öne sürülen tezlerden biri, hayvan yaşamında türlerin cinslerine göre ayrı şekiller geliştirdiği — yani dişilerle erkekler arasında büyüklük küçüklük ayrımı olduğudur. Aslında, bu cinse göre ikişekillilik, maymunların değişik türlerinde değişik biçimlerde kendini göstermekte, aynı maymun türleri içinde bile oran farklılıkları görülmektedir:

(...) *ortalama vücut ağırlığı açısından, cinsler arasındaki ayrım, maymunlar arasında inanılması güç oranlarda kendini göstermektedir; bu oran farkı, goril ve şempanze gibi birbirine çok yakın türlerde, ya da makigillerin değişik türlerinde bile çok büyüktür. Bazı türlerde, erkekler, dişilerin ağırlığının iki katıyken, bazı türlerde dişiler ortalama olarak erkeklerden ağırdır. (...) Uzun kollu maymungiller, siyamanglar ve şempanzelerde, aynı ortam içinde yaşayan dişi ve erkekler incelendiğinde, bazı erkeklerin, bazı dişilere göre daha küçük yapılı olduğu görülmektedir. (...) Cinsler arasındaki* ortalama *büyüklük küçüklük*

farkının en fazla olduğu yetişkin orangutanlarda bile, bu satırların yazarı her iki cinste de cüceler ve devler bulunduğuna tanık olmuştur.[36]

Maymunlar arasındaki cinse göre ikişekillilik, bazı maymunların, ağaçta yaşamayı bırakıp, az çok yerde yaşayan hayvanlar haline gelmesiyle başlamıştır. Ağaç hayvanı olan uzun kollu maymungillerde, dişiyle erkeğin bedensel yapısı arasında çok az ayrım vardır. Öte yanda babuinler, kayalıklı açık alanlarda et yiyen hayvanlarla çevrili olarak yaşamaktadırlar. DeVore'un belirttiği üzere, «Yerde yaşayan türler, ağaçta yaşayanlara göre çok daha fazla yırtıcı hayvanla karşı karşıyadır.»[37] Bu türün erkekleri, genellikle dişilerden büyüktür ve uzun, keskin köpek dişleri geliştirmişlerdir.

Ne olursa olsun, erkek hayvanları, insanlar gibi «ailelerinin» koruyucusu, ya da «toplumlarının» savunucusu olarak göstermek yanlıştır. Bütün hayvanlar savaşarak ya da kaçarak kendilerini savunurlar. Washburn ve Hamburg'un belirttiği gibi, «hayvan bireyleri, yerinde kararlar vermek ve bu kararın sonucu olarak kaçmak ya da savaşmak yetisine sahip olmalıdır.»[38] Dişiler, yavrularını korumak için savaşırlar, ancak kaçmayı yeğlerler. Erkekler genellikle dönüp savaşırlar. Ancak bu edimlerde, «ailelerinin» koruyucusu olarak değil, birer birey olarak bulunurlar. Dişiler, kendilerini ve yavrularını gizlemekte son derece ustadırlar; korunmalarını erkeklerden beklemezler. Toplumsal yaşamda görülen nöbetçi, asker ve diğer savunma ögelerini örgütleme yetisi yalnızca insanlara özgüdür.

---

36 Adolph H. Schultz, **Classification and Human Evolution** (Sınıflandırma ve İnsanın Evrimi), s. 93.

37 İrven DeVore, **Classification and Human Evolution** (Sınıflandırma ve İnsanın Evrimi) adlı yapıtta, «Maymun ve Yüksek Maymunlardaki Davranış ve Çevre Bilimi» başlıklı bölüm, s. 313.

38 S.L. Washburgn ve D.A. Hamburg, **a.g.y.**, s. 463.

Bir başka yanlış anlama da, maymun sürülerinde erkeklerin genellikle öncü olduğu, yırtıcı hayvanların görülmesi üzerine bağırdıkları ya da başka bir işaret verdikleri, sonra da sürünün kendisini güvenli bir alana çekmesini sağladıkları olgusunda kendini göstermektedir. Aslında, tehlikeyi sezen *her* hayvan başkalarını da uyaracak bir ses çıkarır. Üstelik, yetişkin erkekler, dişilerle yavrularının oluşturduğu merkezi çekirdeğin çevresinde bulunduklarından, sürünün ister önünde, ister arkasında ya da ister yanında olsunlar, topluluktan ayrılmışlardır. Bu gerçekliği gören Hall, şöyle yazmaktadır: «Sürüden uzakta bulunan erkeğin konumu, saldırgan bir koruyucu olmaktan çok, kendi savunucu işlevi sonucu, bir gözlemci ve uyarıcı görevi görmeye son derece elverişlidir.»[39]

Bu sözler, şu olguyu doğrulamaktadır: Bir erkek hayvan sürünün önünde olsa bile, bu onun «lider» olduğu anlamına gelmez. Koford, bir al yanaklı maymun sürüsüyle ilgili olarak şunları yazmaktadır: «Bir liderin varlığı her durumda gerekli değildir; çünkü birkaç olayda, lider tutsak alınmış, ardındaki sürü, lideri bulunduğu zamanki davranışını sürdürmüştür.»[40] Bazı maymunbilimcilere göre, birkaç erkek, topluluklarının dışında, onların önünde olsun olmasın, yaşlı dişiler, sürünün gerçek liderleridir.

Ayrıca, maymunlar, yalnızca kendi sürülerinden olan hayvanların bağırmasıyla değil, büyük etçillerden tıpkı kendileri gibi korkan yabancı türlerden aldıkları alarm üzerine de korunmaya geçebilirler. Washburn ve DeVore, babuinlerin, genellikle geyik, ceylân, vb. gibi etçil olmayan hayvanlarla birlikte dolaştığını ve bu hayvanlarla aralarında dolaysız bir «içsel bağımlılık» oluşturduklarına işa-

---

39 K.R.L. Hall, **a.g.y.**, «Uganda'daki Yabanıl Maymunlarda Davranış ve Çevre Bilim» başlıklı bölüm, s. 110.

40 Carl B. Koford, **Primate Social Behavior** (Maymunlarda Toplumsal Davranış) adlı kitapta, «Adada Yaşayan Bir Al Yanaklı Maymunlar Topluluğunda Küme İlişkileri» adlı bölüm, s. 149.

ret ediyorlar. «Toynaklılarda koku alma duyusu gelişmiştir, babuinlerinse gözleri çok keskindir. Babuinler, saldırgan hayvanları görürlerse, yalnız öteki babuinleri değil, çevrede bulunabilecek başka hayvanları da uyaracak sesler çıkarırlar. Aynı şekilde, başka hayvanlardan gelecek çığlıklar da bir babuin sürüsünün kaçmaya başlamasına neden olacaktır. Geyiklerle babuinlerden oluşan bir hayvan sürüsü görmek, hemen hemen hiç şaşırtıcı değildir.» Aynı yazarlar, babuin sürülerinin «en güvenilir» korunağının ağaçların tepesi olduğunu belirtiyorlar.[41]

Demek ki kanıtlar, maymunlardan oluşan «toplum»ların bulunmadığını gösteriyor. Bu yaratıklar ne denli toplu bulunurlarsa bulunsunlar, ne denli zeki, kandırıcı, inandırıcı olurlarsa olsunlar, hayvanlıklarını korumaktadırlar. Bunlar, paylaşmacı, ortaklaşmacı emek birimleri oluşturamazlar, dil geliştiremezler, ve yalnızca insan türüyle varlık kazanan kültürel edimlerden ve kurumlardan hiçbirini uygulayamaz, işletemezler. Yalnızca insana özgü olan bu yaratımlar, «toplum»un yapısını oluşturan temel ögelerdir.

Bütün bunlara karşın, belki de «maymun toplumu» deyişinin kullanım alanından çıkarılması, daha zaman alacaktır. Bu terimin kullanılması, maymun erkeklerinin tıpkı çağdaş toplumdaki erkekler gibi kendi «toplumlarının» liderleri durumunda egemen cins olduğu söylencesini yaşatmayı kolaylaştırmaktadır. Aynı nedenden ötürü, bu söylenceye eşlik eden ve günümüzdeki sınıflı toplumun belirleyici özelliğini oluşturan dişilerin ikincil konumda bulunması olgusunun, ta maymunlara dek uzandığı söylencesini yaymak kolaylaşmaktadır.

---

41 S.L. Washburn ve İrven DeVore, **Social Life of Early Man** (İlk İnsanlarda Toplumsal Yaşam), adlı yapıtta, «Babuinlerin ve İlk İnsanların Toplumsal Yaşamı» adlı bölüm. Derleyen S. L. Washburn, Chicago, Aldine Publishing Co., 1961, s. 102.

Dişiler İkincil Cins midir?

Erkeklerin dişilere toplumsal açıdan üstün olduğu savı, iki biyolojik nedene dayandırılmaktadır: 1) Erkekler genellikle daha iri ve daha adalelidir; 2) dişiler yavru yapar. Bu durumda dişiler, çağdaş insanlar dünyasında olduğu gibi hayvanlar dünyasında da güçlü kuvvetli ve de akıllı erkeklerin destek ve korumasına bağımlı, zavallı yaratıklar olarak gösterilmektedir. Ne var ki, hayvanların yemlerini kendi başlarına sağladığı ve erkeklerin dişilere yiyecek vermediği konusundaki kanıtların çoğalmasından sonra, bu savın kanıtları, erkeklerin yapısal olarak dişilere üstün olduğu çerçevesine indirgendi. Erkekler dişilere «egemen» ya da üstün olabilirdi.

İnsanbilimci Linton, bu konuda şunları söylüyordu: «*Homo Sapiens*'lerin erkekleri, ortalama olarak dişilerden daha iri ve ağırdır, dişiler üzerinde fiziksel üstünlük kurabilirler. Feministler ne derse desin, ortalama erkek, ortalama kadını dövebilir.» Bu okşayıcı özelliğin yanı sıra «etkin olarak bütün dişilere ilgi duyan ve durumun elverdiğince çok sayıda dişiyi yakalayıp bir araya getirme çabası gösteren erkekler, sürekli cinsel etkinlikte bulunabilirler.» Rakiplerini kıskanan erkekler, «dişilerinin ilgilerini, salt kendilerine çekebilir, onların ilgi alanlarını kendileriyle sınırlandırabilirler.» Yazar, sonuç olarak egemenlik altında bulunan dişilerin, «bu konuda hiçbir şey yapacak durumda» olmadıklarını, bu durumun «belki de maymunlar düzeni kadar eski» olduğunu söylüyor.[42]

Konunun kurgusal yanını bir tarafa bırakırsak, Linton'ın hırçınlaşmasını anlayışla karşılamak gerekir. Linton'ın kitabını yazmasından (1936) dokuz yıl önce, Robert Briffault, anıtsal yapıtı *The Mothers* (Analar)ı yayımladı ve toplumların ilk oluşumunda anaerkil dizgenin uygulandığı kuramını ortaya attı. Briffault *anasal işlevlerin bir engel* olmak şöyle dursun, yüksek maymunların insanlar

42 Ralph Linton, **Sex Differences** (Cins Ayrılıkları), s. 182.

şubesini emek etkinliklerinde bulunma ve toplumsal yaşam kurma yetileriyle donatarak yükselten en temel biyolojik etkenlerden biri olduğunu gösterdi.

Linton da içinde olmak üzere anaerkilliğe karşı olan tüm insanbilimciler, Briffault ve onu destekleyenlere kapılarını kapadılar. Erkek adelelerinin toplumsal tarihte belli başlı gücü oluşturmadığı ve kadınların öteden beri erkekler tarafından yönetilmediği, onlara göre yanlış bir düşünceydi. Linton, düşüncelerini şöyle dile getirdi:

İnsan erkeğinin fiziksel üstünlüğü, toplumsal kurumların gelişmesinde, genellikle sandığımızdan daha büyük bir etki göstermiştir. (...) İnsansı maymunlarda, erkek bir dişiler kümesine egemendir, çünkü bu dişiler, kendi aralarında öfgütlenme yetisinden yoksundurlar. Erkek, onlarla ayrıntılı bir şekilde ilgilenir, onları düzene sokar.[43]

Bu kaba erkek bakış açısından yansıtılan savın tersine, maymun erkekleri dişileri dövmez, bunların «haremleri» yoktur ve dişilerin cinsel etkinliklerini denetlemezler. Dişiler daha üstün konumdadır, çünkü maymun sürülerinde, sayıları erkeklerden fazladır, birbirleriyle işbirliği yapma yetisine sahiptirler. Bir erkeğin bir terslik yapması halinde, dişiler bir araya gelerek ona iyi bir ders verirler.

Erkek üstünlüğü savında öne sürülen «harem» kuramı, maymun sürülerinde dişilerin erkeklerden genellikle yarı yarıya ya da daha büyük ölçüde fazla olması olgusuna dayandırılmaktadır. Oysa bu durum, dişilere herhangi bir erkek bireyinin adelelerindekinden çok daha büyük bir toplu güç kazandırmaktadır. Washburn ve DeVore'nin anlattıklarına göre, babuin sürülerinde dişilerin sayısı, erkeklerin iki katıdır; Shirley Strum ise, bu oranı üçte bire çıkartmaktadır. Bir al yanaklı maymun kümesinde altı erkek ve otuz iki dişi bulunmaktaydı; bir başka sürüde yirmi sekiz dişiye karşı yedi erkek bulunuyordu. Bir örüm-

43 a.g.y., s. 184.

cek maymunu kümesinde sekiz erkek on beş dişi görüldü. Uluyan maymunlarda dişi sayısı erkeklerin iki katıydı.[44] Bütün bu durumlarda, bebek ve çocuklar, sürü içinde ayrı bir küme olarak bir arada bulunan dişilerin sayısını kabartmaktadır.

Erkekler tarafından, çarpıtılmış görüş açısından bakıldıkta, erkek cinsli hayvan sayısının az olması, her erkeğin, üzerinde egemenlik ve üstünlük kuracağı çok sayıda dişiye sahip olmasını olası kılmaktadır. Bu durumda hayvan sürüsü, her biri birer ataerkil sahip'in yönetiminde bulunan bir «haremler» kümesi olarak gösterilmektedir. Carpenter'a göre, «Buyurgan bir erkek babuinin, her an için, aralıksız olarak beş altı dişisi vardır,» ve langurlarda «tek bir buyurgan erkek, on, on iki dişiyle onların çocuklarından oluşan koca bir hayvan kümesini yönetebilir; bu arada tüm öteki yetişkin erkekler, küme içinde bulunanlarla herhangi bir ilişki içine giremezler.» Bu yazara göre bunlar, «kümeleşme kalıplarını» etkileyen «buyurgan erkek üstünlüğünün» canlı kanıtlarıdır.[45]

Aslında, Carpenter'ın «buyurgan» diye adlandırdığı davranış, öteki erkek hayvanlar üzerinde egemenlik kurmak ve dişilerin bulunduğu kümeye rahatça katılma olasılığı elde etmek çabası içinde bulunan tek bir erkeğin saldırgan davranışından başka bir şey değildir. Maymunlar sürüsünde yetişkin erkek sayısının az olmasının nedeni budur; başkaları üzerinde egemenlik kurabilenler, öteki erkekleri sürünün dışına çıkarmış ya da kendilerine boyun eğer duruma getirmiştir. Ancak bu bireyci saldırganlık, egemen erkeği bile, öteki erkeklerin saldırılarına açık hale getirir; «buyurganlık» tahtında uzun süre oturabilen erkek sayısı çok azdır. Bir sürüde bulunan buyurgan erkek, sürekli olarak değişir.

---

44 C.L. Carpenter, **Primate Social Behavior** (Maymunlarda Toplumsal Davranış) adlı kitapta, «Maymun ve Yüksek Maymun Toplumları» bölümü, s. 29, 31, 32 ve 40.

45 C.L. Carpenter, **a.g.y.**, s. 41.

Erkeklerin dişileri ve yavrularını tehdit ettiği, yaraladığı ya da öldürdüğü durumlar da görülmüştür. Ancak bu olaylar, kapalı yerde bulunan ya da olağan yaşantılarını sürdüremeyecek denli kalabalık olan hayvanlar kümesi içinde görülmüştür. Buna en ünlü örnek, Solly Zuckerman tarafından aktarılan ve 1925 - 30 yılları arasında gerçekleştirilen Londra Hayvanat Bahçesi deneyidir; bu deney felâketle sonuçlanmıştır. Az sayıda dişi babuin, erkeklerden oluşan bir küme arasına salınmıştır. Dişilerin sayısı erkeklerden azdır ve dişiler için gizlenecek barınak ya da sığınaklar sağlanmamıştır. Bu durumda dişilerin kaçması, bu hayvanların ve yavrularının sözcüğün tam anlamıyla yok olmasıyla sonuçlanmıştır.[46]

Daha yakınlarda gözlemlenen bir örnek, Hall tarafından aktarılmaktadır. Bloemfontein Hayvanat Bahçesinde kapalı alanda tutulan babuinlerin arasına «yabancı» bir çift salınmış, kaçışma ve kovalamacalar başlamış, hayvanların çoğu öldürülmüş veya yaralanarak bir süre sonra ölmüşlerdir. Yazar, olayla ilgili görüşlerini şöyle özetlemektedir: «Olağan tutsaklık koşulları altında yapısal ve toplumsal alanın doğaldışı kısıtlanması halinde, öldürücü saldırganlığın görüldüğü çok iyi bilinen bir olgudur.»[47]

Bu durumlar, yabanıl alanlarda yaşayan hayvanlar arasında görülmemektedir; dolayısıyla, bu örnekleri, olağan babuin davranışının belirleyicisi olarak ele almak, yanlış sonuçlar doğuracaktır. İrven DeVore, bu alandaki söz sahibi yazarlardan alıntılar yaparken, Zuckerman'ın anlattıklarıyla ilgili olarak şunları söylemektedir: «Bir alana kapatılmış hayvanlar üzerinde yapılan davranış gözlemleri çok yanıltıcı olabilir; nitekim, babuinler üzerine doğal çevrede yapılan araştırmalarda, serbest dolaşan sü-

---

46 Bkz. **Kadının Evrimi**, Payel Yayınevi, İstanbul, s. 97.

47 K.R.L. Hall, **Primates** adlı kitapta, «Maymun ve Yüksek Maymun Toplumlarında Saldırganlık» başlıklı bölüm, derleyen Phyllis C. Jay, New York, Holt Rinehart and Winston, s. 155.

rülerde cinsel kıskançlık ya da savaş görülmemiştir.»[48]

Yabanıl yaşamda, dişiler kendi cinsel etkinliklerini kendileri denetlemekte, erkeklerse dişilerin kızgın dönemlerine kendilerini uyarlamaktadırlar. Dişiler yavrularına baktığı uzun dönemlerde, cinsel ilişkide bulunma isteği sergilememekte, erkekler de onlara yaklaşmamaktadırlar. Phyllis C. Jay bu konuda şunları yazmaktadır: «Dişi hayvanın kızgın döneminde olmadığı durumlarda, erkek ona karşı cinsel ilgi göstermez. Cinsel etkinliği başlatan yalnız ve yalnız dişi hayvandır; dişi, erkeğin dikkatini üzerine çekmediği sürece yanına yaklaşan olmaz.»[49]

Dişi, cinsel olarak alıcı durumunda bulunduğunda erkekten daha şiddetli bir istek sergiler; cinsel ilişkisini tek bir erkekle kısıtlamak bir yana, çevrede bulunan birçok erkekle birlikte olur. Erkeği bir ataerkil buyurgan olarak goren Carpenter bile, şu olguyu onaylamaktadır: «Maymunların doğal çevrede doğal olarak kümelendiği durumlarda cinsel tepkiyi başlatan ve saldırgan konumda görülen, genellikle dişi cinstir. (...) Kızgınlık döneminde, bir dişinin çiftleşme yetisi, herhangi bir erkeğinkinden çok daha fazladır.[50] «Kendi» dişisinin cinsel ilgisini kendisiyle kısıtlayan hiçbir erkek, hattâ egemen erkek görülmemiştir. Çoğu raporlar, dişiye yaklaşmak için sessiz, sakin, sırasını bekleyen erkeklerden söz etmektedir.

Cinsel birleşme, bir dişi maymunun yaşamında rastlantısal bir olaydır ve genellikle kısa ömürlüdür. Washburn ve DeVore, anlaşmış bir çiftin «en az bir saat ya da en çok birkaç gün bir arada kalabileceğini» yazmaktadırlar. Bu çift «genellikle sürünün kıyısına çekilir. Erkekler arasın-

---

48 İrven DeVore, **Classification and Human Evolution** (Sınıflandırma ve İnsanın Evrimi) adlı kitapta, «Maymun ve Yüksek Maymunlarda Çevre Bilim ve Davranış» başlıklı bölüm, s. 313.

49 Phyllis C. Jay, **The Potential of Woman** (Kadındaki Gizilgüç) adlı kitapta «Dişi Maymun» baslıklı bölüm, s. 6.

50 C.L. Carpenter, **Primate Social Behavior** (Maymunlarda Toplumsal Davranış) adlı kitapta, «Maymun ve Yüksek Maymun Toplulukları» başlıklı bölüm, s. 44-45.

da egemenlik düzeni açıkça kurulmamışsa, bu sırada bir kavga patlak verebilir.» Ancak, «Normal olarak dişiler için kavga edilmez, ve erkek ne denli buyurgan ya da egemen olursa olsun, dişiyi uzun süre tekelinde tutmaz. (...) Babuinlerde aile ya da haremi andıran bir durum görülmemektedir. Öteki maymun türlerinde de aynı durum geçerlidir. Cinsel davranış, sürünün bir arada kalması olgusuna büyük bir katkıda bulunmamaktadır.»[51]

Cinselliğin, sürünün bir arada kalmasına olan katkısı öylesine azdır ki, *cins ayrımı*, dişinin kızgın döneminde gerçekleşen kısa çiftleşmeden çok daha belirgindir. Uzun dönemleri kapsayan bu cins ayrımı nedeniyle, dişi maymun, yaşamı boyunca yalnızca birkaç yavru yapar. Biruté Galdikas-Brindamour, dişi ve erkek orangutanların bir arada bile görünmediğini yazmaktadır. Bu bayan yazar, erkeklerin gözle görülür bir yalnızlık sergilediklerini, bir arada bulunan sürününse dişilerle yavrulardan oluştuğunu belirtmektedir. Bir dişi, dört beş yılda yalnızca bir kez yavrulamaktadır.[52]

Sürü yaşantısına daha da bağımlı olanlar da içinde olmak üzere başka birçok türle ilgili olarak benzer raporlar düzenlenmiştir. Goodall'a göre, bir şempanze topluluğunda doğum oranı görece bir azlık göstermektedir; «analar ancak üç buçuk ile beş yılda bir çocuk doğururlar.»[53] George Schaller da, dişi gorilin, «ancak üç dört yılda bir kez doğum yaptığını» yazmakta, «o da elbet yavru bebeklik evresinde ölmezse...» diye eklemektedir. Bu yazar annelerle yavruları arasında yakın bir bağın varlığından

---

51 S.L. Washburn ve İrven DeVore, **Primate Social Behavior** (Maymunlarda Toplumsal Davranış), adlı kitapta «Babuinlerin Toplumsal Yaşamı» başlıklı bölüm, derleyen Charles W. Southwick, New York, D. Van Nostrand Co., 1963, s. 108.

52 Biruté Galdikas-Brindamour, **National Geographic Dergisi**, 1975 Ekim sayısı, «Endonezya'daki 'Orman Nüfusu': Orangutanlar» başlıklı yazı.

53 Jane Van Lawick Goodall, **a.g.y.**, s. 146.

söz etmekte, bu bağınsa, dört yıl ya da daha uzun bir süre —ananın yavruları koruma ve doyurma görevini tamamlamasından çok sonraya dek— korunduğunu belirtmektedir.[54]

Dişilerle yavruları arasındaki ilişkinin uzun süreli olmasına karşın, yetişkin erkeklerle dişiler arasındaki ilişki geçicidir. Koford, dişi al yanaklı maymunlarının «erkekle bir arada pek görülmediği»ni «bununla birlikte döllendikleri»ni yazıyor.[55]

Shirley Strum, şu gözlemiyle maymun cinselliğiyle insan cinselliği arasındaki çarpıcı karşıtlığın altını çizmekte: «Dişi babuinler, yaşam sürelerinin yüzde doksanında cinsel olarak duyarsızlar; erkeklerde bu süre çok daha az. İnsan zihninin cinsellikle uğraşması olgusundan çok farklı bir durum bu.»[56]

Görülüyor ki, maymunların «kümeleşme kalıpları», dişilerle erkekler arasındaki geçici cinsel ilişkilere değil, dişilerle yavruları arasındaki çok daha uzun süreli bağlara dayanmaktadır. Hayvan «küme»si, babanın egemenliği altında bulunan bir aile değildir. Erkeğin genellikle aralarında bile bulunmadığı, ana ve yavrularından oluşan bir sürüdür bu küme. Maymunların olağan yaşantısındaki cins ayrımı, yalnızca çiftleşme mevsiminde görülen ve derinlikten yoksun cinsel ilişkilerindekinden çok daha belirgindir. Dişiler, maymunlar kümesinde, merkezi çekirdeği oluştururlar.

Shirley Strum, maymun davranışlarını erkek yanlı bir eğilimle çarpıtan görüşleri irdeleyen genç maymunbilimcilerdendir:

Yetişkin erkekler, sürünün çekirdeği olarak görülmekte, bunların koruma sağladığı, düzeni koruduğu ve öncülük yaparak birliği koruduğu belirtilmektedir. Dişilerin

---

54 George Schaller, **Year of the Gorilla** (Goriller Yılı), s. 134.

55 Carl B. Koford, a.g.y., s. 149.

56 Arnold Shapiro, **Westways** dergisinde «Dr. Strum Babuinleri Anlatıyor» başlıklı yazı, c. 69, sayı 3, Mart 1977, s. 39.

rolü, üretkenlikle sınırlandırılmaktadır. (...) ancak, maymunlarla ilgili olarak dünyanın dört bir yanından gelen bilgileri incelediğimde, babuinlerin bile böylesine kolaylıkla açıklanabileceği konusunda zihnimde kuşkular belirdi. Sürüde küçük bir azınlığı oluşturan yetişkin erkeklerin, sürünün toplumsal yaşamından sorumlu olabileceğini aklım almadı.»[57]

Strum, iki yıl sonra incelemelerinin sonucu olarak bu soruların yanıtını şöyle veriyor:

Ne yazık ki tanınmış yazarlardan çoğu (...) kitaplarının satışını artırmak kaygısıyla eldeki bilgileri yanlış uyguladılar. Hayvan davranışlarını, yazarların insan davranışları üzerine düşünmeyi yeğledikleri *özellikleri haklı çıkarmak için bir araç olarak kullandılar. (...) İnsan ahlâkındaki zayıflıkları, kişiliklerdeki bozuklukları haklı göstermek için hayvan davranışlarını örnek alamayız, ve buradan, «hayvan doğamızın» denetlenmesi olanaksız bir parçasıdır gerekçesiyle şiddet göstermeye, güç kullanmaya ya da erkek egemenliği altında bulunmaya yazgılıyız sonucunu çıkaramayız. Bunlar, yanlışlara yol açan tehlikeli varsayımlardır.*[58]

Strum, maymunlar üzerine yapılan araştırmalara daha nesnel bir yaklaşım getirmiştir. Kendisiyle bir görüşme yapan Arnold Shapiro'ya göre, Strum, maymunlarla insanlar arasında «neyin ortak neyin ayrı» olduğunu görmek ve dirimbilimsel benzerliklerle salt insanlara özgü özellikler arasında bir ayrım yapmaktadır.[59]

Günümüz toplumunda erkeğin öncü konumlarda olması, durumun öteden beri böyle olageldiği anlamını taşımaz. Hayvanlar dünyasında en belli başlı liderlikler, erkekler değil, yetişkin dişiler tarafından uygulanmıştır. Sander-

57 Shirley C. Strum, **aynı dergi**, s. 679.

58 Shirley C. Strum, **Westways** Dergisi, Mart 1977, s. 76.

59 Strum, **aynı yerde.**

son'la yaptığı bir kişisel konuşmadan (1957) söz eden Hall, şunları yazmaktadır:

Batı Afrika'da gördüğü hayvan kümelerinde hemen hemen her zaman yetişkin bir dişi, öncülük ediyormuş. Bu incelemede, bu olguyu onaylayacak pek çok örnek bulunmaktadır. Pek çok durumda, örneğin ağaç tepesinde dinlenmek üzere küme durduğu zaman, ağaca ilk tırmanan bir ya da daha fazla yetişkin dişi oluyormuş; bomboş, uçsuz bucaksız bir alanda, öne atılan gene yetişkin dişiymiş. Böyle durumlarda, yetişkin erkek, kümedeki hayvanların çoğu ya da hepsinin öncü dişiyi izlemesinden sonra peşlerinden gidiyormuş. Öncü dişilerle yetişkin erkekleri ayıran uzaklıklar, bazı durumlarda bir hayli büyük oluyormuş.

Ne olursa olsun, diyor Hall, «maymun sürülerinin 'yaşlı dişiler tarafından güdülen' hayvanlar olduğunu söylemek, toplumsal düzeni gereğinden çok basite indirgemek olur.»[60] Öyle bile olsa, önyargılara değil, olgulara dayanan bir basite indirgeme bu.

Dişi maymunlar arasındaki işbirliği bazen «dostluk», «birleşme» ya da «ortaklık» diye nitelendirilmektedir. Bu işbirliklerinden bazıları süreklidir; bazılarıysa kendilerini rahatsız eden bir erkeği uzaklaştırmak üzere yapılan geçici birleşmelerdir. Eaton, Japon makaklarıyla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

Yetişkin dişiler, aralarında bir işbirliği oluşturmaktadırlar; bu tür davranış aralarında ilişki bulunmayan erkekler arasında pek görülmemektedir. (...) Bir erkeğin dişiyle kavgaya tutuşması halinde, öteki dişiler genellikle onun yardımına gelirler, öte yanda yetişkin erkekler birbirlerine hiç yardım etmezler. (...) Görülüyor ki, makakların toplumsal düzenindeki birlikteliği düzenleme açısından, bu

---

60 K.R.L. Hall, Primate (Maymunlar) adlı kitapta, «Uganda'daki Yabanıl Maymunlarda Davranış ve Çevrebilim» başlıklı bölüm, s. 112.

türde mevsimsel ve geçici olan dişi - erkek cinsel çekiciliğinden çok dişiler arası işbirliği önemlidir.[61]

Langur maymunlarını anlatan Phyllis Jay, şöyle yazıyor:

(...) Tam altı ayrı olayda, erkeklerin, dişi birliklerine boyun eğdiği görüldü. Dişiler, boş bulunup da bir maymun yavrusunu ürküten erkeği kovalıyorlardı. Genelde, erkek, dişileri korkutma ya da onlara saldırma girişiminde bulunmuyor, kısa bir uzaklığa kaçıyordu. (...) Tek tek yetişkin dişilerin, egemen bir yetişkin erkeği tokatladığı ya da dövdüğü beş ayrı olay gözlemlendi. (...) Genellikle, dişinin saldırıya geçmesine neden olacak olay, bebeğinin erkek tarafından ürkütülmesiydi. Yetişkin erkek, çoğu durumda dişinin kendisini kovalayacağından habersizdi ve hiçbir erkeğin dişiye el kaldırdığı görülmedi.[62]

Jane Beckman Lancaster, kuyruklu maymunlar üzerine şunları yazıyor:

Erkek maymunların değerli bir yiyeceği tekeline alması ya da bir yavruyu ürkütmeleri halinde dişilerin en egemen üç erkeğe karşı bir birlik oluşturduklarına sık sık tanık oldum.[63]

Atlanta Journal and Constitution'ın 20 Temmuz 1975 günlü sayısında yayımlanan ve Yerkes Maymun Araştırma Merkezindeki dişi goriller arasındaki işbirliğini anlatan güzel bir öykü, başka gazeteler tarafından da tüm ülkeye duyurulmuştu. Bilim adamlarının maymunların «top-

---

61 C. Gray Eaton, **Scientific American** Dergisinde «Japon Makaklarında Toplumsal Düzen» başlıklı yazı, Ekim 1976, s. 102.

62 Phyllis C. Jay (derleyen), **Primate Social Behavior** (Maymunlarda Toplumsal Davranış) adlı kitapta «Hindistan Langur Maymunu» başlıklı bölüm, s. 121.

63 Jane Beckman Lancaster, **Psychology Today** Dergisinde «Uyarım ve Tepke» başlıklı yazı, Eylül 1973, s. 34.

lumsal yaşam»larını incelemesini olası kılmak üzere dört dişi gorilin bulunduğu bir kapalı alana Calibar adındaki maymunla başka iki erkek goril salınıyor. «Kendisinin başkan olduğunu yanındaki erkek gorillere güzelce anlatmış olan» Calibar, hemen harekete geçerek, «dişilerden erkeklere gelebilecek herhangi bir saygısızlığa göz yummayacağını kızlara da bildirmeye kalktı,» diye şakalı bir dille yazıyor öykücü. Calibar, «kızlara, kendilerinden daha güçlü olduğunu göstermek üzere kafesin çevresinde dönenmeye, onlara karşı kaba hareketlerde bulunmaya başladı.» Ne var ki, dişilerin birliği, Calibar'ın adelelerinden çok daha güçlüydü. «Goril kızlardan üçü Calibar'ı bir köşeye sıkıştırdılar (...) ve içini dışına çıkarasıya dövdüler.» Rapor şu bilgilerle son buluyordu: «Calibar şimdi kafeste tek başına bulunuyor, yenik erkeklik gururunu yeniden kazanmaya çalışıyor... Belki de bu arada, hanımlara karşı olan davranışlarında ne yanlış yaptığını düşünüyordur.»

Bir maymunlar sürüsündeki dişilerin konumu, bir buyurgan erkeğin denetimi altında bulunan «harem» tutsaklarının sinik, boyun eğer durumundan çok uzaktır. Ne yazık ki, bazı kadın maymunbilimciler bile, dişinin aşağı ve ikincil konumda olduğu söylencesinin doğru olduğuna inandırılmalarına göz yummaktadırlar. Jane Goodall, bu duruma düşmüş maymunbilimcilerden olsa gerektir.

Goodall'ın, Gombe Stream şempanzeleri üzerine verdiği bilgiler, erkeklerin dişiler üzerinde üstünlük kurduğu kuramını hiçbir şekilde güçlendirmemektedir. Bununla birlikte, Maggi Scarf'ın kendisiyle yaptığı ve *New York Times Magazine*'de yayımlanan görüşmede, bir öğrenciye, böyle bir üstünlüğün varlığı konusundaki «duygularının» yerinde olduğunu, maymunların da erkekler tarafından yönetilen kümeler halinde yaşadıklarını söylediğini belirtiyor. Sonra —iki kadının da kahkahaları arasında— Goodall, şunları ekliyor: Eğer bu öğrenci «hayvanlar dünyasında bir Kadın Bağımsızlığı Derneği arıyorsa, dişilerin egemenliği altında bulunan sırtlangiller toplumuna gitsin.»

Günümüz kadınları için çok önemli olan ciddi bir konuda böylesi şakalar yapmak ne Goodall'ın verdiği bilgilere uymakta, ne de bilimsel nesnelliğe yakışmaktadır.

Maymun ve yüksek maymunların incelenmesi bir bilim dalı haline gelmeden önce, bu garip, insansı hayvanlarla karşılaşanlar tarafından bir yığın düş ürünü masal anlatıldı:

Chaillu'nun Batı Afrika'daki goril yaşamı üzerine yazdığı biraz abartmalı yazıların 1863'de yayımlanmasından sonra bunlara değgin yüzlerce kitap ve yazı yazıldı. Yazarlardan yalnızca birkaçı bilgi sağlama ya da verme kaygısı ile çalıştı. Bu yazarlar, çoğu çağdaş yazar gibi abartma ve sorumsuz çarpıtmalarıyla kendilerini doyuran ve maddi kazanç sağlayan, bu amaçla da coşku uyandıran sözler söylemeyi yeğleyen kişilerdi. Bunların öyküleri, gorillerin korku saçan, kana susamış ve büyük ölçüde insansal hattâ insanüstü özelliklere sahip canavarlar olarak tanınmasına ve bu yanlış kavrayışın yaygınlaşmasına yol açtı. (...) Bilimsel bir görüş açısını benimsemiş olan doğabilimciler bile bu öykülerden etkilendiler.[64]

Maymunbilim, bilimöncesi dönemini çok gerilerde bıraktı. Bununla birlikte, dişi cinse karşı önyargılardan arınması ve insanın, hayvandan ayrı ve başlı başına bir tür olduğunu kabul etme yönündeki isteksizliğini aşması için daha çok yol gitmesi gereklidir.

(1977)

---

64 John T. Emlen Jr. ve George Schaller, **Primate Social Behavior** (Maymunlarda Toplumsal Davranış) adlı kitapta «Dağ Gorillerinin Yurdunda» başlıklı bölüm, Princeton, D. Van Nostrand Co., 1963, s. 126-27.

TOPLUMSAL-DİRİMBİLİM VE YALANCIBİLİM

Böceklerin ve özellikle de karıncaların incelenmesi alanında uzmanlık kazanan Harvard Üniversitesi öğretim üyelerinden ünlü hayvanbilimci Edward O. Wilson, 1971 yılında, konusuyla ilgili yetkin bir kitap yayımladı: *Böcek Toplumları*. Bu çalışmanın büyük bir bölümü, daha sonra *Toplumsal-dirimbilim: Yeni Bireşim* başlıklı kalın bir kitabın bir parçasını oluşturdu.

Yüz yirmisi içindekilere ve dizinlere ayrılan yedi yüz büyük boy sayfadan oluşan bu yeni ve bol resimli kitap, aşağı yukarı üç kilo çekmektedir. Buna karşın, daha önce yayımlanan kitaba kıyasla, konuyu çok daha gerici bir yaklaşımla ele almaktadır. Wilson bu kitabında, insan yaşam ve davranışları konusunda salt dirimbilim dalıyla ilgili sonuçlar çıkarmak amacıyla böcekbilimsel (entomological) araştırmalarını, kuşlar, memeliler ve maymunlar üzerine yapılan araştırmaları aktaran raporlarla desteklemiştir.

Toplumsal-dirimbilim (sociobiology) öylesine yeni bir deyimdir ki, on beş yıl öncesinin sözlüklerinde bu sözcüğü bulmak olanaksızdır. Deyim, iki bilimin —toplumbilim (ya da insanbilim) ile dirimbilimin (biology)— kaynaştığı bir alanı ve insan toplumunun doğasını ve kökenini gün ışığına çıkarmak için her iki daldaki ilgili bulguların arasındaki ortak ilişkiyi içermektedir.

Ne var ki Wilson, bu iki daldaki bulguları tek bir doku haline getirmemektedir. Yazar, saptayıcı bir öğe olan ve insanları hayvan yaşamının bütün biçimlerinden ayıran

çizgiyi belirleyen üretimsel, toplumsal ve kültürel etkinlikleri konu dışı bırakmakta ve doğal evrimi olduğu gibi, toplumsal evrimi de tümüyle dirimbilimsel gelişmenin etkisiyle biçimlenmiş bir olgu olarak görmektedir. Bu yorum, daha da dar bir çerçeveye indirgenmiş, «genetik evrim»le sınırlanmıştır. Bakteriden insanoğluna dek tüm yapısal yaşam genlerden oluştuğundan, Wilson hayvan evriminden insan evrimine yapılan bir niteliksel sıçramanın varlığını tanımamıştır. Onun görüşüne göre, belli kümelerde bir araya gelen bütün türler (ki kümelenmeyen tür yoktur) hiçbir ayrım gözetilmeksizin birleşerek «toplumlar» oluştururlar. Wilson'ın kitabı, yeni aldığı «toplum» öntakısına karşın, aslında dirimbilimle ilgilidir.

İnsan yaşamını, hayvanların, kuşların ve böceklerin yaşamı açısından açıklama yönünde yapılan bu girişim, yeni değildir. Darwin'in evrim kuramını ortaya atmasından beri, dirimbilimcilik vardır. İnsan kökeninin hayvanlara dayandığı saptandıktan sonra Cennetin Bahçesindeki Elma söylencesi yerini insan türü soyunun bilimsel olarak incelenmesine bırakmıştır. Bu da önce hayvan evriminin, sonra da yüksek maymunların belli bir şubesini ilk hominidler* haline getiren toplumsallaştırıcı etmenlerin incelenmesini gerektirmiştir.

Ne var ki, mekanik zihinli düşünürler, insan yaşamına yol açan dirimbilimsel öğelerin ötesine geçememişlerdir. Bunlar, insanlarda ve hayvanlarda ortak olan bazı özellikleri şişirmişler, aralarındaki büyük ayrımları örtbas etmiş ya da defterden silmişlerdir. Dirimbilimcilik okulu, iki düşünce eğiliminin doğmasına yol açmıştır: Bunlardan biri insandaki rekabetçi özelliği açıklamak için hayvandaki rekabetçi özelliği vurgulamış, ötekiyse insana özgü bir nitelik olan elbirliği etme yetisini hayvanlardaki işbirliği güdüsüyle açıklama yönüne gitmiştir.

---

* Hominidler, iki ayaklı maymunların, yitmiş ve varolan bütün insan türlerini içine alan bir şubesidir. (Çev.)

İnsanlaşmanın Önkoşulları

Söz konusu eğilimlerden ilki, bazen «birşey değil» okulu diye de adlandırılan «Toplumsal Darwin'cilik» görüşünü benimsedi. Bu görüşün izleyicilerine göre insan, fazladan birkaç ustalığı olan bir hayvandan başka birşey değildi. Hayvan ormanındaki ilişkilerin çağdaş anamalcı ormana aktarıldığı savını desteklemek için, herkesin ağzında olan «yaşamı sürdürme savaşımı» ve «güçlünün yaşam hakkı elde etmesi» sözleri karşılıklı atılıp tutuldu. «İnsan doğası hiçbir zaman değişmez» önermesi, insan doğasının hayvan doğasından başka bir şey olmadığı anlamına alındı.

İkinci eğilim yanlıları, ünlü kuramcıların tek yanlılığı karşısında duydukları öfkeyle, hayvan davranışlarında yalnızca rekabetçiliğin değil, işbirlikçiliğin de görüldüğünü öne sürdüler. «Toplumsal güdüleri» de savlarını onaylamada kullandılar. Bu sav, Wilson'ın Harvard'daki yerini alan W. N. Wheeler adlı bir başka ünlü böcekbiliinci tarafından yayıldı. Wheeler, 1922'de, Birinci Dünya Savaşı'ndan ve Rus devriminden sonra ortaklaşmacı böcekler üzerine altı bildiri sundu; bunlar daha sonra *Böceklerde Toplumsal Yaşam* adlı kitapta yayımlandı.

Wheeler, iyi niyetli bir bilim adamıydı. Böcekleri seçmesinin nedeni olarak bu hayvanların «Doğada, akıllara durgunluk veren bir ortak yaşam örgütlenmesi kurma çabası içinde bulunmalarını» gösterdi. Bu hayvanlar bu çabalarının sonucu olarak, «öylesine eksiksiz bir ortaklaşmacılık» geliştirmişlerdi ki, «onların yanında bizim en köktenci bolşeviklerimiz bile aşırı tutucu anamalcı kalırdı.»[1] Böceklerde böylesine bir «yapısal ortaklaşmacılık» olduğuna göre, insanlarda da kuşkusuz gerçekleştirilebilir görüşüyle, dünya çapında bir silahsızlanma çağrısında bulundu. Wheeler, Rousseau'nun «soylu bilge»sinin yerine üstün insanların «soylu böcek»leri örnek alabileceğini savundu.

---

1 W. N. Wheeler, **Social Life Among the Insects** (Böceklerde Toplumsal Yaşam), s. 5, 8.

Ancak ne olursa olsun, Wheeler'in bu güzel çabaları, dirimbilimciliğin sınırları içinde kaldı. İnsanın hayvandan başka «bir şey olmadığı» kavrayışının yerini, aynı görüşün daha hafif bir çeşitlemesi aldı. İnsan toplumu, böcek toplumunun bir uzantısından başka «bir şey değil» denildi; ancak insan toplumunda böcekler toplumunda olmayan birkaç kültürel özellik bulunduğu da bu sava eklendi. Bunun üzerine başka uzmanlar da hemen böcekleri insanlaştıran ve insanları böcekleştirenlerin arabasına biniverdiler.

Bazı ünlü insanbilimciler, bu böcek dirimbilimciliğini daha da ileri götürdüler. Wheeler'ın kitabının yayımlanmasından otuz yıl sonra 1953'de, o tarihte Amerikan İnsanbilimi dekanı olan A. L. Kroeber, büyük bir ciddilik içinde şunları yazdı: «Toplumsal davranış, tarihin, yeryüzünde yaşamın başladığı evresinden çok daha gerilere uzanmaktadır — bazı böcek şubeleri, bizden çok daha yetkin bir biçimde toplumsallaşmışlardır.»[2] Wilson, bugün aynı konuyu, *Toplumsal-dirimbilim* adlı kitabında işlemektedir.

Ancak Wilson ağına «toplumsal böcekler»den çok daha fazlasını almış bulunuyor. Onun «toplum»ları en aşağı türden en yüksek türe dek bütün hayvanları içeriyor. Örneğin bir resmin alt yazısında «toplumsal bakteri» sözlerini kullanıyor.[3] Daha sonra bazı küfler, mercanlar, süngerler ve denizanası tipleri de sıralanıyor. En üst sırayı insan alıyor. Bu iki uç arasında Wilson böcek sürülerinin yanı sıra tüm öteki türleri de toplumsal konum sahibi yapıyor. Bunlar arasında köpek balığı sürüleri, köpek, fil, aslan ve maymun sürüleri de bulunmakta.

Bu «toplumlar»ın erdemlerini kıyaslarken de, Wilson

---

2 A.L. Kroeber (derleyen), **Anthropology Today: An Encyclopedic Inventory** (Günümüzde İnsanbilim: Ansiklopedik bir Döküm), Chicago, University of Chicago Press, 1953, s. XIV.

3 Edward O. Wilson, **Sociobiology: The New Synthesis** (Toplumsal-dirimbilim: Yeni Bireşim), Cambridge, Mass., Belknap Press of Harvard Un. Press, 1975, s. 392.

en kusursuz olanın en yüksek değil en aşağı tür olduğunu söylüyor. Tersine dönmüş bir evrimci değerler kuramı ortaya atıyor. «Kusursuz toplumlar yaratmaya çok yaklaşan tür», diyor, «omurgalılar değil, denizanası gibi omurgasızlardır.»[4] Karıncalar, sarı karıncalar ve öteki toplumsal böcekler, «kusursuz değil.» En az kusursuz olanlarsa insanın türeyişi evresinde yer alan maymunlar da içinde olmak üzere memeliler, «Herkesçe benimsenen eğilim neden evrimin yukardan aşağı geliştiği yönündedir?» diye soruyor, ama yeterli bir yanıt bulamıyor.

Ne var ki, Wilson'a göre, insan toplumları, «daha önceki milyar yıllık yaşam tarihinde kendini gösteren toplumsal evrimin yukardan aşağı geliştiği eğilimini ters çevirmişlerdir.» Bu gelişmenin nedeni, insanların sonunda «ortaklaşmacılık ve işbirliği» açısından daha çok böcek toplumlarına benzer hale gelmeyi başarmasında yatmaktadır. Hatta insanlar, «haberleşme» konusunda hayvanları geçmişlerdir bile.[5] İşte, Wilson'ın yaşambilimciliği böyle bir nitelik göstermektedir.

Bizim türümüzü tüm öteki türlerin üstüne çıkaran özgün özellikleri açıklamak için dirimbilim sözcüğüne *toplum* öntakısını eklemek yeterli değildir. İnsanlar salt dirimbilimsel ögelerle tanımlanamazlar. Salt insana özgü bir gelişmenin ürünü olan toplum için de aynı şey geçerlidir. Gerçi insanlarda, hayvanlarla ortak bazı özellikler korunmuştur, ama onlar, kendi toplumsal ve kültürel kurumlarını yarattıktan sonra hayvan konumundan tümüyle ayrılmış, hayvanlıktan çıkmış, ya da insanlaşmışlardır. Bu olgu, kazıbilim, taşılbilim, insanbilim ve toplumbilim gibi toplumsal bilimlerle uğraşan bilim adamları tarafından yeterince kanıtlanmıştır.

Toplumsal-dirimbilim sözcüğünün ortaya atılmasından çok daha önce, insanlığı inceleyen bilim adamları, dirimbilim ve toplumbilimle onlarla ilgili bilim dallarındaki il-

4 Edward O. Wilson, **a.g.y.**, s. 379.
5 Edward O. Wilson, **a.g.y.**, s. 379-80.

gili bulguları arasında ilişki kurmaya ve hayvanlıktan insanlığa geçişi gerçekleştiren o büyük değişikliğin nasıl, ne zaman ve niçin gerçekleştiği konusuna ışık tutmaya başlamışlardı. Bunlardan biri, *Man Makes Himself* ve *What Happened in History** adlı klasik yapıtların yazarı Gordon Childe'dır.

Bu bilim adamları evrimi, bakteri, denizanası ya da sarı karıncalarla değil, insanlardan hemen önce gelen maymunlarla başlatıyorlardı. Aynı bilim adamları, insanlığın neden maymunlar** sınıfının üyesi olan yüksek maymunlardan daha aşağı bir türden doğamayacağını açıkladılar. Yalnızca, milyar yıl süren hayvan evrimi tarihinde en yüksek gelişme evresine erişen yüksek maymunlar, insanların doğuşu için gerekli dirimbilimsel önkoşulları gerçekleştirmişti.

Bu önkoşullar arasında iki ayak üzerinde dikine durma, cisimleri bütün boyutlarıyla görebilme yetisi, el, beyin ve ses organlarının varlığı bulunmaktadır. Ancak, geçiş süreci içinde tüm öteki özellikler üzerinde yol gösterici rol oynayan önkoşul, başka yöne çevrilebilen baş parmağı da içeren serbest kalmış ellerin gelişmiş olmasıdır. Alet yapma emek etkinliklerine yol açan ve böylece yüksek maymundan hominide geçişi sağlayan öğe, böceklerin alt çene ya da ağzı, köpek balıklarının yüzgeci ya da dört ayaklı memelilerin pençeleri değil, en yüksek maymun türlerinin elleridir.

---

* **Kendini Yaratan İnsan**, Çev. Filiz (Karabey) Ofluoğlu, Varlık Yayınevi, İst. 1978. **Tarihte Neler Oldu**, Çev. Mete Tunçay, Alâeddin Şenel, Alan Yayıncılık, İst. 1984.

** Bu kitapta «maymun» sözcüğü, TDK Zooloji Terimleri Sözlüğü (1963) ne dayanılarak «primat» sözcüğünü karşılamaktadır. Bu tür, söz konusu sözlükte şöyle tanımlanmaktadır: Maymunlar (primates): Omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfının etenliler alt sınıfına giren bir takımı. Yüksek yapılıdırlar. Ayakları beş parmaklı, çoğunluk yassı tırnaklıdır. Dişleri tümdür. İyi tırmanırlar. Tek yavru doğururlar (....). **(Çev.)**

Yaşamın gereklerini ya da yeni gereksinmeleri üretmek için gerekli aletleri insan düzeyinin aşağısında bulunan hiçbir tür yapamaz. Bu yeni gereksinmeler ve onları doyurma araçları, ilk taş baltanın ve kazma çubuğunun yapılmasından beri başlangıçta yavaş, sonraysa korkunç bir hızla artmış, bollaşmış, jet uçaklarına, uzay gemilerine varılmıştır.

Ancak bunu başarmak için ilk hominid sürü ya da oymağının ürünlerini ortaklaşa üretmesi, ve ürünlerle bunların oluşması için gerekli bilgiyi paylaşacak bir toplumsal örgüt halinde bir araya gelmesi gerekliydi. Gordon Childe'ın da tanımına uygun olarak toplum, kendisini yeniden üretmek, ve yeni gereksinmeler ortaya çıkarmak için gerekli olan şeyleri sağlayacak araçları üreten paylaşmacı bir örgü'tür.[6]

Toplumu Paylaşmacı Üreticiler Yaratmıştır

Hayvanlar, bu yetilerden yalnızca bir tanesini insanlarla paylaşırlar: Kendilerini yeniden üretme yetisi. Öte yanda yaşamın gereklerini ve yeni gereksinmeleri üretmek, yalnızca insanlara özgü bir yetidir. Bu noktadan hareketle, üretimle, üretimin gerçekleştirilmesi için gerekli toplumsal örgütün, insanlarla hayvanlar arasındaki büyük ayırıcı çizgiyi simgelediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, tümüyle *hayvanları* içeren milyar yıllık evrim, ilk alet yapan hominidlerin yeryüzünde belirmesi ve kendilerine ait, tümüyle yeni bir gelişme olan *toplumsal* evrim evresini başlattığı milyon yıl önce tepe noktasına varmıştır.

O andan sonra insanlar, kendi aralarındaki ve doğayla olan ilişkilerini, hayvanlara kıyasla çok büyük ölçüde değiştirmişlerdir. Hayvanlar, yaşamları belirli çevre koşul-

---

6 V. Gordon Childe, **What Happened in History** (Tarihte Ne Oldu), Harmondworth, Middlesex, İngiltere, Penguin Books, 1960, s. 17.

larıyla sınırlanmış doğa yaratıklarıdır; bu koşullara ya uyarlanırlar, ya da yok olurlar. Toprağı işleyebilen ve bol bol yiyecek üretebilen insanların tersine yaşamlarını tümüyle doğanın kendilerine verdiği olanaklara bağlamışlardır. Hayvanlar, yapısal gereksinmelerini, standardlaşmış davranış kalıplarını değiştirmeden ya da çok az değiştirerek doyurmak durumundadır; insanlarsa dünyayı dolaşabilir, çevrelerini ve bu çevrelerde bulunan nesneleri yeni gereksinmelerine uyacak biçimde değiştirebilirler.

İnsanlar, birer toplumsal varlık olarak, dil, kültür, sanat ve bilimin yanı sıra akıllarını ve akılsal yetilerini geliştirmişlerdir. Dış doğayı giderek daha çok denetimleri altına almış, ona giderek daha çok egemen olmuş yaratıklar olarak, önceki hayvan doğalarını, insan doğası haline getirmişlerdir.

İnsanın oluşmasında emeğin oynadığı rolü görme yetisinden yoksun olanlar, konuşma, dil ve kültürün nasıl başladığını açıklayamıyorlar. «Haberleşmenin evrimindeki büyük ayırıcı çizgi, insanla geride kalan on milyon kadar organizma türü arasında uzanmaktadır,» diye yazıyor Wilson. Hattâ, «Hayvan haberleşme dizgelerinin en gelişmişlerinden biri olan bal arısı sallanma dansı» ile, «salt bize özgü sözcükle haberleşme dizgesi»ni karşılaştırıyor.[7] Ancak bu salt insanlara özgü yeteneğin nasıl kazanıldığını ve dilin nasıl varlık kazandığını açıklamıyor.

Bu yetenek doğrudan doğruya emek etkinliklerinden, işbirliği içinde bulunan üreticilerin birbiriyle haberleşme ve uygulamada edindikleri bilgileri yeni kuşaklara iletme gereksinmelerinden doğmuştur. Bizim haberleşme dizgelerimizin eşsiz olduğu doğrudur, ancak bizimle hayvanlar arasındaki ayırıcı çizgi, alet yapma ve emek etkinliklerinden kaynaklanmaktadır.

Wilson, alet yapımı ya da üretim konularını tartışmaktan özenle sakınıyor. Ancak, bu özelliklerin, insan yaşamındaki önemini örtbas eden maymunbilimcilerin yanın-

7 Edward O. Wilson, a.g.y., s. 177.

da yer aldığı açıkça ortada. Bu uzmanlar, maymunlar da tıpkı insanlar gibi alet yaptığı ve kullandığına göre, alet yapımı, bu iki canlı arasındaki belli başlı ayrılığı oluşturmaz, diyorlar. Hayvanların alet yaptığına kanıt olarak da, J. Goodall ve öteki bilim adamları, bazı maymunların, bazen bir dalın üzerindeki yaprakları soyduğu ve bu dalı karınca ya da daha başka yenebilir böcekleri ele geçirmek üzere bir taşın altına soktuğunun görüldüğünü öne sürüyorlar. Wilson, hayvanların alet kullandığına ilişkin bu tür örneklere birkaç sayfa ayırıyor, maymunların dokuz ayrı yolla sopa, yaprak ve çalıları hareket ettirdiğini belirtiyor.[8]

Yabanıl alanlarda yaşayan maymunlar, yerden karınca çıkarmak üzere arada bir, bir çubuğun yapraklarını soyabilir ve her türden nesneyi ellerinde evirip çevirebilirler. Ancak bu, yaşamın gereklerini üretmek için emek etkinliklerinde bulunmak ya da alet yapmak demek değildir. Maymunlar, yiyeceği tutmak ve ağızlarına iletmek için her zaman bir çubuğa değil, çıplak ellerine bağımlıdırlar. Oysa insanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için alet yapma ve üretimsel etkinliklerde bulunma yetilerine bağımlıdırlar. Üretimleri durursa, kendileri de yok olacaktır.

Maymunların, çubuk ve sopaları kullanmaları, bizim de içinde bulunduğumuz yüksek maymunlar şubesindeki hayvanların alet yapmaya ve dizgeli emek etkinliklerinde bulunmaya başladığı o önemli dönüm noktasında serbest kalmış ve esnekleşmiş maymun elinin ne denli önem taşıdığı konusunda gerçekten de bize bir ipucu vermektedir. Ne var ki, sözünü ettiğimiz maymundan insana geçiş olayı, bu gezegende yalnızca bir kez, bir milyon yıl önce, maymunların özel bir şubesi tarafından gerçekleştirilmiştir. O günden sonra, insanlar, yeryüzünde alet ve üretim yapan, tüm öteki aşağı türlerden niteliksel bir ayrım gösteren tek tür olma özelliğini korumuştur. Başka bir deyişle, bir milyar yıl süren ve tümüyle hayvanların gerçekleş-

8 A.g.y., s. 172-75.

tirdiği evrim, devrimsel bir değişiklik sonucunu doğurmuş, tek bir tür, yani hominidler, eski hayvan konumlarını geride bırakarak, varlıklarını başka koşullarda da sürdürebilme niteliği kazanmıştır.

Wilson'ın, insan toplumunun, haberleşme araçlarını geliştirmesi sonucu ötekilerden ayrılan bir topluluk, böcek toplumlarının azıcık gelişmiş bir çeşitlemesi olduğu fikri, temelden tümüyle yoksundur. Böcek toplulukları, tek bir amaçla güdülmektedir: kendi türlerinin yeniden üretilmesi ve sürekilik kazanması. Kaldı ki, böceklerin yeniden üretme yöntemleri, memelilerinkinden tümüyle ayrı, özgün bir yöntemdir. Maymunlar da içinde olmak üzere memelilerde yavruyu doğuran da besleyen ve koruyan da aynı anadır. Böceklerdeyse, bütün bir böcek topluluğunu içeren bir işlev bölümü vardır. Yumurtlama görevini yürüten dişi yumurta yapar, başka bir dişiler kümesiyse yavruları besler ve korur.

Ne var ki böcekler, insanın doğuşuna yol açan yapısal evrim çizgisinde ayrı bir dalı oluşturmaktadırlar — bu Wilson'ın açıklayamadığı bir noktadır. Memelilerle insan evriminin çıkış noktası, kendilerinden önce yaşayan omurgasızların gelişmesiyle varlık kazanan omurgalılarla başlamaktadır. Başlangıçta balık şeklinde ortaya çıkan omurgalı yaratıklar, önce emfibyanlar ve giderek sürüngenler ve memeliler haline gelmişlerdir. Memelilerden maymunlar ve yüksek maymunlar ortaya çıkmış, yüksek maymunların en yüksek şubesinden de ilk hominidler oluşmuştur. Kemikli balıklardan omurgalı insanlara dek uzanan bu evrim çizgisinde böceklerin yeri yoktur.

Burada önemli olan şudur: Hayvanlar dünyasındaki çeşitli türler arasında kendini yeniden üretme biçimi ne denli ayrılıklar gösterirse göstersin, insan düzeyinin altında, kendi gereksinimini doyuracak şeyleri üretecek ve yeni gereksinmeler yaratacak hiçbir tür yoktur. Wilson'ın görüşlerinin tersine, böcek toplulukları insan toplumunun bir öntipini oluşturmamaktadırlar. Çünkü eğer insanlar yalnızca kendi türlerini yeniden üretmekle kalsaydı, in-

san olmayacak, şempanze ve goriller gibi hayvan olarak yaşayacaklardı.

Wilson'ın, her hayvan ve aşağı hayvan türünü «toplumlar» adıyla niteleme girişimi, hayvan, balık ve benzeri canlıların, tıpkı kendileri gibi toplumsal klan ve tribüler halinde örgütlendiğini sanan ilkel atalarımızın görüşlerinin bir kalıntısını simgelemektedir. Bazı ilkel halklar, kendilerine ok ve yay verilse, sığırların da ok atacağını sanırdı. Bazıları, balıkların kendilerine özgü bir alanları, oyunları ve top sahaları olduğuna, timsahların, tribüdeki insanlarla barış görüşmeleri yapabileceğine inanırdı. İlkel halklar, yaşamın biyolojik olgularından habersizdiler ve bu nedenle hayvanları insan düzeyine çıkarma girişiminde bulundular. Harvard profesörüyse, insanları niteliksel ayrılıklarla donatan toplumsal etkenleri bir yana atması nedeniyle insanları hayvan ve böcek düzeyine indirmeye çabalıyor.

Charles Darwin'in zamanında, karşı-evrimcilere karşı verilen savaşımda, insan türüyle öteki yaşayan doğa arasında bir *süreklilik* olduğunu vurgulamak zorunluydu. Şimdiyse, Wilson da içinde olmak üzere, bağnaz bir dirimbilimcilik taslayan bilim adamlarına karşı, insanlarla hayvanlar arasında bir *süreksizlik* bulunduğunu vurgulamak gerekli oluyor.

Wilson'ın kitabının *New York Times*'daki reklamının başlığı şöyleydi: «Artık Tüm Toplumsal Yaratıklar İçin Bir Tek Bilim Var.» Duyuruda, Wilson'ın «yeni bireşim»i, ilk kez «bakteriden sarı karıncaya, maymundan insana bütün toplumsal yaratıkları kapsıyor,» deniliyordu. Bu son derece yanlıştır. Doğal tarihi incelemek, insan yaşamı için gerekli önkoşulları açıklamaktan başka bir sonuca götürmez kişiyi. İnsan yaşam ve kültürünün kökenlerini ve yalnızca insana özgü özelliklerini açıklamak için toplumsal tarih ve toplumbilim alanlarını incelemek gereklidir. Wilson'ın «her şey için tek bir bilim» önermesi, toplumbilimle dirimbilimin yeni bir bireşimi değil, eski bir konunun, yani bağnaz dirimbilimciliğin yeni bir çeşitlemesi ve toplu-

mu bilimsel olarak kavrama gerekliliğinin yerine konan bir görüştür.

Bağnaz Bir Kaba Dirimbilimci

Öteki bağnaz dirimbilimciler gibi, Wilson da, hayvan ve böcek yaşamını tanımlamak için çağdaş sınıf ve anamalcılık terimlerini kullanmaktadır. Wilson'ın «toplumsal böcekler»i, «kastlar»a ayrılmıştır, hepsinin başında «işçileri» ve «askerleri» yöneten birer kraliçe bulunmaktadır. Bu, yaklaşım ilk kez Wilson'ın ortaya attığı bir yaklaşım değildir; kendisinin ancak 1609 yıllarına, Charles Butler'ın *Dişi Krallık*'ına dek gitmesine karşın, bu böceklerde sınıfların varlığı kavramı çok eski bir geçmişe sahiptir. Asıl şaşırtıcı olan, geniş kapsamlı incelemeleri sayesinde ileri böcek bilimi alanında dünyanın öndegelen yetkelerinden biri olan Wilson'ın, bilimin çocukluk evresinde uygulanan yanlış terimleri kullanmayı sürdürmesidir.

Aşağı yukarı elli yıl kadar önce, Aristoteles, Pliny ve daha başkalarından alıntılar yapan Robert Briffault, bu yanlış anlamalara yol açan terimlerin kökenini ve evrimini açıkladı. Eski çağlarda yaşayan insanların, yumurta yapan dişiyi soylu bir erkek olarak gördüklerini ve ona «kral» adını verdiklerini yazdı. Eski Yunanlıların siyasetlerine uygun olarak, arılar «soylular» ve «aşağı tabaka» olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Daha sonra, böceklerin gerçek cinsleri öğrenildikten sonra, yumurta yapan dişiye «kraliçe» adı verildi. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, arı kovanı, rahatça anamalcı sanayiyle kıyaslanmaya başlandı, «kovan sanayisi» deyimi yaygınlık kazandı.[9]

Wilson'ın dirimbilimciliği, bir alanda çoğu dirimbilimcilerinkinden ayrılmaktadır. *Anaerkillik* terimini kullan-

---

9 Robert Briffault, **The Mothers: A Study of the Origin of Sentiments and İnstitutions** (Analar: Fikir ve Kurumların Kökenleri Üzerine Bir İnceleme), New York, Macmillan; Londra, Allen and Unwin, 1952, c. I, s. 161-162. (Bu kitap yakında Şemsa Yeğin'in çevirisiyle yayınlarımız arasında çıkacak.)

makta bir sakınca görmemekte ve başkaları gibi hayvan topluluklarının tümünü ataerkil yapmak yerine, doğada «anaerkil toplumlar»ın var olduğunu söylemeye razı olmaktadır.

Anaerkillik terimi, ait olduğu ilkel toplumla ilgili olarak kullanıldığında, günümüzün çoğu insanbilimcisinin tüylerini diken diken etmektedir. Ancak, bu sözcüğün yanlış yerde kullanılmasına ve doğadaki «ananın kuluçkaya yatması» olayına yanlış olarak «anaerkillik» denmesine hiç kimse karşı çıkmamaktadır. Dolayısıyla Wilson, bu anaların kuluçkaya yatması sonucu çıkardıkları yavru kümesine «anaerkillikler» demekte bir sakınca görmemiş olacak ki, kendi hayvanbilimsel alanının tümünde bu yanlışı yinelemektedir. Bu temele dayanarak, karıncadan file dek her düzeyde, anaerkillikler ve anaerkil toplumlar bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bazı böcek topluluklarından söz ederken Wilson'ın da belirttiği üzere, bu «kastlar», «kraliçe»den «işçiler»e ve «askerler»e dek hep dişi hayvanlardan oluşmaktadır. Erkek yok değildir, ancak, bunların varlık nedeni yumurtlayan dişiyi döllemektir. Bu koşullar altında, Wilson'a göre, bu topluluklar, anasoylu toplumlardır.[10]

Dişi sürülerinin çiftleşme mevsimi dışında her zaman genel olarak erkeklerden ayrı tutulduğu tırnaklı memeliler ya da toynaklılar sınıfından Afrika filinin, kızlarından ve dişi torunlarından sorumlu bir «anaerkil»e çok iyi bir örnek oluşturduğunu belirtiyor Wilson. Bu «dişiler arası bağın, elli yıl kadar yaşadığı söylenebilir,» diye yazıyor. Erkli ana, tüm ötekilerin ardından koşar ve onları bir yerden bir yere götürür. Tehlikeyle karşılaşıldığında en önde, geri çekilme anlarında en arkada bulunur.» Wilson'ın yazdıklarına, bu zeki hayvanları yavrularını korumasına almış durumda gösteren bir resim eşlik ediyor. Resimde ayrıca, arkada bir yerlerde, üstünlük sağlamak için birbi-

10 E.O. Wilson, **a.g.y.**, s. 314.

riyle dövüşen iki hayvanı da içeren, erkeklerden oluşan halka görülüyor.[11]

Wilson, kitabının bir başka yerinde, sürüleri bir dişinin öncülüğünde ilerleyen, arkada da koruyucu bir dişi bulunan «anasoylu» kızıl geyiklerden söz ediyor. Afrika fillerinde olduğu gibi, bu hayvanlarda da, dişilerle erkeklerin çiftleşme mevsimi dışında her zaman ayrı kaldığına işaret ediyor yazarımız (s. 312). Bir başka yerde de, milyonlarca yıl önce yaşayan dinazorlardaki kurulu «toplumsal yaşam»ı gösteren resmin altında şu yazı okunuyor: «Solda, yaşlı bir erkli ananın önderliğinde, dişi ve yavrulardan oluşan bir sürü ilerliyor. Ön tarafta, iki erkek, üstünlük sağlamak üzere dövüşüyorlar.» (s. 446-47).

Hayvan evriminde, toynaklılardan daha yüksek konumda bulunan etoburlar arasında aslanları ele alıyor Wilson ve aslan sürüsüne, bir dişi aslanlar sürüsü demenin daha doğru olacağını belirtiyor; burada da erkek hayvanlar, sürünün uzağında ve çevresinde bulunmaktadır.

Bir aslan sürüsünün çekirdeği, birkaç yetişkin dişi aslandan oluşan kapalı bir kardeşliktir. (...) Sürüdeki dişilerin gösterdiği işbirliği, bugüne dek insan dışında hiçbir memeli türünde görülmemiş ölçüde büyüktür. Dişi aslanlar, yelpaze biçiminde çevreye dağılır, avlanır ve değişik yönlerden sürekli olarak bir noktaya toplanırlar. Yavrular, Afrika fillerinin yavruları gibi, kreş diyebileceğimiz bir hizmetten yararlanırlar: Emzikli dişiler, sürünün tüm öteki üyelerinin yavrularına memelerini uzatırlar. Tek bir yavru, birbiri ardına üç, dört ya da beş emzikli dişiyi dolaşabilir. (...) Öte yanda yetişkin erkekler, kısmen dişilerin sırtından geçinen birer asalak olarak yaşarlar.[12]

Etoburlardan sonra maymunlar gelir. Wilson, makak ve şempanzelerin, yardımcılarını seçmede «anamerkezli» davrandıklarını yazıyor. Dişiler bir araya geliyor ve be-

11 **A.g.y.**, s. 494-97.

12 **A.g.y.**, s. 504.

beklerini birbirlerine bırakabiliyorlar. Al yanaklı maymunlarda «ananın tüm dişilere güvendiğini, yiyecek aramaya çıktığında bebeğini onlara bıraktığını» belirtiyor Wilson. Dişiler arasındaki bu işbirliği karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen yazar, «Neden dişiler başkalarının yavrusuna baksın?» diye soruyor; «Neden analar böyle bir davranışı hoşgörüyle karşılasın?» (s. 350)

Cinsler Arasındaki Eşitsizlikler

İnsanlarla hayvanlar arasındaki niteliksel tür farklılıkları konusunda bulanık görüşleri olan Wilson, doğadaki cins farklılıkları konusunda da aynı ölçüde netlikten uzak. «Neden» diye haykırıyor, «cinsler birbirinden bu denli farklı?» Ve şu gözlemini aktarıyor: «Genellikle cinsler birbirinden o denli farklı ki, iki ayrı türün hayvanları sanırsınız.» Karıncalar ve öteki böceklerde, «dişilerle erkeklerin görünümü öyle çarpıcı bir ayrılık gösteriyor ki, bu hayvanların aynı türden olduğuna kesinlik kazandırmak için, bunları *çiftleşme* anında görmek gerekiyor.» Bazı balık türlerinde, «erkekler, dişilerin bedenlerine bağlı birer asalak ek organa indirgenmiş» (s. 318).

Bazı böcek türlerinde, yumurtlayan dişi ya da «kraliçe», dört buçuk yıl kadar yaşar; oysa «erkekler, bir ile üç hafta kadar yetişkin varlıklarının tadını çıkarırlar» (s. 140). Karınca, arı ve eşekarısı türlerinde, «erkekler genellikle bir küme halinde ayrı tutulurlar. İşçiler onlara daha az yiyecek verir. (...) yiyecek sıkıntısı çekildiği dönemlerdeyse, genellikle yuvalardan atılır ya da öldürülürler» (s. 203). Bazı sinek türlerinde, «dişi arada bir erkeği yakalar ve yer» (s. 227). Demek ki, erkeğini yiyen ve kara dul örümceği diye adlandırılan tür, yeryüzünde tek değil.

Böceklerle ilgili bu ve daha başka olguların, Wilson'ın bu hayvanları «toplumlar» olarak sınıflandırma yanılsamasını yok etmesi beklenir. Erkekler kadınların bir uzantısı değildir, yararsız, döllemeden sonra ölmeye mahkum yaratıklar değildir; dişiler erkeklere karşı cins ayrımı gö-

zetmez ve onları yemezler. Tersine, erkekler, anaerkil dönemde, kadınların eğitimiyle üretimsel becerileri kazanmış, ataerkil toplumda, toplumsal, kültürel ve siyasal liderler olma durumuna dek yükselmişlerdir. Kroeber ve Wheeler gibi Wilson'ın da böcek topluluklarının, insan toplumuna bir örnek oluşturduklarına inanması gariptir.

İnsan öncesi cinslerin tek işlevi, türlerin sürekliliğini sağlamaktır. Erkeğin rolü, dişiyi döllemekle sınırlanmıştır. Doğurma, ve yavruya bakma, onu koruma işlevleri, türlerin ezici bir çoğunluğunda, analık işlevlerinin sürdüğü dönemde, aralarında kavga eden erkeklerden kendilerini doğallıkla ayrı tutan dişiler tarafından yürütülmüştür. Cinsler arasındaki bu eşitlikten uzak gelişme, cinsle analık arasında bir çelişki doğurmuş, insan yaşamının ilk evresinde kendini göstermiş olan bu çelişki, toplumsal araçların yardımıyla çözülmek durumunda kalmıştır.

Wilson, doğada böyle bir çelişki olduğunu çok iyi bilmektedir. Kendisi, hayvanlar dünyasındaki rekabetçi eğilimleri en aza indirgeyen Konrad Lorenz'e çatmaktadır:

Omurgalı türler arasındaki ölümcül şiddet olaylarını anlatan öyküler, giderek artmaktadır. Erkek Japon maymunlarıyla domuz kuyruklu makakların, yarı doğal ve tutsaklık koşulları altında üstünlük savaşı verirken birbirlerini öldürdükleri görülmüştür. (...) Hindistan'ın orta yöresinde, kükreyen langur erkekleri, bazen kurulu maymun sürülerini kuşatmakta, oradaki üstün ya da egemen erkeği sürünün dışına atmakta, yavruları öldürmektedir. (...) Bazı martı türleri, kara kafalı martıların yavrularına saldırmakta, bazen bunları öldürmektedir. (...)

Memeliler ve öteki omurgalı türler arasında öldürme ve yamyamlık uygulaması bulunduğunu gösteren kanıtlar öylesine birikmiştir ki, Konrad Lorenz'in, Saldırganlık Üzerine *adlı kitabında geliştirilen vargıları tümüyle tersine çevirmemiz gerekmektedir.*[13]

---

13 A.g.y., s. 246.

Wilson'a göre, pek çok türün hayvanları arasındaki şiddet, günümüz toplumundaki insanlarda görülen şiddetten çok daha fazladır.

Başka bilim adamları tarafından çoktan kabul edilen kanıtlara dayanarak Wilson, «cins farkının evrim süreci içinde toplumsallığa karşıt bir güç oluşturduğu» sonucuna varıyor. «Bireyler arasındaki bağlar, cins farkı nedeniyle değil, bu farka karşın oluşmuştur,» diyor. Daha geniş bir açıdan da şu görüşü öne sürüyor: «Toplumsal evrim, cinsel üretimin desteğiyle gelişmiş değil, onun gerekli kıldığı ögelerle zorunlu hale gelmiş ve biçimlenmiştir.» Gariptir ki söz konusu yazar, bu olgunun, örnek olarak aldığı ortaklaşmacı böcek «toplum»larında bile aynı biçimde işlediğini itiraf ediyor. «Cinslikle toplumsallık arasındaki uzlaşmaz çelişki,» diyor, «toplumsal böceklerde daha da çarpıcı bir biçimde sergileniyor.» (s. 314-15). Burada, dirimbilimcilikte, mantıksal bir tutarlılığın aranmadığı da açıkça görülüyor.

Dişi cinsin doğada temel cins olduğu ve cinsler arasında büyük ayrılıklar bulunduğu, uzun yıllar önce, Briffault tarafından, toplumsal kökenlerin anaerkilliği kuramıyla açıklanmıştır. Erkeklerin, yavruya bakmada dişiye yardım edecek duruma uyarlandığı birkaç tür dışında bütün türlerde ve özellikle memelilerde, yalnızca dişilerin yavrularını beslediği ve koruduğu genel kural olarak benimsenmiştir.

Nitekim Wilson da, «ana ve yavrular kümesinin, memeli toplumlarında evrensel çekirdek birimi oluşturduğunu» yazmaktadır (s. 456). Bu yazarın anlayamadığı nokta şudur: Emek etkinliklerinin hayvanlardaki anasal işlevleri insanlarda anasal klan dizgesini içeren toplumsal örgüte dönüştürdüğü tarihin o dönüm noktasında, bu anasal işlevler, dişileri ön saflara çıkarmıştır.

Wilson, dişi cinsin doğada belli başlı önemi taşıdığını belli bir noktaya dek kabul etmekle birlikte, hayvan dişilerini «erkli analar» ve onlardan oluşan sürüleri de «anayanlı toplumlar» olarak adlandırma yanlışına düşmekte-

dir. Memeli dişilerin bir araya gelmesi ve yavrularını ortaklaşa emzirmeleri, —esnekleşmiş el ve öteki iç yapısal organların yanı sıra— insan yaşamının dirimbilimsel *önkoşullarının* neler olduğu konusunda bize değerli ipuçları vermektedir. Ancak anaerkilliği açıklayabilmek için, insanların yaşamlarını sürdürebilmesi ve gelişmesi için gerekli *koşulları* ortaya çıkarmamız, bunun için de insanbilim başta olmak üzere öteki bilim dallarına başvurmamız gerekmektedir.

Erkek Bakışlı İnsanbilim

Ne var ki Wilson, insanbilimde yararlanacağı ipuçlarını, anaerkilliğe karşı olan ve baba-ailesiyle erkek üstünlüğünün öteden beri var olduğunu savunan bilimsel okullardan sağlamaktadır. Bu durum onu, hayvan davranışlarını ataerkil terimlerle açıklamak durumunda bırakmakta, bu terimlerse, kendi anaerkil terimleriyle çelişmektedir. Bunun sonucu olarak yazar hayvan ve böceklerdeki üretici cinsleri, salt baba ve analardan değil, dayı, teyze, hala, kuzen, yeğen gibi akrabalardan oluşan bir ailesel «akrabalar» kümesi olarak ele almaktadır. Bu, onun, «hemen hemen tüm insan toplumlarının temel taşı» (s. 553) olarak kabul ettiği «çekirdek aile»nin, bilinmeyen zamanlardan beri var olduğu ve hayvanlar dünyasında da yaşadığı görüşüyle çakışmaktadır.

Yazar aynı nedenlerle, cins ayrımının insan dünyasında olduğu gibi hayvanlar dünyasında da var olan bir evrensel özellik olduğunu savunmaktadır. Günümüzde erkeklerin kadınlara üstünlüğünü belirlemek için kullanılan «kendiliğinden saldırgan *machismo*»* nun varlığından söz etmektedir. Aslında Wilson, dişilere karşı gösterilen bir erkek tutuculuğunu değil, erkeklerin, üstünlük sağlamak için

---

* Machismo : İspanyolca kökenli olan bu sözcük, erkeksilik, yüreklilik, saldırganlık, vb. gibi özelliklerle belirlenen güçlü ya da etkin erkeklik, anlamına gelmektedir. (Çev.)

öteki erkeklerle yapmak durumunda olduğu korkunç savaşımları betimlemektedir.

Aynı şey, erkeklerin, üstünlük sağlamak için birbiriyle savaştığı türler olan koyun, geyik, ceylan, ormantavukgiller, deniz fili de içinde olmak üzere birçok başka türde, yavrulama mevsiminde görülen «yırtıcı *machismo*» için de doğrudur (s. 243). Erkekler arasındaki bu savaşımların dişiler üzerinde üstünlük sağlamakla hiçbir ilgisi yoktur. Böyle bir üstünlük değil dişilerin öneminin son derece belirgin olduğu hayvanlar dünyasında, anaerkil toplumda bile yoktu.

Wilson'ın, evrensel cinsçilikle ilgili görüşleri, günümüzdeki toy insanbilimcilerin görüşleriyle birleşmektedir. «Harem» sahibi olan ve güçlü bir «liderlik» süren bazı erkek hayvanları betimlerken, şöyle diyor Wilson: «Hayvan davranışlarıyla insan davranışları arasındaki açık koşutluklar, birkaç yazar tarafından belirtilmiştir, ancak bunlar arasında en ayrıntılı bilgi Tiger (1969) ve Tiger ve Fox (1971) da bulunmaktadır» (s. 287).

Wilson, kitabının bir başka yerinde de insanbilim ve dirimbilim alanlarında en çok yaygınlık kazanan olguları en çok çarpıtan en toy yazarları sayıyor: Ardrey, Morris, Lorenz, Tiger ve Fox. «Anlatımlarının ve çabalarının» üstünlüğü nedeniyle bu beyleri salık veriyor. Bunlara Wilson'ın yönelttiği tek eleştiri de şu: «Sorunu ele alışları biraz yetersiz ve yanlış.» Bu da genelleştirmeyi sağlamak ve korumak üzere hayvan türlerinden verilen örneklerin yetersiz olmasıyla kendini gösteren bir yanlışmış (s. 551).

Wilson'ı rahatsız eden şey, Tiger ve Fox'taki bazı acemiliklerin, Elaine Morgan'ın yazdığı *The Descent of Woman* (Kadının Doğuşu) (1971) adlı kitapta dile gelen bir karşıt «dişici kuram»ın doğuşuna neden olmasıdır. Morgan'ın suda yaşayan hayvanlarla ilgili kuramı, dişilerin başlangıçtan beri erkeklerin eşiti olduğunu göstermek için insan dişileriyle balinalar ve denizde yaşayan öteki memeliler arasında bir benzerlik kurmaktadır. Bu bayanın kitabı da en çok satan kitaplar listesine girdiğinden,

Wilson, «bilim»in, artık «önüne gelenin bir zar attığı açık bir kumar masası» haline gelmekte olduğundan yakınıyor.

Aslına bakılırsa, insan toplumu bir kez dirimbilimsel olgularla açıklanmaya başlandıktan sonra, önüne gelen herkes, bizi hayvanlarla bir tutan düşsel bir varsayımı ortaya atarak oyuna katılabilir. Elaine Morgan'ın kitabı, hiç değilse bayatlamış bir söylence olan erkeklerin öteden beri üstün olduğu masallarına kıyasla yeni tip bir dirimbilimcilik ortaya atma hünerini sergiliyor. Oysa Wilson, hayvanlar dünyasındaki erkli analarla ilgili itiraflarına karşın, genelde oyunu, Tiger-Fox çetesinin yıpranmış zarlarıyla oynamayı yeğliyor. Bunun sonucu olarak da, dişilerle yavruları ve bir de damızlık erkek hayvandan oluşan sürüleri, erkek bir efendi ve ağanın egemenliği altında bulunan «harem»ler olarak betimliyor. Bunu, «tekeşlilik» le aynı teraziye koyarak «çokeşlilik» diye adlandırıyor, bu ikisinin de, günümüzdeki ataerkil evlilik kuramından gerilere, hayvanlar dünyasına yansıdığını öne sürüyor.

Ne var ki Wilson, bu evlilik biçimlerini garip bir biçimde tanımlayarak oyunu yitiriyor. «*Tekeşlilik*,» diyor Wilson, «bir erkekle bir dişinin en azından bir yavru yapmak üzere bir araya geldiği durumdur. Bu bir mevsim boyu, ve bazı durumlarda, az sayıda türde, bir yaşam boyu sürer. *Çokeşlilik*'se, geniş anlamda her türlü çok eşle çiftleşme durumunu içerir» (s. 327). Hayvan ilişkileri söz konusu olduğunda, bu tanımların ikisi de yanlıştır.

Evlilik kurumu son yıllarda ne denli sarsılmış olursa olsun, tekeşlilik, kadın eş ve çocuklar için yaşam boyu mülkiyet hakkı tanıyan bir yasal terim olma özelliğini korumaktadır. Hayvanlar arasındaki serbest ve rastlantısal cinsel ilişki, herhangi bir mülk ya da iktisadi yükümlülük ya da yasallıktan bağımsız olarak sürdürülmektedir. İlk erkli ataların çokeşliliğine gelince, «çok sayıda eşle evlenme» yalnızca erkeklere tanınmış bir haktı. Kadınların ne boşanma hakkı, ne de erkek sahiplerinden boşan-

ma ya da herhangi bir başka yolla kaçma, kurtulma hakkı yoktu.

Doğada Tekeşlilik Yoktur

Tekeşlilik ve çokeşlilik terimlerini, hayvan, kuş ya da böceklerin cinsel edimlerini betimlemede kullanmak yanlıştır. Bazı kuş ya da birkaç başka hayvan türü çiftlerinin ötekilere kıyasla daha uzun süreler bir arada bulunmasına karşın, türlerin büyük bir çoğunluğunda, cinsler arasında cinsel birleşme edimi vardır, ancak bir arada yaşama diye bir şey yoktur. Cinsler arası ayrım, geçici beraberliklerinden çok daha belirgindir.

Dişiler, doğal halde çiftleşecekleri erkekler arasında ayrım gözetmezler. Yüksek maymunlarda da durum aynıdır. Wilson şöyle bir gözlemini aktarıyor: «Şempanze dişileri, temelde, çiftleşecekleri erkekler arasında ayrım yapmıyorlar. Genellikle, birbiri ardına birden fazla erkekle çiftleşiyorlar; çevredeki erkekler, bu davranış karşısında tepki göstermiyor» (s. 546). Sıkı ataerkil evlilik kurallarının geçerli olduğu durumda, böylesine istekli bir dişi ağır bir şekilde cezalandırılır.

Wilson, ataerkil ve özel mülkiyet ilişkilerini hayvanlar dünyasına da maletmekle böcek ve hayvan davranışları üzerine yaptığı öteki yorumlara da gölge düşürmekte, onları kuşku uyandırıcı kılmaktadır. «Miras» dizgelerini ve «bölgesel» hakları, bir taşınmaz mal üzerindeki özel mülkiyetten söz eder gibi betimleyen bir hayvanbilimciye nasıl inanılabilir? Örneğin Minnesota'da yaşayan kara ayılarda, dişilerin, «kendi dişi yavrularının yörelerindeki bölümlerini paylaşmalarına izin verdiğini ve kendilerinin bir başka yere göçmesi ya da ölmesi halinde bu hakları yavrularına bıraktığını» yazıyor Wilson. Erkek kara ayılar, «bu mirastan hiç pay almamaktalar» (s. 502).

Şurası bir gerçek ki, bütün hayvanlar, yaşadıkları doğal çevrede, ya da uyarlandıkları, yiyecek ve çiftleşme eşi buldukları «bölgede» bulunurlar. Ama onların dünyasında, taşınmayan malların bölüşülmesi, ve ister analardan

kızlara ister babalardan oğullara olsun, bir mülkün miras bırakılması diye bir şey yoktur.

Wilson'ın, dirimbilimcilik ve insanbiçimciliğindeki* acemiliğin bir örneği de köpek başlı babuinler konusunda yaptığı ataerkil yorumda sergilenmektedir. «Bir rakibiyle çekişen dişi, sürüye ağalık eden erkeğin yanına sığınır; böylece rakibini sindirmek ve saldırıya karşı koymak için daha iyi bir durum kazanmış olur. Dişinin tehlikede olması halinde, erkek dişiyi cezalandırmaktan çok, rakibini uzaklaştırmak için çaba gösterir. Bunun sonucu olarak, dişi, daha üstün bir toplumsal konum edinir» (s. 517).

Köpek başlı babuinler de içinde olmak üzere hiçbir maymun türünün dişilerinin başında, onları dişi «rakipler»inden koruyan ya da bu hayvanlara daha üstün konum ya da rütbe kazandıran «ağa» ya da sultan yoktur. Wilson, köpek başlı maymun topluluklarında «en az bir, en çok on yetişkin dişi» bulunduğunu, bunlara da «harem» denildiğini yazmaktadır (s. 534).

Yarı doğal ya da tutsaklık koşulları altında, tek başına kalmış bir dişi öteki erkeklere karşı koyan savaşçı bir erkeğin korumasını kabul edebilir. Ama —harem denilen kümelerde olduğu gibi— dişilerin erkeklerden sayıca üstün olması halinde, dişiler, kendilerini koruma ve erkekleri hizaya getirme gücüne sahiptirler. Dişilerin doğum yapmak üzere erkeklerden ayrıldığı ve uzaklaştığı durumlarda erkekler onların peşinden gitmezler.

Dişilerin karşılaşacağı en büyük tehlikeler, düşsel dişi «rakip»lerden değil, dişilerin sayısal güç bakımından zayıf ve erkeklerden gizlenecek sığınaklardan yoksun bırakıldıkları tutsaklık koşulları altında kendilerine saldırabilecek erkeklerden kaynaklanmaktadır. Bu olgu, cinsel ilişkilerdeki davranışlarını incelemek üzere, az sayıda dişinin erkek hayvanlardan oluşan büyük bir topluluğa ka-

---

* Anthropomorphism: İnsanbiçimcilik: İnsanlara özgü olan özellikleri Tanrılara, hayvanlara ve cansız nesnelere verme. (Çev.)

tıldığı Londra Hayvanat Bahçesi deneyinde yaşanmıştır. Bu deney, dişiler ve yavruları açısından büyük bir felaketle sonuçlanmıştır.[14]

Wilson, bu deneyin önemini görmezlikten gelmektedir: «Londra Hayvanat Bahçesinde, büyük bir kapalı alana köpek başlı babuinler ilk kez salındığında toplumsal ilişkiler büyük ölçüde değişti, düzensiz hale geldi ve erkekler dişilere sahip olmak amacıyla büyük bir hırsla, bazen ölesiye savaştılar.»[15]

Bu sözler doğruluktan uzak, yetersiz bir açıklamayı oluşturmaktadır. Erkek hayvanlardan bazıları öteki erkekler tarafından öldürülmekle kalmamış, sözcüğün tam anlamıyla *bütün* dişiler ve yavrular yok olmuştur. Söz konusu «düzensiz ilişkiler» beş yıl sürmüş, bu süre içinde sürekli olarak ölen dişi kümelerinin yerine yenileri getirilmiş, sonuç değişmemiştir. Sonunda, deneyin başarısızlıkla sonuçlandığı açıklanmıştır.

Wilson, Londra Hayvanat Bahçesi deneyinden alınması gereken son derece öğretici dersi bir kenara itmektedir, çünkü deneyin sonucu, kendisinin, hayvanlar dünyasında yakın çiftleşme ve aile «akrabalık» bağlarının görüldüğü savını desteklememektedir. Yanlış ataerkil görüşlerini ısrarla öne sürerek, dişiler karşısındaki evrensel üstünlükleri açısından insanların hayvana, hayvanların da insana benzediğini söyleyebiliyor Wilson. Şöyle yazıyor: «İlkel insanların küçük bölgesel kümeler halinde yaşadığını, bu kümelerde erkeklerin dişilere egemen olduğunu, az çok kesin bir biçimde söyleyebiliriz» (s. 567).

Yazar, Paris'li profesör Lévi-Strauss'a sığınarak şunları yazıyor: «İnsanın toplumsal evriminde büyük önem taşıyan ilk adımlardan biri de, kadınların değiş-tokuşta kullanılmasıdır. Erkekler, dişileri denetlediklerinden toplumsal konum sahibi olmuş ve kadınları, bağlaşmaların oluşmasında, akrabalık bağlarının genişletilmesinde birer

14 Bkz. Evelyn Reed, **Kadının Evrimi**, c. I, s. 97-103.

15 O.E. Wilson, **a.g.y.**, s. 22.

değiş-tokuş nesnesi olarak kullanmışlardır» (s. 553). Öldürücü yüksek maymunlarla değiş-tokuş yapan insanlar arasında uzanan milyon yılda neler olduğunu belirtmiyor Wilson.

Wilson'ın «toplumsal-dirimbilim»i, bilinen dirimbilimcilik kalıbından da öteye bir adım atmaktadır. Aynı konunun —toplum ve kültürün genlerle belirlenmesi konusunun— daha hafif bir çeşitlemesiyle karşımıza çıkıyor ve toplumsal evrimi, özgecilik ve bencillik arasında bir yarışma olarak görüyor; bu iki nitelemeyi daha önce işbirliği ve rekabet diye adlandırılan edimlerin yerine koyuyor. Nitekim kitabı, «Gen'in Ahlâklılığı» başlıklı bir bölümle başlıyor. Genlerde özgecilik olduğunu saptıyor ve —toplumsal gelişmeyle değil de— genetik ayıklamayla özgeciliğin insan ilişkilerine egemen olacağına inanıyor.

Aslında özgecilik ve bencillik yalnız ve yalnız insan ilişkilerine ve tarihsel süreç içinde insan davranışlarıyla ilgili ahlâksal değerlendirmelere özgü özelliklerdir. Hayvan rekabetçiliği ya da «bencillik», ilkel insanların dünyasında, kadınların anaerkil, ortaklaşmacı toplumlar kurmasıyla aşılmıştır. Özgecilik, insanların kardeşçe bir arada yaşama ve çalışmayı öğrenmelerinden, yaşamın gereklerini ve kolaylıklar getiren öğelerini aralarında değiş-tokuş etmeye başlamalarından sonra ve bu süreç içinde varlık kazanmıştır.

İlkel komünün tarih sahnesinden çekilmesi ve yerini ataerkil sınıflı topluma bırakmasıyla, ilkel insanlara özgü özgecilik ortadan kalktı ve özel mülkiyet tutkusunun doğurduğu hırs sonucu yeni bir bencillik türü doğdu. Ancak bu başaşağı edilmiş insan doğası, anamalcılığın yerini yeni toplumsal dizgelere bırakmasıyla bir kez daha değişecektir.

Wilson'ın «Genetik Anamalcılığı»

Ne var ki Wilson bu görüşü paylaşmıyor. Anamalcı toplumdaki toplumsal sınıfların genetik ayrılmayla oluşmasını olanaklı buluyor. «İnsan dirimbilimiyle ilgili önem-

li bir soru da, belli sınıflara girebilme ve belli roller oynamaya yönelik bir genetik eğilimin var olup olmadığıdır,» diye yazıyor. «Böyle bir genetik ayrılmanın gerçekleşebileceği koşullar, kolayca oluşturulabilir» (s. 554). Yani, bir anamalcının, anamalcı rolünü oynaması genetik olarak önceden saptanmıştır, bir lağım işçisi, genetik olarak aşağı ya da ikincil olmaya programlanmıştır mı demek istiyor yazarımız? Ve ayrıca, dişi cinsin, ikincil cins olmaya genetik olarak programlandığını mı söylemek istiyor.

Wilson soruyu irdeleyip duruyor, ama açıklık getiremiyor. «Başarıya ulaşma ve toplumsal olarak bir üst dereceye yükselme yetisine sahip tek bir genin ortaya çıkması halinde bu genin hızla, toplumsal ve iktisadi konumu en üst düzeyde olan sınıflarda yoğunlaştırılabileceğini gösteren» Dahlberg, Wilson'ın çok ilgisini çekmiş. Genler ele alınıp denetlenemeyeceğine göre bu iş ancak çiftleşmelerin denetim altında tutulmasıyla, yani anamalcıların zenginlerle lağım işçilerinin yoksullarla çiftleştirilmesiyle gerçekleştirilebilir.

Bu genetik belirlenimcilerin yıkıcı vargıları, daha önce çürütüldü. Hitler'den günümüze dek, Ari olmayan ve öteki «yabancı» genleri safdışı etmek ve üstün ırk ve üstün sınıf için katıksız ve birinci sınıf bir ırk üretmek amacıyla çiftleşmenin denetim altında tutulması gerektiğini savunanlar olmuştur.

Wilson, böylesi bir sonuca varmaktan sakınıyor. Şöyle yazıyor: «(Dahlberg'in) savının genelde akla uygun olmasına karşın, toplumsal konumların kalıtsal olarak biçimlendiğini gösteren kanıt hemen hemen yoktur.» Yazara göre «yukarı tırmanmanın başka birçok yolu vardır». Örneğin, «aşağı sınıf üyelerinin kızları, üst sınıf üyeleriyle evlenme eğilimindedirler.» Demek ki, yukarı sınıf genlerinin, zengin kocalarla evlenen yoksul kızların çocuklarında sürekli olarak yeniden üretilmesiyle yavaş yavaş anamalcı toplumdaki eşitsizlikler ortadan kalkacak.

Pollyanna Wilson; «birkaç on yılı ya da olsa olsa yüzyılı kapsayan bir süre içinde gecekondular ortadan kalkar,

ırklar ve uyruklar kurtulur, yenenler yenilir» diyor. Wilson'ın «*genetik ahlâk evrimi*» (s. 563, italikler yazarın) öğretisine göre sömürücü anamalcı dizgeden kurtulmak için bir toplumsal devrim yapmaya gerek yoktur. Herhalde, bütün yoksul kızların bütün zengin kocalarla evlenmesiyle sorun ortadan kalkacak. Böylece herkeste, aynı yukarı sınıf geni bulunacak. Bu durum çok yerinde olarak, «genetik anamalcılık» diye tanımlanıyor.

Wilson'ın insan evrimi konusunda yaptığı bu genetik yorum, insan davranışının sonradan kazanılmış bir davranış olduğunu, genlerden değil, kendi öz üretimsel, toplumsal ve kültürel etkinlikleri sonucu elde edildiğini söyleyen toplumbilimcilerle öteki bilim adamlarının görüşüne ters düşmektedir. Wilson, «kültürün genlerle geçmediğini, öteki insanların deneyimlerinden öğrenildiğini» söyleyen Dobzhansky'yi (1963) eleştirmektedir. Dobzhansky, «Bir anlamda insan genleri, insan evrimindeki önemli yerlerini, tümüyle yeni, dirimbilimdışı ya da içyapıüstü bir öğeye, yani kültüre bırakmışlardır,» diyor. Wilson'sa, «bunun tam tersinin doğru olabileceğini» öne sürmekte. Bunu kanıtlayacak yeni bir «insanbilimsel genetik biliminin doğmasını» istemekte (s. 550).

Böylece Wilson, insanların hayvanları aşmasına, onları geride bırakmasına genetik başkalaşmanın neden olduğu görüşünü savunan iki molekül dirimbilimcisinden — yani Alan Wilson'la Mary Claire King'den ayrılıyor. *New York Times*'ın 18 Nisan 1975 günlü sayısında, «bilim adamlarının, insanlarla şempanzeler arasındaki büyük ayrılıkların doğmasına neden olacak başka bir başkalaşma biçiminin var olduğu görüşünü savunduğu» yolunda bir haber vardı.

Aslında söz konusu «başkalaşma» ilk insanların alet yapma ve emek etkinlikleri aracılığıyla yeni bir gelişme ve yaşamını sürdürme biçimi edinmeleriyle ortaya çıkan niteliksel sıçramadan başka bir şey değildi. Bu yüzden toplum, yalnız ve yalnız insanların ürünü olan bir olgudur.

Toplumsal yaşamın kökenini, evrimini ve anlamını

kavramada, dirimbilim ve insanbilim, çok büyük önem taşıyan iki bilim dalıdır. Ne var ki Wilson, bu bilimleri ilerletmek yerine geriletmektedir. Yeni bir bilim dalı ortaya atmak uğruna, Ardrey-Morris-Lorenz-Tiger-Fox cahillerinin düzeyine inmiştir. Hiçbir şeyden haberli olmayan, ona güvenen okurlarına, tepki doğuracak fikirlerini aşılamaya çalışmakta, sözümona-bilimcileri kendi arabasına atlamaya çağırmaktadır.

Village Voice adlı derginin yazarlarından Alexander Cockburn'ün Wilson'ın kitabı *Toplumsal-dirimbilim* üzerine yazdığı 28 Temmuz 1975 günlü sayıda çıkan yazısında belirttiği üzere, «Şimdi bir de *toplumsal-dirimbilim* ve korkunç bir hayvanbiçimcilik süprüntüsü dalgasının gelmesi olasılığı ortaya çıktı. Sıkı durun.»

(1975)

«ÇIPLAK MAYMUN» VE SALDIRGANLIK KONUSUNDAKİ ÖTEKİ KİTAPLARA YANIT

1960'lı yılların başlarından beri, yeryüzündeki en güçlü silâhlara sahip ulus olan Birleşik Devletler, kıyılarından çok uzaklarda küçücük bir ulus olan Vietnam'a karşı bir kıyım hareketini yönetmektedir. Bu uzun süreli ırkçı savaş, Amerikan halkı arasında, birbiri ardına gelen bıkkınlık dalgaları yarattı.

Yoğun ve görülmedik savaş karşıtı gösterilerin yanı sıra, askeri savaşların temel nedenleri konusunda, halk arasında büyük bir ilgi belirdi. Savaşların «demokrasiyi korumak» amacıyla çıkarıldığına bir zamanlar inanmış olan çoğu Amerikalı, haklı olarak gözlerinin bağlandığı kuşkusuna kapıldılar. Bu insanlar, bu tür savaşlardan kârlı çıkanların, kendi imparatorluklarını korumak ve bu savaşlar sayesinde güçlerini, kazançlarını ve ayrıcalıklarını artırmak amacı güden tekelciler olduğunu görmeye başlıyorlar. Bunun sonucu olarak da, anamalcı dizgenin çabalarının amacı ve düşüşünün nedeni olan emperyalist saldırganlığın gerçek nedenlerinin neler olduğu konusunda bir siyasal uyanma göze çarpıyor.

Aynı dönemde kitapları, düzenlenmiş savaşların nedenleri konusunda tümüyle değişik bir görüş yansıtan bir yazarlar takımı ortaya çıktı. Bunlar, savaşların nedenlerini insanın dirimbilimsel mirasına ve «öldürme» dürtülerine bağlıyor, yağmacı anamalcı dizgeyi, tüm sorumluluklardan arındırıyorlar. Bu yazarların kitapları, yüzbinler tarafından alınmakta, en iyi satan kitaplar listesinde

baş köşeleri kaplamaktadır. Anlaşılan bu kitaplar, savaş ve diğer toplumsal tehlikelerle ilgili sorunlara çözüm arayan pek çok okurun düşüncelerini etkilemektedir.

Anamalcı dizgenin bu savunucuları arasında bulunan belli başlı kişiler, son on yıl içinde bu türden altı kitap yayımladılar. Başı çeken, 1961 yılında yayımladığı *African Genesis* (Afrika'nın Kökeni) ve bunun devamı olan ve beş yıl sonra yayımlanan *The Territorial İmperative* (Bölgesel Gereklilikler) adlı kitapların yazarı Robert Ardrey olmuştur. Bu yazarın *The Social Contract* (Toplumsal Gereklilikler) adlı bir üçüncü kitabı da yakınlarda yayımlandı. Konrad Lorenz, *On Aggression* (Saldırganlık) adlı kitabını 1963 yılında yayımladı; bu kitap 1966'da İngilizceye çevrildi. 1967'de Desmond Morris'in *The Naked Ape* (Çıplak Maymun) adlı kitabı, iki yıl sonra gene aynı yazarın *The Human* Zoo (İnsanlara Ait Hayvanat Bahçesi) yayımlandı.

Yazarlar, ayrı ülkelerden gelme, değişik geçmişlere sahip kişiler. Ardrey, başarısız bir oyun yazarıyken, sağa sola insanbilim saçmaya başladı. Lorenz, bazen «etolojinin babası» (yabanıl koşullarda yaşayan hayvanların davranışını inceleyen bilim) diye de anılan Avusturyalı bir doğacı; yaban kazı ve daha başka birkaç kuşla balık türü konusunda uzmanlaşmış. Bir İngiliz olan Morris'se, daha önce Londra Hayvanat Bahçesinde memeli hayvanların başında bulunuyormuş.

Bu yazarlar, geçmişleri, eğitim ve doğaları açısından birbirlerinden ne denli farklı olurlarsa olsunlar, bir noktada birleşiyor ve çağdaş savaşların iktisadi ve toplumsal nedenlerle değil, insan doğasında bulunan dirimbilimsel saldırganlık sonucu çıktıklarını savunuyorlar.

Yöntemleriyse şöyle: İnsanları hayvanlardan ayıran belli başlı özellikleri yok saymak ve insan yaşamında güdülerin oynadığı rolü büyük ölçüde abartarak ve yanlış yorumlayarak, her iki türün davranışlarını da bir diğeriyle bir tutmak. Bu yazarlar, şöyle bir sav öne sürüyorlar: İnsanoğlu, hayvanlar dünyasından çıktığına göre, insanlar

temelde hayvanlardan üstün değildir; kaçınılmaz olarak dirimbilimsel tepilerinin tutsağı olan yaratıklardır. Bu savdan yola çıkarak, çağdaş savaşları, insandaki «doğal» saldırganlıkla açıklıyorlar.

Emperyalizmin ve onun askeri müdahelelerinin nedeni olarak hayvan saldırganlığının insandaki uzantısını öne sürmek, daha baştan saçmadır. Bugüne dek hiçbir hayvan atom bombası yapmış değildir ve bunları atarak gezegeni havaya uçurmayı bekleyen maymun görülmemiştir. Nükleer silahları denetleyen bir avuç saldırgan insan, hayvanat bahçelerinde ya da ormanlarda değil, Beyaz Sarayda ve Pentagon'da bulunmaktadır.

Hayvan davranışlarını emperyalist savaş edimleriyle bir tutmak yalnız hayvanlara değil, insanların barış içinde yaşamaktan başka bir şey istemeyen büyük bir çoğunluğuna iftira etmek olacaktır. Vietnamlılar, Birleşik Devletler topraklarını kuşatmış ya da kuşatmak üzere gözdağı vermiş değildir; durum, bunun tam tersidir. Sıradan bir Amerikan erinde, bu uzak «düşman»lara karşı öylesine az bir savaşma isteği var ki, bu insanlara karşı saldırganlık sergilemesi için ere çok büyük bir baskı yapmak, onun aklını çelmek için bitmek bilmez bir yurtseverlik eğitimi göstermek gerekiyor.

Ne var ki bu yeni yazarlar okuluna göre savaşları çıkaranlar, büyük sermaye ve onun Washington'daki kolları değildir; asıl suçlu, insandaki maymun doğasıdır. Söz konusu yazarlar, bu dirimbilimsel incir yaprağıyla, emperyalistlerin suçlarını örtmekte ve onların saldırganlığının sorumluluğunu genel olarak «insan»a yüklemektedirler.

Bu yazarlar şu gerçeği kabule yanaşmıyorlar: İnsan türü, hayvanlar dünyasından gelmiştir; ancak, bu tür, hayvanlıktan sıyrılmış tek türdür. Bir yığın ayırıcı özellik, bizi tüm öteki aşağı türlerden ayırmaktadır. Yaşamın gereklerini ve kolaylıklar getiren araçları *üretme* yetisine sahip tek tür, insandır; konuşma ve kültür, yalnız insanlarda vardır; dolayısıyla insanlar, kendi tarihlerini kendileri yaparlar. Salt insanlık için geçerli olan toplumsal ev-

rim yasaları, doğa için geçerli olan yapısal evrim kurallarından temelde ayrılmaktadır.

Ünlü taşılbilimci G.G. Simpson, *Evrimin Anlamı* adlı kitabında bu noktaya değinmektedir:

İnsanın bir maymun olduğu olgusunun saptanması, ve evriminin gerektirdiği aşamalar, daha baştan, artık hiçbir bahaneyle açıklanamayan (ve önceden de geçerli nedenler sergileyemeyen) birçok yanlış anlamanın ve yorumun doğmasına neden oldu. (...) Bu yanlışlıklar Julian Huxley'nin «birşey değil» diye adlandırdığı okuldan kaynaklanıyordu. İnsan bir hayvan, bir maymun, vb. olduğuna göre, hayvandan başka bir şey değil, *ya da fazladan birkaç ustalığa sahip bir yüksek maymundan başka* bir şey değil *diye düşünülüyor, ya da böyle sanılıyordu. İnsanın bir hayvan olduğu doğrudur, ama hayvandan başka bir şey olmadığı doğru değildir. (...) Bu türden sözler, yalnızca hakikatten uzak olmakla kalmamakta, insanın gerçekten de ne olduğu konusundaki araştırmaları bilerek yanlış yöne çevirmeleri ve böylece kendimizi ve gerçek değerlerimizi tümüyle anlamamız yönündeki çabaları çarpıtmaları nedeniyle zarar getirmektedirler.*

İnsanın hayvandan başka bir şey olmadığını söylemek, insanın bütün hayvanların sahip olduğu özelliklerden başka temel *özellikler taşıdığını yadsımak demektir. (...) İnsan doğasının eşsiz olmasının tek nedeni, herhangi bir başka hayvanda bulunmayan bu özellikleri taşımasıdır. Doğadaki yeri ve bu yerin insanlar açısından taşıdığı önem, insanın hayvanlığıyla değil, insanlığıyla belirlenmektedir.*[1]

Simson'a göre, insanda, öteki hayvanlara göre «görece bir derece farkı değil, kesin bir tür farkı» bulunmaktadır. Ardrey, Lorenz ve Morris, insanlarla hayvanlar arasında niteliksel ayrımlar olduğunu belirten bu görüşlere açıkça karşı çıkmaktadırlar.

---

1 George Gaylor Simpson, **The Meaning of Evolution** (Evrimin Anlamı), New Haven, Yale Un. Press, 1969, s. 282-83.

Bu üçü arasında en acemi olanı, bilimi düpedüz kurguya indirgeyen Robert Ardrey'dir. Adam harcamakta usta olan bu yazar, yazdıklarına destek olacakları umuduyla kitaplarını saygın bilim adamlarının adlarıyla süslemekte, ünlerinden yararlanmaya çalışmaktadır. Ardrey'in insanoğlu üzerine görüşlerini paylaşmaktan çok uzak bulunan Simpson, bu ünlülerden biridir örneğin.

İnsan, «hayvanlar dünyasının küçük bir parçasıdır,» diyor Ardrey; insanlık tarihininse doğal tarihin «sonradan akla gelen» unutulmuş bir evresi olduğunu öne sürüyor. Demek ki biz, «sandığımız kadar eşsiz» değiliz.[2] Bu, Simpson'ın konuyla ilgili görüşlerinin tam anlamıyla tersini söylemek demektir aslında.

Öldürücü ve Anamalcı

Ardrey'in kitapları, salt insanın doğuştan öldürücü olduğunu, bu özelliğinse öldürücü yüksek maymun atalarımızdan bize «miras» kaldığını değil, hayvan doğasının derinliklerinde bir özel mülkiyet hırsının bulunduğunu da gösterme ve kanıtlama amacı güdüyor. Yazar, Darwin'in erkek hayvanların, çiftleşme mevsiminde, dişilerle cinsel ilişkide bulunma uğruna birbiriyle rekabet ettiği ve savaştığı yolundaki gözlemini değerlendirmelerinin dışında tutuyor. Ardrey'e göre, hayvanlar da tıpkı insanlar gibi mülklere kişisel olarak sahip olmak amacıyla rekabet eder ve savaşırlar; söz konusu mülke ilk örnek, hayvanların içinde yaşadığı bölgedir. İşte, «bölgesel gereklilikler»inin ardında yatan asıl konu, ve yazarın çıkış noktası budur.

Bu savını desteklemek için, «bir yaşam boyu kuşları izleyerek, erkek kuşların dişiler uğruna pek seyrek kavga ettiğini, asıl tartışma konularının taşınamayan mallar olduğunu gözlemleyen» bir kuş uzmanından alıntı yapıyor.

---

2 Robert Ardrey, **African Genesis: A Personal İnvestigation İnto the Animal Origins and Nature of Man** (Afrikalının Doğuşu: İnsanın Doğası ve Hayvan Kökenleri Konusunda Kişisel bir Araştırma), New York, Dell Publishers, 1963, s. 9.

Dişilere gelince, yalnızca mülke sahip erkeklere karşı cinsel çekicilik duyuyorlar. «Bütün türlerde değilse de bölgeye bağımlı çoğu türlerde,» deniyor, «dişi, mülkten yoksun bir erkeğe karşı cinsel istek yaratamıyor.»[3] Demek ki bir bülbül, bir hayli savaştıktan ve yeteri kadar mülk edindikten sonra kendine bir eş bulabiliyor.

Ardrey, bu saçmalığın derecesini biraz daha artırıyor ve *Bölgesel Gereklilikler* adlı kitabında, aslan, kartal ve kurt gibi «çoğu hayvan»ın «toprak sahiplerinden oluşan kümeler» halinde yaşadıklarını belirtiyor. Doğadaki yaratıkların, yaşama yeri olarak toprağı, denizi ya da havayı seçmeleri arasında bir ayrım gözetmediği gibi, toprak ve diğer kaynakların, bunları kiraya verenlerin (!) özel mülkiyetinde bulunması olgusuna da değinmiyor. Ve şu sonuca varıyor: «Nasıl ki belli bir doğal çevreye bağlı olmak insanın ayırıcı özelliğini oluşturmuyorsa, toprağa sahip olma olgusu da, insanlar tarafından başlatılmış, insana özgü bir uygulama değildir.»

Ardrey'e göre insanlar, doğaya bağlılık konusundaki doymakbilmez duygularını, maymun atalarından miras aldılar; bu miras, sahip olunan şeyleri ve bölgeyi savunmak için duyulan ve insanlarda kendini gösteren «öldürücülük» güdüsünün kaynağını açıklamaktadır. Bu açıklama, yalnızca anamalcı yaşam biçimini değil, ABD'nin, dizgesini yaşatabilmek için ortaya attığı emperyalist saldırganlıkları da haklı çıkarmaktadır. Ardrey bu noktadan hareketle günümüz Amerikalılarından savaşa karşı daha az olumsuz bir tavır sergilemelerini istiyor ve onları savaşı ve savaşı çıkaranları horgörenlere kanmamaya çağırıyor.

«Benim çocukluğumda, generaller, oturaklarıyla birlikte tarih yatağının altına gizlenmesi gereken şeylerdi,» diye yakınıyor. «Askerliği uğraş edinenlere aptal ya da kopuk gözüyle bakılırdı.» Üstelik, Birinci Dünya Savaşın-

---

3 Robert Ardrey, **The Territorial İmperative** (Bölgesel Gereklilikler), New York, Dell Publishers, 1966, s. 3.

dan sonra «bazı sözcükler Amerikan sözlüklerinden nerdeyse silinmişti; *'onur'* ve *'utku'* gibi güzel, yurtsever sözcükler de bunlar arasındaydı.» Ve üzülerek şu sözleri ekliyor Ardrey: «Doğal olarak, serserilerin son sığınağı, yurtseverlikti.»

Bu eğilimi değiştirmeye son derece kararlı olan Ardrey, bizim güdülerimizi harekete geçiren «bölgesel gereklilik»in, aynı şekilde «düşmanı» da yönlendirdiği uyarısında bulunuyor. Demek ki, kendimizi ve mülkümüzü korumak istiyorsak, savaşmalı, savaşmalı, savaşmalıyız.

Bölgesel gereklilik, mağara semenderi kadar kör, bir ocak kadar tüketicidir; mantıkdışı bir işleyişi vardır; her türlü akıl yürütmeye karşıdır; hiçbir ahlâk kuralı tanımaz; yaşamını sürdürmekten daha yüce bir ereği yoktur. (...) Ancak, günümüz Amerikan yurttaşı, bölge koşullarının gerekli kıldığı ilkelerin bütün insan türlerini yönlendirdiğini akıldan çıkarmamalıdır. Bu, gökdelen, ya da Chevrolet gibi Amerikalıların düşüncelerinin ürünü değildir. İster kabul edelim, ister etmeyelim, ister beğenelim, ister beğenmeyelim, bölgesel ilkeler, bizim ve bizim dostlarımızın olduğu gibi, düşmanlarımızın da bir parçasıdır (s. 236).

Bu son derece olağandışı yaklaşım karşısında ne söyleyebiliriz? Elbet yaşayan canlılar, yeryüzünde, ya da denizde, yiyecek bulmalarına ve çiftleşmelerine olanak sağlayan belli yerleşim yerlerinde toplanırlar. Ancak bu yerleşim yerleri, sürekli olarak sahip bulundukları toprak parçaları anlamında «bölgeler» değildir. Hayvanların, temel gereksinmelerini karşılama savaşımı içinde saldırganlaştıkları da doğrudur. Öte yanda, belli bir zamanda belli bir yeri kapmak amacıyla ağız kavgası yapma yetisine sahip oldukları gibi, ortak bir yerleşme yerinde, bir başka hayvanın bulunmasını hoş karşılama yetisine de sahiptirler.

Bir yerleşme yerini savunmak amacıyla saldırganlaşmak, hayvanlar için zorunlu bir davranıştır; çünkü ya-

şamlarını sürdürmek için her tür, belli yiyeceklere ve belli yörelerin iklimine uyarlanmıştır. Nitekim, gezici hayvanlar, kümelerinin konakladığı alanı savunabilirler; tek tek hayvanlarsa, her birinin belli bir zamanda işgal ettiği belli bir alanı savunurlar. Her ne durumda olursa olsun, «gereklilik», bölgeye yönelik değildir; belli bir yaşama alanının kısıtlı olanakları içinde en temel gereksinmeleri doyurma amacına yöneliktir.

Öte yanda, yaşam koşulları, insan dünyasında hayvanlarınkinden tümüyle farklıdır; insan türü, belli bir yiyeceğe ya da iklime zincirle bağlanmış değildir; yerkürenin her yanında, gerekli olan şeyi üretme yetisine sahiptir. Tropik Afrika'da yaşayamayan kutup ayısının ya da buzlarla kaplı Yeniel'de barınamayan maymunun tersine, insanoğlu, yaşamın gereklerini üretip bunları paylaşarak gezegenimizin her yanında dolaşabilir ve yaşayabilir. İnsanlar, savaşın nedenlerinin bilincine varsalar, onu ortadan kaldırmak yönünde toplu ve bilinçli olarak harekete geçebilirler.

İşin aslına bakılırsa, anamalcılar, söylendiği gibi, sözümona düşmanlarından «kendi» bölgelerini korumaya pek hevesli değiller; onların asıl istedikleri, her ne pahasına olursa olsun «kendi» sömürme dizgelerini korumaktır. Birleşik Devletlerin bir yandan Güneydoğu Asya'daki «düşman»a karşı savaş verirken, öte yanda yeryüzünün her yanında, öteki halkların bölgelerinde askeri üsler bulundurmasının nedeni budur. Anamalcı yönetici sınıfı, Fransız zenginlerinin İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler'e yaptığı gibi, mallarını kuşatmacı kitlelerden korumak için, kendi bölgesinin egemenliğini bile geçici olarak başkasına verebilir.

Düşmanların kim olduğuna karar veren, Amerikan halkı değildir; düşmanlar, Amerikan halkı adına, anamalcıların değişen gereksinmelerine göre belirlenir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonlarla Almanlar düşman, Ruslarla Çinliler yandaş ve dosttular. O günden bu güne bu kavramlar yer değiştirmiş, dostlar düşman, düşmanlar dost

olmuştur. Burada değişen bölgesel ilişkiler değil, Amerikan emperyalizminin diplomatik ve stratejik amaçlarıdır. Amerikan emperyalizminin propaganda makinası, belli bir dönem içinde kimden nefret edileceğini ve kimin sevileceğini Amerikan halkına anlatmaktadır. Ardrey'in görüşünün tersine, bu tutumlarda güdüsel hiçbir yön yoktur; hepsi de yönetici sınıf tarafından ortaya atılmış, ve doğuştan değil, sonradan edinilmiş davranışlardır.

Ardrey'in tersine, bilim adamı nitelemesine az da olsa layık olan Lorenz ve Morris, tarihi dirimbilimin ışığı altında değerlendirmeye çalışmakla, aynı ölçüde büyük bir yanlışa düşmektedirler. Hayvan ve bitki yaşamının, fiziksel-kimyasal köken ve temele dayandığı doğrudur, ama bitkibilimle dirimbilimi fizik ve kimyaya indirgemek ne denli yanlışsa, tarihi dirimbilimin ışığı altında değerlendirmek de o denli büyük bir yanlıştır. Bu yanlış, insan yaşamı alanında, hakikatin büyük ölçüde çarpıtılmasına neden olmaktadır.

Desmond Morris, bu konuda büyük bir bilgisizlik ve toyluk sergiliyor. İlk kitabı *Çıplak Maymun*'da, «Ben bir hayvanbilimciyim, çıplak maymunsa bir hayvan,» diyor; «Tam kalemime göre!» Bu hayvan bakıcısına göre, insanoğlu yüksek maymunlardan iki dirimbilimsel organın büyümesi sayesinde ayrılır; bunlar penis ve beyindir; bu iki organın insanda daha büyük olmasının yanı sıra bir başka ayırıcı özellik de bizim türümüzün «çıplak», yüksek maymunlarınsa kıllı olmasıdır. İnsanlar ne kendilerinde, ne de toplumlarında hiçbir temel şeyi değiştirmiş değillerdir; eskiden olduğu gibi şimdi de maymun güdüleriyle davranan yaratıklardır: «Ve işte karşınızda iki ayak üzerinde duran, avlanabilen, omuzu silahlı, belli bir bölgeye bağımlı, atalar açısından bir primat, sonradan olma bir etobur, dünyayı fethetmeye hazır bir Çıplak Maymun!... Çevresini oluşturan tüm başarılarına karşın özünde hâlâ çıplak maymunun ta kendisi» (s. 48).

Maymunla insan arasında niteliksel ayrım görmeyen bu yazarlar, insanın milyon yıllık tarihi boyunca ne ölçü-

de değiştiğini görmezlikten geliyorlar. Anamalcıların başlarına sardıkları toplumsal ormanın farkına yeni yeni varmaya başlayan günümüz insanı, hayvan atalarını aşan yaşam koşullarını geliştiren, insanların bir tribü içinde kardeş olarak bir arada yaşamasını olanaklı kılan bir dizgenin içinde yer alan uygarlık öncesi toplumunun insanı değildir. Gerçekten de o ilkel ortakçılık dizgesiyle insanların paylaşmacı ilişkileri, insanoğlunun eski hayvan güdülerinden ne denli köklü bir biçimde kurtulduğuna tanıklık etmektedir.

İçgüdüler ya da Sonradan Kazanılan Davranışlar

Ardrey, Lorenz ve Morris'in, insanoğlunun doğuştan saldırgan olduğu kuramlarına temel olarak aldıkları önerme, yani, insanların, bastırılması olanaksız, doğal, genlerle kazanılmış güdüler tarafından yönlendirildiği önermesi, bugün en yetkin bilim adamları tarafından geri çevrilmiştir. Şimdi konunun bu yönünü inceleyelim.

İnsanoğlu doğuşunda sahip olduğu güdülerden öylesine koptu ki, bugün bu içgüdelerden çoğu ortadan kalkmış durumdadır. Örneğin bugün, ateşin getireceği tehlikeleri bir çocuğa öğretmek gerekirken, hayvanlar, güdüsel olarak ateşten kaçmaktadırlar. İnsanbilimci Ralph Linton'a göre içgüdüler ya da «sonradan edinilmemiş davranışlar» ancak, «sindirim süreçleri, gözün ışık yoğunluğuna uyarlanması ve benzer istekdışı tepkilerde kendilerini göstermektedirler. Bir türde ne denli az içgüdü varsa, edinebileceği davranışların kapsamı o denli geniş olacaktır; bu olgu, insanın belirleyici özelliği olan korkunç öğrenme yetisiyle birleşince, ortaya zengin ve çok çeşitli bir sonradan edinilmiş davranışlar demeti çıkmaktadır; bu özellik başka hiçbir türde görülmemiştir.»[4]

Ashley Montagu de, bebeklerin, dayandıkları bir şeyin ansızın çekilmesi ya da ani büyük gürültü karşısında

---

4 Ralph Linton, **The Tree of Culture** (Kültür Ağacı), New York, Alfred A. Knopf, 1955, s. 8.

gösterdikleri tepki dışında tümden içgüdüsel sayılabilecek insan davranışlarını içeren belli bir edim alanının bulunmadığını belirtmekte, insan davranışlarının tümünün yaşam deneyleriyle koşullandırıldığını söylemektedir. Ayrıca, hayvanlar üzerine yapılan deneylerle evcilleştirme süreçlerinin ortaya koyduğu üzere, insanoğlundan aşağı düzeyde bulunan canlıların bilimsel olarak «içgüdüsel» diye sınıflandırılan çoğu davranışları, toplumsal ve çevresel koşullar tarafından büyük ölçüde değiştirilebilir.

Morris'ten çok daha akıllı ve daha bilimsel tavırlı bir kişi olan Lorenz, uğraşdaşının toyluğu karşısında utanç duymaktadır. Yazar, insanoğlunun kendi hayvansal güdülerinin etkisi altında bulunduğunu savunmakla birlikte, insanların kültür ve dile sahip olmakla hayvanlardan ayrıldığını kabul etmektedir. Kendisiyle yapılan ve *New York Times Dergisi*'nin 5 Temmuz 1970 günlü sayısında yayımlanan bir konuşmada, «Bu nedenle,» diyor, «dostum Desmond Morris'in kitabına koyduğu 'Çıplak Maymun' adını beğenmiyorum.» «Morris,» diyor, insanın «gelenekler birikimine sahip bir maymun» olduğu olgusunu **yok** saymaktadır. Oysa toplumsal gelişmede böyle bir geleneğin yalnızca varlığı ve ağırlığı bile, insanoğlunun maymun değil insan olduğunu kanıtlamaya yeterlidir!

Bu olgunun önemini tam anlamıyla kavrayamayan Lorenz, Morris'in insanlarda genlerle kazanılmış bir saldırganlık bulunduğu görüşünü benimsemektedir. Ona göre, bir horoz dövüşüyle nükleer savaş arasında temel ayrılık yoktur; bir evrimsel süreklilik içinde biri diğerini izlemektedir. «Avluda dövüşen horozlardan birbirini ısıran köpeklere, vuruşan çocuklara, birbirinin kafasına bira bardağı fırlatan adamlara, meyhanede yapılan politika tartışmalarına ve son olarak savaşlara ve atom bombalarına dek birbirini izleyen tehlikeli bir saldırgan davranışlar dizisi vardır,» diyor.[5]

---

5 Konrad Lorenz, **On Aggression** (Saldırganlık Üzerine), New York, Harcourt, Brace and World, 1966, s. 29.

Lorenz'in nasıl hayvan kavgalarından insan kavgalarına sıçradığına, aralarındaki önemli ayrılıkları nasıl gözardı ettiğine dikkatinizi çekerim. Sonra, yazar insan düzeyindeki sıralamasında da, insanların önemsiz kişisel ağız kavgalarıyla hükümetler tarafından gerçekleştirilen ve insanların bırakın kişisel bir ağız kavgasında bulunmayı, ömürlerinde görmedikleri kişileri gözünü kırpmadan öldürmesini buyuran kitlesel askeri harekat arasında bir ayrım gözetmiyor. İnsanların hayvandan başka bir şey olmadığı ve gelişmenin o evresini hiçbir zaman geçmediği uydurmacasını desteklemek için, hayvan dövüşleri, kişisel ağız kavgaları ve emperyalist savaşlar hep bir torbaya atılıveriyor. Bu terane, «insan doğasını değiştiremezsiniz» sözleriyle dile getirilen o bıkkınlık verici eski savın bir çeşitlemesi, toplumsal dizgemizdeki devrimci değişmeyi saptırmak için hazırlanmış o anamalcı propagandanın bir parçası olmaktan öte gitmemektedir. Bunlar akıllarınca «hayvan doğasını değiştiremezsiniz,» sözünden yola çıkarak bu anlam kaydırmasını yapıyorlar; çünkü, görüşlerine göre insan hayvandan başka bir şey değildir. Ne var ki tarih, tıpkı maymunun insan haline gelmesi gibi, insanın da maymun doğasını kökten değiştirdiğini, bir insan doğası biçimine soktuğunu göstermektedir.

Ayrıca bu insan doğası bile toplumsal tarihin oluşumu içinde korkunç boyutlarda değişmiştir ve insanlık kendini anamalcı tutsaklığından kurtarmaya başladıkça yeni ve değişik özellikler edinmeyi sürdürecektir. İnsanın bugün fırlatıp atması gereken şey, milyonlarca yıl önce bıraktığı hayvan doğası değildir; insan asıl, bu toplum tarafından insanoğlunun davranışlarına ve ruhsal yapısına işlenen anamalcı doğadan kurtulmak zorundadır.

İşte «içgüdüselci» okul kuramcılarının örtbas etmeye çalıştığı asıl nokta, budur. Bunlar, insan doğasının değiştiğini kabul etmenin, mantıksal olarak toplumsal dizgemizde oluşacak köklü değişmeye giden yolu açacağı korkusunu taşımaktadırlar. Nitekim bu konuda son derece

açık olan Lorenz, kendisini Marx ve Engels'in konumundan ayırmaya özen göstermektedir.

Times'da yayımlanan konuşmasında şunları söylüyor Lorenz: «Marx, kültür mirasını koruma gerekliliğinin bilincindeydi. *Capital* (Anamal) de söylediği her şey doğrudur, ancak Marx her zaman için içgüdüleri bir kenara atma yanlışını yapmıştır. Ona göre bölgesel içgüdü, salt kültürel bir görüngüdür.» Ne var ki bilimsel toplumbilimin kurucuları, toplumsal tarihe «içgüdüsel» yaklaşımda bulunmayı kabul etmemekle tümüyle haklıydılar. Onların da belirttiği üzere, insanın gelişmesindeki temel devingen güçler dirimbilimsel değil toplumsaldır. İnsanlar, başka hiçbir türün sahip olmadığı o önemli özelliğe sahiptir: çalışma ve üretim için gerekli güçleri geliştirme yetisi. Emek etkinliğinde bulunan insanlık, ileriyi görme, imgeleminde canlandırma, akıl yürütme, ereklere varma yönünde çaba gösterme, ve bütün bir kültür dünyasını geliştirme yetisine sahiptir. Bütün bunlar, insanlara kendi öz yaşam ve geleceklerini giderek artan ölçüde denetleme olanağı vermekle kalmaz, onlardaki insan doğasını da sürekli olarak değiştirir. Ünlü kazıbilimci Gordon Childe, bu konuda şunları söylemiştir:

İnsanlık tarihinde yiyecek ve korunma arayışı içinde, giysi, alet, silâh ve gelenekler, post, pençe, boynuz ve güdülerin yerini almıştır. Yüzlerce yılın deney birikimini içine alan ve toplumsal gelenekler aracılığıyla yaşamını sürdüren âdetler ve yasaklar, türümüzün yaşamını sürdürmesini kolaylaştırma süreci içinde genlerle taşınan içgüdülerin yerini almışlardır. (...) tarihsel gelişmeyle organik evrim, insan kültürüyle hayvanın fiziksel donanımı, toplumsal kalıtla dirimbilimsel kalıt arasındaki anlamlı ayrımları gözden ırak tutmamak gereklidir.[6]

---

6 V. Gordon Childe, **Man Makes Himself** (Kendini Yaratan İnsan), New York, New American Library, 1951, s. 20.

Saldırganlığın doğasıyla ilgili olarak iki düşünce okulu arasındaki giderilmesi olanaksız ayrılıklar, yalnızca bilimsel ya da yazınsal açıdan önem taşıyor değildir. İnsanların maymun doğalarıyla yönlendirildiğini ve insanoğlunun kitle katili olarak doğduğunu öne sürmek önemli siyasal sonuçların elde edilmesine yaramaktadır. Bu sav, dikkatleri savaşın gerçek kışkırtıcılarından, yani anamalcı sanayi babalarından uzak tutmakta, insanların «kötücül» içgüdülerinden dolayı kendilerini suçlamalarına yol açmaktadır. Bu kendini suçlama, kişide umutsuz ve duygusuz bir yaklaşımın gelişmesine neden olmakta, yazgıcı (kaderci) bir dünya görüşünün gelişmesine yol açmaktadır. Söz konusu duygu, asıl suçlu bulunması gerekenlere — o tehlikeli savaş çıkarıcılara karşı devrimci hareket içersinde bir araya gelebilecek halk kitlelerinin toplumsal öfkesini dağıtma eğilimi yeşertmektedir.

Anamalcılar tarafından oluşturulan sorunlara devrimci çözüm getirilebileceğini göremeyen ve insanlığın yıkıma sürüklendiği kehanetinde bulunan Morris ve Lorenz' de bu duygu açık bir biçimde görülmektedir. Morris, «yüzyılın sonuna varmadan kendimizi yokedeceğimiz olasılığının çok güçlü olduğu» inancına sahiptir. Lorenz de aynı ölçüde kötümserdir ve *Saldırganlık Üzerine* adlı kitabında şunları söylemektedir: «Bir başka gezegenden gelme önyargısız bir gözlemci, elinde kendi zekâsının ürünü olan atom bombası, yüreğinde insansı atalarından miras kalan ve aynı zekânın denetleyemediği saldırganlık duygusu bulunan günümüz insanına bakıp da bu türün daha uzun yıllar yaşayacağı kehanetinde bulunamaz» (s. 49).

Marksistler, bütün insanlığın nükleer silâhlarla ve Washington'daki aşırı öldürgenler tarafından denetlenen öteki ölüm makinalarıyla yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu yadsıyor değillerdir. Ancak, çalışan erkek ve kadınlarla onların yandaşlarının harekete geçmesiyle, ekonomik, askeri ve siyasal iktidarın atom-delilerinin elinden alınabileceğine ve böylece savaşın nedenlerinin kökten yokedilebileceğine inanmaktalar. «İçgüdüsel»

okulun yok olma kehanetlerine karşı, bir toplumsal devrimin emperyalist kıyıma son verme yetisine sahip olduğu ve son vereceği inancı, Marksist iyimserliğin temelidir.

Eleştirmenlerin Sesi

Ardrey, Lorenz ve Morris'e, hayvan yaşamı konusunda sınırlı, belirli bilim alanlarına özgü, görünüşte doğru ama asılsız, yanlış bilgilere dayanarak, insanlara değgin geniş kapsamlı, etkileyici sonuçlar çıkarmaları nedeniyle karşı çıkan çok yetkin bilim adamları yok değildir. Bu bilim adamları, insanoğlunun içgüdüleriyle davranan kör bir yaratık olduğu noktasından hareket etmeyi kabul etmemektedir. Bunların çoğu, içgüdülerin yerlerini çoktan toplumsal ve kültürel yaşamda egemen etken olan sonradan edinilmiş davranışlara bıraktığı konusunda görüş birliği içindedirler. Bu eleştirilerin ne denli geniş kapsamlı olduğundan haberli bulunmayanlar için, bu yazarları konu edinen birçok tanınmış doğabilimci, insanbilimci ve toplumbilimcinin görüşlerinin kısa bir özetini sunuyoruz.

Bu eleştirmenler içinde başı çeken, *Scientific American* dergisinin 1962 Temmuz sayısında *Afrikalının Doğuşu* adlı kitabı eleştiren Michigan Üniversitesi insanbilimcilerinden Marshall Sahlins olmuştur. Sahlins bu yazısında «Ardrey, kültürel kalıpların tarihsel gelişme içinde geçirdiği milyon yılı yok saymakta ve tipik bir biçimde, eldeki koşulları *insansal* olarak kabul etmekte, bunları omurgalılar toplumbiliminin gerçeklikleri olarak ele almakta ve böylece insan davranışını dirimbilimsel kalıplar içinde açıklamaktadır,» demektedir.

Nitekim Ardrey, farkında olmadan çifte yöntembilim yanlışı yapmaktadır. Önce, anamalcı toplumdaki insanoğullarının davranışını *doğal* olarak kabul etmekte ve yanlış bir biçimde bu davranışları hayvan davranışları olarak ele almaktadır. Sonra da hayvan davranışının bu geçersiz yorumunu, kuralları hiçe sayarak genel «insan» davranışına yansıtmaktadır. Bu, onun doğal hayvanla top-

lumsal insanlık arasındaki önemli ayrılıkları bir kalemde silmesini olası kılmaktadır.

Sahlins'in yazısının ardından, savaşların aslında insan genlerinde yeşerdiği yanlışına ağır saldırılarda bulunan başka eleştiriler de *New York Times Dergisi*'nde, bilimsel dergiler ve diğer yayın organlarında yayımlanmıştır. 1968 yılında, Ashley Montagu, salt Lorenz ve Ardrey'e karşı yazılmış on beş makaleden oluşan ve *Man and Aggression* (İnsan ve Saldırganlık) adını taşıyan bir derleme yayımlamıştır.

Bu eleştirmenler yazılı tartışmalarını iki çizgi üzerinde yürütmüşlerdir. İlk olarak Lorenz ve Ardrey tarafından bilim adına sunulan ve kuşku götürür, yanlış anlamalara yol açar nitelikler taşıyan bilgileri gözler önüne sererek bunlara saldırmış, ve bu bilgilerin olgusal olmaktan çok kurgusal olduğunu vurgulamışlardır. İkinci olarak, insanın, güdüleriyle hareket eden bir öldürgen olarak doğuştan bozuk olması nedeniyle savaşların kaçınılmaz olduğu savı karşısında küplere binmişlerdir. Söz konusu eleştirmenler, yiyecek sağlamak için öldüren hayvanların, düpedüz açlıklarını gidermek amacıyla bu edimde bulunduklarına, hayvanların savaşçı olmadıklarına dikkat çekmişlerdir. İlkel halkların da savaşçı olmadıkları bilinmektedir.

«Devletler arasında yapılan örgütlenmiş savaşlar, elbette çok çağdaş bir insan bulgusudur,» diyor İngiliz insanbilimci Geoffrey Gorer. Uygarlık öncesi halklarının saldırıları ve kavgaları, ne nicelik ne de nitelik açısından günümüzde ulus ve devletler arasında yapılan yoğun savaşlarla kıyaslanamaz. Gorer, Ardrey'in «aşırı ölçüde yalına indirgediği, doğruluğu kuşku götürür tümcelerini, hesaba katmadığı olguları ve düpedüz yanlışlarını» çok çarpıcı sözcüklerle özetliyor :

Ardrey, çağdaş olaylarla ilgili son derece yüzeysel bilgiler veriyor; eski dünyanın tarihi ya da çağdaş toplumbilim ve toplumsal insanbilime değgin bilgilere hemen hemen hiç değinmiyor. Yazarın sınıflandırmaları ve görüşleri, kökten-

ci sağ, ortaklaşmacılığa karşı, imparatorluklara yandaş olanların her yerdeki benzerlerini rahatlatacak ve onlara cephane sağlayacak niteliktedir. (...) Bölgesel Gereklilik'*e üzerinde şu sözlerin yazdığı bir paket kâğıdı gerek: «Özenle tutun; eleştirel kuşkuculukla okuyun.»*[7]

Bazı eleştirmenler, doğal bilime belli katkılarda bulunan Lorenz'e karşı daha ince davranıyorlar. Ama gene de, savaş çıkarmanın insan doğasında bulunduğu söylencesini desteklemek için yalancıbilimsel savlar öne sürmesini bağışlamıyorlar. Dahası, gerek primat gerek insan davranışı konusunda söz söylemeye yetkili bulunduğunu gösterecek nitelikte olduğunu da kuşkuyla karşılıyorlar. Bowling Green (Ohio) Üniversitesinden J. P. Scott, Lorenz'in kendi sınırlı alanı dışında pek az şey bildiğini söylüyor; yazarın, «temelde kuşların davranışını, özellikle de ördek ve kazların davranışlarını bildiğini, bu ikinciler üzerine kitabında çok güzel bir bölüm bulunduğunu» belirtiyor.[8]

Benzer eleştiriler, 1970 Mayısında Paris'te, UNESCO'nun korumasında yapılan ve çok sayıda bilim adamının bir hafta boyunca saldırganlık sorununu tartıştığı bir uluslararası toplantıda da yapılmıştı. 23 Mayıs 1970 günlü *New York Times*'da yayımlanan bir rapora göre, toplantıya katılanların hepsi, Lorenz ve Morris'in, saldırganlığın doğuştan kazanılmış, kaçınılmaz ve hatta yararlı bir davranış olduğu yolundaki görüşlerine karşı çıkmışlardır. Söz konusu bilim adamları, saldırgan davranışın sonradan kazanılmış olduğunu belirtmişlerdir. İnsanlar, türdeşlerine karşı saldırgan davranışlarda bulunmak üzere doğmaları ya da bu edimde bulunmaya yazgılı olmaları nedeniyle

---

7 Geoffrey Gorer, «Ardrey on Human Nature: Animals, Nations, Imperatives.» In **Man and Aggression** (İnsan ve Saldırganlık adlı kitapta «İnsan Doğası ve Ardrey: Hayvanlar, Uluslar ve Gereklilikler») bölümü, s. 82.

8 J.P. Scott, «That Old-Time Aggression.» **In Man and Aggression** (İnsan ve Saldırganlık adlı kitapta «Şu Eskiden Kalma Saldırganlık») bölümü, s. 52.

değil, kendilerine böyle öğretildiği ya da bu edimde bulunmaya zorlandıkları için şiddet göstermektedirler.

Nijerya'nın İbadan kentinde bulunan Davranış Bilimi Araştırma Enstitüsü müdürü Dr. Adeoye Lambo, saldırganlığın güdüsel değil de sonradan kazanılmış bir davranış olduğunu göstermek üzere, saldırgan davranışlarda bulunan çocukların sürekli olarak ödüllendirildiği toplumlara değgin birkaç örnek vermiştir. Toplantıya katılanlardan birkaçı da Amerikan televizyon ekranlarında, her sekiz saniyede bir cinayet ya da başka bir şiddet eylemi sergilendiğine dikkat çekmişlerdir. Televizyon, Birleşik Devletlerin dev askeri makinasının Güneydoğu Asya'da uyguladığı şiddeti sergileyen haber filmlerini de her gün göstermektedir.

Cambridge Üniversitesinde Hayvan Davranışları Bölümü dekanı olan Profesör Robert A. Hinde, Lorenz'in de Morris'in de «gerek hayvanlar gerek insanlara değgin yazı ve belgelerin büyük bir çoğunluğundan habersiz olduklarını» söylemiştir. Profesör, Lorenz'in kendi alanı dışında hiçbir şey okumadığını belirtmiş, «saldırganlığın kaçınılmaz olduğu konusundaki vurgulaması büyük bir abartmadır,» demiş, Morris'in iki kitabının, «olguyla kurguyu tehlikeli bir biçimde birbirine doladığına» işaret etmiştir.

Bu profesör ve bilim adamları, böylesi bilgisiz ve sorumsuz savların, bu savları bilimsel hakikatler olarak kabul eden milyonlarca insan üzerinde yapacağı yıkıcı etkiden kaygı duymaktadırlar. İngiliz doğa bilimci Sally Carrighar'ın söylediği gibi, toplumsal sakatlıklar ancak bu sakatlığın gerçek nedenlerinin ortaya konulması halinde giderilebilir. Ne var ki, «herkes saldırganlığın doğuştan kazanılmış ve güdüsel bir davranışımız olduğuna inanırken, bu gerçek nedenleri ortaya koyma yolunda hiçbir özendirici girişimde bulunulmamaktadır.»[9] İktisatçı Kenneth

---

9 Sally Carrighar, «War Is Not in Our Genes.» In **Man and Aggression** (İnsan ve Saldırganlık adlı kitapta «Savaş Genlerimizde Değildir») bölümü ,s. 50.

E. Boulding de doğru olarak, şu noktayı vurgulamaktadır: «İnsandaki saldırganlık ve insanın belli bölgelerde yaşaması, dirimbilimsel dizgelerin değil, toplumsal dizgelerin ürünüdür. Bunları, böyle ele almak gerekir.»[10]

Bu eleştirmenlerden birçoğu, insanlık tarihine yapılan bu «dişli pençeli» yaklaşımın yeni ortaya çıkmadığını anımsamaktadır. Ardrey, Lorenz ve Morris tarafından açıklanan fikirler, on dokuzuncu yüzyılın son bölümüyle bu görüşlerin yitip gittiği İkinci Dünya Savaşının sonuna dek tutucu çevrelerde yayılan toplumsal Darwinciliğin çağdaş bir kılıfla yeniden canlandırılmasından başka bir şey değildir.

Ralph Holloway, «toplumsal Darwincilik» deyişine *Bölgesel Gereklilik* adlı kitapta hiç rastlanmadığına dikkat çekmiştir. «Yazık,» diyor Holloway, «çünkü kitabın ana mesajı bu. Ardrey, insandaki küme davranışını birkaç hayvan güdüsüne indirgeme girişimlerinin hiçbir zaman yapılmadığını sanıyorsa bilgileri yetersiz demektir.»[11]

Yeni Toplumsal Darwincilik

Çığır açan her buluş, sınıflı toplumun efendileriyle onların sözcüleri ve uşakları tarafından saptırılabilir. Örneğin anamalcılar, insanoğlunun yaptığı işi hafifletmek amacıyla oluşturulmuş olan makinaları ereklere uygun olmayan biçimde kullanmakta ve insanları, makinanın ter döken gereksiz birer parçası haline getirmektedir. Darwin'in dirimbilim alanında devrim yaratan ve insan türünün doğuşuna ışık tutan türlerin kökeniyle ilgili bulguları da

---

10 Kenneth E. Boulding, «Am I A Man Or A Mouse - Or Both?» In **Man and Aggression** (İnsan ve Saldırganlık adlı kitapta, «Fare miyim İnsan mı - Yoksa Her İkisi de mi») adlı bölüm.

11 Ralph Holloway, «Territory and Aggression in Man: A Look at Ardrey's Territorial Imperative» in **Man and Aggression** (İnsan ve Saldırganlık adlı kitapta «İnsanda Bölgeye Bağlılık ve Saldırganlık: Ardrey'in Bölgesel Gereklilik adlı kitabına bir bakış») bölümü, s. 97-98.

aynı biçimde saptırılmıştır. Tutucu ideologlar bu bulguları on dokuzuncu yüzyıl toplum sahnesinde anamalcı rekabet, doymak bilmezlik ve eşitsizlik gerekçeleri olarak kullanmışlardır.

Laissez faire — bırakın her şey kendi yolunda gitsin, koşullara en uygun olan yaşamını sürdürecektir düşüncesiyle ve bu görüşü yaşam içinde uygulayabilmek amacıyla «varolma savaşımı», «doğal ayıklanma» ve «uygunların kalması» belgilerine sarılınmıştır. Bu olguysa, anamalcılığın yurt içinde yarattığı toplumsal ormanla yabancı ülkelerdeki savaş ve bölgesel fetihlerine doğal yasanın kutsallığını kazandırmıştır.

İngiliz insanbilim tarihçisi T. K. Penniman, bu gerçekliği şu sözlerle dile getirmektedir:

İmparatorluktaki gelişmeler, «yasadan yoksun zayıf türlerin bir kenara atılmak durumunda olduğunu ve bu tür olayların doğa yasasının işlemesinden başka bir şey olmadığını gösterir niteliktedir. (...) Bir ulusun daha üstün olması nedeniyle bir başka ulusu zorla kendisine boyun eğer duruma getirmesi ya da zayıf ulusun topraklarını alması, ya da bir kişinin bir başkasına göre daha az çalışarak daha rahat yaşam koşulları ve daha çok para sağlaması nedeniyle yaşamını sürdürmeye ve gelişmeye ötekinden daha uygun olduğu fikirleri, Darwin'den değil, mekanik yetkinlik rekabetinden kaynaklanmış fikirlerdir. (...) insanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli ücreti alma savaşımı veren yaratıklara indirgenmiş, savaşımı çıkaranlar, yaptıklarından ya da davranışlarından gurur duyabileceklere değil, türdeşlerini en başarılı biçimde sömürenlere ödül verir hale gelmişlerdir.[12]

Yeni toplumsal Darwinciler kentsoylu ilişkilerini bir kez daha sonrasız hale getirmek ve emperyalist şiddeti

---

12 T.K. Penniman, **A Hundred Years of Anthropology** (İnsanbilimin Yüz Yılı), s. 94-95.

haklı çıkarmak için değerini yitirmiş olan bu öğretileri yeniden telleyip pullamışlardır. Ashley Montagu bu konuda şunları söylemektedir: «Bunda yenilik gösteren hiçbir şey yoktur. Hepsini de daha önce duyduk. (...) General von Bernhardi'nin 1912 yılında söylediği gibi 'Savaş dirimbilimsel bir gerekliliktir...'»[13]

Lorenz'den alınacak tek bir örnek, toplumsal Darwinciliğin nasıl yeniden canlandırıldığını göstermeye yetecektir. Yazar, hayvanlar arasında yiyecek ve eş sağlama amacıyla yapılan türler arası rekabeti, günümüz insanlarındaki toplumsal ekonomik rekabetle bir tutmaktadır. Nitekim rekabet, anamalcılığın simgesidir. Sermayenin büyük saldırıları, zayıfları bir kenara atmakta, işçilerse varolan işleri kapmak için birbirleriyle yarışmaktadırlar. Ancak Lorenz, bu anamalcı-yapımı rekabeti, doğuştan getirdiğimiz hayvansal özelliklerin sonucu olarak ele almaktadır.

Saldırganlık Üzerine adlı kitabında, «Bütün toplumsal hayvanlar, kendilerine konum sağlamaya çalışırlar,» diye bilgi veriyor bize. Kuşlar da tıpkı insanlar gibi, konum edinmek ve sahip olmak amacıyla birbirleriyle rekabet halindedir ve «en güçlü» ya da «en uygun» olan, «en zayıf ya da en az uygun olan»ı yener. Demek ki, gerek konum gerek yetkeden yoksun bulunan aşağılık küçük kargalar üzerinde «yetke» sağlamış ve daha yüksek konumları ele geçirmiş, «yüksek-rütbeli» küçük kargalar varmış.

Lorenz'e göre, insan, kuş ve hayvanlardaki bu «sürü düzeninde» zayıfın güçlüye boyun eğmesi biçiminde kendini gösteren büyük bir «yaşam sürdürme kuralı» vardır. «Bu kurala uygun olarak, toplumdaki her birey, kendisinden kimin daha güçlü ve kimin daha zayıf olduğunu bilir ve böylece herkes güçlüden uzak durur ve birbirlerinin işine engel olunması halinde güçlü, zayıfın kendisine boyun eğmesini bekler.» Günümüzde her patron, işçileriy-

---

13 Ashley Montagu, «The New Litany of 'Innate Depravity'» in **Man and Aggression (İnsan ve Saldırganlık** adlı kitapta «Yeni Nakarat: 'Doğuştan Bozukluk'» adlı bölüm), s. 10.

le ilgili olarak bu kuralı uygulamayı kuşkusuz isteyecektir. Ne yazık ki, işçiler kuş ya da hayvan değil, örgütlenebilen ve kendisine karşı koyma yetisine sahip kadın ve erkeklerdir.

Doğada, türlerin yaşamını sürdürmesi ve gelişmesinde ziyancı bir yöntemin uygulandığı ve yiyecekle yaşama yerinin sınırlı olduğu koşullarda rekabetin görüldüğü, daha az uygun olanın, en uygun hayvanın çıkarına olmak üzere yokedildiği doğrudur.

Ancak, insanların anamalcılığın sömürüsünden ve kargaşasından kurtulduktan sonra kendi yaşamlarını tasarlayabileceği ve kendi geleceklerini denetleyebilecekleri günümüz insan toplumunda böylesi ziyancı yöntemlere gerek yoktur. Engels'in belirttiği üzere, «Darwin, iktisatçıların en büyük tarihsel başarı olarak sevinçle kabul ettiği serbest rekabet ve varolma savaşımının *"hayvanlar krallığının"* olağan durumu olduğunu ortaya koyduğunda, insanlık ve özellikle de kendi yurttaşları üzerine ne acı bir yergi yazdığını bilmiyordu.»[14]

Irkçılar ve Cinsçiler

İşte biri ötekinin burnundan düşmüş önyargılar... İnsanlığı hayvan konumuna indirgeyenlerin ırkçı ve cinsçi bir dünyâ görüşüne sahip olmalarına şaşmamak gerekir. Ardrey, erkek kuş ya da hayvanların dişiler gibi önemsiz şeyler için dövüştüğünü yadsır ve salt taşınamayan mal kavgası yaptığını öne sürerken, Lorenz, değişik bir yol izliyor. Yazar, dişilerin «erkeklerden daha az saldırgan olmadıklarını» söylüyor ve —herhalde rekabetçi anamalcı toplumda kadınların yaptığı gibi— dişi hayvanların özellikle kendi cinslerine karşı düşmanlık gösterdiklerini belirtiyor.

Bu genelleştirme, yalnızca erkeklerin erkeklere düşmansı davranmakla kalmadığı, dişilerin de dişilere karşı

---

14 F. Engels, **Dialectics of Nature** (Doğanın Diyalektiği), s. 19.

dostluk göstermediği Doğu Hindistan sarı sihlidleri ve Brezilya'da yaşayan sedef balıkları gibi bazı sık rastlanmayan balık türleri üzerine yapılan incelemelere dayandırılıyor.

Çoğu türde ve her şeyden önce memelilerde, dişilerin kendi yavrularını savunmak için savaştığı çok iyi bilinmektedir. Öte yanda erkekler, dişilerle cinsel ilişki kurmak yolunda birbirleriyle savaşırlar. Böyle bir olguya dişiler arasında rastlanmamaktadır. Bir erkekle cinsel ilişkide bulunmak üzere dişilerin birbiriyle savaşmaması hayvanlar dünyasında çok belirgin ve dikkate değer bir olgudur. Sürü halinde gezen türlerde, bir boğa, dişilerden oluşan bir sürüye fazlasıyla yetmektedir; «aslanlar sürüsü» ise, genellikle tek bir yetişkin erkeğin katıldığı dişi aslanlar sürüsünden oluşmaktadır. Lorenz, hayvan cinslerinde görülen bu türden saldırganlıkla ilgili büyük ayrılıklar konusuna açıklık getirmemektedir.

Daha da kötüsü, toplumumuzdaki kadınlar konusunda geniş kapsamlı yargılara varmada, doğadaki belirli sıradışı görüngüleri temel olarak almaktadır. Dişi sihlidgiller, «evlilik şölenlerinde» erkeklerini yiyor ve bazıları öteki dişilere karşı iyi davranmıyor diye Lorenz bundan bir insan davranışı kalıbı oluşturuyor. Şu örneği veriyor Lorenz:

Hapsburg krallığı tarihe karışmadan ve hali vakti yerinde kadınların hizmetçi tuttuğu dönemde, dul teyzesi bir hizmetçiyi on aydan fazla tutmazmış. Şu bir gerçek ki, teyzesi hizmetçilere saldırmış ya da onları yemiş değildir; yaptığı şey, birinin işine son verip bir başkasını tutmaktır. Ne var ki, onun bu tutumu —yazara göre— olsa olsa dişilerin dişilere karşı doğuştan beslediği, öteden beri varolan sonsuz saldırganlığa tanıklık etmektedir. Lorenz, sınıfsal özelliklerin koşullandırdığı öfke ve anamalcı toplumda bir kadının hizmetçilerine karşı gösterdiği, öfkeli keyfi davranışlarla doğada dişilerin dişilere karşı gösterdiği ve son derece seyrek rastlanan bir olgu olan saldırganlığı birbirine karıştırmaktadır.

Desmond Morris, kadınlara karşı, babayanlı bir tavır içinde bulunan Lorenz'den daha büyük bir düşmanlık sergiliyor. Kadınlar tarafından satın alınan güzellik gereçlerinin, dişi hayvan atalarımızın «cinsel istek işaretleri»nin çağdaş uyarlamalarından başka bir şey olmadığını söylüyor bize. Yani demek ki, gerek hayvan gerek insan olsun bütün dişiler erkeklere göre çirkin ve çekicilikten yoksun ve bu yüzden cinsel tuzaklara başvuruyorlar.

Morris, bir hayvanat bahçesi görevlisi olarak hayvanların, her mevsimde çiftleşebilen insanların tersine, salt kızışkın dönemlerinde ya da cinsel ilişki mevsimlerinde çiftleştiğini bilse gerektir. Dişiler de erkekler de kızışkınlık mevsiminin dışındaki dönemlerde cinsel coşkudan yoksundur. Ancak bir sonraki cinsel ilişki mevsimi başladığında erkek hayvan cinsel uyarılma duyar ve bu duygu, dişilerden gelen «cinsel istek işaretleri»ne yanıt olarak kendini gösterir. Ama Morris, bu doğal görüngüyü anamalcı toplumda bulunan ve insan dişisine erkeğini kapmadaki rekabetçi savaşımda yardımcı olan milyarlarca dolarlık kozmetik ve moda sanayileriyle bir tutmaktadır.

Yazar, bunu son derece ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır. «Sarkık göğüsleri» güzelleştirmede kullanılan «dolgulu sütyenden» «sıska dişilere», «yalancı kalça»lara, dudak boyalarına, allık ve kokulara dek bir yığın gereç sıralamakta, kadınların peşine düştükleri erkeği heyecanlandırmak ve kızışkın hale sokmak için başvurdukları pek çok araçtan söz etmektedir. Üstelik dişi primatların özel organlarını ve özel yaşantılarını ve çıplak maymunların beden bedene gelmesinde kışkırtıcı rol oynayan kösnül uyarıcı çeşitlerini ballandıra ballandıra anlatan, ayrıca bir de görsel cinsel uyarıcılarla fahişelik konusundaki az bulunur tadlandırıcıları içeren sayısız sayfayı kaleme almakla cinsçi kitabına cinsellik sokuşturuyor Morris. Düşüncelerini apaçık söylemekten çekinmeyen bir şoven olan Ardrey de ne olduğunu hiç de gizlemeyen bir ırkçı ve cinsçidir. *Afrikalının Doğuşu* adlı kitabının başlığı, bilim adamlarının saptadığı, insanoğlunun kökeninin daha önce sanıldı-

ğı üzere milyon yıl öncesinin Asya'sına değil, Afrika'ya dayandığı olgusunu yaygınlaştırma amacı gütmektedir. Bu son derece önemli olgu, beyazların üstün olduğunu savunanlar tarafından yayılan Afrikalıların aşağı ırk olduğu söylencesini sarsmaya yardımcı olmada kullanılabilirdi. Eğer insanoğlunun kökeninin tek bir çıkış noktası varsa ve burası da Afrika'ysa, ırk ya da ulusumuz ne olursa olsun hepimiz, insanlığın ilk toplumsal örgütünün yaratıcıları olan Afrikalıların torunlarıyız demektir.

Ne var ki Ardrey, bizim Afrika kökenimizi böyle yorumlamamaktadır. Ona göre bizi, «insanoğlunun» hiçbir zaman kurtulamadığı «öldürgen-maymun» güdüleriyle lekeleyen bu kalıtın ta kendisidir. Bu, bildiğimiz ırkçılık yalanlarının bir bakıma değişik bir anlatımıdır. Yazar, Kafkasyalı olmayanların tam anlamıyla insan sayılmadığını söylemek isterken, «Madagaskar'da bir ormanda yaşayan makigiller sürüsünü» Japonların Pearl Harbor saldırısıyla aynı teraziye koymakla bu savımızı desteklemektedir.

Ardrey, «bir orandaki kıyıcılığa» karşın «birkaç eski ulus tarafından oluşturulan bir içsel dayanışma, ve bolluk, düzen ve güvenlik» ortamını sağlamış olan beyaz Güney Afrika'ya bayılmaktadır. Buna karşıt bir olgu olarak, *Bölgesel Gereklilik* adlı kitabında, Siyah Afrika devletlerinin, düzenle karmaşa, refahla iflas, barışla kan arasındaki dar çizgide, şu ya da bu tarafta kör topal yaşamakta olduklarını söylemektedir.

Ardrey'in erkeklerin üstün olduğu yolundaki inancı, beyazların üstün olduğu inancıyla çakışmaktadır. Kadınların, yerli yerinde kalmalarını istemektedir; kadınların yeriyse, onun görüşüne göre, orta sınıf beyaz derilinin yaşadığı, yuva ve aile yapısıdır. Kendilerine ayrıcalık tanınan bu evkadınlarının neden mutsuz olduğunu anlayamamaktadır. Zor beğenir bir tavırla, neden diye yakınıyor, «kadın kendisine yıkımdan başka bir şey getirmeyecek olan kavgacı yaklaşımı» benimsiyor; neden diyor, kadın. «Çocuk bakımını dişi etkinliğinde odak noktasını oluşturmaya yetersiz bir uğraş olarak küçümsüyor,» ve neden, yaşamak

için «güdüsel gereçler»den yoksun bulunduğu toplumsal yaşamda «erkeksi bir anlatıma kavuşma» isteği sergiliyor?»

Bu sorulara verdiği yanıtsa konuya açıklık getirici nitelikte:

Her Amerikalının ülküsüne göre (...) kadın bir dişi hayal dünyasında yaşamaktadır. Eğitim görmüştür. Kendisini toz bezine tutsak eden kafesten çıkarılmıştır. Kendisine her türlü toplumsal ayrıcalık tanınmıştır. Oy verebilir, banka hesabı vardır ve tüm ailesinin yazgısı, onun o güzelce manikürlenmiş ellerindedir. Bununla birlikte kadın, pirimat dünyasında görülmüş en mutsuz dişidir, ve yüreğinin derinliklerindeki en büyük erek, kocaların ve oğulların hadım edilmesidir.[15]

İşte, apaçık ortada. İnsan, bir öldürgen maymun, ve kadın, erkekleri iğdiş eden, içinden pazarlıklı, huysuz bir primat.

Bu yeni toplumsal Darwinciler, sınıflı toplumun en zararlı, en tehlikeli önyargılarını, dirimbilimsel ve insanbilimsel «bilim» kılıfına sokuyorlar. Bu iş gerek kendileri gerek yayıncıları için son derece kazançlı bir iş. Ama hazırlıksız okurları, ancak birkaç olguyu içeren kutu içinde kendilerine yüksek dozda zehir verildiği konusunda uyarmak gerek.

(1970)

---

15 Robert Ardrey, **African Genesis** (Afrikalının Doğuşu), s. 165.

LİONEL TİGER'IN «KÜMELENEN ERKEKLER» ADLI KİTABI: BİR KADIN DÜŞMANININ KENDİ PORTRESİ

Ülkemizin çeşitli yerlerinde yaptığım konuşmalarda, sayısız feministin, insanbilimci Lionel Tiger tarafından ortaya konulan cinsçi görüşler karşısında büyük öfke duyduklarına tanık oldum. Yazarın en ünlü yapıtı *Men in Groups* (Kümelenen Erkekler), iyice incelendiğinde, bu öfkenin sayısız haklı nedenleri bulunduğu görülecektir.

Halen Rutgers Üniversitesinde profesör olan Tiger, feminist hareket su yüzüne çıktıktan kısa bir süre sonra, 1969 yılında kitabının yayımlanmasıyla önem kazandı. Toplumsal bilimlerde çarpık erkek bakış açılı görüşlerin öne sürülmesi olgusu yeni değildir. Ancak Tiger'ın iki yüzlü tutumu, kendisini çok özel bir konuma yerleştirmektedir. Kadınlara karşı duyduğu düşmanlığı açık açık örtbas eden yazar, kendisini onların iyi niyetli bir dostu olarak göstermektedir. Erkek üstünlüğünün haklı gerekçelerini sergilemede tuttuğu yol kendisinin son derece özentili ve kurnaz bir tutum içinde bulunduğunu göstermektedir.

Tiger'ın görüşlerine odaklık eden sava göre yalnızca erkekler birbirleriyle bağlılık kurma yetisine sahiptir; yazar bu özelliğe «erkek bağlaşması» adını vermektedir. Kendisi bu özelliğin salt erkek cinsin «dirimbilimsel altyapısında» bulunduğunu, buna koşut bir özelliğin dişilerde görülmediğini belirtmektedir. Bir dişi, kendi yavrusuyla arasında anasal bağlar oluşturabilir, kendisini gebe bırakan erkekle arasında cinsel bağlar oluşturabilir, ama Tiger'a

bakılırsa, öteki dişilerle bir bağ oluşturma yeteneğinden yoksundur.

Tiger erkeklerdeki bu üstün özelliği, erkeklerin avcı, kadınlarınsa salt yavrulayıcı olması olgusuna bağlamaktadır. Erkekler hayvanları «ortaklaşa» avladıklarından, yalnızca onlar, bu uğraştan kaynaklanan sıkı bağlar oluşturabilirler. «Kümelenen erkekler»de görülen sevgi ve hayranlığın temeli budur. Kadınlar avcı olmadıklarına göre, kendi aralarında bu türden bir bağlılık, güven ve sevecenlik oluşturamazlar. Dolayısıyla kadınlar kümeler oluşturmazlar. Dahası, erkek bağlaşması, erkek ilişkilerinin sürekli bir özelliği olduğu halde bir kadınla erkek arasındaki cinsel bağ «geçici», günlük bir bağdır. Öncesiz erkek üstünlüğünün temelinde yatan avlanma ve erkek bağlaşmasıdır. Kadınlar kendi yetersizlikleri konusunda hiçbir şey yapamazlar çünkü dirimbilimsel altyapılarında bulunan Analık Doğası onları faka bastırmıştır.

Tiger, kadınları erkeklerden aşağı insanlar haline sokma çabaları içinde avlanmayı, primatlardan başlayarak erkek bağlaşması için gerekli bir önkoşul olarak görüyor. Primatların et yiyeceği avlayan yaratıklar değil de sebze yiyen hayvanlar olduğu olgusuna karşın, bu görüşü benimseyebiliyor. Bazı babuinler öldürülmüş hayvanların etini arada bir yerler, ama bu farklı bir durumdur; yabanda yaşayan çoğu primatlar et yemezler.

Yazarın kendisi de, «et yemenin, babuin yiyeceklerinin çok küçük bir parçasını oluşturduğunu» itiraf etmektedir. Kendi rakamlarına göre bu hayvanların yüzde doksan ile doksan sekizi sebze yiyen hayvanlardır. Ayrıca «et yemenin sonradan kazanılmış bir davranış olduğu»nu da belirtmektedir (s. 34-35). Nitekim savının tamamını dayandırdığı avlanma, ancak hominidlerin ortaya çıkması ve etle beslenme edimini geliştirmeleriyle, aşağı yukarı bir milyon yıl önce başlamıştır.

Bu Tiger'ın avlanmanın on dört ya da daha fazla milyar yıl öncesine dayanan ve insan öncesi yaratık olan primat evriminde belirleyici etken olduğunu öne sürmesi-

ni engellememektedir. «Savımın özü, erkek bağlaşması kalıplarının insanın avcı tarihini yansıttığı ve bu olgudan kaynaklandığıdır,» diye yazıyor; «ve» diyor, «insanın evrimindeki en belli başlı uzmanlaşma, hayvanları ortaklaşa avlayabilme yetisini kazanmasıdır.» Sözlerini şöyle sürdürüyor: «Yani avlanma durumunda, yeniden üretmek zorunda olan tüm topluluğun yaşamını sürdürmesini olası kılan avlanma kümesi erkek-artı-erkek-artı-erkektir. Nitekim, yeniden üretme amaçları için erkek-dişi bağlaşması kadar avlanma amaçlarıyla erkek-erkek bağlaşması da o denli önemlidir ve bu, cinslere göre işbölümünün temelini oluşturmaktadır (s. 122, 126).

Tiger'ın savı açısından ne yazık ki, hayvanlar dünyasında ortaklaşalık ya da «bağlaşma» cevherini taşıyan erkekler değil, dişilerdir. Bu olgu, kadınların anasal işlevlerinin ve yavrularına yiyecek ve koruma sağlama yükümlülüklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır Bu anasal işlevlerin gelişmesi, hayvan dişilerinin analardan oluşan sürüler ya da kümeler halinde bir araya gelmelerini olası kılmaktadır. Öte yanda erkekler, birbirlerine egemenlik sağlama rekabeti içinde olduklarından, bu ortaklaşalık sağlama cevherinden yoksun bulunmaktadırlar. Erkeklerin kendi aralarında bir dayanışma sağlaması, insansal ve toplumsal koşullarda kazanılabilecek, sonradan oluşturulabilen bir özelliktir. Yani Tiger, gerçek durumu baş aşağı etmektedir. Hayvan «bağlaşması» erkeğin değil, dişinin «dirimbilimsel altyapısında» vardır.

Tiger, erkeklerin üstünlüğü tezini ortaya atmak yolunda işi, dirimbilimi yalanlamaya olduğu gibi, insanbilimi çarpıtmaya dek vardırmaktadır. İnsan evriminde iki belli başlı dönüm noktası olmuştur: birincisi, primat atalarımızın insansı yaratıklar (hominidler) haline gelmesi, ikincisiyse birkaç bin yıl önce, ilkel anaerkil ortaklaşacılığın yerini ataerkil sınıflı topluma bırakmasıdır. Tiger, insanın gelişmesindeki bu niteliksel sıçramaların ikisini de tarihten silmektedir.

Gerçek bilim adamları, yapısal ya da dirimbilimsel

evrimle insan yaşamıyla ortaya çıkan toplumsal/kültürel evrim arasında açık bir ayrım olduğunu belirtmektedirler. Ünlü taşılbilimci George Gaylord Simpson, *The Meaning of Evolution* (Evrimin Anlamı) adlı yapıtında insan evriminin, salt hayvanlara özgü olan evrimden değişik *türde* olduğunu vurgulamıştır. Hayvan dünyasına egemen olan dirimbilimsel etmenlerin büyük bir çoğunluğunun yerini, insanlar dünyasında toplumsal etmenler ve kültürel koşullanmalar almıştır.

Tiger, insan yaşamındaki bu kesin belirleyicileri elinin tersiyle itmekte ve onları kabullenen kendine saygılı titiz bilim adamlarını aşağılamaktadır. Yazar, o tipik karmaşık anlatımıyla şu sözleri söylemektedir: «toplumbilimcilerle diğer yenilikçiler, insan davranışının türünün hayvan davranışından farklı olduğunu savundular» (s. 11). Tiger'a göre evrimin tümü birçeşittir: dirimbilimsel. Erkek temelde bir maymun —yalnızca bir başka primattır— kadın olsa olsa, daha da aşağı konumda bir çeşit alt-maymundur.

İnsanlarla hayvanların aynı davranış kalıpları ile yönlendirildiği yolundaki yanlış görüş "toplumsal Darwincilik" olarak bilinmektedir. Bu kuram, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, ipini koparmış anamalcı rekabetini haklı çıkarmak amacıyla varlığa kavuşturulmuştur. Daha sonra, gerek insan, gerek hayvan davranışını büyük ölçüde çarpıtması nedeniyle değerini yitirmiştir. Tiger, toplumsal Darwinciliğe reva görülen "kötü kabul"den kendi ağzıyla söz etmektedir. Aynı zamanda toplumsal evrimi dirimbilimsel evrime, insanı primat konumuna indirgemekle Tiger bu değerini yitirmiş kurama karşı duyduğu çekiciliğini de dile getirmektedir. Kendisi, 1960'larda, Robert Ardrey, Konrad Lorenz ve Desmond Morris tarafından yaygınlaştırılan kaba dirimbilimcilik okulundandır.

Tiger, insanları hayvana indirgemekle yetinmemekte, hayvanları da insan konumuna yükseltmeye çabalamaktadır. Hayvanların yalnız toplumsal değil, aynı zamanda "kültürlü" varlıklar olduğunu sanmaktadır. Bütün ciddiliğiyle, "primatların türüne-özgü 'programlı' davranıştan

ayrı olarak kültürel kalıplar geliştirdiği buluşunu" (s. 22) alkışlamaktadır. Yazara göre —bunu kanıtlayacak herhangi bir maymunbilim adamı, sanatçı, yazar ya da insanbilimci bulunmamasına karşın— insanların özel ürünleri, sağladıkları başarılar, oluşturdukları kurumlar ve insanoğlunun tüm yetileri insan yaşamının olduğu kadar hayvan yaşamının da birer parçasıdırlar.

Tiger'ın yaklaşımlarında görülen bu insanbiçimci dirimbilimin yanısıra tarihsel olmaktan tümüyle uzak bir insanbilim/toplumbilim dikkati çekmektedir. Bu yazara göre en ilkelinden günümüze dek gelen bütün toplumlar ataerkildir. Toplumsal ve cinsel eşitliğin korunmasına karşın kadınların öndegelen cins olduğu bir anaerkil çağın yaşandığını kabul etmekten kaçınmaktadır. Anaerkilliği, «soyun anayanına göre saptandığı bir kalıp»tan başka bir şey olmadığı gerekçesiyle bir kenara atmaktadır. Ancak, toplumun her zaman için ataerkil ve erkek egemenliğinde olmasına karşın nasıl olmuştur da dişi soyuna bağlı bir «kalıtsal ardıllık ilkesi» varlık kazanmıştır sorusuna yanıt getirmeyi başaramamaktadır (s. 92).

Tiger'ın dişilerin aşağılığı konusundaki savlarıyla erkek üstünlüğünü göklere çıkaran sözleri, işte böylesine derme çatma bir yöntembilimsel yapıya dayanmaktadır. Şimdi bu yazarın konumunu daha ayrıntılı olarak inceleyelim.

Dişilerin İkincilliği Üzerine

Tiger «kümelenen erkekler»den söz ederken, yoğun çağdaş işçi sınıfını oluşturan örgütlü ve örgütsüz dev erkek kümelerini anlatıyor değildir. Böyle olsaydı, giderek artan sayıları, aynı iş gücü kolunda erkeklerin hemen hemen yarısına varan «kadın kümelerinden» de söz etmek durumunda kalacaktı. Böyle bir olguya onun, kadınların «ne yazık ki» erkek bağlaşanlarda bulunan dirimbilimsel altyapıdan yoksun bulunmaları nedeniyle kümelenme yetisi göstermedikleri savında pek yer bulunamayacaktır. Gene böyle bir anlatım, yazarın, kadınların parasal destek, cin-

sel ilişki kurma açısından ve üretkenlik için gerekli eş olarak erkeklere son derece bağımlı oldukları, öyle ki, öteki kadınlara karşı kolaylıkla birer «grev kırıcı» rolünü yüklendikleri savının doğru olmadığını ortaya koyacaktı (s. 272).

Tiger, kör kör parmağım gözüne ortada olan, kadınların bir araya gelmesi ve emek savaşımlarında birlikte savaşmaları olgusuyla ilgili güçlüklerden sıyrılmak için bütün bir anamalcılık dönemini küçümsemektedir. Zaten anamalcılık daha iki yüz yaşında, diye düşünüyor, bu da «milyonlarca» yıllık avlanma etkinliklerine kıyasla hiç de önemli değil.

Nitekim Tiger, «erkek kümeleri»nden söz ederken, o ışıl ışıl yanan görkemli Avcı Erkek simgesini anlatmaktadır. «Avlanma, insan türüne egemen olan etkinliktir,» diye yazıyor. «Çoğu insanlar —son birkaç bin yıl dışında— çoğu zaman hayvanlarla ortakyaşadıklarının bilincinde olarak varlıklarını sürdürmek zorunda kalmışlardır» (s. 216).

İnsanbilimci Tiger, avlanma-toplayıcılık çağının sekiz bin yıl kadar önce sahneden çekilmeye başladığı ve o evrede avcılığın «zorunlu» bir uğraş olma niteliğini yitirdiği ve sonunda bırakıldığı olgusunu kurnazca bir kenara atıyor. Tarım ve hayvancılığın gelişmesiyle insanlar daha üst düzeyde uğraşlar edinmiş, çiftçilik, çobanlık ve el zanaatları üretimiyle uğraşmaya başlamışlardır. Artık hayvanlarla yeni bir «ortakyaşama» başlamıştır; yemek üzere hayvan avlama, bir spora indirgenmiştir.

Ama Tiger, bir kez primat olan canlıların her zaman için primat sayılacağı yönündeki görüşüne uygun olarak bir kez avcı olan canlıların hep avcı olduklarına inanıyor. Her iki görüş de, yazarın ana savı olan Erkek Avcı — yani Üstün Hayvan, kadınsa yavrulayıcı — yani ikincil yaratıktır önermelerine tam tamına uygun düşmekte.

Tiger, bu savı geliştirmede, kadınların çocuk doğurma işlevleri ve onları iktisadi açıdan erkeklere bağımlı kılan, çocuk odasıyla mutfağa sımsıkı bağlayan yetersizlikleri ne-

deniyle engellenmiş bulunduklarını öne süren olağan erkek bakış açılı görüşü, kendi yapay gerekçeleriyle süsleme yoluna gitmiştir. Tiger söz konusu görüşlere kadınların, erkek cinsi çalışmak, eğlenmek ve siyasal etkinliklerde bulunmak için gerekli üstün yapı ve zekâyla donatan egemenlik kurma ve saldırganlıkta bulunma itkilerinden yoksun bulunduğu savını eklemektedir. Tiger, bu savını desteklemek için primatlarda görülen «cinsel ikişekillilik»ten yani cinsler arasındaki doğal ayrılıklardan dem vurmaktadır. Bazı maymun cinslerini kendisine örnek olarak seçen yazar, «gerek babuin ve gerek makak erkekleri son derece saldırgandır ve egemenlik kurma konusunda yoğun bir istek beslemektedirler,» demektedir. Oysa dişi primatlar, birbirlerine saldırmaksızın, bir diğerini öldürmeksizin «ufak tefek kavgalarla» yetinmektedirler (s. 35, 37). İşte bu «ikişekillilik» erkeklerle dişileri birbirinden ayırmaktadır.

Hayvanlar dünyasında cinsler arasındaki en belirgin ayrılıklardan birinin erkek hayvanın saldırgan ve egemen olma eğilimi gösterme özelliğini taşıması olduğu ve bunun salt babuinlerle öteki primatlarda değil, tüm memeli türlerinde göründüğü doğrudur. Ancak bu, Tiger'ın sunduğu gibi geçerli bir özellik değildir. Doğanın kör yasalarına göre erkekler, öteki erkeklere karşı kavgacı bir davranış sergilemekte, dişiler kümesinde egemen bir konuma sahip olma yolunda birbirleriyle rekabet içinde bulunmaktadırlar. Böyle bir rekabette yalnızca birkaç erkek başarı sağlayacağına göre, geri kalanlar çok kısa ömürlü ve gereksiz yaratıklar olmaktadır. Bazıları söz konusu savaşımlarda öldürülmekte, bazılarıysa bağlanabilecekleri bir küme arayışı içinde ordan oraya dolaşan soyutlanmış «bekârlar» olarak kalmaktadırlar.

Sonradan Kazanılmış Bir Özellik

Erkek cinsin bu özelliği, bizim de içinde bulunduğumuz kuyruksuz maymunlar sınıfının insan yaşamına kavuşmasından sonra aşılmıştır. İnsanlar, yeni edindikleri

emek ve kültür etkinlikleri sayesinde, saldırgan bir biçimde birbirlerini yok etmek yerine, bir arada avlanmayı öğrenmişlerdir. Nitekim hayvanlar arasında görülen «cinsel ikişekillilik» erkeklerin değil, dişilerin yararına sonuçlanmaktadır; çünkü doğal ortaklaşma özelliğine ve yetisine sahip cins, dişilerdir. Erkek bağlaşması, erkek cinsin kuyruksuz maymundan insana geçiş süreci içinde edindiği sonradan kazanılmış bir özelliktir. Ve bu davranış, dişi cinsten öğrenilmiştir.

Dişi atalarımızın karşılaştığı en önemli görevlerden biri, erkeklerin saldırganlık yoluyla egemenlik kurma itkilerini yatıştırmak ve bastırmak. ve onları kavgacı, rekabetçi hayvanlardan, birbiriyle işbirliği içinde bulunan, birbiriyle kardeş bir erkekler topluluğu haline getirmek olmuştur. İnsanbilimsel belgeler bunun nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Kadınlar tarafından ortaya konulan toplumsal kurallar aracılığıyla, anaerkilliğin erkek koşutu olarak «kardeşerkillik» ortaya çıkmıştır. Bu anaerkil kardeşler birliği, erkekler için olduğu kadar, yaratılmasında başı çeken kadınlar için de yararlı, eşitlikçi, ortaklaşmacı bir toplumdu.

İlkel erkekler kadınlara egemen olmak ve onları aşağılamak bir yana, dişilere çok önem veriyor, onlara büyük saygı duyuyorlardı. Kadınların, egemenlik altında ve ikincil konumdaki cins olması olgusu, anaerkil dizgenin ortaklaşmacı klan kardeşlerinin, ataerkil dizgenin mülk sahibi babaları tarafından alt edilmesinden sonra gerçekleşmiştir.

Tiger'ın, ilkellerde işbölümünün cinslere göre yapıldığı yolundaki mekanik görüşüne göre erkekler avcı-işçi, kadınlarsa yalnızca çocukların yaratıcısıdırlar. Ancak, ilkel kadınların üretimsel işlevleri, yazarın belirttiği gibi önemsiz değil, çok önemlidir. Kadınlar yalnızca yaşamın yaratıcıları değil, yaşamın gereklerinin ve yaşamı kolaylaştırıcı ögelerin de baş üreticisidirler.

Erkekler avcılıkla uğraşırken kadınlar yiyecek toplayıcılığı yapmakta, toprağı işlemekteydiler; yiyecekleri pişi-

ren, gelecekte kullanmak üzere onları çeşitli yöntemlerle saklayan kadınlardı. Kadınların sanayileri, sepetçilik ve deri yapımından çanak yapımına, mimarlık, vb. işlere dek uzanıyordu. Dişi cins, çalışmaları süreci içinde bilim, tıp, sanat ve dilin özlerini geliştirdiler. Yabanıl bitkileri ekip biçmeyi öğrendiler, hayvanları evcilleştirdiler ve kültür yaşamının var olması için kaçınılmaz koşul olan yerleşme yerlerini kurdular. İlk ara bulucu ve barış sağlayıcılar kadındı. (Bkz. *Kadının Evrimi*, C. I, s. 149-172). Bütün bunlar, anaerkilliğin ataerkillikten önce yaşandığını gösteren sayısız kanıtları oluşturmaktadır.

Tiger'ın da bu kanıtların varlığından haberli olduğu anlaşılmaktadır. Ama yazar, tipik bir içtensizlikle bu konuları açık açık tartışmaktan kaçınmaktadır. Üstü kapalı bir biçimde, (kadın edimlerine değil de) «'kadın aklı'na kusur bulan bir halkbilimin» varlığından söz etmekte, durup dururken erkeklerin kadınlar kadar «dönek» olmadıklarını belirtmektedir. Yazar daha sonra şu görüşlere yer veriyor: «Dişilerle erkeklerin hünerlerini karşılaştırmaya yönelik bir tartışmaya girmekten kaçınmaktayım. Burada, ortak yaşamın çok önemli sorunlarının çözümlenmesinde dişilerin daha büyük katkıda bulunması sonucu oluşan alkışlanası ya da ağlanası etkilerden de söz etmeyeceğim. Çünkü bu konu, kuramsal çözümü safdışı bırakmaktadır» (s. 113).

Tiger kadınların üretim ve kültür tarihini şövalyece bir tavırla bir kalemde sildikten sonra, kadınların öncesiz zamandan beri ikincil cins olduğu konusundaki kendi kuramlarını sunmaktadır. Bu kuramların bazıları düpedüz saçmadır. Örneğin yazara göre kadınlar «erkeklere göre sıcağa daha az dayanıklıdır» bu da *Homo Sapiens*'in davranış kalıplarının biçimlendiği «güney Afrika'daki tropik ülkelerde avlanan kadınlar için bir sakınca oluşturmaktadır.» Bir başka saçma kuram da, «dişilerle erkeklerin cinsel uyarılma çevrimlerinin» ve «cinslik kimliklerinin gelişmesinin» farklı olduğunu ve bu ayrılıkların da kadınların değil de, erkeklerin avcı olması sonucunu doğur-

duğunu savunan kuramdır (s. 123-24). Bir başka yerde de şu cevheri yumurtlamakta Tiger: «kadınlar» insan avcılara özgü bir ustalıkla çok daha üstün bir biçimde mızrak kullanan erkeklerin tersine, «ok, mızrak, vb. aletleri, tıpkı primatlarınkine benzer hareketlerle fırlatmaktadır» (s. 144).

Hormonlardan Genetik'e

Bu gibi savları inandırıcı bulmayanlar için Tiger'da başka savlar da var. Kadınların avlanmayla uğraşması halinde insan türünün karşılaşacağı felâketleri açıklamak için çevik bir maymun gibi hormonlardan soyaçekim bilimine atlıyor yazar. «Erkeklerin avcılıkta uzmanlaşması,» diye yazıyor, «dişiler anasal etkinliklerle biraz sebze toplama işleriyle uğraşırken erkeklerin kümeler halinde, ortaklaşa olarak avlanmaları için gerekli ortamı içeren 'genetik kalıpların' işine yaradı.» Erkeklerin bu işte uzmanlaşmasına sekte vuracak herhangi bir şey, o ortamı sağlamış olan «genetik kapılar»a zararlı olacaktı ve herhalde, bu kalıpları, avlanmayı iş edinen dişilerden çok hiçbir şey bozamazdı.

Dahası, öte yanda, avlanan kadınlar, «anasallıktan uzak dişi davranışı sergilemiş olacaklar,» bu da gene «genetik kurallar yumağı» açısından zararlı sonuçlar doğuracaktı. Bu kurallar yumağı, ancak «cinsel ayrımları apaçık kabul eden ve vaktinin çoğunu anasal işlevlerle yiyecek toplama işlerine ayırarak kümenin yaşamını sürdürme olasılığını arttıran kadınlar» sayesinde bozulmadan kalabilirdi (s. 57-59).

Kadınlara yapılan bu saçma öneriler, erkeklere —en azından kadınların avlanmasına izin verecek denli uysal olanlara— verilen benzer bir öneriyle destekleniyor. Tiger'a göre kadınların avlanması, «küme erkekleri arasında cinsel ilişkide bulunma yönünde bir rekabet duygusu yaratarak, kümenin ortaklaşmacı niteliğine halel getirebilir.» Demek ki, —Tiger'ın erkek dirimbilimsel altyapısın-

da milyonlarca yıldır var olduğunu savunduğu— erkek bağlaşması, çok kırılgan temeller üzerinde oturuyormuş.

Hem zaten, erkeklerin dişilerle cinsel ilişkide bulunma yönündeki bu cinsel rekabetten daha da kötü bir tehlike varmış: Tiger'ın yazdığına göre, «dişilerin avlanma kümelerine katılmasına izin veren erkekler, tıpkı dişiler gibi, böyle zamanlarda erkek özgüllüğünü koruyan, dolayısıyla daha yetkin sayılabilecek avcılara kıyasla genetik kurallar yumağına pek katkıda bulunmasalar gerektir» (s. 59-60).

Bu savlar da inandırıcılıktan yoksunsa, Tiger, kadınların kendi dışlama öğretisini kabul etmelerini sağlamak amacıyla onlara gözdağı vermede çok daha büyük kurnazlıklara başvurmaktadır. Diyor ki: «Erkeklerle birlikte avlanan dişiler, avlanmayan dişiler kadar çok çoğalamazlar.» Ve azarlayıcı bir havayla «Avrupa, Amerika kültürlerinin yarattığı kız kurularına ya da Afrika ya da Asya kültürlerindeki kısır kadınlara» işaret ediyor.

Yazar en korkunç örneklemelerini Kuzey Amerika kadınlarına saklamış. Şöyle yazıyor: «'Avlanan kadınlar'daki 'genetik güçsüzlüğün' çağdaş bir çeşitlemesi var — bunu söylerken, görece olarak büyük bir etkileyicilik, yüksek bir konum gerektiren işlerde çalışan dişilerden söz ediyorum. Örneğin Kuzey Amerika'daki dişi yöneticilerin olağandışı bir bölümü, aşağı yukarı üçte biri bekâr; evli olanlarsa çocuk yapmama ya da olağandan az sayıda çocuk yapma eğilimi gösteriyorlar» (s. 127). Kuşkusuz bunlar, «erkekler tarafından yeğlenen» türden kadınlar değil. Tiger'a göre, gerçi erkekler kuşkusuz sevimli, yetenekli ve zengin kadınları yeğlerler ama, bu kadınların «erkeklerin evinde yeralması için» her şeyden önce «uysal birer güç» olmaları gerekir (s. 182).

«Kamu yönetim alanı» diyor yazar, «kadınların katılmadığı bir erkek tartışma ve yönetim ortamıdır.» Bugün, «kamuya ve dünyadaki kamusal ve özel Devlet Kurullarına egemen olan, onları yönetenler erkeklerdir; Büyükelçiler, Dilbilimciler erkektir (...) olsa olsa birkaç 'kadın söz-

cü' vardır» (s. 75). Yazar, bu sonucun dişi cinsteki herhangi bir dirimbilimsel yetersizlikten değil, kadınları kamu yaşamından bilerek dışlayan baskıcı bir toplumdan kaynaklandığı savını bir kenara atıyor.

Tiger'a göre siyaset savaştır, erkeklerse avcı ve savaşçı-yetenekli, zeki, savaş-çıkaran cins ve toplumsal yaşamın temel direkleridir. Yazar, «insan doğası»nın yapısı gereği, «dişilerin savunma, koruma, düzen sağlama ve bunun doğal sonucu olarak yüksek siyaset işlerine karışmaları doğal değildir» der (s. 112). Çalışma alanında bile diyor yazar, bütün işleri yapabilen cins kadın değil, erkek cinsidir. «Neden dişiler, savaş uçaklarına pilot, tank komutanı ya da komiser olamıyorlar? Erkekler askere gittiklerinde bulaşıkçı, çamaşırcı ve hasta bakıcı oluyorlar. Ama kadınlar orduya katıldığında çağdaş koşullara uygun olarak erkek işi diye sınıflanan işlere el atmıyorlar» (s. 108).

Tiger belki şimdi, bunları yazdıktan yedi yıl kadar sonra, kadınların erkek işlerine alınmasına engel olan olgunun toplumsal konum ayrımı ve erkekyanlı önyargılar olduğunu öğrenmiştir. Feminist hareketin hızlandığı birkaç yıl içinde, kadınlar pek çok engeli yıktılar; daha önce yalnız erkeklere ayrılmış bulunan sayısız uğraşta etkinlik göstermeye başladılar.

Bugün kadın mimarlar vardır, kadın sporcular, barmenler, mühendis, doktor ve tren işleticiler, liman işçileri, madenciler, kamyon ve otobüs sürücüler vardır. Kadınlar, petrol arama gereçlerini çalıştırmakta, sınır bekçiliği yapmakta, yapım işlerinde çalışmakta, yangın söndürme birimlerinde görev almakta, pilotluk, metro sürücülüğü yapmaktadır. Kadın elektrikçiler, kanal kazıcılar, polisler vardır. Kadınlar, erkeklerin üstünlüğünü savunan belli başlı üniversitelerle Olimpiyatlardan dışlanmaları olgusunu da yıkmışlardır. West Point, Annapolis, ve Colorado Springs'deki harp okullarına girebilmektedirler. Henüz tank komutanı, bomba atan pilot ya da astronot olamadılarsa, bunun nedeni herhangi bir dişil zayıflıktan kaynaklanmamaktadır.

Kadınlara maledilen yetersizlikler dirimbilimsel değil, tümüyle ve yalnız ve yalnız toplumsaldır; çünkü insan tarihinin en ilk ve en uzun evreleri süresince bu türden yetersizlikler görülmüş değildir. Tiger'ın, kadınların doğuştan ikincil oldukları konusundaki fikirleri, at arabası kadar eski ve aşılmış fikirlerdir.

Erkek Üstünlüğü Üzerine

Tiger, yaşamın gereklerini üretme işini, salt insanlara özgü bir özellik —insanları hayvanlar dünyasından çıkaran bir etkinlik— olarak görmemektedir. Böyle bir görüşü benimsemek, kadınların bu gelişmede büyük rol oynadığını kabul etmeyi gerektirecektir. Yazar, işe erkeklerin erkek bağlaşmasını gerçekleştirme yetisiyle başlamakta ve şunları yazmaktadır: «Erkek bağlaşmasını ben şu anlamda topluluğun temel direği olarak görüyorum: Önemli erkeklerin astlık üstlük sıralamasına uygun bir zincir oluşturmaları sonucu topluluklar, kendi içsel bağımlılıklarını, yapılarını, toplumsal bağlılıklarını ve büyük ölçüde de geçmişten geleceğe giden yoldaki sürekliliklerini sağlamış oluyorlar» (s. 78).

Bu, asıl soruya yanıt getirmemektedir. Erkek hayvanların, çelişki ve soyutlanmaya yol açan saldırgan-egemen özellikleri nasıl olmuştur da erkeklerin ortaklaşmacı bağlaşma oluşturarak birleşmelerini olası kılan insansal yetiyi doğurmuştur? Tiger'ın bu soruya yanıtı bir bakıma şaşırtıcıdır. Rekabetçi saldırganlık ve ortaklaşmacı bağlaşma tek bir özelliği oluşturmaktadır! Tüm ciddiliğiyle şunları yazmaktadır: «saldırganlık son derece ortaklaşmacı bir süreçtir — bu davranış, erkekler arasındaki güçlü bir etkileyiciliğe sahip bağların hem sebebi hem de sonucudur» (s. 247).

Ancak öyle görülüyor ki, bu «güçlü bir etkileyiciliğe sahip bağlar», sınıfsal ya da ırksal engelleri aşmıyor. Bir erkek, diyor Tiger, önüne gelenle bağlaşmaz; «özgül bireylerle bağlaşacaktır çünkü bağlaşma isteğinin yeşerdiği belli önyargı ve ölçütlere sahiptir» (s. 28). Dolayısıyla «er-

kekler, yüksek konumlardaki erkeklerle birlikte olmayı yeğleyeceklerdir. (...) Yoldaşlarının durumlarından kendilerine bir konum edinirler. Konumunun, gücünün ve güvenliğinin bilincinde olan bir erkekler kümesi, coşkusal düzeyi açısından sıradan bir eğlence yerinde bulunan bir kümeden farklıdır» (s. 184). Kısacası, yüksek-sınıf erkekleri, aşağı-sınıf erkekleriyle aralarındaki burnu büyük ayrılığı korurlar.

Aynı ayrılık, Beyaz ve Zenci erkekler arasında da kendini göstermektedir. Tiger (ayraç açar bir tavırla) «çeşitli nedenlerle kültürel açıdan yeğlenmeyen kişileri seçenlerin» bulunabileceğini yazıyor. Sunduğu örnek, ırksal engeli kıran bir üst-sınıf erkeğine değil, üzgülü bir dişiye değgin: «Richard Wright'ın *Native Son* adlı romanındaki zengin Beyaz kız ve yoksul Zenci sürücüsü, iyi bir örnek oluşturmaktadır.» Yazar, William Faulkner'in «toplumsal-cinsel ölçütlere aynı biçimde, bilerek karşı koyan kişiler çevresinde dönen» birçok öyküsüne de değiniyor (s. 184). Tiger'ın erkek bağlaşması tümüyle sınıfsal ve ırksal katmanlara dayanıyor.

Tiger, bu seçkinler çerçevesi içinde, ortaya attığı sava şu «mantığı» yakıştırıyor: «erkekler bağlaşmaya eğilimlidir, erkek bağlaşımları saldırganlıkta bulunma eğilimindedir, dolayısıyla saldırganlık erkek insan kümelerinde var olması gereken bir özelliktir.» Kendisi bu özelliği değiştirmeye karşı. «Böylesi bir saldırganlığın getireceği yararları aza indirgemek, eski ve özsel bir insan davranışı kalıbını bozmaya kalkışmak olur» (s. 241). Tiger'ın görüşüne göre hayvanlar öldürgen olduğuna göre, insan erkekleri de aynı kalıtsal davranış kalıbıyla yönlenmek durumundadır.

Bu sav karşısında ürkü duyan erkeklere, Tiger'ın bir uyarısı var: kendilerini verimsiz kadınların içinde bulunduğu güçsüz, yeteneksiz durumda görmelilermiş:

bağlaşma ve saldırganlıkta bulunma yetisinden yoksun erkekler, tam anlamıyla, çocuksuz dişilerle birdir. Ne var ki çocuksuz dişiler paçayı kurtarıp yaşamlarını sürdürme

yetisine sahiptir, çoğu da böyle bir durumu kendileri seçmekte, sağladığı yararların tadını çıkarmaktadır. Bunların aynı zamanda, yoğun bir dirimbilimsel etkinliğe katılma ve onun getireceği ruhsal-toplumsal sonuçları yaşama yetisinden yoksun bulundukları söylenebilir. Aynı şekilde, arkadaş edinme yönünde bir ketvurmaya sahip erkekler, salt dostsuz ve saldırganlık gösterme yetisinden yoksun olmakla kalmazlar, olasıdır ki, çalışma, savunma, siyaset ve belki de başkalarına karşı şiddet gösterme ve onları yoketme yetisiyle bağlantılı olan çocuk üretmenin erkekle ilgili etkinliğini gösterme durumundan da uzak bulunurlar (s. 242).

Savaşın Yüceltilmesi

Tiger'ın sunduğu bu «bağlaşma —ve de— saldırganlık» öyküsü, birer erkek edimi olan savaş ve şiddeti yüceltmesine giden yolu açmaktadır. Savaş, hemen hemen evrensel olarak salt erkeklerin ortaya attığı bir olgudur diye yazıyor, ve «saldırganlık ve şiddet gösterme becerisi gerektiren tüm öteki etkin güçler, erkeklerden oluşmaktatadır» (s. 226). Bu etkin güçler arasında Nazilerle Ku Klux Klan'ı sayıyor yazar. Söz arasında, kadınların örgütleyebileceği üstünlükten uzak birkaç şeyi not ediyor: «yardımsever derneklerinden berber salonlarına, böğürtlen toplama kümelerine dek...» (s. 218).

Bu erkek bağlaşma —ve de— şiddet gösterisinin görülmedik bir erdemi de, kadınların bu bağlaşmanın dışında kalmasıdır. Tiger, «erkeklerin çeşitli durumlarda bağlaştığını» yazıyor; bu durumlar yetke ve güç gerektiren durumlardır ve erkekler, «bilinçli olarak ve duyguları gereği, kadınları bu bağlaşımların *dışında bırakırlar*» (s. 143, italikler yazarındır). Tiger'ın aktardığı çok bilinen bir örnek de, Almanya'daki Hitler dönemi: bu dönemde Goebbels, kadının yerinin mutfak ve çocuk odası olduğu öğretisini ortaya atmıştı («kinder, kirche, küchen» — kadın, kızan, kazan). Yazarımız bu olguyu dişi cinsin doğuştan ikincil olduğunun bir başka kanıtı olarak sunuyor ve şun-

ları yazıyor: «demek ki siyasal biçim ve ideolojide belli başlı değişiklikler bile kadınların rolü üzerinde pek etkili olmuyor» (s. 90).

Tiger'a göre buyurgan (faşist) yönetim, kadın ve işçilerin korkunç siyasal yenilgisi değil de «ideoloji»de oluşan bir değişiklikten öte gitmeyen bir olgu. Bu onun, Beyazları Siyahların, kadınları erkeklerin üstünde tutan ve savaşlarla «başkalarına şiddet yoluyla üstün gelme»nin öteki biçimlerini, insanlığın en üstün erdemleri olarak yücelten gerici ve ırkçı dünya görüşüyle tam bir uyum içindedir.

Tiger, bu temellere dayanarak kadın savaşçılar konusunda da kaba sözler söylüyor — onlar da kadın avcılardan aşağı değil. Yazarın görüşüne göre ordulara katılma çabası gösteren kadınlar, «zorunlu olarak çoğunlukla erkek giysisi kuşanmış» kişiler olarak aşağılanıyor (s. 104). Tiger öte yanda —erkekler arasında gerçekleşmesi koşuluyla— eşcinselliği hoş karşılıyor ve kocaların, kadınların yoruculuğundan ve evcillikten uzak olarak dinlenip hoşça vakit geçirebilecekleri ayrı erkek evleri ve salt erkeklerden oluşan dernek ve kulüpler kurulmasını öneriyor.

Tiger'ın kitabı çıktığında büyük öfkeler uyandırması üzerine *New York Times Dergisi* cömertçe bir davranış sergiledi ve yazara kendisini savunabileceği bir yazı yayımlama hakkı sundu. Tiger'ın yazısı söz konusu derginin 25 Ekim 1970 günlü sayısında şu başlık altında yayımlandı: «Erkek Egemenliği? Evet, Heyhat. Cinsçi Bir Tuzak? Hayır.» Bu yadsıma, Tiger'ın yarattığı büyük «erkek üstünlüğü savunucusu» imgesini değiştirmedi. Tersine, aldatıcılığına ve safsatayla dolu yapaybilimsel sözdizinine karşın, temelde gözünü kin bürümüş bir kadın düşmanının kendi portresi olan kitabını güçlendirdi.

(1977)

İNSANBİLİM VE FEMİNİZM

BİR GÖRÜŞ ALIŞVERİŞİ

HAYMES'İN ENGELS VE REED ÜZERİNE BİR ELEŞTİRİSİ

Kadın bağımsızlığı hareketinin içinde bulunan ve Marksist ilkelere, başkalarına kıyasla daha çok bağlı olan kuramcılarla diğer feminist köktenciler, savlarını çoğu kez on dokuzuncu yüzyıl insanbilimsel kurgulamalar çerçevesi içinde oluşturuyorlar. Bu bir bakıma çelişik bir durum yaratmaktadır. Yirminci yüzyılın olaylarının doğurduğu değişiklikler —kadınların eğitim ve iş alanlarıyla ilgili olanakların fazlalaşması, iki dünya savaşının yurtta gerektirdiği etkinlikler, daha iyi doğum denetim tekniklerinin gelişmesi, ev kadını için işleri kolaylaştırıcı gereçlerin bulunması, vb.— bu yüzyıldaki feminizmin dayanaklarını oluştursa gerektir. Toplum bilimlerinin, Victoria döneminde gelişen bir dalı, nasıl olur da şimdiki feminizm için yararlı bir ideolojik temel sağlar? Yüz yıl önce yaşanan bir dönemin düşünce yapısından kaynaklanan kadın görüşleri nasıl olur da çağdaş feministlerin konuşmalarına konu oluşturan yararlı savları sağlayabilir?

Edward B. Taylor, Herbert Spencer, James Frazer ve Lewis H. Morgan gibi insanbilimciler on dokuzuncu yüzyılın son yarısında ortaya çıkan bu yeni toplum biliminde söz sahibi olmuşlardır. İlk insanbilimcilerin düşünme süreçlerinde Darwin'in etkisi çoğunlukla kuramlarının çıkış

noktasını oluşturmuştur; dolayısıyla bu bilim adamlarının görüşleri «evrimci» çizgide gelişmiştir.

Bunlar arasında en belirgin örneği sağlayan Lewis H. Morgan'ın çalışmaları, evrimci düşünceyle «kalıntılar» kavramlarını birleştirmiştir. Morgan, Kuzey Amerika Yerlilerini incelemekle işe başlamış ve bunların akrabalık ilişkileriyle ilgili olarak sağladığı bilgileri genelleştirerek «ikellerde cinsel ilişkilerin rastgele olduğu» kuramını geliştirmiştir. Ne var ki cinsel ilişkilerin kuralsız olduğu gözlemlenmiş değildir; başka olgulardan böyle bir sonuç çıkarılmıştır. Bu sonuç, şöyle bir akıl yürütmeyle elde edilmiştir:

Morgan, Seneca İrokua'larında, annemin erkek kardeşini niteleyen terimin «babam» olduğunu görmüştür; söz konusu kardeş de, baba da *Ha-nih* diye çağrılmaktadır. Annemin erkek kardeşi için kullanılan terim «dayım» ya da *Hoc-nc-seh*'tir. Aynı şekilde, bir erkeğin erkek kardeşinin oğlu, «onun oğlu» ya da *Ha-ah-wuk*'tur. Bu kişinin kız kardeşinin oğluysa «yeğenim» ya da *Ha-ua-wan-da*'dır. Söz konusu kişinin dişi olması halinde durum tersine dönecektir. Bu olgular Morgan'a mantıkdışı gelse gerektir çünkü, kişiler, kendilerine «yakınlık derecesi» aynı olan belli bir erkek evlâda göre «amca» ya da «yeğen» adı altında akraba olmaktadır ve yakınlık derecesi aynı olan kişiler dilsel ayrılık taşımaktadır. Buysa «garip bir kalıntı» olarak değerlendirilmektedir. İrokua uygarlığının koşulları değiştikçe dilin bir bölümü de değişmiştir, ancak bir bölümü aynı kalmıştır. Morgan bundan bir ipucu sağlanabileceğini sanmıştır. Yani, İrokua'ların ilkel geçmişinde küme evliliğinin uygulandığı bir dönem yaşanmıştır. Bunun salt dilsel kanıtları kalmamıştır. Yaşayan öteki «ilkel» toplumlarda da benzer kalıplar görülmektedir; kalıplar, salt Seneca İrokua'larına özgü değildir.

Morgan'ın elde ettiği kanıtlardan çıkardığı tek sonuç, «insan toplumunun bilinen ilk evresinde cinsel ilişkilerin rastgele olduğu»dur. Kardiner ve Preble *They Studied Man* (İnsanı İncelediler) adlı yapıtta böyle yazmaktadırlar. Kan-

daşla cinsel ilişkiye (incest) yöneltilen eleştiriler, «kan akrabalarının kendi aralarında evlenmelerine son vermek üzere başlatılmış yenilikçi bir hareket» olarak görüldü. Nitekim Morgan da, dışevliliğin (kümenin dışından biriyle evlenmenin) gelişmesiyle ilgili ipucunu yakaladığını sandı.

Totemism and Exogamy (Totemcilik ve Dışevlilik) adlı kitapta, bir başka evrimci olan James Frazer, dışevlilik kuralına uygun küme evliliklerinin «giderek bireysel evliliklere dönüştüğünü» açıkladı (Kardiner ve Preble'in alıntısı, s. 91).

Evrimci geleneğe bağlı kalarak insanbilimsel olguları tartışan ilk yapıtlardan biri de Johann Jakob Bachofen'in kitabıdır. *Das Mutterecht* (Ana Türesi) 1861 yılında yayımlanmıştır. Bachofen, «Ana Türesi» ya da «Anaerkilliğin», insansal gelişmenin evrensel bir evresinin — cinsel ilişkilerin rastgele gerçekleştiği bir dönemin yaşandığını ortaya çıkardığını savunuyordu. Bu ilk evrede:

...yalnız ve yalnız anne soyuna göre örgütlenen ve babalık dikkate alınmaksızın ananın çocuklarını içeren bir aile kümesi gelişti; bu birim giderek babaların tanındığı ve anaerkil ilkelere göre denetlenen aile birimine dönüştü ve sonunda Bachofen'in yaşadığı dönem Avrupasının çok yakından tanıdığı ataerkil ilkelerle denetlenen aile ortaya çıktı (Helen Diner'ın Mothers and Amazons *«Analar ve Amazonlar» adlı kitabına yaptığı alıntı).*

Profesör James L. Gibbs, Jr., 1964 yılında bu ilk evrimcilerin yapıtlarıyla ilgili bir değerlendirme yayımladı:

Bu kurumun (anayanlılığın) babanın dirimbilimsel rolünün bilinmediği ya da çiftleşmenin rastgele yapılması nedeniyle babalığın zorunlu olarak kesinlikten uzak bulunacağı toplumlarda ortaya çıktığını öne sürüyorlar. (...) anayanlılığın anaerkilliğe ya da ekonomik, siyasal ve kuttörensel güçlerin kadınların elinde toplanmasına yol açacağını belirtiyorlar. İnsanlık tarihine yönelttikleri tekyön-

lü bakış açısı içinde anasoyluluğun (...) babasoyluluğu, yani daha üst düzeyde bir aile biçimi olarak gördükleri örgütlenmeyi doğuracağını söylüyorlar.[1]

Ancak 1890 yılına gelindiğinde, insanbilim uğraşı içinde bulunan evrimciler, kendi alanlarındaki saygınlıklarını yitirdiler. Emile Durkheim, Franz Boas ve daha sonra Bronislaw Malinowski, Ruth Benedict ve A. L. Kroeber, insanbilimi evrimcilikten uzaklaştırdı ve «daha az kurgusal» olan ve daha kesin bir yöntembilimi içeren işlevciliğe yaklaştırdılar.

İnsanbilim, kendi akışı içinde artık evrimci kuramlar, anaerkillikler ya da «kalıntılarla» ilgilenmiyordu. Ancak Marx ve Engels, evrimci düşüncenin etkisi altındaydılar; bu ikisiyle onların daha sonraki izleyicileri, geleneği canlı tuttular. Bu satırların yazarına göre Boas ve Durkheim'ın işlevci tepkilerini kabul etmek, Morgan, Engels ve hatta günümüz Sovyet insanbilimciler topluluğunun tekyönlü görüşlerini benimsemekten daha uygundur. Tekyönlü evrimci öğreti, kültürel özelliklerin zorunlu olarak benzer nedensel süreçlerden belirlendiğini *varsaymakta* ama kanıtlamamaktadır. Tekyönlülük geleneğine bağlı olanlar, belli bir kültürel tepkinin çeşitlilik göstereceği özelliğini yanlış değerlendirmiş, küçümsemişlerdir. Dahası, yerinde gözlemler yapmakla ünlü Morgan'ın kendisi, mutlak süreklilik sorunuyla ilgili (yani, tarihsel gelişmenin kaçınılmaz evrelerinin bulunduğu konusundaki) vargılara varmada temel olarak alabileceği çok az sayıda budunbilimsel gözlem yapmıştır.

On dokuzuncu yüzyıl insanbilimine dayanarak akıl yürüten evrimciler, çağdaş insanbilimciler Durkheim ve Boas'ın geleneklerinin mirasına konanlar tarafından aşağılanmış ve safdışı bırakılmıştır. İnsanın evrensel gelişmesi-

---

1 James L. Gibbs, Jr., **Horizons of Anthropology** (İnsanbilimin Ufukları), s. 161-62.

nin tekyönlü olduğu düşüncesi, Marx ve Engels'in kalıtçıları tarafından yaşatılmıştır.

Bachofen, Tylor ve Morgan'ın yapıtları, 1848 yılında yayımlanan *The Communist Manifesto*'nun yazarlarının elinin altında değildi ama daha sonra Engels, ilkel insanın başlangıçta «evrensel» anaerkillik dönemi yaşadığı konusundaki evrimci düşünceyi kendi görüşlerine kattı. *Manifesto, Origin of the Family, Private Property and the State* (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni) ile karşılaştırıldığında, evrimci insanbilimsel düşüncenin Engels tarafından geliştirildiği görülecektir. *Manifesto*, burjuva toplumundaki kadınları incelerken, ikinci yapıt, ailenin gelişmesinin, Bachofen, Tylor ve Morgan'ın öne sürdüğü üzere tekyönlü bir gelişme gösterdiği görüşünü özetlemektedir.

Engels, tarihöncesine dönerek, barbarlık çağında görülen çift evliliğinin, artı-değerin yaratılması nedeniyle tekeşliliğe yol açtığını öne sürmektedir. Artı-değerin ortaya çıkmasıyla erkekler avcılığı bıraktılar ve ev halkı arasında sürekli oturmaya başladılar. Kadınlarla erkekler her şeyi eşit paylaştılar. Artı-değer arttıkça, bir zamanlar hayvanlarla bitkileri evcilleştirmeleri sayesinde servetin baş yaratıcısı olan kadınlar, ikincil konumu almaya başladı. Kadının üretimi yalnızca ev içiyle sınırlı kaldı. Erkekler servetlerini çoğalttılar ve daha sonra daha da bireysel, tek aileye özgü servetler yaratmak için köle aldılar. Savaşlarda sağlanan köleler böylece ilk ezilen kümeleri oluşturdular. Toplumsal üretimden koparılan kadınlar, özel servet kalıtçılarının sağlayıcıları haline geldiler. Artık babasoyluluk kurulmuştu; ana türesi ortadan kalktı ve onunla birlikte «dişi cinsin tarihsel yenilgisi» gerçekleşti. Şimdi bu, tarihsel çağın, yani eski toplumun başlangıcını simgelemektedir.

Evrimcilik ve Çağdaş Feminizm

Çağdaş feministler, on dokuzuncu yüzyıl evrimcilerinin insanbilimini, Marx ve Engels'in evlilik ve aile üzerine görüşleriyle birleştirmişlerdir. Bir güzel sözler bataklığı

yaratılmıştır. Bazı feministler, Marksistlerin Morgan ve Bachofen'den ödünç aldığı çözümlemeleri aktarmaktadırlar. Kadın bağımsızlığı hareketinin içinde bulunan bazı kişiler, ilk kaynaklara dönmüşlerdir. Bazıları Marksizmle insanbilimsel «evrimcilik»ten oluşan bir karma üretmektedir. Ti-Grace Atkinson gibi başka feministler de, klasik Marksist yorumlara belli belirsiz bağlanan ve dişilerin sömürülmelerini dile getiren son derece bireyci diyalektik kuramlar yaratmaktadırlar. Mary Jane Sherfey ve Elaine Morgan gibi yazarlar, ekonomik kuramla eski insanbilimi, cinsellikle ilgili en son araştırmaların ışığı altında geliştirilmiş dirimbilimsel kuramlarla karıştırarak yeni bir bileşim oluşturmaktadırlar.

Evelyn Reed ve Juliet Mitchell gibi kendilerini Marksist ilân eden kişilerse salt kürtaj yasağının kaldırılmasını ya da anayasal değişikliklerin gerçekleştirilmesini değil, anamalcılığın devrilmesini istemektedirler. Bu sözümona politikacılar, kadın bağımsızlığı hareketini, sınıfsız, devletsiz, baskısız bir düş dünyasında en yüksek noktasına varacak olan daha büyük bir tarihsel diyalektiğin bir parçası olarak görmektedirler.

Öteki feministlerse sol görüşlü hareketlerden kopmuş ve bunun yerine, «önce kadınlar» sözleriyle dile gelen bir konumu benimsemişlerdir. Bunlar böyle yapmakla Reed ve Mitchell gibi «politikacılara» olduğu gibi çoğu kez yuvarlak sözlerle mahkûm ettikleri «harekete katılan erkeklere» de ters düşmektedirler. Yalnızca birkaçını saymak gerekirse, Robin Morgan, Marlene Dixon, Marge Piercy ve Pat Mainardi gibi feministler, sol örgütlerdeki erkeklere ters düşenler listesinde bulunmaktadırlar. SDS'den «atılma» Beverly Jones için de aynı şey geçerlidir. En azından beş yazarın Stokely Carmichael'ın görüşü olarak aktardığı «SNCC'deki kadınların alabileceği tek konum, arka üstü uzanmaktır» sözleriyle, değişmez «cinsçi Yeni Sol erkeği» tipi, nerdeyse bir çeşit karşıt anlamı içeren nitelemeyi yüklenmiş bulunmaktadır.

Sol hareket içindeki «politikacılar»la «önce feminizm»

savsözü altında toplanan kümeler arasındaki gerilim, kadınların ayrı bir «sınıf» olarak alınması konusundaki farklı anlayıştan kaynaklanmaktadır. Örneğin Kate Millett, kadınların —görünüşe bakılırsa yüzeysel bir biçimde— ayrı toplumsal ekonomik sınıflara ait olduğunu öne sürmektedir. Roxanne Dunbar, kadınların bir aşağı kastın üyesi bulunduğu görüşündedir. Evelyn Reed ise, kadınların bir «ezilen cins» olduğu yolundaki «doğru» Marksist yorumu getirmektedir. Reed'in kitabı[2] konusundaki görüşlerini dile getiren Germaine Greer, yazarın savlarının «tipik Marksist öğreti sözdizinine yaslanan, uydurma insanbilim ve zayıf bir bilimsellikle desteklenen» savlar olduğunu söylemektedir.

Bu incelemede ele alınan kadın bağımsızlığı taraftarlarının elinde, anamalcı dizge, gerçek bir sözsel bombardıman altına girmektedir. Bird ve Friedan gibi daha yaşlı, daha «tutucu» yazarlar bile, Amerikan anamalcılığının kadınları «sömürdüğü» görüşündedir. Morgan, Firestone, Greer, Atkinson, Reed ve Dixon gibi yazarlar, ekonomide gerçekten köklü (yani geniş kapsamlı) değişiklikler yapılmasını gerekli görmektedirler. Bu yazarlar Marx ve Engels'in anamalcılık konusundaki yorumlarını ve apaçık toplumcu çözümlerini serbestçe ve sık sık dile getirmektedirler. Sonu gelmez bir örnekler listesinden elimizin altında bulunan birkaçını buraya alıyoruz:

Morgan. «...devrimci feminizmden yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan son derece köktenci çözümlemeler, anamalcılık, emperyalizm ve ırkçılığın, erkeği üstün kılan cinsçiliğin belirtileri olduğu yolundadır.»[3]

Firestone. «Kadınlar bugün hâlâ insan etkinliklerinin en can alıcı güç merkezlerinin dışında bırakılmışlardır (...)

---

2 **Problems of Women's Liberation** (Kadın Bağımsızlığı Hareketinin Sorunları). Bu kitabın Türkçesi yakında yayınlarımız arasında çıkacaktır.

3 Lewis H. Morgan, **Sisterhood Is Powerful** (Kız Kardeşlik Güçlüdür), s. xxxiv.

kadınlar şirketleşmiş anamalcılık çağında bir dükkâncık açmaya çabalayan Küçük Burjuvalara benziyorlar.»[4]

Millett. «Fahişelik, Engels'in de gösterdiği üzere, geleneksel tekeşli evliliğin doğal bir ürünüdür.»[5]

Figes. «Kadınlara karşı çağımızda uygulanan toplumsal ve ekonomik cins ayrımının temel nedeni, anamalcılığın boygöstermesidir.»[6]

Sachs. «Anamalcılar, kadınları aşırı sömürülen bir konuma yerleştirmek için kadının çocuk yetiştirme sorumluluklarını bahane olarak öne sürüyorlar.»[7]

Reed. «(...) bağımsızlık hareketi daha güçlü itilimler kazanıp, çalışan kadınlar arasında daha derin kökler saldıkça, işçi sınıfı güçlerinin anamalcılık karşıtı gizilgücünü harekete getirecek bir etken görevi görecektir. (...) 'zincirlerimizden başka yitirecek hiçbir şeyimiz yoktur; kazanacağımız bir dünya vardır'.»[8]

Dunbar. «(...) cinsçilik Amerikan halkının afyonudur.»[9]

Köktenci feministler, sol içerikli güzel sözleri söylemenin ötesinde, kadınların rolleri konusunda, Engels'in çözümlemelerine dayanan yorumları açıkça benimsemişlerdir. Örneğin Marlene Dixon, şöyle yazmaktadır: «Amerikan anamalcılık dizgesi yaşamını sürdürmek için, toplumsal açıdan gereksiz ve zararlı malların bol miktarlarda tüketilmesi olgusuna yaslanmaktadır; bu işe yaramaz malların boşaltıldığı en büyük hedefse evkadınıdır.»[10]

---

4 Schulamith Firestone, **Cinselliğin Diyalektiği**, s. 201-202.

5 Kate Millett, **Cinsel Politika**, s. 191.

6 Figes, **Patriarchal Attitudes** (Ataerkil Tutumlar), s. 65.

7 Karen Sachs, «Social Bases for Sexual Equality» in **Sisterhood İs Powerful** (Kız Kardeşlik Güçlüdür adlı yapıtta «Cinsel Eşitliğin Toplumsal Temelleri» başlıklı bölüm), s. 462.

8 Evelyn Reed, **Problems of Women's Liberation** (Kadın Bağımsızlığı Hareketinin Sorunları), s. 63.

9 Bird'ün **Born Female** (Dişi Doğanlar) adlı iktabında alıntı, s. 223.

10 Marlene Dixon, **Ramparts**, Kasım 1969 sayısı, s. 60-61.

Yazar, daha sonra şunları yazmaktadır: «Kadın bağımsızlığı hareketi içinde şimdi yaygın bir biçimde okunmakta olan Engels, büyük bir toplumdaki konumu ne olursa olsun, aile içinde kadının erkekle olan ilişkisinin, işçi sınıfıyla kentsoylu sınıf arasındaki ilişkinin aynı olduğu görüşündedir. Bu durumun bir sonucu da (...) toplum tarafından ezilen kadın ve erkeklerin o topluma karşı birlikte savaşım verme yetilerinin zayıflaması biçiminde kendini göstermektedir.»

Evelyn Reed, Marksizmle kadın bağımsızlığı hareketini şöyle bir uyarıyla bir araya getirmekte: «...gerçi kadın bağımsızlığı hareketi, toplumcu devrim olmaksızın ereğine varamaz, ama bu, yenilikler sağlama yolundaki savaşımın o zamana dek ertelenmesi gerektiği anlamına gelmez. Marksist kadınlar için şimdiden sonra (...) savaşmakta olan kız kardeşlerimizle omuz omuza çarpışmak kaçınılmaz bir gerekliliktir.»[11]

Bu kadınların kendilerine «Marksist» deyip demedikleri ayrı bir konu. Bazıları kendisini Marksist sayıyor, bazıları saymıyor. Ancak geniş anlamda, söz konusu yapıtlarda Marx - Engels'in ilkel, eski, feodal ve anamalcı toplumlarla ilgili görüşlerinin izleri bulunabilir ve bu çözümlemenin kadın bağımsızlığı hareketi içinde bulunanlar tarafından nasıl çoğu kez özgürce benimsendiği gösterilebilir. Kısacası, feministlerin düşünbilimsel yapısı, çoğu kez başkalarından alınmış solcu kuramlara dayanmaktadır. Bununla birlikte, cinsçilikle ilgili görüşlerini tarihsel bir anlayış içinde geliştiren yazarlar da vardır; bunlar hem tarih hem de tarihöncesiyle ilgilenmekte, bunları çağdaş «cinsçiliğin» ipuçlarını içeren dönemler olarak görmektedirler. Bu yazarlar yontmataş ve cilalıtaş çağlarına dek uzanmaktalar; dolayısıyla görüşleri «insanbilimsel» oluyor.

---

11 Evelyn Reed, **a.g.y.**, s. 75.

Reed Örneği

Reed, eski çağlardaki işbölümünün eşitlikçi olduğunu kabul ediyor. Üretim «toplumsal»dı, yani, topluluğun tüm üyeleri tarafından «ortaklaşa olarak gerçekleştiriliyordu». Her şey, herkesin ortak malı olduğundan, ve «sınıf sömürüsünün maddi temelleri olan» artı-değer başlangıçta bulunmadığından, toplum sözümona «baskısız»dı. Birbirinden ayrı aileler yoktu: herkes birbirinin «toplumsal kardeşi»ydi. Çocukların büyütülmesi herkesin sorumluluğu altında gerçekleştiriliyordu; bir kimsenin babasının ya da anasının kim olduğu hiç önemli değildi.

Yabanıl toplumun, «salt anaerkillik değil, kardeşerkillik —erkeklerin 'kardeşliği'»— ilkelerine dayalı bir toplum olduğu kabul edilebilirdi. Bütün kadınlar bir «analar» kümesi oluşturuyordu; bütün erkekler, çocukların «dayılar»ıydı. «Çiftleşme aileleri» ortaya çıktığında, kocalar, ananın erkek kardeşinin yerini aldı, o kadar; demokrasi ve ekonomik eşitlik korundu.

Erkekler avlanmak üzere uzaklara gidiyor, kadınlarsa yenebilir bitkileri topluyordu. Kadınlar, topluluğun yiyeceğini sağlamak amacıyla böcek ve küçük hayvanları da avlıyordu. Zamanla kadınlar, bitki toplama etkinliklerinin kazandırdığı tarım tekniklerini geliştirdiler. Küçük hayvanları avlamalarının sonucu olarak hayvancılığı da geliştirdiler.

Artı-değer ortaya çıkınca erkekler avlanmayı bıraktılar, bu işi bir eğlence olarak sürdürdüler. Tarım ve hayvancılık, ve erkeklerin yerleşim yerinde sürekli kalması, daha da hızlı bir gelişmenin temellerini oluşturdu. Yabanıllıkla uygarlık arasındaki ayırıcı çizgi, bu süreçtir. Erkekler tarım ve sanayii kadınların elinden almış, bu durum kadının rolünün yeniden belirlenmesini gerekli kılmıştır. Artık bir kadın toplumsal (komünal) işlevler görmemektedir. Artık dirimbilimsel olarak bir erkek bireyinin karısı ve o erkeğin çocuğunun anası nitelemesiyle tanımlanmaktadır. Yaptığı üretim «özel»dir, yani salt erkeğin

evinin işlerini yapmakta, ve bu işi başka kadınlarla ilişki kurmadan yürütmektedir. Ekonomik önderlik rolleri acı bir biçimde yer değiştirmiştir.

Bu satırların yazarı araştırmalarını daha çok Reed'in çözümlemelerine dayandırmıştır; bunun nedeni Reed'in savlarının incelenen bütün feminist yazarların görüşleri arasında en titiz, özenli ve ayrıntılı çalışmayı sağlamış olmasıdır. Reed, «politikacı» türünden bir Marksisttir (kadın sorunlarının, daha geniş bir konu olan sınıf sorunlarının bir parçası olduğunu savunmaktadır). Kadınların bir «kast» mı yoksa bir «sınıf» mı sayılacağı ya da «önce feminizm» mi yoksa «önce toplumculuk» mu gibi «ince konular»da sıkı öğretisel pazarlıklara girmesine karşın, Reed'in görüşü, yararlı bir örneği oluşturmaktadır. Öteki feministlerin çoğu, Reed'in genel siyasal tutumunu onaylasalar da onaylamasalar da «kadınların ezilmesi»nin kökenleriyle ilgili çözümlemelerinin çeşitli bölümlerini benimsemektedirler.

Reed, bir feminist «insanbilim» bakış açısı saptamakta ve bu açıdan çağdaş evliliği incelemektedir. Ona göre günümüzde evlilik, kökleri politik ekonomide bulunan bir eytişimsel sürecin sonucudur. Uygulanan evlilik biçimi, dirimbilimin saptadığı bir gereklilik değildir. Örneğin bir zamanlar, anaerkil ilkel toplumda hiç kimse yasal evlilik yapmamıştır.

Çağdaş evlilik birkaç amaca hizmet etmektedir. Her şeyden önce mülkün el değiştirmesinde bir araç görevi görmektedir; bu evliliğin başlangıçtaki (eski, tarihsel) varoluş nedenidir. Evliliğin ikinci amacıysa, «anamalcıları işçilerin esenliğini sağlama yönündeki tüm toplumsal sorumluluktan kurtarmak ve yükü (...) ailesel yükümlülükler kılıfı içinde yoksulların omuzuna yüklemek»tir. Evliliğin bir başka amacı da, bir tüketici birim hizmeti görecek aileyi oluşturmaktır. Reed bu konuda şunları yazmaktadır: sevgi, anababaların çocuklarına satın aldığı şeylerin sayısıyla ve özel ayrıcalıklar ve şımartmalar biçiminde kendini gösteren davranışlarla ölçülür hale gelmiştir.

Bu olgu, çocukların *özel mülkler* haline gelmeleri sonucunu doğurmakta (...) onları herhangi bir mülk gibi denetlenen varlıklar konumuna sokmaktadır.»[12]

Ayrıca küçük aile, «dar», «acı duygular içinde», ve «içedönük» diye betimleniyor. Buradaki uyumsuzluk «tipik»tir.

Reed'e göre sevgi, evliliğin temelini oluşturan kuramsal bir ülküdür; oysa evliliğin gerçeklikleri acımasızdır. Çoğu kadın erkeğe bağımlı birer evkadını olmak durumunda kaldığından, kocalar, zorunlu olarak birer «tüketim maddesi sağlayıcıları» konumundadır. Kadın çalışırsa «iki kez sömürülmektedir.» Şöyle ki, «...iş yerinde işverenleri tarafından, evdeyse ailenin özel hizmetleri dolayısıyla» sömürülmektedir.

Reed, sevginin evliliğin temeli olduğu fikrini bir çeşit söylence olarak görüyor ve bir kenara atıyor. Feodallik dönemi evlilikleri (tarihin bir sonraki Marksist evresindeki evlilikler), düpedüz toprak mülkiyetini elden ele geçirmede araç görevi görmüştür. Romantik sevgi, evliliğin dışında yaşamıştır. Sevgi ve evlilik, anamalcı toplumun başlangıcında birbirine karışmıştır. Ama Reed, bu karışma konusunda şunları yazmaktadır:

Bu durum, söz konusu birleşmenin çok büyük bir başarıyla sonuçlandığı anlamına gelmez, çünkü sevgi, pek çok karşıt etkenle savaşmak durumunda kalmıştır. Gerçi işçiler arasında karşılıklı çekicilik ve sevginin, olağan koşullarda evliliğin temelini oluşturduğu kuşkusuz doğrudur. Ama peri masallarında söylendiği gibi (....) çiftlerin ondan sonra hep mutlu yaşadıkları, muratlarına erdikleri doğru değildir. İstatistiklere baktığımızda, işçi sınıfı evliliklerinin, tıpkı orta sınıfların ve zenginlerin evlilikleri denli hızla sarsılıp parçalandığını görmekteyiz (a.g.y., *s. 48*).

Reed, evliliğin bir başka yönü konusunda da görüşlerini belirtiyor: cinsellik. Şimdiki feminizmin cinsellikle

12 A.g.y., s. 61, italikler Haymes'indir.

ilgili görüşler, daha önceki kadın hakları hareketlerinin görüşlerine ters düşmektedir. On dokuzuncu yüzyıl kadın hakları hareketi, yasal haklar elde etme yolunda savaşmış ama cinsel konulardan uzak kalmıştır. Şimdi, diyor Reed, «erkeklere cinsel özgürlük tanıyan ama kadınları bu haktan yoksun bırakan ve iki yüzlü bir tutum içeren 'çifte ölçüt'» safdışı bırakılıyor. Şimdi evlilik öncesi ve evlilik içinde bir başkasıyla cinsel ilişkide bulunmak çok sık rastlanan bir olgu. Bu öyle olağan ki diye yazıyor, evlilik çöküyor; can çekişen bir kurum haline geldi.

Germaine Greer'in evlilik, aile ve cinsellik konusundaki yazıları da aynı görüşleri içeriyor. Oysa Greer, Reed'i «toy» olmakla suçlamış, «tipik Marksist kuram sözdizinini» kullanmaya kapılmış biri olarak nitelemişti.[13]

Greer'in önerileri bir bakıma Reed'in tarihöncesi dönemde yaşayan ilkel «anaerkilliği»ni andırıyor: «Şimdi evli kadınları manastıra kapamak olanaksız olduğuna göre, bari (babalık) güvencesini ortadan kaldıralım ve bütün bir kümenin babalığı olgusunu — bütün erkeklerin, bütün çocuklara baba sayılmasını gerçekleştirmek konusunda ısrar ederek ataerkil ailenin oluşmasını olanaksız kılalım.»

Greer, kadınlardan oluşan bir ortaklaşa topluma dönüşü de salık veriyor. O da Reed gibi, kadınların gereğinden çok soyutlandığını ve «özel» üretimle uğraştığını öne sürüyor. Şöyle yazıyor Greer: «(...) kadınlar, diyelim bir çamaşır makinasını üç aileyle ortaklaşa kullansa (...) alışılmış kurallara ne ciddi bir darbe indirmiş olurlar! (...) Kadınlar evişi kooperatifleri oluşturabilir, kendi aralarında işbölümü yapabilir ve sonuç olarak birbirlerini günlerce özgür kılabilir.»[14]

Greer, «altmışların ailesinin küçük, kendi üzerinde odaklaşmış, içe dönük ve kısa ömürlü olduğunu» yazıyor. Soyutlanmış genç anne, bir amaçtan yoksun bulunmasının

---

13 Germaine Greer, **Female Eunuch** (Dişi Harem Ağası), s. 317-18.

14 **A.g.y.**, s. 344-45.

getirdiği açlığı, çocuğunun sevgisini «satınalmak»la gidermeye çabalıyor. Reed gibi Greer de aile ilişkilerinin baskıcı niteliğe büründüğünü söylüyor:

Çalışan bir kız evlenir, evlendikten sonra da bir süre çalışır sonra çocuk yetiştirmek üzere eve kapanır; bu kişi, bir küçük ailenin bireyi olarak soyutlanmaya elverişli değildir. (...) Ufku daralır, ev, alış-veriş merkezi ve aile bütçesinin çetelesiyle sınırlanır. Çocuğuna gereğinden çok ilgi gösterir. (...) Çocuk, annesinin kendisine gösterdiği bakımı sömürmeyi öğrenir; kendisini aslında ilgilendirmeyen sorular sorar, yersiz isteklerde bulunarak annesini durmadan rahatsız eder; onu herkes içinde utandırır, ona gözdağı vererek şeker almasını, kucağında taşımasını sağlar.

Reed'inkilere benzer tanımlamalar yapan başka feministler de var. Örneğin Karen Sachs, aşağıdaki alıntıda «özelleştirme» ve anamalcı kârlarına değiniyor: «Anamalcılar için küçük ailelerden oluşmuş bir toplum, bir sevinç kaynağıdır. Küçük aile, çok sayıda işçi, sayısız tüketim birimi demektir. (...) Küçük ailelerde tüketim daha yetersizdir.»[15]

Okur, Reed'in, «ailenin bir tüketim birimi» ve «aile üyelerinin canlı birer mülk» olduğu yolundaki görüşünü anımsayacaktır. Öte yanda Millett, konuyla ilgili olarak şunları yazmaktadır: «Engels, ailenin ekonomik özelliğine işaret ederek, ailenin aslında bir mali birim olduğu olgusuna dikkat çekmektedir. (...) aile, kökeninin doğası gereği kişilere ve mallara sahip olma fikrine dayanır.»[16]

Son çözümleme:

«(...) bugün anlaşıldığı biçimiyle aile, ortadan kalkmak zorundadır. Bu kurumun tarihine bakılacak olursa, bu bir çeşit yazgıdır. Engels, çağında varolan inanlara karşı bir kişilikti. Şimdi, onlarca yıl sonra bu nitelemesini korumak-

15 Karen Sachs, **a.g.y.**, s. 462.

16 Kate Millett, **a.g.y.**, s. 194.

tadır. Ama devrim her zaman için varolan inanlara karşıdır ve belki de cinsel devrim, bu nitelemeye hepsinden de çok sahiptir.»[17]

Kısacası «yeni feminizm» bir bakıma «eski» kuramın ögelerini içeriyor. Evrimci okulun insanbilimsel görüşleri, yirminci yüzyıl Batı üniversiteleri tarafından genel olarak açıkça onaylanmayabilir ama toplumsal gelişmenin tekyönlü olduğu görüşü Marx - Engels'in sözlerinin bir parçası olma durumunu korumaktadır. Bu durum, bu satırların yazarının «feminist insanbilim» diye adlandırdığı garip bir kuram karışımını ortaya çıkarmıştır.

Elbet bütün feministler bu türden bir söz söyleme sanatını benimsemeye eğilimli değildir. Örneğin, kendisini çekiştiren feministler tarafından hareketin «NAACP kanadı»nın bir temsilcisi olarak adlandırılan Betty Friedan, eşit işe eşit ücret, meslek edinmede kadınla erkeğe eşitlik ve bu mesleklerde gelişme sağlanması için kadınla erkeğe eşit fırsat tanınması gibi dünyasal istemler öne sürmüştür. Ancak bu konular, ruhbilimci Mary Jane Sherfey, ya da Marksist-feminist Evelyn Reed gibi yeni evrimciliğin «hey gidi günlerci» yazarlarının yeni evrimciliğiyle yanyana getirildiğinde çok «sönük» ve «basma kalıp» görünmektedir. Bununla birlikte, çağdaş insanbilimcilerin evrimciliği benimseme olasılığı ne kadarsa, feminist «insanbilim»in çoğu Amerikan kadını tarafından benimsenmesi olasılığı da o kadardır — bu da söz konusu olasılığın pek fazla olmadığı anlamını taşır.

Bu yazarın görüşüne göre kadın örgütlerinin dişi karşıtı cins ayrımına son verme yolunda benimseyeceği daha gerçekçi bir bakış açısı, farklı bir yönde gelişmeliydi. Temelde, kadın bağımsızlığı hareketi içinde bulunan kümelerin, cinsçiliğin tümden yokedilmesi yolunda savaş vereceği beş büyük (ve birbiri üstüne binen) savaşım alanı vardır: yasal, eğitimsel, sanatsal, bilimsel ve ideolojik alan-

17 A.g.y., s. 198.

lar. İdeolojik alan bir bakıma savaşılması en kolay alandır.

Feminizmin istediği fırsat eşitliğidir; buysa Locke, Jefferson ve Fransız devriminin filozoflarının önemli kaygılarından birini oluşturmaktadır. Amerikalılar bu ülküyü gerçekleştirmek yoluna açıkça baş koymuşlardır. Freud'çu cinsel olgunlaşma kuramı belki de eşit fırsat tanımaya karşı konmuş son «saygıdeğer» siperi oluşturmaktaydı. Penis kıskançlığı karmaşasından kadının alıcılığı ve edilginliğine dek Freud'un «dişilik» öğretisinin tümü çözülmektedir. Dolayısıyla ideoloji ve «bilim» fırsat eşitliği yoluna engel sağlamamaktadır. Kadın kümelerinin geri kalan üç alanda toplanmadaki rolü, açıklık kazanmıştır.

Cinsçilikten uzak bir eğitimi gerçekleştirmek amacıyla etkin bir program hazırlaması için Eğitim bakanlıklarına baskı yapılmalıdır. Eşit Haklar destekleyicilerinin yasallaştırılması gerekli öteki durumları saptaması halinde bu işin güçlükleri büyük ölçüde azalacaktır. Yani bir kalem darbesiyle bütün yasal engeller silinecektir. Kadın kümelerinin savaşım vereceği son alan olan sanat dalıysa geçmişteki ve şimdiki cinsçiliğin eşitsizliklerini coşkuyla dramatize edecek yaratıcı kişilerin desteğini sağlamak için toplu ve köklü bir çaba gerektirmektedir. Burada, yoğun bir bilinçlendirme görevi söz konusudur.

Yukarıdaki görüş, Reed'in savunduğu toplumcu bakış açısını içermemektedir. «Reed örneği» öyle görülüyor ki, salt, kadın bağımsızlığı hareketi içinde bulunanların yoğun bir «öğretisel katışıksızlık» içeren görüşlerini dile getirmektedir. Kendilerini solcu diye tanımlayan öteki yazarların hepsi de, köklü bir değişikliği gerçekleştirmeye başlangıç olmak üzere «sınıf bilincinin» oluşturulmasının zorunlu olduğu yolundaki Marksçı kuralı unutmak yanlışına düşmüş görünmektedirler. Gerçi, bu yazarlar Reed gibi feminizmle Marksizmi «uzlaştırmış» değildirler, ama ben gene de Reed'in, bu kimselerin öğretisel «katışıksızlıktan» yoksun bulundukları korkusunu paylaşmıyorum. Bunun nedeni, cinsçiliğin yukarda açıklanan yollarla ortadan kal-

dırılmasının serbest rekabet dizgesinde yenilikler yapmakla olası kılınacağına olan inancımdır.

Marx - Engels'in tarihin tekyönlü olmasının «kaçınılmazlığı» görüşüne katılmıyorum. Piyasadaki ani değişmelerin hükümetler tarafından giderilmesi işi, daha sıkı düzenlemeler, yasalar aracılığıyla ve ekonominin gerektiğinde uyarılıp harekete geçirilmesi kanalıyla gerçekleşmelidir. Son olarak, Amerika'nın benzeri görülmemiş servetler üretme yetisi, bu satırların yazarına göre, devresel aksaklıklara karşın serbest rekabet temeline dayanan ekonomisini savunma işini yeterli ölçüde yerine getirmektedir. Kısacası, ortaklaşmacılığa yönelik «tekyönlü bir sıçrama» gerekli değildir, kaçınılmaz hiç değildir.

EVELYN REED'İN YANITI

Liberaller ve öteki önyargısız, tarafsız erkekler feminist harekete karşı çıkmamaktadırlar — yeter ki kadınlar etkinliklerini hak eşitliği gibi elverişli konularla sınırlandırsınlar, kadınsı davranışı elden bırakmasınlar ve hepsinden öte, dişilerin ezilmesinin kaynağı ve bu sorunun çözümlenmesi konusunda yerleşik görüşlere karşı çıkan kuramlardan kaçınsınlar. Howard Haymes, kadın bağımsızlığı hareketinin çıkarlarını yürekten koruyan ve bu duygularla önerilerde bulunan bu iyi niyetli erkeklerden biridir.

Yazar, geçmiş birkaç yıl içinde bağımsızlık sorunlarını ve ilgili tasarımları dile getiren feminist yazarlar topluluğunu incelemekte ve kendisinde hoşnutsuzluk yaratan nedenlerle karşılaşmaktadır. Kadınlar, cinsçi erkeklerle politikayı ve hatta görüşlerini paylaşmadıkları öteki feministleri eleştirmede yeterinden çok açık sözlü davranmaktadır. Erkek üstünlüğüyle dişi ikincilliği konusunda kendi aralarında yoğun tartışmalara girişmekte, bu arada hiçbir erkek uzmana danışmamakta ve feministler olarak aralarındaki dayanışmadan da gözle görülür bir eksilmeyi sergilememektedirler. Haymes, Yeni Sol kadınlarının erkekleri küçük görme hastalığına tutulmuş olmaları nede-

niyle «yabancılaşmış» olmasına hayıflanmaktadır. Ama onu en çok üzen, Engels'le onun Marksçı izleyicilerinin, hareketin düşüncesini yaygın biçimde etkilemiş olmasıdır.

Salt köktenci feministler değil, tutucu yazarlar bile, diye yakınıyor Haymes, Engels'in kadınların, anamalcı toplum tarafından sömürüldüğü ve ezildiği savını benimsemişlerdir. Bu kişiler kendilerine Marksist deseler de, demeseler de sonuç ortadadır: anamalcılık, bu kadın bağımsızlığı savunucularının elinde «gerçek bir söz bombardımanı» altında kalmıştır. Dahası, diye uyarıyor yazar, bunlar, solcu söylevler olmakla kalmamakta, kadınlara uygulanan baskının tümüyle ortadan kaldırılması için toplumcu bir çözümün gerektiğinin ciddi olarak düşünüldüğünü ortaya koymaktadır. Haymes'in sözleriyle, feministler, «apaçık ortaklaşmacı çözümlerden serbestçe ve sık sık söz etmektedirler.»

Feministlerin, ezilen cins haline gelmelerinden önce, ilkel toplumda kadınların ne konumda bulunduğunu öğrenmek için insanbilime karşı giderek artan bir ilgi beslemeleri de Haymes'i aynı ölçüde rahatsız etmekte. Morgan'a ve geçen yüzyıl içinde insanbilimin temellerini atan diğer evrimci bilim adamlarına göre, eski çağ toplumları anaerkil ve ortaklaşmacıydı. Kadınlar, ikincil konumda olmak bir yana, öncülük rolü oynamakta, son derece saygın konumlarda bulunmaktaydılar. Bu bulgular ve bunlardan çıkarılacak tüm sonuçlar, Engels tarafından *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı kitabında açıklanmıştı. Engels, insanbilimsel verilerin, kölelikten feodalizme buradan da çağdaş anamalcılığa uzanan evrede görülen dişi sömürüsünün kökenlerinin sınıfsal olduğunu savunan Marksçı kuramı doğruladığını göstermişti. Haymes, bu klasik yapıttaki evrimci insanbilimle Marksçı toplumbilimin kaynaşması olgusunu çürütmeyi kendine görev saymaktadır.

Siyasal alanda Marksçılığa ve insanbilim alanında evrimciliğe karşı çıkılması yeni bir yaklaşım değildir; böyle bir muhalefet, iki bilim dalının geçen yüzyıl içinde doğ-

masından bu yana sürmektedir. İçinde bulunduğumuz durumun içerdiği yenilik, kadınların yarattığı ve henüz altı yaşında olan dalgalanmayla bu iki bilimin, genişlemekte olan bu hareket üzerinde yarattığı etkidir. Kadınlar, bilim alanındaki —çoğu erkek— yetkililer tarafından sonuçlandırılmış, çözümlenmiş ve artık tartışma götürmez oldukları çoktan açıklanmış toplumsal ve tarihsel soruları yeniden gündeme getirmekte ve bu konularda araştırmalar yapmaktadırlar. Haymes kadınları saptıkları bu yanlış yoldan döndürmek istemektedir.

Yapmakta oldukları yanlış, diyor yazar, «başkalarından alınmış» bir solcu kuramla, «başkalarından alınmış» bir evrimci insanbilimi bir araya getirerek bir karışım oluşturmaktır. Buna, kendisinin oluşturduğu ve karşı-Marksçılarla karşı-evrimcilerden «alınmış» bir karışımla karşı çıkıyor Haymes. Ona göre, «sınıfsız, devletsiz, baskısız» bir toplum hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecek bir düş olduğundan, toplumculuk, kadın bağımsızlığının sorunlarına çözüm getirmeyecektir. Yazar kadınlara, sınıfsız, devletsiz, baskısız bir «anaerkil» toplumsal düzen olan ilkel toplum biçimlerini ortaya çıkaran öncü insanbilimcilerin bulgularını kabul etmemeyi salık veriyor. Bu doğru değildir, diyor, çünkü evrimcilere karşı olan günümüz işlevcileri bunların yanlış olduğunu açıklamıştır.

Haymes'in görüşüne göre, Engels de bu ilk insanbilimcileri desteklemekle bir yanlış yaptı. Nasıl olur da diye soruyor, on dokuzuncu yüzyılda gelişmiş bir bilim dalı, yüz yıl sonra feministlerin işine yarayabilir? Bugün yalnızca benim gibi Engels'in «öğretisel» izleyicileri, o «Victoria dönemi» insanbilimcilerinin bir kenara atılmış çalışmalarını canlı tutmaktadır. Haymes'e göre, «Reed örneği» diye andığı görüş, feminizm, Engelscilik ve evrimciliğin kötü bir karışımı. Bu büyücü iksiri, kadın hareketinin yönlenmesi ve kuramı üzerinde ters tepki yarattı.

Haymes, bu yeni «feminist insanbilim» görüngüsünün bir «kuramsal bataklık» oluşturduğunu göstermek için benim yazılarıma başvuruyor. Reed, diyor, ilkel toplumun

«baskısız» olduğunu ve herkesin birbirine «bacı kardeş» sayıldığını «varsayıyor». İlkel toplum anaerkil olmakla kalmıyor, aynı zamanda —tanrı korusun— bir kardeşerkillik, «erkeklerin kardeşliği» ilkesine dayanan bir dizge örneği sunuyordu. «Çağdaş insanbilimcilerin evrimciliği benimseme olasılığı ne kadarsa, bu türden bir feminist insanbilimin çoğu Amerikan kadını tarafından benimsenmesi olasılığı da o kadardır — bu da söz konusu olasılığın pek fazla olmadığı anlamını taşır,» görüşünü dile getiriyor yazar.

Ne var ki, Haymes'in adlarına böylesine kesin bir tavırla konuştuğu kadınlar, onu sözcüleri olarak benimsemeden önce kendisine birkaç soru sorsalar gerektir. Günümüzdeki dişi ikincilliğinin kaynağının ne olduğu konusundaki görüşleri nelerdir? Bu olgunun kaynağı, kadınları sömürmekle kâr sağlayan bir anamalcı toplumda aranmayacaksa, çoğu erkeğin sandığı gibi dişi cinsin eksikliğini duyduğu dirimbilimsel yetersizliklerde mi aranacaktır? Haymes, bu çok önemli soru ile ilgili görüşünü belirtmemektedir.

Gene aynı şekilde, Haymes, kadınların ilkel anaerkil toplumda öncü konumunda bulunduğu yönündeki buluşları yok saydığına göre, dirimbilimsel yetersizlikleri nedeniyle kadınların her zaman için kendilerinden üstün erkek cins tarafından yönetildiğini öne süren çağdaş insanbilimcilerin görüşünü paylaşmakta mıdır? Yanıtı olumluysa kanıtları nelerdir? Yazar şimdilik kanıtlanmamış savları desteklemekle kalmıştır.

Aslında Haymes'in safdışı bıraktığı «feminist insanbilim» denen şey, kadın bağımsızlığı hareketi içinde bulunan kadınlar açısından, bugüne dek bilgi ve incelemelerine kapalı tutulan kendi öz tarihlerini gün ışığına çıkarmaları yönünde gösterilen ciddi bir çabadır. Bu çaba, insanbilimde uzun zamandır varolan ve evrimcilerle onlara karşı olanlar arasında yürütülen tartışmayı kaçınılmaz olarak yeniden başlatmıştır. Bu yalnızca insanbilimsel değil, temelde siyasal bir savaşım olduğuna göre, evrimciliğe gös-

terilen karşı çıkmanın ardında yatan siyasal nedenleri incelememiz gerekmektedir.

Siyaset ve Evrimcilikten Kaçış

Ayrı görüşleri savunan insanbilim okulları arasındaki en keskin ayırıcı çizgi, yöntem sorunu konusundaki anlaşmazlıktır. Morgan, Tylor ve diğer on dokuzuncu yüzyıl bilim adamları, kendi bilimlerini, tarihöncesi toplumun başlangıcından uygarlaşmış evreye kadar gösterdiği gelişmenin incelenmesi olarak kabul etmişlerdir. Her yeni bilim dalında kaçınılmaz olan eksikleri ve yanlışları ne olursa olsun, evrimci yöntemi uygulamaları sayesinde, en eski tarihimizin yeniden yaratılması yolunda çok parlak başlangıçlar yapmışlardır.

Ancak onların yerini alan yirminci yüzyıl insanbilimcileri, evrimci yöntemi kaldırıp atmışlar ve insanbilimin tanımını ve ereğini değiştirmişlerdir. Çeşitli ilkel kültürler ve halklar üzerine yapılan incelemeler, kendi içlerinde birer bütün olarak ortaya çıkarıldı, ancak bu bulguların, bir toplumsal düzeyi bir sonrakine bağlayan bir insan gelişmesi zinciri oluşturmak için sağladığı ipuçlarına hiç değinilmedi. Kuram, genelde saygınlığını yitirdi, ve evrimci yaklaşımı benimseyenler, «masa başı» insanbilimcileri olarak kötülendi, bir kenara atıldı. Yeni görgül açıklamacılarla işlevci okullar bunların yerini aldıkça, toplumsal evrimin birleştirilmiş bir görünümü olarak başlayan çalışmalar, çağdaş ilkel halklar üzerine araştırmaları içeren yerel çalışmaların oluşturduğu bölük pörçük bir yamalı bohçaya dönüştü. Bir tarihsel dünya görüşü, bölük pörçük toplumsal gelenekler ve kültürel özellikleri sergileyen iğne deliğinden yansıyan bir dar görüşe indirgendi.

Evrimci yaklaşımdan böylesine korkunç bir dönüş yapmanın nedenleri olarak da, bu tür girişimlerin tümünün bilimdışı «kışkırtıcı görüşler»den başka bir şey olmaması nedeniyle, eskiçağ toplumlarına dek gitmenin olanaklı, gerekli ya da uygun olmadığı öne sürüldü. Genellikle karmaşık ve çoğu kez anlaşılmaz teknik ayrıntıların eşliğin-

de sunulan bu karşı çıkış, sözkonusu tartışmanın tümüyle insanbilimsel olduğu izleniminin uyanmasını olanaklı kılmaktadır.

Morgan - Tylor okulunun reddedilmesi olayı, bu bilim adamlarının, ilkel toplumun anaerkil, ortaklaşmacı bir örgüt olduğu, bu toplumlarda ekonomik, toplumsal ve cinsel eşitliğin yaşandığını gösteren ve başka bilim adamlarını rahatsız eden bulgularının açıklanmasıyla başlamıştır. Bu bulgular, özel mülkiyet, varsıl egemenliği ve erkek üstünlüğünün oldum olası varolduğu ve kadınların «doğaları gereği» geçmişten beri ikincil cins sayıldığı söylencelerini yıkmıştır. Engels'in de belirttiği üzere, kadınların düşüşü, birkaç bin yıl önce, ataerkil sınıflı toplumun ilkel eşitlikçi toplumu ortadan kaldırmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak bu, tarihsel sürecin sonu değildir. Bu küçültücü ve ezici toplum da sırası gelince yerini eşitlikçi düzenin daha gelişmiş bir biçimi olan toplumculuğa bırakacaktır. Çok uzun bir süre ikinci cins konumuna indirgenmiş olan kadınlar, toplumda hak ettikleri yere gene çıkacaklardır.

Bilimin yönetimini ellerine alan yeni insanbilim okulları bu devrimci vargıları kabul edilir nitelikte bulmadılar. Haymes'in de işaret ettiği gibi, Boas, Kroeber, Lowie ve işlevci okulun bunların görüşünü paylaşan insanbilimcileri, hem evrimcileri hem de Engels'i bir kenara atarak insanbilimin yönünü değiştirdiler. Yirmi yıl önce yazdığım «Günümüzde İnsanbilim» adlı yazıda, karşı evrimcilerin, Marksistlerden koparken, insanbilim alanında kendilerinden önce gelmiş bilim adamlarının görüşlerini de reddetmek durumunda olduklarını belirtmiştim.[18]

Wenner - Gren tarafından yayımlanan *Anthropology Today* (Günümüzde İnsanbilim) adlı kitabın bir eleştirisi olan o yazımda, bu kitapta yer alan ünlü yazarlardan alıntılar yapmıştım. Bunlardan biri, Marksistler'in yanısıra Morgan, Tylor ve diğer orta Victoria dönemi insanbilim-

18 İlk kez 1957 yılında yayımlanan bu yazı, bu kitapta «Evrimcilik ve Karşıevrimcilik» başlığı altında yeralmaktadır.

cilerinin kuramlarının «saygınlıklarını çoktan yitirdiğini» (s. 345) açıklayan Grahame Clark'tı. Diğeriyse, Morgan'ın yapıtına Marksçıların gösterdiği desteğin «Batı ülkelerinin bilim adamlarının 'evrim' denen şeyi kabul etmelerini sağlayacak bir etken oluşturmadığını» (s. 315) söyleyen Julian Steward'dı. Bu siyasal görüşleri şöyle özetlemiştim:

Çağdaş insanbilimcilerin maddeciliğe ve evrimciliğe karşı tutum almalarının gerçek nedeni şudur: Tepkici okul, yönetici sınıf önyargı ve dogmalarını benimsemesi ve evrimci vargıların yayılmasını engelleme görevini yerine getirmesi nedeniyle söz sahibi olmuştur.

Yani evrimcilerin sapmasının ardında yatan nedenler, genellikle açıkça söylenmemekle birlikte, siyasaldır. Siyaset, insanbilimsel görüş ayrılıkları olarak sunulan tartışmalardan oluşan giysilere büründürülmüştür. Bu tartışmalardan bazıları, her yeni bilimin gelişmesinde olağan karşılanacak türdendir, ancak öncülerin uyguladığı evrimci yöntemi dar boğaza sıkıştırma yönünde gösterilen ciddi girişimlerin anlatımı olan tartışmalar da ortaya atılmıştır.

Morgan'ın toplumsal tarihte, yabanıllıktan barbarlığa, oradan da uygarlığa uzanan üç büyük evresinin bulunduğu saptaması, kendisinin «tekyönlü» evrimci olması gerekçesiyle bir kenara atılmıştır. Gene aynı şekilde, tarihöncesi toplumunun yapısını belirlemede «kalıntılar» ilkesinden yararlanmak da, ilgisiz ve yararsız nitelemeleriyle mahkûm edildi. Bu insanbilimsel formüllerden gözü korkan çoğu üniversite öğrencisi, bir sürü gibi işlevci insanbilim kampına toplandı.

Haymes yazısında bu çağdaş tartışmalardan söz ediyor. Güncelleşmiş insanbilimcilerin artık «evrimci kuramlar, anaerkillikler ya da 'kalıntılar'» ile uğraşmadığını belirtiyor. Ne yazık ki, çoğu Batı okulları için bu saptama geçerlidir. Ama yazar öte yanda «tekyönlü fikrinin» salt benim gibi Engels'in izleyicileri arasında yaşamını koruduğunu söylüyor. Bu, iki yönden yanlıştır. Morgan, Tylor ve Engels, «tekyönlü» evrimciler değildir, ve Engels'in izleyi-

cileri dışında başka bilim adamları da işlevciliğin gerilediği ya da etkili olduğu onlarca yıl süresince evrimciliğin alevini canlı tutmuşlardır.

Şimdi bu iki önemli kuramsal konuyu inceleyelim.

Kalıntıların Tarihsel Belge Oolarak Önemi

İnsan taşımacılığının evrimiyle ilgili bilgiler edinmek isteyen herkes, bu bilginin büyük bir çoğunluğunu tarihsel belgelerden sağlayacaktır. Hiçbir araştırmacı, eski ve artık kullanılmayan taşıma yöntemlerinin «kalıntılarından» elde edeceği fazladan kanıtı horgörecek değildir. Roma gladyatörlerinin arabaları artık bir müze eşyasından başka bir şey olmayabilir ama ilk tarım toplumlarının öküz arabaları sömürgeler dünyasında az da olsa hâlâ kullanılmaktadır. Yerini önce «atsız arabaya» sonra da tam gelişmiş otomobile bırakan at arabası için de aynı şey geçerlidir. Demek ki, ilk taşıma araçlarının bazı «kalıntıları», çağdaş taşıma araçalarının yanısıra yaşamını sürdürmektedir. Bunlar, daha eski taşıma yöntemlerinin birer anısını oluşturmaktadır.

Tümüyle işlevci olan bir kimseye göre bütün bu ardıl taşıma biçimleri, «belirli» taşıma araçlarının «çeşitleri» olarak görünecektir — kuşkusuz böyledir de. Ama bir evrimciye göre bunlar *ayrıca* taşımacılığın gelişmesindeki ardıl evrelerin sırasını simgelemektedir. Bunlar insanlığın yayan gitmeden hayvan sırtında gezmeye, oradan tekerlekli araçlara, uçak ve uzay gemilerinde yerden kesilmiş taşımacılığa nasıl geçtiğini göstermektedir. Evrimciler, belli bir araç tipiyle bütün bir tarihsel süreç arasında ilkelerden yoksun bir ayrım yapıyor değiller: belli bir araç tipi, görüngüde genel gelişmenin bir kanıtı olarak ele alınmaktadır. Araştırmacı, eski taşıma aracı biçimlerinin kalıntılarına bakarak, taşımacılığın başlangıcından bugünkü gelişme noktasına kadar olan evrimini izleyebilmektedir.

Aynı ilke, öteki bilimsel araştırmalar için de geçerlidir. Dirimbilimde, insanlarda görülen kuyruk kemiği gibi

bazı örgensel anatomik «kalıntılar» insan türünün kökeninin primatlara dayandığını kanıtlamaktadır. Kazıbilimde, korundukları toprak altından çıkarılan taşıl kafatasları, kemikler ve taş aletler bilim adamlarının insan evriminin ilk hominidlerden tam gelişmiş *Homo Sapiens*'e kadarki evriminin temel taşlarını saptamalarını olanaklı kılmıştır. Kazıbilim gibi yazılı tarihten önceki tarihsel olayları inceleyen insanbilim de insan geçmişinin evrelerinin saptanması çalışmalarında kalıntılara dayanmak durumundadır.

Bu «toplumsal» kalıntılar biçimsel açıdan ötekilerden ayrılık göstermektedir, ancak özde, aralarında bir ayrım yoktur. Burada taşıl kemik ve aletler yerine eski gelenekler, uygulamalar, alışkılar, akrabalık ilişkileri ve klan yapıları söz konusudur. Bu kalıntılar uygarlaşmış ataerkil uluslarda yitirilmiştir ama anaerkil özelliklerinin bir kısmını ya da tümünü koruyan ilkel yörelerde varlığını sürdürmektedir.

Dünyanın geri kalan yörelerinde büyük bir çoğunlukla ataerkil düzenin uygulanmasına karşın çoğu ilkel yörelerde hâlâ varlığını koruyan anaerkil akrabalık dizgesi çok çarpıcı bir örneği oluşturmaktadır. Bu uygulamanın geçerliliğini koruduğu çoğu toplulukta bugün, bir kadınla kocası ve çocuğu arasındaki babalık ilişkisi kabul edilmekte ancak bu olgu çok zayıf, gelişmemiş bir biçimde kendini göstermektedir. Anaerkil bir toplulukta, bütün önemli akrabalık bağları —soy çizgisi, ardışıklık ve kalıt— anayanlı soy çizgisine göre saptanmaktadır. Bu anaerkil akrabalık, daha önce yaşanmış anaerkillik çağının bir kalıtını oluşturmaktadır. Geçmişin bu kalıntılarını ilgisiz ve yararsız diye bir kenara atmak, anaerkilliğe giden yolu tıkamak ve o dönemde kadının konumunun ne olduğunun anlaşılmasını engellemek amacına hizmet edecektir.

Bununla birlikte, çağdaş açıklamacı ve işlevci okullar, kalıntıların toplumsal evrimin saptanmasında oynayacağı rolü kabul etmeye yanaşmamaktadır. Robert H. Lowie, bu konuda çok açık bir örnek oluşturmaktadır. *Budunbilimsel*

Kuramın Tarihi (The History of Ethnological Theory) adlı kitabında kalıntıları «yararsız örgenler» olarak ele almakta ve bunların gerek insanbilimde gerek dirimbilimde yararlı bir amaca hizmet edebilecekleri fikriyle alay etmektedir. «Çünkü, dirimbilimde olduğu gibi kültürde de 'gereksiz bir örgen'le ilgili olarak çeşitli açıklamalar yapılabilir,» diye yazmaktadır. Yazar, «kalıntılar savının teknoloji dışında» hiçbir alanda kanıt oluşturmadığını belirtmektedir (s. 26).

New York sokaklarında bugün çok seyrek görülen yararsız bir örgen olan at arabasının, tarihsel olarak otomobilin doğuşuna yol açan, bir zamanların yararlı aracı olduğunu bir çocuk bile anlayabilir. Nitekim, bilim adamı diye anılmak isteyen kimsenin, teknolojik evrimin incelenmesinde kalıntıları bir kenara atması çok güçtür. Ama insanbilimsel bilgilerin yorumlanmasında bunu yapmak ve bu yanlışın hesabını vermemek bir süre için olanaklı olmuştur.

Lowie, anaerkil akrabalık dizgesinin, daha önce yaşanan bir anaerkil dönemle hiçbir bağlantısı bulunmadığını öne sürmektedir. Ama, toplumun başlangıçtan beri ataerkil olduğu doğruysa, bu garip anaerkil akrabalık dizgesinin nasıl olup da varlık kazandığını açıklayamamaktadır. Ve söz konusu dizgenin hiçbir zaman uygarlaşmış ataerkil uluslarda görülmemesinin, ancak salt, başka anaerkil özellikleri de gösteren ilkel yörelerde yaşamını sürdürmesinin nedenlerini de belirtmemektedir. «'ana türesinin' önce gelirliğini gene bir ilke olarak kabul etme eğilimi, böylece bir hayli kişi tarafından bırakılmıştır» (s. 43, 82) yolundaki yüzeysel sözlerle Tylor ve diğer evrimcileri bir kenara atmakla yetinmektedir.

Şu bir gerçek ki, insanbilimsel çalışmalar alanında karşı evrimcilerin denetimi ele geçirmelerinden sonra anaerkilliğin incelenmesi çalışmaları bir kenara atılmış, anaerkilliğin daha önce varolduğunun kanıtı olan kalıntıların değerlendirilmesi geçersiz kılınmıştır. İşlevcilerden yana çıkan Haymes, kendi akıl hocaları tarafından oluşturulan

kalıbı savunmak için «dilbilim» alanından bir örnek seçmektedir. Morgan'ın «dilbilimsel» kalıntılardan yararlanarak, babalığın bilinmediği ve cinsel ilişkilerin rastgele sürdürüldüğü eski bir ilkel toplum dönemi yaşandığı «sonucunu» çıkarmasına karşı çıkmaktadır. Ancak işin aslı şudur: salt dilbilimsel kalıntılar değil, anaerkilliğin yaşandığını gösteren her türden kalıntı reddedilmektedir. Bilimsel disiplin yönteminin yokedildiği bir durumda insanbilimsel bilgilerin yararlılığını tartışmak güç olsa gerektir.

Öte yanda kalıntıları geçersiz saymak, betimlemecileri saldırılara ve eleştiriye açık bir konuma getirmektedir. Kalıntısal ya da başka türden kanıtlar olmaksızın ataerkil toplum, erkek egemenliği ve dişi ikincilliğinin oldum olası varolduğu savlarını nasıl kanıtlayacaklardır? Biraz ileri görüşlü işlevciler, bilimselliği korumak için evrimci yönteme bir çeşit ödün vermenin gerekli olduğunu görmüşlerdir. Bu, evrimciliğin sınırlı olarak kabul edilmesinin yanısıra toplumsal tarihe yöneltilecek daha derin bir bakışın kötü türden bir evrimcilik — yani «tekyönlü» evrimcilik olacağı suçlamasının ortaya atılması biçiminde kendini göstermiştir.

Bu suçlama, tarihe «derinlemesine bir bakışın» gerekli olduğunu savunan ve görüşlerini bu bakışın ışığı altında değerlendiren on dokuzuncu yüzyıl bilim adamlarına yöneltilmiştir. Bu savı oluşturanlardan biri Julian Steward'dır. *Günümüzde İnsanbilim* adlı yapıttaki «Evrim ve Süreç» adlı yazısında (s. 316) «Tekyönlü evrimin yetersizliği, büyük ölçüde anaerkil kalıpların öteki akrabalık kalıplarından önce geldiğini öne süren varsayımdan kaynaklanmaktadır,» diye yazıyor yazar. Steward, Morgan'ın iki toplumsal evrim evresinin yani yabanıllık ve barbarlık dönemlerinin varlığını kabul etmemekte israr etmiştir; buna da şaşmamak gerekir çünkü anaerkillik tam bu dönemlerde varlığını sürdürmüştür.

Uydurulmuş olan bu «tekyönlü» yaklaşıma karşı, Steward kendi «çokyönlü» evrimcilik fikrini ortaya atmıştır. Ancak bu, tarihin ileri evresiyle özellikle de eski uygar-

lık ve hemen ondan önce gelen dönemle sınırlandırılmış, ayrı ayrı evrimlerden oluşan bir yamalı bohçadan başka bir şey olmamıştır. İşlevciler, dünyanın değişik yörelerindeki «özgül» ve «koşut» evrim çizgilerini incelemeyi geçerli görüyorlar ancak bulgularını, dünya tarihini kapsayacak bir ölçüde toplumsal kökenlere inecek birleştirilmiş bir sürecin ayırıcı özellikleri olarak bir araya getirmiyorlar.

Evrimci yaklaşıma bağlı kalanlar bu sınırlamaları şiddetle eleştirmekteler. Leslie White, «Budunbilimsel Kuram» adlı yazısında, Steward'ın, «evrim yamasını sınırlı alanlarda ve sınırlı parçalar halinde istediğini» belirtmekte, «özgün, yerel ya da kısıtlı şeylere bağlı kaldığını» öne sürmektedir.[19] Yakınlarda, evrimci yöntemin bir başka savunucusu olan W. F. Wertheim, *Evrim ve Devrim* adlı yapıtında, çokyönlü savının en büyük temsilcisi olan Steward'ın, insan gelişmesinin dünya tarihi kapsamında incelenmesinden kaçınırken, «evrimciliğe yeni bir saygınlık kazandırmayı başardığını» yazmıştır. İşlevciler, kendi çalışmalarında evrimci sürecin parçalardan oluşma özelliğini uygulamakla, anaerkilliğe varan yolu kapalı tutma ereklerini hiç değiştirmeden, olguların gücü önünde eğilmektedirler.

Üniversitelerdeki öğrencilere, evrimci özgül olgulara ve koşutluklara bağlı kalmaları ama daha geniş bir tarihsel genelleme oluşturmaktan kaçınmaları öğretilmektedir. Bu öğrenciler, aynı ilkelere uyan tutarlı bir evrimci yaklaşımın mutlaka «tekyönlü» olacağına dolayısıyla böyle bir yaklaşımın benimsenmemesi gerektiğine inandırılmışlardır. Bu kişiler, on dokuzuncu yüzyıl bilim adamlarının bulgu ve yöntemlerini inceleme yönünde çok az bir destek görmüş ya da bu konuda hiç özendirilmemişlerdir. Böylesi incelemeler, onları bilgili insanbilimciler haline

---

19 Leslie A. White, «Ethnological Theory». İn **Philosophy for the Future** (Geleceğin Felsefesi adlı kitapta «Budunbilimsel Kuram») başlıklı yazı.

getirecek olan ilerideki uğraşlarına zarar verecektir. Bu koşullar altında, anamalcılığı olası bütün toplumsal dizgeler içinde en iyi yönetim biçimi olarak körü körüne kabul etmek de kolaylaşacaktır.

Haymes, bu etkilemelerin doğurduğu sonuçları göstermektedir. «Marx-Engels'in tekyönlü tarih görüşünün 'kaçınılmaz' olduğuna katılmıyorum,» diyor yazar; ayrıca, «ortaklaşmacılığa 'tekyönlü bir sıçrama' yapmak hoş değil, kaçınılmaz hiç değil.» Haymes'e, kadınları aşağılayan baskıcı bir anamalcılıktan eşitlikçi bir toplumcu topluma «tekyönlü olmayan» bir sıçrama yapmak konusunda ne düşündüğünü sormak gerekir. Bunu, kaçınılmaz değilse bile «hoş» görebilir mi acaba?

Aslında on dokuzuncu yüzyıl öncülerinin «tekyönlü» evrimciler olduğu savı, temelden yoksundur. Bu öncülerin anaerkilliği ortaya çıkarmalarının önemini ortadan kaldırmak amacıyla kurnazca düzenlenmiş bir oyundur.

«Tekyönlülük» Sorunu

Tekyönlülük ilkesine sıkı sıkıya bağlı bir evrimciye göre, dünyadaki bütün ilkel yöreler, dümdüz bir gelişme çizgisi üzerinde, düşük bir ekonomi ve kültür düzeyinden yükseğine doğru aynı ilerleme evrelerinden geçmiş sayılacaktır. Böyle bir görüş, kültürlerdeki değişmeleri ya da kültürlerin birbiriyle kaynaşmasını, yani, kültürlerin birbirleriyle olan alış-verişini hesaba katmayacaktır. Gene aynı şekilde, tekyönlü bir evrimci, belirli kültürlerin, evrim sürecinin bütünü içindeki ileri atılımları ya da bunalım dönemlerinin doğurduğu gerilemeleri dikkate almayacaktır.

Böylesine mekanik bir evrim kavramı Morgan'a ya da Taylor'a mal edilemez, ve hele Engels'in kullandığı yöntemin nitelemesi hiç olamaz. Tarihsel süreci eytişimsel bir anlayışla değerlendiren Marksçılar, söz konusu gelişmenin engebeli olduğunun tam anlamıyla bilincindedirler; toplumdaki en belirgin düzensizlikler, günümüze dek varolagelmiştir. İlkel halklar, ileri sanayi toplumlarıyla yanya-

na, küremizin pek çok bucağında yaşamlarını sürdürmektedirler.

Aynı zamanda ve özellikle değişmeler, kaynaşmalar ve her türden birleşmeler sonucu, ilkel yöreler daha ileri uluslar tarafından köklü olarak etkilenebilir. Bu yöre halkları, kendilerinden daha güçlü, sömürücü anamalcı ülkelerin baskısı altında bazı gerilemelere, durgunluklara ya da bozulmalara uğrayabilir. Ama söz konusu ilkel halklar, birkaç gelişme sürecini kısalttıkları ya da atladıkları birleşik gelişme evrelerinden de geçebilirler.

Örneğin, yayan hareket yöntemini henüz tümüyle bırakmamış olan bazı ilkel halklar, bağımsız birer ara evre ve hava taşımacılığının öncülü olan at arabası, tren ya da otomobille taşınma dönemlerini yaşamadan doğrudan doğruya uçaklarla karşılaşmışlardır. Bu türden inişli çıkışlı ve birleşik evrim biçimleri, yabanıllıktan uygarlığa dek tarih boyunca görülmüştür. Morgan'la Tylor, gelişmenin özelliklerini bu eytişimsel mantıkla açıklamış değillerdir ama tarihsel gelişmede değişik oran ve hızların bulunduğunu görmüş, kültürlerdeki değişme ve kaynaşmaları hesaba katmışlardır.

Öte yanda işlevciler, kaynaşmayla evrim arasına bir engel koymuş, bu ikincisini safdışı bırakmışlardır. Lowie, şu saçma sözleri söylemektedir: «kaynaşma tüm evrensel ardıllık (birbirini izleme) yasalarını berbat etmektedir.»[20] Hiç de böyle bir şey yapmamaktadır ve Morgan'la onun görüşünü paylaşanların böyle bir ikilik yaratmadan sorumlu olmamalarının nedeni burada yatmaktadır. Morgan ve izleyicileri, «özgül» kültürlerin, kültürlerdeki «değişmelerin» ve «kaynaşmaların» varlığını kabul etmiş, bunları evrensel bir evrimci görüş çerçevesi içine yerleştirmişlerdir. Onlar, «tekyönlü» evrimciler değildir.

T.K. Penniman'ın, *İnsanbilimin Yüz Yılı* adlı kitabında dile getirdiği üzere, «Tylor, yalın ve evrensel bir ge-

---

20 Robert H. Lowie, **History of Ethnological Theory** (Budunbiilmsel Kuramın Tarihi), s. 60.

lişme taslağı oluşturmuş, tekyönlü evrimci olmaktan uzak bir kişiliktir.» Kaynaşma ve kültürel ilişkilerin etkisini bir an olsun aklından çıkarmamıştır. Tylor aynı zamanda «küçük bir tarlayı ekip biçmeye ve dolayısıyla büyük ve evrensel sorunlarla uğraşmanın gerektirdiği geniş bir bakış açısını feda etmeye yanaşmamıştır» (s. 175-77).

Daha yakın bir geçmişte, Columbia Üniversitesi İnsanbilim Bölümü eski başkanı Marvin Harris, *İnsanbilim Kuramlarının Doğuşu* (The Rise of Anthropological Theory) adlı kitabında, Lowie ile işlevcilerin, Morgan'ın evrim evrelerinin «her adımının tüm kültürler tarafından aşılması gereken durağan noktalar» olduğu savlarına karşı çıkmıştır. Kitabının «Tekyönlü Evrimcilik Söylencesi» ve «Kaynaşmanın Yokumsanması Söylencesi» bölümlerinde Morgan'la Tylor'ın «dizgesel bir biçimde yanlış yorumlandığını» Julian Steward'ın bu bilim adamlarına «tekyönlü evrimciler» damgasını vurduğunu nedenleriyle açıklamaktadır. Harris, kendi alanındaki ilk evrimcileri, araştırmalarını her şey bir yana, ana klanı dizgesinin öncegelirliğini göstermek yönünde fazla ileri götürmeleri nedeniyle azarlamakta, ancak «bir tarih bilimi oluşturmanın olanaklı kılınacağını yadsıyan özgülcülere» karşı daha ağır eleştiriler getirmektedir (s. 171-79).

Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, evrimci yöntem uygulamaya karşı oluşturulan tabuya, bazı işlevciler tarafından bile katılıkla uyulmadığıdır. Anaerkil kalıntıların varlığını koruduğu Trobriand Adalarında dolaşıp duran ve bulgularından bazı önemli genellemeler çıkaran Malinowski, bunlardan biridir. Onun bu yaklaşımı, bazı uğraşdaşlarının tepkisine yol açmıştır. Lowie'nin yazdığı gibi «tarihi hor gören bu kişi, geçmişi kendi elleriyle gözler önüne sermektedir.» Yazar, uğraşdaşını ağır bir biçimde mahkum etmekte, «bu işi bilinçli olarak yapmakta bir yandan da 'tüm gereksiz eskil ya da tarihsel eğilimleri bir kenara atmakta olduğu' yolundaki arındırıcı

büyü sözcüklerini mırıldanmaktadır,» diye eklemektedir.[21] Ama gene de Malinowski'nin —kısmen de olsa— tarihsel yöntemi uygulaması, araştırmalarını, katışıksız betimlemecilerinkine ölçüsüz derecede üstün kılmaktadır.

İşlevcilerin insanbilimsel incelemeleri tekellerinde bulundurmalarına karşın, evrimci yöntem tümüyle safdışı bırakılamadı. Aslında, dirimbilim, taşılbilim ve kazıbilim gibi kardeş bilimler kendi evrimci çizgilerinde ilerlemeyi sürdürürken karşı evrimci insanbilimin kuraldışı konumu, giderek artan bir huzursuzluk yarattı. Dünyaca ünlü kazıbilimci Gordon Childe'ın etkisi, insanbilim alanında ayrı bir akımın oluşmasına yardımcı oldu.

Birleşik Devletlerde evrimci yöntemin korunmasında en büyük başarı, karşı evrimciliğe karşı büyük tepkilerin oluştuğu on yıllar boyunca meşalenin alevini söndürmeyen Leslie A. White'a aittir. Haymes'in, bu yöntemi salt Engels'in izleyicilerinin benimsediği yolundaki sözlerinin tersine, Marksistlerin dışında daha başka kişiler de söz konusu yöntemi izlemiştir ve bunların sayısı giderek artmaktadır. White Okulu, *Evrim ve Kültür* adlı yapıtı derleyen Marshal Sahlins ve Elman R. Service gibi genç izleyicilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kitaba yazdığı girişte White şu sözleri söylüyor:

Yazarların tümü genç insanbilimcilerdir. (...) Karşı evrimcilik ortamı içinde yetişmiş değillerdir; kültürel evrimciliği ta baştan kabul etmişlerdir, bu nedenle de evrim kuramının kültürle ilgili uygulama alanlarının ortaya çıkarılması ve bu kuramın sayısız ve son derece verimli olasılıklarını geliştirmede görece bir bağımsızlık içinde çalışmışlardır. Ve bu işi son derece iyi bir biçimde yapmışlardır (s. XI).

O zamanlar yani 1959'da, White evrimciliğe yönelmenin kaçınılmaz olduğunu öngörmüştü. «Evrim kavramı,

21 Robert H. Lowie, a.g.y., s. 239.

kendisine bilim adı veren herhangi bir şey tarafından sonsuza dek yokumsanamayacak denli köklü olduğunu göstermiştir,» diye yazdı. O zamandan bu yana dalgalanma düzenli olarak bu yönde ilerledi. 1974'e gelindiğinde, son birkaç on yıl içinde kendini gösteren büyük tepki dönemini inceleyen W. F. Wertheim kitabına şu çağrıyla başlıyor: «Evrime dönmek zorundayız. Evrimciliği fırlatıp attığımızda, yıkandığı suyla birlikte bebeği de dışarı attık.»[22]

Evrim ilkesine karşı içtenlikli ve sadık bir tutum sergilemeleri nedeniyle bu kişileri birer bilim adamı olarak alkışlamak gerekir. Bununla birlikte bazı eksikliklerine de işaret etmek gereklidir. Anaerkilliğin ataerkillikten önce geldiğini ortaya koyan on dokuzuncu yüzyıl evrimcilerinin tersine onların yöntemini savunan bu yirminci yüzyıl bilim adamları ya yan tuttukları ya da umursamaz davranmaları nedeniyle, söz konusu araştırmaları daha ileriye götürme konusunda yetersiz ya da isteksiz davranmışlardır. Feminist açıdan, bunların yapıtları eksiktir.

Çok yetenekli olmalarına karşın ne kazıbilimci Gordon Childe ne de insanbilimci Leslie White, evrimin en ilk ve en uzun evresinde kadınların ayrı bir cins olarak insanlığın gelişmesinde oynadığı rolü kavrayabilmişlerdir. Marvin Harris, hayli uzun olan adlar dizininde, on dokuzuncu yüzyılın en yararlı kuramsal katkısını, toplumsal kökenlerin anaerkil düzene dayandığı kuramını oluşturan Robert Briffault'nun *Analar* adlı kitabına bile yer vermemiştir. Oysa Harris'in kitabı, insanbilimsel kuramın ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

Bu bilim adamlarının eksiklikleri, Haymes'in «garip» yeni bir gelişme yani «feminist insanbilim» diye adlandırdığı olguyu aydınlatmaktadır. Anlaşılan erkekler, evrimciliği küçük insanbilimciler karşısında savunacak enerjilerini tüketmişler. Şimdi uyandırılmış ve aydınlanmış kadınlar, kendi geçmişlerini ortaya çıkarma işini sürdürmek,

---

22 W. F. Wertheim, **Evolution and Rovolution** (Evrim ve Devrim), s. 17.

bayrağı bundan böyle kendileri taşımak zorundalar. İşlevcilerin kapalı bulundukları havasız hücrelere esen serin rüzgârlar, dişi cinsin tüm tarihini örten perdeyi kaldırıp onu ortaya çıkarmak için yeterince yönlendirilmiş olan feministlerin soluklarıyla canlanacaktır. Yeni yayımlanan *Kadının Evrimi* adlı kitabım bu ereğe yönelik bir katkıdır.

Haymes'in feminist savaşımdaki konumu, insanbilimdeki işlevci konumuyla çakışmaktadır. Kendisi Morgan-Engels yaklaşımının modası geçmiş ve geçerliliğini yitirmiş olarak kabul edildiği konusunda ısrar ediyorsa da, doğruyu söylemek gerekirse, kendisi bayağı geride kalmış durumdadır. Kadın bağımsızlığı hareketinde kadınların yaptığı atılımları ve geçmiş tarihimizle ilgili tarihsel ve kuramsal sorunların yeniden gündeme geldiğini düşünürsek, Haymes'in önerilerinin hızla «eskidiğini» görüyoruz.

Haymes'in Feministlere Önerileri

Haymes, feministler için beş temel savaşım alanının varolduğunu saptamış: eğitimsel, sanatsal, yasal, bilimsel ve ideolojik. Burada, kadının tarihi diye bir alanın bulunmayışı dikkate değer. Ancak yazarın taslağının başka eksikleri de var.

Haymes, feministlerin düşünsel etkinliklerini gösterecekleri «ideolojik» alanın, savaşımın «en kolay» gerçekleştirileceği alan olduğu görüşünde. Burada yapılacak tek şey, kadınların Haymes'in Amerikan anamalcılığının «benzeri görülmemiş servetler» üretme yetisi konusundaki safça inancına katılmalarıdır. Ne var ki, Engels'i henüz okumamış olan feministler bile, ağır bir buhranın pençesinde bulunan anamalcılığın büyük ölçüde bozulduğunu gözlemlemekte ve bu olguyu yaşamaktadırlar. Feministler, orta sınıfların olanaklarını kısıtlar ve işçilerle kadınların yaşam düzeylerini aşağılara iterken, büyük tekelciler için gerçekten de eşi görülmemiş kazançlar üreten bir ekonomiye körü körüne pek bağlanamayacaklardır.

Haymes'in «bilimsel» alanı da aynı şekilde dar ve tekyanlıdır. Yazar, Freud'un penis-kıskançlığı savı gibi bazı ruhbilimsel söylencelerin açıklığa kavuşturulmasıyla kadınlara eşit fırsatlar vermeye karşı oluşturulan son siperin de ortadan kaldırıldığını sanmaktadır. Ne var ki, ruhbilimsel söylencelerden ne kadar çoğu safdışı bırakılırsa bırakılsın, anamalcılık kadınların sömürülmesinden kâr sağladığı sürece, kadınlar, bir yanda işyerinde bir yanda evde ve aile yaşantısında olmak üzere iki kez sömürülen cins olarak kalacaktır. Tam bağımsızlığın yolundaki engel, ruhbilimsel kavramlar değil işte bu *toplumsal ekonomik gerçeklik*'tir.

Kuram ve bilimi biraz yüzeysel bir biçimde bir kenara atan Haymes, kadınların kılgısal etkinliklerine önem veriyor. Kadın, etkinliklerini geri kalan üç çalışma alanında yoğunlaştırmalıymış: eğitimsel, sanatsal ve yasal. Eşitlikten yoksun bırakılan kadınların uğradıkları haksızlıkları dile getirmeleri önerileri eğitim bakanlıklarına baskı yaparak cins ayrımına dayanmayan bir eğitim sağlamak ve iş alanındaki cins ayrımıyla savaşmak için eşit haklar yasasının çıkarılmasını istemek gibi etkinlikler akla uygundur ve zaten sürdürülmektedir. Ama Haymes, kadınların kendilerini bu etkinliklerle sınırlamalarını önermekle ve bunların kadınlara gereksindikleri ve istedikleri her şeyi vereceğini sanmakla yanılmaktadır.

Son altı yıl içinde, bağımsızlık hareketi içindeki kadınlar, kılgısal etkinliklerinde hayli yol kat etmişlerdir. Ama Haymes, eşit haklar yasasının —ya da herhangi bir yasal ya da anayasal hakkın— kabul edilmesi gibi «bir kalem darbesiyle» kadınlara uygulanan cins ayrımının «silineceğini» sanıyorsa çok safça bir görüş sergiliyor demektir. Bu türden yasal ya da haksal kalem darbeleri Siyahlara özgürlük getirmemiştir, kadınlara da getirecek değildir. Şimdi bile kadınlar yasal kürtaj hakkını —ısrarlı bir savaşımla kazandıkları bu hakkı— utkularını ellerinden almak için çabalayan güçlü kalem efendilerine karşı savunmak durumundadırlar.

Kadınlar kılgısal kazançlar sağlamak için savaşım vermek durumunda olduklarını ve sağladıkları hakları korumak için de her an savaşmak zorunda bulunduklarını bilmektedirler. Bugüne dek sağladıkları başarılar, bu alanlardaki yeteneklerinin varlığına tanıklık etmektedir. Ancak sayıları giderek artan feministler için sorun çözümlenmiş olmamaktadır. Kadınların nasıl ezilen cins haline geldiğini ve kendilerine sürekli söylendiği üzere, öncesiz zamandan beri yaşanan bir ikincil konumdan «çıkış bulunmadığı» savının doğru olup olmadığını ortaya çıkarmaya kararlıdırlar. Kadınlar, kendi öz tarihlerinden bir şeyler öğrenecekleri konusunda sağlıklı bir kuşku duymaktadırlar — yeter ki bu tarih gizlendiği yerden çıkarılsın. Feministler, feminist insanbilimcilerle el ele verip bu tarihi gün ışığına çıkarmayı amaçlamaktadırlar.

Kadınların kendi tarihlerini yeniden inceleme yönündeki bu yeni eğilimleri, 2 Kasım 1974 günlü *New York Times*'da, Kadınların Tarihi üzerine Berkshire'da verilen Söylevi aktaran bir haberde dile getirilmişti. Öğretmen, uzmanlık öğrencileri ve diğer uzmanlardan oluşan iki bini aşkın kalabalık «yoğun ve zaman zaman öfkeli bir hava içinde gerçekleşen tartışma ve konuşmalar süresince üç gün boyunca Radcliffe College ve Harvard Üniversitesi bahçesine doluştular.» «Tarihte Kadın, Günümüzde Ses Veren Bir Konu Haline Geldi» başlığı altında verilen haberde şöyle deniyordu: «Batının —çoğu erkek— geleneksel tarihçileri tarafından uzun zamandır boşlanan ya da yeterince değerlendirilmeyen bir konu olan Kadının tarihte çokyönlü bir rol oynadığı olgusu, şimdi yeniden ortaya çıkarılmakta ve olağandışı bir ilgiyle yayılmaktadır. Gerçekten de Tarihte kadının oynadığı rolle ilgili incelemeler, bilim göklerinde ansızın beliren parlak bir yıldız gibi patlayıp durmaktadır.»

Bu, gelecekte bir şeyler olacağının müjdecisidir. Kendi tarihlerini örten perdeyi kaldırmak, kadınlar için günlük etkinliklerde ayrıcalıklar ve reformlar gerçekleştirmek kadar önemli ve ivedi bir görevdir. Kadınlar, kuramla tari-

hin erkeklerin uğraş alanı ve kılgısal etkinliklerin kadınlara düşen getir-götür işleri olduğu formülünü artık kabul etmeyeceklerdir. Onlar kendi mantıksal gelişmelerini izleyecekler ve aradıklarını —kadının evrimine değgin hakikati— buluncaya dek araştırmalarını sürdüreceklerdir.

(1975)

ANAERKİLLİĞİN GETİRDİKLERİ

Kadınların gizli tarihini konu alan *Kadının Evrimi* feminist bir kitap. Ancak başka bir anlam da taşımakta, son yıllarda yöntembilimi giderek geri adımlar atan insanbilimde yeni bir kuramsal dönüşün başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Şimdi bu düşüşün nedenlerini ve insanbilimi doğru yörüngeye oturtmak için nelerin gerekli olduğunu inceleyelim.

İnsanbilim, bu yeni bilimi, tarihöncesi toplumun ve onun kökenlerinin incelenmesi olarak tanımlayan Morgan, Tylor ve diğer on dokuzuncu yüzyıl evrimcileri tarafından bulunmuştur. Bu bilim adamlarının yaptığı sayısız bulgular arasında en önemli iki bulgu şunlardır: İlkel toplum, ataerkil aile, özel mülkiyet ve devlet temelleri üzerine kurulmuş çağdaş toplumdaki eşitsizliklerin hiçbirini barındırmayan ortaklaşmacı, eşitlikçi bir dizgeyi içermektedir. Bu toplum, kadınların üretimsel ve toplumsal yaşamda öncülük konumunda bulunduğu ve son derece saygın olduğu anaerkil bir toplumdur.

Bu özellikler, ataerkil toplumda kendini gösteren koşullarla öylesine büyük bir karşıtlık içindedir ki, kısa zamanda, insanbilimsel çevrelerde büyük bölünmelerin oluşmasına neden olacak anlaşmazlıkların gelişmesine yol açmışlardır. Yirminci yüzyılın başlangıcında kendilerine her yıldönümünde saygı sunmakla birlikte kurucu bilim adamlarının yöntemini ve temel bulgularını kabul etmeyen Boas, Radcliffe-Brown ve daha başkalarının öncülüğünde yeni düşünme eğilimleri ortaya çıkmıştır.

Bu okullar, geniş kapsamlı evrimci yaklaşımı bırakmış, onun yerine, yerkürenin çeşitli yerlerinde yaşamlarını sürdüren çağdaş ilkel halklarla ilgili ampirik ve betimlemeci gözlemleri geçirerek, alan incelemelerine ağırlık vermişlerdir. Bu kişiler, herhangi bir ilerleme, gelişme kalıbı ortaya koymaksızın, Morgan'ın üç toplumsal evrim evresini, yabanıllık, barbarlık, uygarlık sıralamasını bir kenara atmışlardır. Yabanıllığın, tarihin en ilk ve en uzun dönemi olmasına, insanoğlunun yeryüzündeki yaşama sürecinin yüzde doksan dokuzunu oluşturmasına karşın, bu bilim adamları insanlığın bu evresine dönülmenin olanaklı, ya da hatta gerekli olmadığı görüşündedirler. Bunlar, insanlık tarihini kısaltmışlar, milyon yıllık insan evrimini, son on bin yıl ya da daha az bir süreyle sınırlandırmışlardır.

Bu ameliyatı daha önce kabul edenlerden bazıları, şimdi insanbilimin içinde bulunduğu kötü durumdan yakınmaktadır. (Londra) *Times Yazın Eki*'nde yazdığı ve insanbilimin son elli yıl içindeki durumunu özetleyen yazısında İngiliz insanbilimci Rodney Needham şunları yazmaktadır:

Evrimcilik yerini, yayılmacılıktan sonra gelen işlevciliğe bırakmıştır; öte yanda işlevciliğin yerini yapısalcılık almıştır. Ne var ki bilim alanında yapılan bütün bu sapma ve dönmelerden sonra, insanı ve yaptıklarını güvenli bir biçimde anlama olgusu şaşırtıcı ölçüde durağan olma durumunu korumuştur. (...) uzmanlaşmanın ve konuyu uğraş edinenlerin artmasına karşın toplumsal insanbilim durmadan sönükleşmiş, önemini yitirmiştir (6 Temmuz 1973, s. 785).

İnsanbilim önemini yitirip saçmalaştıkça, anaerkil dönem ve kadınların gizli tarihi konusundaki araştırmalar sözcüğün tam anlamıyla durmuştur. Üniversitelerdeki öğrencilere, Morgan'la insanbilimin öteki kurucularının «modası geçmiş» ve «geçerliliğini yitirmiş» olduğu öğretilmiş-

tir. Üniversite çevrelerinde anaerkillik konu dışı bırakılmıştır.

Öncülerin bulgularını geçersiz kılmayı haklı çıkarmak için genellikle anaerkilliğin daha önce yaşandığı konusundaki belgelerin «yetersiz» olduğu öne sürülmüş, hiçbir zaman görülmeyecek ve zaten gözden ırak tutulan uzak bir geçmişe değgin «evrensel» vargılara varılamayacağı savunulmuştur.

Evrimcilere karşı olanların kendilerine özgü bazı «evrensel» kuramlar öne sürmekten kaçınmadıkları göz önüne alınırsa, bu savın son derece alaycı olduğunu söylemek gerekir. Bu kişiler anaerkilliğin hiçbir zaman varolmadığını, ataerkil ailenin öncesiz zamandan beri yaşadığını söylemektedirler. Daha da ileri giderek, kadınların, çocuk yetiştirme işlevleri ve diğer dirimbilimsel yetersizlikleri nedeniyle, bugün oldukları gibi her zaman için ikincil cins olduklarını öne sürüyorlar.

Yeryüzündeki insan yaşamının yüzde doksan dokuzuna değgin olgular hiç kimse tarafından hiçbir zaman derinlemesine öğrenilemezse, bu «evrensel» görüngüler nasıl bilinebilir? Ve, bu savları destekleyecek kanıtlar nerededir? Kanıtlar gösterilmediği sürece savları geçersizdir.

Anaerkilliğin ataerkillikten önce varolduğu konusundaki belgelerin yetersiz olduğu savı temelsizdir. Öncü bilim adamları, çeşitli araştırma alanlarında sayısız belgeler elde etmiş ve bunları ortaya koymuşlardır. Bu kişiler, söz konusu bilgileri yeryüzünün pek çok yöresinde yaşamını hâlâ sürdüren anaerkil toplum yapılarını yerinde inceleyerek gerçek gözlemlere dayanarak sağladıkları gibi, yazınsal kaynaklardan da yararlanmışlardır. Bu gözlemler, anaerkilliğin hâlâ yürürlükte olduğu yörelerde ataerkil kurumların ya bulunmadığını ya da çok az geliştiğini ortaya koymuştur. Sözünü ettiğimiz bilim adamları, eski anaerkil çağın kalıntıları olan ilkel görenek, alışkı ve söylenceleri inceleyerek çok inandırıcı sonuçlar elde etmişlerdir.

Yanıtlanmamış Sorular

Madem ki bütün bu kanıtlar «yetersiz»di, öyleyse neden daha çok kanıtın sağlanması için konuyla ilgili daha derin araştırmaları keyiflerince durdurdular? Ve neden, şimdi elimizde bulunan kanıtlara dayanarak, anaerkilliğin önce geldiği konusundaki bazı soruları yanıtlamayı reddediyorlar?

Son derece önemli üç soruyu burada soracağım:

1. Anaerkilliğe karşı olanlar, pek çok ilkel yörede günümüzde de yaşaması nedeniyle, *anasoylu* akrabalık dizgesinin varlığını yadsımıyorlar. Bu anasoylu yapı, eski anaerkil çağdan gelmediyse, nereden kaynaklanmaktadır?

2. Neden anasoylu akrabalık dizgesinden babasoylu akrabalık dizgesine geçiş, *daima* tersi yönde değil de bu yönde olmuştur?

3. Neden eski anasoylu akrabalık ve soy çizgisi günümüzde *salt* ilkel yörelerde görülmekte ve neden anaerkil kökenlerini çoktan yitirmiş ve unutmuş olan ileri ataerkil uluslarda böyle bir dizgeye hiç rastlanmamaktadır?

Bu ve bunların içerdiği sorulara yanıt vermeyi başaramayanlar, anaerkilliğin hiçbir zaman varolmadığını ve ataerkilliğin öncesiz zamandan beri yaşandığını öne sürmekle yetinmektedirler. Bu savlarını kanıtlamak için belgelerden olduğu gibi yeterli nedenlerden de yoksun bulunmaktadırlar. Onların yöntemi bilimsel olmaktan çok önyargılara dayanma yöntemidir. Bu durumsa insan kökenleri konusunda açıklıktan çok belirsizlik doğurmuştur.

Amerika'nın öndegelen insanbilimcilerinden Columbia Üniversitesi öğretim üyesi Marvin Harris, kendisiyle yakınlarda yapılan bir görüşmede, bu gerçekliği itiraf etmiştir: «Bazen bana öyle geliyor ki, işlerlikte olan insanbilimin temel işlevi, hakikati bulandırmaktır.»[1]

Bu koşullar altında, belli halklar konusunda değerli yeni bilgilerin elde edilmesine karşın, insanbilimin kuram

1 **Psychology Today** Dergisi, Ocak 1975, s. 67.

ve yöntemde gerilemiş olduğunu görmek, hiç şaşırtıcı değil. İnsanbilim alanında uğraş veren insanbilimciler evrimci yöntemi bıraktıklarında ve anaerkillik konusundaki bulguları bir kenara attıklarında tarihimizin büyük bir bölümünü kesip atmakla kalmıyor, anaerkil toplumun kendine özgü kurumlarını ve geleneklerini anlama olasılığını da ortadan kaldırıyorlar.

Bu kurumlardan ikisi çok büyük önem taşımaktadır: Birisi, totemcilik denilen ilginç kurumdur; ötekiyse, ilkel akrabalık dizgesi. Bu alandaki ilk bilim adamları, bu konuları incelemeye yıllarını hatta bazen yaşamlarını verdiler; araştırmalarının ortaya çıkardığı bütün sorulara yanıt getirememekle birlikte, bunların çalışmaları, söz konusu konulara hayli ışık tuttu. Ama onlardan sonra gelen bilim adamları, kendi dar ampirik yöntemleriyle ilkel yaşamın bu temel görüngülerini hiç anlayamadılar.

Konuları Ortadan Kaldırmak

Bu başarısızlığın sonucu olarak, bazıları, bu kurumları çözümleyememeleri nedeniyle onların defterden silinmesi gerektiğine karar verdi. Bunun üzerine totemcilik ve akrabalık, ilk insanbilimcilerin düşlerinde yarattıkları bir uydurma olarak bir kenara atıldı. Böylece anaerkillik diye bir konunun bulunmadığını açıkladıktan sonra, bu kişiler, onun temel kurumlarını — totemcilik ve akrabalığı da cehennemin dibine fırlattılar.

İlkel kurumların nasıl ortadan kaldırıldığını göstermek için şu iki örnek yeterli olacaktır.

Akrabalık konusunda Fransız profesör Lévi-Strauss da içinde olmak üzere tüm insanbilimcilerden daha çok özgün yapıt ortaya koyduğu söylenen Rodney Needham, yakınlarda yayımlanan bir kitabında «Akrabalık diye bir şey yoktur,» deyiverdi.[2]

---

2 Rodney Needham, **Remarks and Inventions: Sceptical Essays about Kinship** (Görüşler ve Uydurmalar: Akrabalık Konusunda Kuşkucu Denemeler).

13 Aralık 1974 günlü (Londra) *Times*'ın *Yazın Eki*'nde bu kitabı tanıtan Fred Eggan, «bunu söylemek çok güç olsa gerektir, çünkü insan belli duygusal yitimlere uğramaksızın varolmayan bir konuya yirmi yılını harcamaz,» diyor. Kitap varolmayan bir konuyu incelediğinden, Eggan kitabın «varolmayan bir kitap» olduğunu öne sürüyor.

Birleşik Devletlerde çok daha dikkate değer bir duruma tanık oluyoruz. 1972 yılında Washington İnsanbilim Derneği, saygın Smithson dizisinin bir kitabı olarak ilkel akrabalık dizgesinin varlığını ortaya çıkaran Lewis Morgan'ın yüzüncü yılı anısına bir kitap yayımladı. Kitabın adı *Morgan'ın Yüzüncü Yılında Akrabalık Üzerine İncelemeler*'di. Kitapta Chicago Üniversitesinden David M. Schneider'ın da «Akrabalık Denen Şey Nedir?» başlıklı bir yazısı bulunmakta.

«Bu sorunun yanıtı çok yalın ve apaçık ortada,» diyor Schneider. Akrabalık Morgan'ın bir uydurmasıdır ve «*Morgan'ın ve onun izleyicilerinin uyguladığı biçimiyle insanoğlunun bildiği hiçbir kültürel kategoriye karşılık olmamaktadır*» (italikler yazarın, s. 50). Schneider böylece Needham'ın görüşünü paylaşıyor ve «'akrabalık' diye bir şeyin bulunmadığı»nı yazıyor. Bu sözler, yazarın akrabalık konusunda daha önce benimsediği görüşlerden kesin bir dönüşü simgelediğinden, 1968'de yazdığı *Amerikan Akrabalığı* adlı kitaptan dolayı özür diliyor ve kitabın adının «yanlış» verildiğini belirtiyor. Burada asıl yapılan şey, kendisine inceleme konusu edindiği bir olguyu safdışı bırakmak, konu olmaktan çıkarmaktır.

Schneider'ın Bachofen'in *Das Mutterrech* adlı yapıtının yayımlanmasının yüzüncü yılı nedeniyle 1961 yılında yayımlanan *Anasoylu Akrabalık* adlı kitabı Kathleen Gough'la birlikte derlediği düşünülürse, bu olgunun daha da şaşırtıcı ve üzücü olduğu anlaşılacaktır. Schneider ve Gough'ın yazdığı bu temel yapıt şimdi varolmayan bir konuda yazılmış varolmayan bir kitap mı sayılacaktır?

Öyle anlaşılıyor ki, Schneider'in kendisi de insanbilimsel kategorilerin bunları reddeden insanbilimciler tara-

fından yokedilmesi eğilimi karşısında rahatsızlık duyuyor. Ancak yazarın bu değer yitimini haklı çıkarmak ya da hatta açıklamak yolunda yaptığı girişim, inanılması hemen hemen olanaksız sözler söylemesine neden oluyor:

İnsanbilimciler, bir süre Totemcilik konusunda yazılar yazdılar... Goldenweiser ve daha başkaları daha sonra bu fikri çürüttüler ve totemciliğin düpedüz varolmadığını gösterdiler. ... Konu, bunun üzerine konu olmaktan çıktı. Bu arada Lévi-Strauss bu konudışı konu üzerine bir kitap yazdı; kitabın başında bunun aslında bir konu olmadığını dolayısıyla bir kitabın konusunu oluşturamayacağını açıkladı. ... «Anasoyluluk karmaşası» da Lowie'nin kaleminde aynı yazgının kurbanı oldu.

Benim görüşüme göre, «akrabalık», totemcilik, anaerkillik ve «anasoyluluk karmaşası» gibidir. Söz konusu edilemez. ...Benim zihinsel yaşamımın büyük bir bölümünü konu-olmayan bir konu üzerine büyük çabalar harcamaya ayırdığımı söyleyecekseniz, yerden göğe dek haklısınız. Şimdi kendimi incelenecek bir konunun dışında bıraktığımı söyleyeceksiniz, gene son derece haklısınız.[3]

Günümüzde insanbilim şaşkın ve çaresiz adamların elinde işte bu acıklı duruma gelmiştir. Hepsi de birer birer ve de açık yüreklilikle, en önemli konuların değersiz kılındığını, konu olmaktan çıkarıldığını ve kitaplarının bundan böyle kitap sayılmadığını itiraf ediyorlar. Şimdi oturup insanbilimin kendisinin de iflas edip bilimlikten çıkarılacağı yargısını mı bekleyeceğiz?

Nitekim, Needham ve Schneider'ın bir kafa dengi ve *Akrabalık ve Evlilik* adlı kitabın yazarı olan Robin Fox, şimdi insanbilimin ne olduğu ve kendisinin bu bilimdeki

---

3 David M. Schneider, «What is Kinship All About?» in **Kinship Studies in the Morgan Centennial Year** (Morgan'ın Yüzüncü Yılında Akrabalık Üzerine İncelemeler adlı kitapta «Akrabalık Denen Şey Nedir?») başlıklı yazı, s. 50.

konumu ile ilgili sorular sormaya başladı. *İnsanbilimle Karşılaşma* adlı kitabını şu itirafla açıyor:

Bu kitap, kendi bilim dalına uyup uymadığını artık pek kestiremeyen şaşkın bir insanbilimcinin, insanbilim üzerine yazdığı bir kitaptır. Yazar, uğraşdaşlarından bazılarının yazdığı kitap eleştirilerine bakarak, bir bilim dalında, ilişkiler konusunda belirsizlikler bulunduğunu görmektedir. Bu işte bir yanlışlık var. (s. 9)

İşte bu, yarım yüzyıl önce karşı evrimcilerin izlediği yanlış yolun doğurduğu sonuçtur. Bu yol, bir zamanlar çok güçlü olan bir toplumsal bilim dalının durgunlaşmasına ve yürekliliğinin yokolmasına neden olmuştur. Evens-Pritchard gibi bazı insanbilimciler, Maitland tarafından ortaya atılan «insanbilim yavaş yavaş tarihe karışmakla bir hiç olmak arasında bir seçme yapmak durumunda kalacaktır»[4] yolundaki uyarıyı onaylayan bu sözler karşısında telaşlanmış bulunuyorlar.

İnsanbilimi bu kör kuyudan kurtarmak için gerekli olan nedir? İnsanbilim, öncü bilim adamları tarafından uygulanandan daha da yüksek düzeyde bir evrimciliğe ve maddeciliğe dönmek zorundadır.

Anaerkil klan dizgesi ya da anaerkilliğin öncegelirliği temel savıyla başlayan *Kadının Evrimi* adlı kitabımda ben bunu yapmaya çalıştım. Bu temele dayanarak, saygısız bir tutumla konu olduğu yadsınarak safdışı bırakılan totemcilik ve akrabalık da içinde olmak üzere, yabanıl toplumun belli gizli kurumlarının anlam ve amacını açıklayacak yeni kuramlar geliştirebildim.

Totemcilik ve Tabu

Totemcilik konusundaki kuramım, bir bakıma kazara, totemcilikle yakın ilişkili olduğu kuşku götürmeyen tabu

---

4 Maitland, **Kinship Studies in the Morgan Centennial Year**, s. 14.

olgusunun daha yakından incelenmesi sonucunda gelişti. İlkel tabunun nedeni olarak öne sürülen kalıplaşmış savın — yani tabuların kandaşla cinsel ilişkiye yönelik olduğu savının doğru olduğunu bir türlü kabul edemiyordum. İlkel halklar, bebeklerin oluşması ve ölümün kaçınılmaz olduğu konuları da içinde olmak üzere, yaşamın en temel dirimbilimsel olgularından habersizdi. Öyleyse nasıl oluyordu da çok yüksek düzeyde bir bilimsel bilgi gerektiren kandaşla cinsel ilişki kavramını anlamış oluyorlardı. Örneğin soybilim, ancak bu yüzyıl kadar eskiydi.

Üstelik tabu, cinsliğe olduğu kadar yiyeceğe de uygulanan bir çifte tabuydu. Hatta, yiyecekle ilgili yasaklamalar, daha katı ve daha önemliydi. Çoğu araştırmacılar tabunun bu ikili özelliğinin bilincindeydiler ama yiyecek yasaklaması açıklanması olanaksız bir olgu gibi göründüğünden, tüm ilgilerini cinslik yasaklamalarında yoğunlaştırdılar ve tabuların kandaşla cinsel ilişkiye yönelik olduğunu varsaydılar. Ancak, tabuların, cinsliğe olduğu kadar yiyeceklere de yönelik olduğu olgusu, bu varsayımı geçersiz kılıyordu.

Ne var ki bu bulgu şu sorunun ortaya çıkması sonucunu doğuruyordu: Yiyecek tabusu neden böylesine sıkı bir yasaklamayı içeriyordu? Söz konusu tabunun insanlık tarihinin en eski yasaklaması olduğu, kökeninin en eski çağlara dayandığı gerçekliği, bunun yamyamlığa karşı yöneltilmiş bir yasaklama olabileceği düşüncesini aklıma getirdi. Daha sonraki araştırmalarımın doğruladığı üzere, bu varsayımım mantıklı görünüyordu. Doğada maymunlar sebzeyle beslenmektedir, bizim de içinde bulunduğumuz primatlar, ancak hominidlik evresinde et yemeye başlamışlardır. Hâlâ kısmen maymun oldukları bir dönemde, tüm hominidlerin tüm öteki hayvanlardan ayrı bir türün üyesi bulunduğunu nasıl bilebilirlerdi?

Başka türlü söylersek, ilk avcılar, nasıl avlanılacağını, öldüreceklerini ve eti nasıl yiyeceklerini öğrendikleri zaman, hangi eti *yiyemeyeceklerini* de öğrenmek zorundaydılar. Dirimbilimsel bilgisizlikten kaynaklanan bu ikilem,

ancak ve ancak toplumsal ve kültürel yolla çözülebilirdi. Bana göre bu durum, insanlık tarihindeki ilk toplumsal kuralların —totemcilik ve tabunun— nasıl geliştiğini açıklamaktadır. Tabular en başta ve her şeyden önce yamyamlığa karşı çıkarılmış bir yasaklamadır ve totem akrabalarının korunması amacıyla başlatılmıştır.

Totem akrabalığı, öldürülmesi ya da yenmesi yasak insan etiyle yenebilecek hayvan eti arasındaki ayırıcı çizgiyi belirlemektedir. Aynı analar oymağından doğan ve aynı toplulukta bir arada yaşayan ve çalışanlar, totem-akrabalardı; yani, bunlar insandı, «halk»tı. Dışarlıklılar ve yabancılar akraba olmayan ve dolayısıyla insan olmayan canlılardı; bunlar, öldürülebilen ve yenmesi yasak olmayan «hayvanlar»dı. Demek ki, totem akrabalığı küçük ve sınırlı bir ölçüde başlarken, toplulukta bulunanlar ya da akrabalar kümesinin, yani ilk oymağın korumasını sağlamış oluyordu.

Daha sonra yamyamlığa karşı uygulanan bu koruma, daha geniş kapsamlı hale geldi. Buysa, değişik kümelerin birbirleri arasında yiyecek ve daha başka şeyler değiş-tokuş ettiği ve «armağan verme» diye adlandırılan bir değiş-tokuş dizgesiyle gerçekleştirildi. Bu alış-verişler, insanları yabancı ve düşman (ya da en ilkel anlamda «hayvan») konumundan yeni türden akraba ve dost konumuna getiriyordu. Bu bağlaşmalar, daha sonra tribüyü oluşturan birbirine bağlı klanlar ağını dokudu. Uygarlığın bu evresinde, yamyamlık belli nedenlerle yapılan kuttörenlerin bir parçası olma durumuna indirgendi, sonunda tümden yok oldu.

Kandaşla Cinsel İlişki Tabusu Değil

Söz konusu tabunun öteki yönü, kandaşla cinsel ilişki (incest) yasağıyla uzak yakın ilişkisi bulunmayan bir cinslik tabusuydu. Birçok bilim adamının belirttiği üzere hayvanlar dünyasında —dişilere yaklaşmak için birbirleriyle kavga etmeleri nedeniyle— erkek cinselliği, bir şiddet gösterisi biçiminde ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlunun

yaşamını sürdürmesi, kümenin bütün üyeleri arasında çok yakın bir işbirliğini gerektirdiğinden, bu türden bir bireycilik ve rekabetçilik bastırılmak durumundaydı. Bu nedenle hayvan cinselliğini aşmak ve savaşan erkekleri birbirleriyle kardeş insanlar haline getirmek bir zorunluluk olarak ortaya çıktı.

Bu amaç da, totemcilik ve tabu sayesinde gerçekleştirildi. Totem akrabalar kümesindeki tüm erkeklerin, o kümedeki kadınlara yaklaşması yasaklanmıştı. Kümedeki yaşlı kadınların tümü analar (ya da ablalar) olarak sınıflandırılmıştı; bir erkeğin kendi kuşağından olan tüm kadınlar onun kardeşleri, dişi çocuklarsa erkeğin küçük kız kardeşleriydi. Bu sınıflamayla, hayvan cinselliğinin toplumsallığa karşıt özellikleri denetim altına alınmış, tribü kardeşliğinin temelleri atılmış oluyordu. Bir toplumsal örgütlenme biçimi olan klan dizgesi *cins farkı gözetilmeksizin*, analar, kız kardeşler ve erkek kardeşlerden oluşan bir toplumsal ve ekonomik birlik olarak ortaya çıktı.

Tabunun iki yasağı arasında birbirine kenetlenmiş bir ilişki vardır. Yiyecek ve cinsel istek, insan ve hayvan yaşamında en zorunlu iki açlığı temsil etmektedir; türlerin devamının ardında yatan ikiz itici güçlerdir bunlar. Canlılığın korunması için yiyeceğe karşı duyulan açlık giderilmelidir; türlerin kendilerini yeniden üretmesi içinse, cinsel ilişki açlığı doyurulmak zorundadır. Dolayısıyla yiyecek ve cinsel ilişkiye uygulanan çifte tabu, bu kaçınılmaz gereksinmeler üzerindeki en ilk toplumsal denetimleri oluşturmaktadır. Bu denetimler olmaksızın insanların örgütlenmesi, başlangıç noktasına varamazdı.

İlk insanbilimcilerin düşlerinin bir ürünü ya da «konu olmayan konu» sayılmak şöyle dursun, totemcilik aslında en eski tarihimizi ortaya çıkarmada araştırılması gereken en önemli konulardan biridir. Totemcilik ve tabu, insan türünün, kendisini hayvanlıktan kurtarmada araçlık eden dizgelerdir. Totemcilik çok geniş kapsamlıdır; salt totem akrabalığını ve yamyamlığı önlemede koruyuculuk işlevini gerçekleştiren bir yasa değil, türlerin insanlaşması için ge-

rekli tüm toplumsal düzenlemeleri içeren bir kurumdur. İnsanlık, totemcilik ve tabu sayesinde yaşamını sürdürmüş ve daha üst evrede bir toplumsal ve kültürel yaşama erişme gelişmesini gerçekleştirmiştir.

Ne var ki, anaerkilliğe sırt çevirenler, dişi cins tarafından kurulmuş olması nedeniyle totemciliği anlayamamaktadırlar. Konumlarıyla ilgili şimdiki söylencelerin tersine, kadınlar, bugün oldukları gibi her zaman için ikincil cins değildiler. Başlangıçta dişiler üstün cinsti; türlerin yaşamını sürdürmesi sorumluluğunu yüklenmiş analardı dişiler. Başka erkekler üzerinde egemenlik sağlamak amacıyla sürekli çaba göstermek zorunda olmak gibi bir biyolojik engelle doğmuş olan erkeklerin tersine, dişiler kendilerinin ve yavrularının korunmasını sağlamak üzere el ele verip işbirliği yapma yetisine sahiptiler. İşte bu eğitici, geliştirici ve tüm kadınların paylaştığı özellik, onların büyük bir gelişme göstermelerini ve hayvanlar dünyasındaki analar kümesinden, insanlar dünyasındaki anayanlı klan dizgesine geçmelerini olanaklı kılmıştır.

Sonra, dişiler, totemcilik ve tabu kurumları sayesinde erkeklerin dirimbilimsel sakatlıklarını gidermeyi başarmışlardır. Kadınlar, iki temel açlığı toplumsallaştırmakla işe başladılar. —İster yiyecek ister eş arama yönünde olsun— her türden içsel avlanmayı totem akrabası analar, kız ve erkek kardeşlerden oluşan kümenin dışına çıkardılar. Bu yolla, hem yamyamlık hem de öteki erkeklere üstünlük kurma savaşları yenilmiş, erkekler klan kardeşler olarak bir araya getirilmiş oldu. Erkeklerin bu ortaklaşmacı birliği —yani benim deyişimle kardeşerkillik— hayvanlar dünyasında görülmemektedir. Kadınlar tarafından kurulan totemci dizgenin en büyük başarısı budur.

İlkel Akrabalık Dizgesi

Şimdi gelin, kuşkucu insanbilimcilerin, konu olmaktan çıkarmaya kalkıştığı ilkel akrabalık dizgesini inceleyelim.

Akrabalık dizgesinin olgunlaşmış durumu, totem-akra-

balık dizgesinden gelişmiştir. Totem akrabalık dizgesiyle gerçek akrabalık dizgesi arasındaki ayrım, birincisinin insanların yanı sıra bazı hayvanları da içermesi, ikincisininse salt insanlarla sınırlı olmasında yatmaktadır. Lewis Morgan, bu dizgeyi, günümüzde uygulanan akrabalık dizgesinden ayırmak üzere, ona «sınıflayıcı» akrabalık dizgesi adını vermiştir.

Sınıflayıcı akrabalık, bir topluluğun tüm üyelerini kucaklayan bir *toplumsal* akrabalık dizgesidir; öte yanda bizim aile dizgemiz, aynı aile çevriminin genetik üyeleriyle kısıtlıdır. Başka bir deyişle, klanlarla bağlantılı klanların tüm üyeleri, dirimbilimsel ilişkileri bilinmeksizin ya da dikkate alınmaksızın birer *toplumsal* ana, kız ve erkek kardeştirler.

Sınıflayıcı dizge, öncülü olan totem akrabalık dizgesi gibi anayanlıydı; yani akrabalık ve soy çizgisi, ana yanına göre saptanıyordu. Ancak, anaerkil dönemde erkek akrabalık çizgisi ve erkek soyu, «kardeşçil» çizgiye göre, yani annelerin erkek kardeşlerine göre belirleniyordu. Bu durum, gene kardeşyanlı olan anayanlı akrabalık dizgesinin tam olarak anlaşılmasında «yitik halka»yı oluşturmaktadır.

Zaman içinde, anayla evlenen erkeklerin ananın çocuğunun babası olmasıyla babayanlı akrabalık dizgesi de kabul edilmiştir. Aşağı yukarı sekiz bin yıl önce, Morgan'ın «çiftleşme ailesi» (babanın anne ve onun çocuğuyla aynı çatı altında yaşadığı aile) varlık kazandı. Yavaş yavaş, baba ve babayanlı akrabalık, ananın erkek kardeşini ve kardeşyanlı akrabalığı safdışı bıraktı. Ama, sınıflayıcı akrabalık dizgesinin ortadan kalkması ve yerine aile akrabalığı dizgesinin uygulanması, tam anlamıyla gelişmiş ataerkil ailenin, çiftleşme ailesinin yerini almasından sonra görülmüştür.

Bu evrimci sıralar dikkate alınmaksızın ilkel akrabalık dizgesini anlamak olanaklı değildir. En büyük yanlışlar, ataerkil ailenin öncesiz zamanlardan beri var olduğunu açıklayanlar tarafından yapılmıştır; bu kişiler, «ba-

bayanlı kümeler» ve «babayanlı klanlar» üzerine yazı ve kitaplar yazmakta, bunları ataerkil aileyle bir tutmaktadırlar. Aslında, babayanlı akrabalığın tanınması, klanın temelde anayanlı ve kardeşyanlı olan yapısını değiştirmemiştir.

Babayanlı akrabalık, anaerkil dönemde uygulandığı durumuyla, ana-erkek kardeş ilişkisinin önemli ve saptayıcı rol oynadığı iki anayanlı klan arasındaki babasal ilişkiden başka bir şey değildi. Başka bir anlatımla, babayanlı diye adlandırılan her klan, aynı zamanda ve aslında, anaların erkek kardeşlerinin, yeni yeni ortaya çıkmakta olan kocalarla babaların konumundan daha önemli ve daha sürekli konumda bulunduğu bir anayanlı klandı.

Bunu daha açık bir biçimde anlamak için, anayanlı akrabalık dizgesini tanımlamayla ilgili olarak bir düzeltmenin yapılması gerekmektedir. Bu dizge genellikle soy çizgisinin başlangıçta salt ana soyuna göre saptandığı bir düzen olarak ele alınmaktadır. Ancak, genel soy çizgisi özellikle klanın bir ana-erkek kardeş klanı olması nedeniyle ana çizgisine göre saptanırken, *erkek soy çizgisi, ananın erkek kardeşinin çizgisiyle belirleniyordu.*

Tabuya göre bir klanın üyesi bulunan bir erkek kardeşin, o klandan bir kız kardeşle evlenemeyeceğini ve dolayısıyla kız kardeşinin dirimbilimsel babası olamayacağını göz önünde bulundurursak, yukardaki durum çok şaşırtıcı gelebilir. Ancak, ilkel halkların dirimbilimsel babalığın bilincinde olmadığını ve ilkel akrabalığın yalnız ve yalnız toplumsal akrabalık anlamına geldiğini anımsarsak, anaların erkek kardeşlerinin, kendi kız kardeşlerinin çocuklarına karşı, daha sonra yerlerini alan kocalar ve babaların çeşitli işlevlerini yerine getirmede onlar kadar yetenekli olduğunu görürüz.

İnsanbilimsel belgelerin gösterdiği üzere, anaların erkek kardeşleri, kız kardeşlerinin oğullarının velisi ve eğitimcisiydi ve buna göre, erkek soy çizgisi, ardıllık ve kalıt, dayıdan yeğene geçiyordu. Bu soy çizgisi, anayanlı klan dizgesinin uygulandığı çağ boyunca, ve babayanlı akra-

balık tanındıktan sonra bile kendini gösterdi. Ne var ki, babayanlı akrabalığı, ana-erkek kardeş klanına, onun temel yapısını değiştirmeksizin kaynaştırmak olanaklıyken, aynı şey babayanlı *soy çizgisi* için geçerli değildi. Erkek soy çizgisini, ananın erkek kardeşinden babaya aktarmak, kardeşerkilliği sarstı, bu da anaerkilliğin ortadan kalkmasına yol açtı. Her ikisinin yerini de ataerkillik aldı.

Baba-dizgesinin, ana-erkek kardeş dizgesini büyük bir güçle devirmesine yol açan tüm etkenleri incelemek burada olanaksızdır. Özel mülkiyetin, sınıflara ayrılmanın ortaya çıkmasına ve kadınların düşüşüne yol açan ekonomik etkenler, Engels ve başkaları tarafından daha önce ayrıntılarıyla açıklanmıştır; ben de *Kadının Evrimi* adlı kitapta ek bilgiler sundum. Burada bizi ilgilendiren şey, anaların erkek kardeşleriyle babalar arasındaki ilişkilerde gelişen ve ananın erkek kardeşiyle saptanan erkek soyundan baba soy çizgisine kolay bir geçişin gerçekleştirilmesini engelleyen çelişkilerdir.

«Bölünmüş Aile»

Kitabımda ana ailesinin (Morgan'ın «çiftleşme ailesi» ne benim verdiğim ad) ana klanı dizgesinin evriminde son evre olduğunu açıklıyorum. Babayı ve babayanlı akrabalığı tanıması nedeniyle, bu bir «bölünmüş aile»ydi. İki işlevsel baba —ananın erkek kardeşi ve kocası arasında parçalanmıştı. Bununla birlikte, ananın erkek kardeşinin kız kardeşinin oğluyla arasındaki bağlar sabit, sürekli ve gelenekselken, babanın, karısının çocuğuyla arasındaki bağ, geçici akrabalık bağı olmakla kalıyordu. Bir erkek evlat, anasının evliliği sürdüğü sürece babasının akrabası sayılıyordu— bu evlilikler kolaylıkla ve çoğu kez bozuluyordu.

Dolayısıyla, —bu zayıf ve ikincil— babayanlı *akrabalık*, ana ailesi çerçevesi içinde varlık kazanırken, babayanlı *soy* ortalıkta yoktu. Bir çocuğun anasının erkek kardeşiyle arasındaki akrabalık, sözcüğün ilkel anlamıyla bir «kan» akrabalığıydı. Bu, tüm önemli durumlarda, her şey-

den çok öç alma söz konusu olduğunda, erkek evladın, babasının değil, anasının erkek kardeşinin yanını tuttuğu anlamına geliyordu. Bu «kan» yükümlülüklerinin yanısıra erkek evladın soyu, ardıllığı ve kalıt hakkı, babasından değil dayısından doğru iniyordu.

Bu durum, «bölünmüş aile» deyiminin anlamının içerdiği bölünmeyi ortaya çıkarıyor ve birleşmiş bir tek-baba ailesinin tam anlamıyla gelişmesi yolunda ciddi bir engel oluşturuyordu.

Bize göre, ilk bakışta, ananın erkek kardeşinin, kız kardeşinin ailesindeki yerini bırakması, kız kardeşinin oğlunun anayanlı babalığından vaz geçmesi ve kendi karısının çocuğunun babayanlı babası olmak üzere yerini alması dünyadaki en mantıklı, en kolay davranış gibi görünebilir. Ne var ki, bölünmüş aileden tek-baba ailesine geçişin gerçekleştiği tarihin o dönüm noktasında durum hiç de böyle olmamıştır.

O dönem insanlarını, gelenek ve alışkı zincirleri birbirine bağlıyordu. Tek yanlı anasoylu akrabalık dizgesini nasıl ve nereden kalıt aldıklarını bilmedikleri gibi bu dizgenin eskimesi ve kullanılırlığını yitirmesi halinde ondan kendilerini nasıl kurtaracaklarını da bilmiyorlardı.

Bunun sonucu, çekişen erkek kategorileri — anayanlı ve babayanlı babalar arasında uzun süren kanlı savaşımlar biçiminde kendini gösterdi. Bölünmüş ailenin sonunda yerini ataerkil tek-baba ailesine bıraktığı bu son derece acılı süreci ayrıntılarıyla açıklayan *Kadının Evrimi*'nde bu geçişi anlattım. Aynı süreç içinde aile akrabalığı dizgesi, önceki sınıflayıcı ya da toplumsal akrabalık dizgesinin yerini aldı.

Kitabım Medea, Oedipus ve Orestes'in söylencelerine değgin üç büyük Yunan trajedisinin yeni bir çözümlemesiyle son bulmaktadır. Bu öykülerin üçü de, ataerkil ailenin utku sağlaması için ödenen korkunç bedeli oyunlaşmış bir biçimde yansıtmaktadır. Başka bir deyişle, baba ailesi, öncesiz zamanlardan beri var olmak şöyle dursun, daha birkaç bin yıl önce varlık kazanmıştır. Ve ilkel ak-

rabalık dizgesi, konu sayılmamak bir yana, baba ailesinin doğumunu açıklayan konunun ta kendisidir.

Bu, benim, anaerkillik, totemcilik ve akrabalık temel soruları konusundaki kuramlarımın kısa bir özetidir. Evrimci yöntemi izleyerek bu konuları içlerinde bulunduğu boşluktan kurtarmaya çalıştım. Ama *Kadının Evrimi*'nde daha pek çok başka konu da var. Araştırmaların soyut kıldığı alanlara yeni bakışlar getirmekteyim. Bu konular arasında dış-evlilik, iç-evlilik, koşut akrabalık ve çaprazyeğen evliliği, erginleme ve erkek lohusalığı konularına da değinen geçiş törenleri, kan dökerek öç alma dizgesinin kökenleri ve genellikle «armağan verme» diye anılan değiş-tokuş dizgeleri gibi görüngüleri sayabiliriz.

Umarız bu bulgular, insanbilim alanına yeni soluklar getirecek ve onun bugünkü görüşüne egemen olan kötümserliğin ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır. Kadın bağımsızlığı hareketinin etkisiyle, yaşamımızın ve tarihimizin pek çok alanı yeni görünümler kazanıyor. Bunlar arasında en yeni bilgiler, yalnızca insanbilim yolundan geçerek açığa çıkarılabilecek olan kadınların ilk tarihi alanını zenginleştiriyor.

(1975)

CLAUDE LEVİ-STRAUSS'UN «TEMEL AKRABALIK YAPILARI» KONUSUNDAKİ YANLIŞ FİKİRLERİ

Hans Christian Andersen'in «İmparatorun Yeni Giysileri» adlı ünlü masalında, halk, yöneticilerinin yeni krallık giysilerini görmek ve onu hayranlıkla izlemek üzere toplanmıştır. Küçük bir kızın ansızın «Ama hiç giysisi yok, İmparator çıplak!» diye haykırmasıyla bu gösterinin bir aldatmaca olduğu ortaya çıkar.

En büyük yapıtı *Akrabalığın Temel Yapıları*'nın 1949 yılında yayımlanmasından sonra, Claude Lévi-Strauss, kendisini doruğa götüren merdivenin basamaklarını hızla tırmanmış ve insanbilimin taçsız kralı olmuştur. Ancak, yetmişli yıllara gelindiğinde, düş kırıklığına uğrayanların ve eleştirilerin giderek artması, yazarın doruktaki yerini bir bakıma tehlikeye düşürmüştür.

Bu olgu, (Londra) *Times*'ın 20 Mart 1977 günlü sayısında yayımlanan «Levi-Strauss ve Evlilik Pazarı» başlıklı yazıda dile gelmiştir. (Londra) *Times Yazın Eki*'nin birkaç bilim adamına yönelttiği «şimdiki düşünsel ya da yazınsal alan ünlüleri arasında yeterinden çok önemsenen kimdir» yolundaki bir soruya herkes «Claude Lévi-Strauss» karşılığını vermiştir. «Lévi-Strauss'un bin dokuz yüz altmışlarda tadını çıkardığı yoğun övgüler ve etkinlik»le ilgili bu korkunç değişiklik, yazarın kuramlarını oturttuğu insanbilimsel kanıtların «kıt olduğu ya da doğruluklarını araştırma yönünde yapılacak titiz incelemeler karşısında kolayca yıkılabileceği» olgusundan kaynaklanmaktadır. Ya-

zıda ayrıca, Lévi-Strauss'un «bir biçem ustası olarak gösterdiği parlaklığın,» kendisinin «özden yoksun» olduğu olgusunu hem gizlediği hem de açığa çıkardığı belirtilmektedir.

Ne var ki, Lévi-Strauss'a yöneltilen bu olumsuz görüş, onun kadına karşı tutumuna yansımamıştır. Söz konusu yazıda, Lévi-Strauss'un bu konudaki görüşleri özetlenmektedir: «değişik toplumlarda ve akrabalık dizgelerinde, evlilik, kadınların aile ve tribü kümelerinde sözcüğün tam anlamıyla 'el değiştirdiği' bir araçtır. Kadınlar, tıpkı malların ticaret alanında değiş-tokuş edilmesi gibi 'değişilmektedir'.» Kadını, karşılığında yerel para alınan «yabancı para» olarak görme eğilimi, deniyor yazıda, toplumbilim, iktisat ve dilbilim gibi başka bilim dallarına da «güçlü» bir biçimde yansımış ve «verimli sonuçlar» doğurmuştur.

Görülüyor ki, uzmanlar Lévi-Strauss'tan ne denli yakınırlarsa yakınsınlar, kendisiyle ortak bir bağı —erkek cinsin üstün olduğu kanısını— paylaşıyorlar. Demek ki kadınlar, erkekler tarafından yönetilecek ve yönlendirilecek nesnelermiş. Lévi-Strauss ise kadınların oldum olası, tıpkı birer parça mal gibi erkekler tarafından ondan ona atıldığı mitinin öndegelen üreticisi oluyor.

Şimdi gelin, Lévi-Strauss'un temel akrabalık yapıları taslağını —önce yöntemini sonra da yanlış yorumlanmış bilgilere dayandırdığı—, kadınlarla ilgili savlarını inceleyelim.

Levi-Strauss'un Karşı-tarihsel Yöntemi

Lévi-Strauss'un *büyük yapıt*'ını Lewis Morgan'a adaması ilginçtir, çünkü bu iki kişi, on dokuzuncu yüzyıl evrimcilerini, yirminci yüzyıl karşıtlarından ayıran koca dağın karşıt yanlarında bulunmaktadırlar. Morgan'ın yöntemi, temelde maddeci ve tarihsel yöntemdi ve bu yöntemi uygulayarak ataerkil aile dizgemizden önce gelen anayanlı klan yapısını ortaya çıkardı. Öte yanda Lévi-Strauss, ülkücü bir yaklaşımı benimsemekte ve Morgan'la onun yan-

daşlarının yöntem ve bulgularını çoktan bırakmış bulunan tarihsel olmayan okullarda yer almaktadır. Lévi-Strauss, anayanlı klan dizgesinden ya da genellikle denildiği üzere «anaerkillik»ten ne bu ne de başka kitaplarında söz etmektedir. Öyleyse Morgan'a ödenen bu saygı da nesi?

Bunun nedeni, Lévi-Strauss'un kendisini bir Marksist düşünür sanmasında aranmalıdır; çünkü Avrupa'da, öndegelen düşünsel çevrelerde bir yer edinmek isteyen için bu nerdeyse zorunludur. Bu durum da onun, çalışmaları Marx ve Engels tarafından övülen ve değerlendirilen Morgan'a şapka çıkarmasını gerekli kılmaktadır. Her derde deva olmak özlemi besleyen Lévi-Strauss, tarihsel yöntemi açıkça değil de dolaylı yoldan reddetmeyi yeğliyor. «Eski Yanılsama» başlığını taşıyan bölüm, bu usta oyunun en güzel örneğini oluşturmakta.

Lewis Morgan, toplumsal evrim sırasını üç temel evreye ayırmıştır: yabanıllıktan barbarlığa, oradan da uygarlığa geçiş. Birinci evre, yetişkin durumuna gelmeden önce bebeklik dönemi yaşamak zorunda olması açısından çocuğa benzetilmiş, zaman zaman insanlığın bebekliği diye anılmıştır. Lévi-Strauss, Morgan'ın birbirini izleyen evreler sırasını açık açık eleştirmemekte, amaçlarının gerçekleşmesi için bir tarihsel incelemenin yeterli olmadığı, «insan aklının bazı temel yapılarının» da dikkate alınması gerektiği görüşünü öne sürmektedir. Daha sonra da bu «akılsal yapıların» bütün bir tarih süreci ve bütün toplumlarda geçerli, temel özellikleri aynı yapılar olduğunu söylemektedir.[1]

Morgan'ın belirttiği gibi ilkel toplumsal yapının bizimkinden tümüyle değişik olduğu bir eski tarih dönemi var mı? Lévi-Strauss, tartışmanın eksenini, toplumsal ve tarihsel yapılardan değişikliğe uğramamış akılsal yapılara büyük bir ustalıkla aktarıyor. Ve şöyle diyor: «İlkel toplumu, az çok yerinde bir eğretilemeyle insanın bebeklik

1 C. Lévi-Strauss, **Elementary Structures of Kinship** (Akrabalığın Temel Yapıları) s. 84.

durumu olarak görmek gerçekten de akla uygun geliyor» (s. 88). Yazar sonra da başını alıp gidiyor ve çağdaş ilkel çocuk ve yetişkinlerin aklını uygarlaşmış çocuk ve yetişkinlerinkiyle karşılaştırıyor — tartışılan sorunla ilgisi olmayan bir konuya atlıyor.

Lévi-Strauss'a göre toplumsal yapıların ortaya çıkması bu değişmez akılsal yapılara bağlı olmuştur; akılsal yapılar toplumsal yapıların bir sonucu değildir. «Her toplumsal örgütlenme tipi, kümenin yeni doğan her çocuğa tartışma götürmez bir kural olarak benimsetilen ve yaşatılan seçilmiş bir durumu temsil etmektedir,» diyor yazar (s. 93). Dolayısıyla, tıpkı uygar halkların kendi toplumsal yapılarını seçmesi gibi, ilkel halklar da toplumsal yapılarını kendileri saptamıştır. «Kuşkusuz ilkel ve uygar düşünceler arasında bazı ayrımlar vardır, ancak bunlar yalnız ve yalnız düşüncenin her zaman için 'durumsal' olmasından kaynaklanmaktadır» (s. 91).

Sonunda, konuyla ilgisi bulunmayan bir yığın ruhbilimsel ve diğer açıklamaları aştıktan sonra, «birey ya da türlerin akılsal gelişmesinde, eski çağlarda yaşanan bir 'evre'nin» bulunmadığını öğreniyoruz (s. 97). Bundan çıkarılacak tek sonuç, toplumsal tarihte eski çağlarda yaşanmış bir evrenin bulunmadığı ve böyle bir evrenin yalnızca bir «yanılsama» olduğudur. Zaten yazarın bir bölüm başlığı da «Eski Çağlara Değgin Yanılsama»dır.

Lévi-Strauss'un bu durağan ve akılla ilgili görüşlerinin, Morgan ve öteki evrimcilerin düşünceleriyle hiçbir ortak yanı yoktur. Onlar toplumun, yaşamın maddesel koşullarından geliştiğini, bu maddesel koşullardaki gelişmelerle değişikliğe uğradığını savunmuşlardır. Tarihsel olarak, insan düşüncesi, toplumun kendisi gibi, bebeklik evresinden daha yüksek ya da yetişkinlik düzeyine varmıştır. Örneğin, ilkel halklar, görüngüleri açıklamak için büyülere başvurmuşlardır, bizse onları bilim aracılığıyla açıklıyoruz.

Lévi-Strauss, Morgan'a açık açık saygı sunmasına karşın, kitabında, düzenli aralıklarla onun yöntemini yadsı-

ma çabası gösteriyor. Bu yadsımalar, yazarın ilkel toplum kurumlarından söz ettiği bölümlerde görülüyor. Örneğin, ikili düzenle ilgili bölümde şunları yazıyor: «tüm tarihsel kurgulamayı, kökenler konusunda yapılan tüm araştırmaları ve kurumların bir birini izlediği yolunda bir varsayım oluşturacak tüm girişimleri, bu kitabın kapsamı dışında tutmaya özen gösterdik» (s. 142).

İlkel akrabalık ve evlilik konusunda da şunları yazıyor: «Bu kitabı yazarken geçmiş tarihin olgularına değinmekten kesinlikle kaçındık,» (s. 459). Kitabın bir başka yerinde aynı konuda şunları söylüyor: «Hint-Avrupa toplumunun çapraz-yeğen evliliği uyguladığı, ya da hatta kendi topluluklarının dışından evlenilmesini öngören yarımlardan oluşan bir bölünmenin gerçekleştiği bir eski çağ toplumunun tarihini saptamaya hiç gerek yoktur» (s. 472). Eski çağlardaki ikili örgütlenmelerin, kendi yarımları dışından kız alıp veren yarımların ve çapraz yeğen evliliğinin, uygarlaşmış uluslarda görülmemesine karşın neden ilkel yörelerde günümüze dek yaşamını sürdürdüğünü açıklamamaktadır. Tersine, bu anaerkil kalıntılarla ilgili olarak, şunları yazıyor: «Olasıdır ki, hatta belki de gerçekten tüm insan toplumlarının bir anayanlı evreden ataerkil evreye geçtiği kuramını savunan toplumbilimciler, gözsel bir yanılsamanın kurbanıdırlar» (s. 409).

Lévi-Strauss'un tarihöncesi toplumlara karşı tarihsel yaklaşımı reddetmesi, insanbilimde, karşı-evrimci eğilimin doruğuna ulaştığı 1949 yılında dile gelmiştir. Ancak on üç yıl sonra, zirveye varmış bir kişi olarak, tarihsel olmayan yaklaşımını savunmayı, hatta onu geliştirmeyi gerekli görmüştür.

Lévi-Strauss, *Yabanıl Akıl* adlı kitabında, «bu iki yöntemin de, Marx'ın düşüncelerinin çıkış noktasını oluşturması» nedeniyle Jean-Paul Sartre'la eytişimsel ve tarihsel yöntem sorunu üzerine yaptığı kavgayı tartışmaktadır. Sartre, tarihsel yaklaşımı kendine göre savunurken Lévi-Strauss kaçamak yanıtlar vermektedir. Lévi-Strauss, Sartre'ın tarihe yeterinden çok kendini kaptırdığından

«nerdeyse gizemsel bir tarih kavramına» sahip olduğundan yakınmaktadır. Oysa, diye yazıyor «insanbilimci, tarihe saygı duyar ama ona özel bir değer yakıştırmaz» (s. 256).

Anlaşılan. «özel değer» dediği şey, insanlığın tüm tarihi içindeki gelişme çizgisini belirleme girişimini anlatmakta. Lévi-Strauss'a göre bu gerçekleştirilmeye değmez, olanaksız bir girişimdir. Bileşime karşı duyduğu bu hoşnutsuzluk, katışıksız bir görececiliğin anlatımıdır. «Uzayın her köşesinde,» diyor yazarımız, «her biri, tarihin gidişini bir başkasının görüşüyle kıyaslanamayacak biçimde tümelleştiren sayısız birey gizlidir» (s. 257). Dolayısıyla, «gerçekten tümel bir tarih», tarihçiyi «karmaşa»ya düşürecektir.

Lévi-Strauss'a göre tarihin yalnızca parçaları ya da belli bölümleri dikkate alınmalıdır:

Tarih, anlamı gereği, bölgeler, dönemler, insan kümeleri ve bu kümelerdeki bireyleri ayıklamak ve onları, olsa olsa görüntüleri yansıtacak bir perde karşısında süreklilik göstermeyen biçimler halinde ortaya koymak durumundadır. Tam anlamıyla tümel bir tarih, kendisini iptal edecektir — ortaya koyacağı hiçbir ürün yoktur. (...) Dolayısıyla tarih, hiçbir zaman tarih değil bir araçtır. Çarpıtılmadığı öne sürüldüğü durumlarda bile çarpıtılması bakımından taraflıdır, çünkü kaçınılmaz olarak taraflı —yani eksik— kalmak zorundadır, buysa tek başına bir taraflılık türüdür (s. 257-58).

Yukardaki sözler biraz anlaşılmaz görünse de, amaç açıkça ortadadır; Lévi-Strauss, taraflı tarihlerden yanadır ve insan toplumunu hominidler evresinden uygarlığın başlangıcına dek gözler önüne seren tümel bir incelemeye karşıdır.

Tarihsel süreklilik aramaya karşı görüşünü desteklemek amacıyla ayrıca şu savı öne sürüyor yazar: «Tarih-

siz tarih olmaz» (s. 258). Biz. tarihi belli tarihin yalnızca bir parçasını bildiğimize göre, tarih,

birbirini izlemeyen bir dizi tarih alanlarından oluşmuştur; bu alanların her biri özgül bir yinelenme ve ayrılık gösteren ilkelerle tanımlanır. Nasıl ardıl sayılarla ardıl olmayan sayılar arasında bir geçiş sağlanamazsa, değişik alanlardan oluşan tarihler arasında da geçiş sağlanamaz. (...) Dolayısıyla, tarihsel süreci, on ya da yüz milyonlarca yıllarla belirlenen tarihöncesinden başlayan sürekli bir gelişme olarak algılamak salt yanlış değil, çelişik bir durumdur (...) (s. 259-60).

Lévi-Strauss, bu sözlerle bugüne dek hangi dönemlere ait oldukları kesinlikle saptanamayan çoğu kazıbilimsel bulgunun yani taşıl kemiklerle aletlerin kanıt olma niteliklerinin kuşkuyla karşılanacağını belirtmiş oluyor. Elbet bu, kazıbilimcilerle taşılbilimcilerin daha kesin tarihler saptama yolunda daha iyi yöntem ve beceriler geliştirmelerine engel olacak değildir.

Lévi-Strauss, tam bir işgüzarlıkla, soyutlanmış alanlarda yapılan parça bölük incelemeleri ve tarihi parçalardan bütünleme yöntemleri uygulayan günümüz insanbilimindeki kısıtlamalara sarılıyor. Bu yaklaşım, insanlığın bütün bir gelişmesini saptama yönünde ilk büyük adımları atan diğer evrimcilerle Morgan ve Taylor'ın uyguladıkları yönteme ters düşmektedir.

Ancak bu bilim adamları, anaerkillikle kadınların bu evrede sahip olduğu yüksek konumla ilgili bulgularını değerlendirmede yeterli bir yargılamada bulunamamışlardır. Onlar bu bulguları, «tümel» tarihsel yöntemi uygulamaya karşı olmamaları nedeniyle gerçekleştirmişlerdir; oysa şimdiki insanbilim okulları böyle bir yöntemi benimsememektedir. Lévi-Strauss da şaka yollu şu görüşü dile getirmektedir: «Bazı uğraşlarda olduğu gibi tarih, her kapıya çıkabilir, yeter ki içinden nasıl çıkılacağı bilinsin» (s. 262).

Lévi-Strauss'un *büyük yapıtı* bize «akrabalığın temel yapılarını» açıklamak üzere kaleme alınmış. Ne var ki,

tarihsel bir yaklaşım olmaksızın yazar bu işi gerçekleştirme araçlarından yoksundur, çünkü bu yapılar, tarihin «temel» evresinde, eski ya da tarihöncesi çağlarda görülmektedir. Bu yapıları, Lévi-Strauss'un durağan «yapısal» yaklaşımının tersine, evrimci bir açıdan incelediğimizde, söylediklerimizin doğru olduğunu göreceğiz.

Anayanlı Klan Akrabalığı ve Baba Ailesi Akrabalığı

Akrabalığın temel yapıları, ataerkil toplumun birimi olan baba ailesinde değil, ilkel anaerkil toplumun birimi olan anayanlı klanda görülebilir. Anayanlı klan, aile akrabalarından değil, toplumsal ya da kolektif anlamda birbirlerine kardeş sayılan dişi ve erkeklerden kız ve erkek kardeşlerden oluşmaktadır. Buna «sınıflayıcı» akrabalık dizgesi denilmektedir.

Bu dizgeye göre, klanın tüm üyeleri, cinse ve yaş ya da kuşağa göre sınıflanmıştır. Dolayısıyla yaşlı kadınlar cinslerine göre, «analar» olarak, içinde bulundukları kuşağa göre ise kendilerinden aşağıdaki yaş kümesindeki «kız kardeş»lerin «ablaları» olarak sınıflanmışlardır. Gene aynı biçimde, erkekler arasında da, yaşlı erkekler cinslerine göre kendilerinden küçük kuşaktaki «erkek kardeşler»in «dayıları» olarak sınıflanmıştır.

Başlangıçta, anayanlı klanda yatıp kalkan çiftleşme erkekleri yoktur. Bu erkekler, kendi toplumsal sınıflamaları da kız ve erkek kardeşleri içeren kendi anayanlı klan birimlerinde yaşarlardı. Babasal ilişkilerin kabul edilmesinden önce anaların erkek kardeşleri (ya da dayılar), kız kardeşlerinin çocuklarına karşı babalık işlevlerini yerine getiriyordu. Akrabalık ve soy çizgisi, yalnız ve yalnız ana soyuna göre belirleniyor, erkek soyuysa, dayılardan yeğenlere (kız kardeşin çocuklarına) geçiyordu.

«Akrabalığın temel yapılarını» içeren dizge, işte bu klan akrabalığı dizgesi ya da «sınıflayıcı dizge»dir. İlk bilim adamlarının ortaya koyduğu üzere «babalar bilinmi-

yordu» ve yalnızca ana yanındaki akrabalar tanınıyordu. Dolayısıyla yaşlı kuşakta analarla anaların kardeşleri, onlardan küçük kuşaklardaysa kız ve erkek kardeşler vardı.

Ancak bu, klanın yalnızca içsel yapısıdır. Klan, varlığının ilk oymak evresinden sıyrıldıktan sonra başka klanlarla dışsal bağlaşmalar ve anlaşmalar da oluşturmuştur. Başka klanlarla olan bu dışsal ilişkiler sayesinde, giderek büyük bir tribüyü oluşturan bütün bir klan ve fratriler ağı ortaya çıkmıştır.

Bu dışsal ilişkiler, her ikisi de sınıflayıcı dizgeye yeni akrabalık kategorileri ekleyen iki yönde gelişmiştir. Bunlardan biri «koşut yeğenler» ötekiyse «çapraz yeğenler» kategorisidir. Bu iki akrabalık tipi, klandaki kız ve erkek kardeşler arasında cinsel ilişkileri ya da genellikle adlandırıldığı üzere «evliliği» yasaklayan tabular açısından ayrılık göstermektedir. Tarih sahnesine daha önce çıkan koşut bağlaşmalarda, koşut yeğenler, aynı tabunun yasaklarına uymak durumundaydı. Bir erkek kendi klan kardeşleriyle evlenemeyeceği gibi dişi koşut yeğeniyle de evlenemezdi.

Tarihin daha ileri bir evresinde ortaya çıkan çapraz yeğen anlaşmalarında durum bunun tersiydi. Çapraz yeğenler, ilgili klan ve fratriler arasında düzenlenmiş olan karşılıklı çiftleşme dizgesine göre birbirleriyle çiftleşebiliyorlardı. Bu genellikle şu sözlerle açıklanır: bir tarafta bulunan kız ve erkek kardeşler, öteki tarafın kız ve erkek kardeşleriyle çiftleşebilirler.

Bu dışsal bağlaşma ve anlaşmalar, temel akrabalık yapılarının evriminde ileri bir evreyi temsil etmektedirler. Bu anlaşmalar, genellikle ilkel «armağan verme» dizgesi diye adlandırılan yöntemle gerçekleştirilirdi; buna göre klan ve fratriler arasında yapılan anlaşmaların kanıtı olarak yaşamın çeşitli gerekleri alınıp verilirdi.

Bu temel akrabalık yapıları, kurumsal terimlerle de anılmaktadır. Nitekim çapraz yeğen çiftleşme anlaşması, «ikili düzen» diye bilinmektedir. Bu, iki tarafın kız ve er-

kek kardeşlerinin karşı taraftaki çapraz yeğenleriyle çok yakın bir konumda olduğunun bir göstergesidir. İkili örgütlenme aynı zamanda «dışevlilik-içevlilik» kavramlarını da içermektedir. Her iki tarafın da kız ve erkek kardeşleri «dışardan evlenme kuralına bağlı» olduğuna, yani birbirleriyle çiftleşemeyeceklerine göre, karşı taraftaki çapraz yeğenlerine göre aralarında evlenebilen, yani «içevlilik kuralına bağlı» bireylerdir.

Demek ki, özet olarak temel akrabalık yapıları, sınıflayıcı dizgeye, içevlilik-dışevlilik kurumlarına, çapraz yeğen çiftleşmesine, ikili örgütlenmeye ve bu yapı taşlarını birbirine bağlayarak, tribüyü oluşturan klanlar ve fratriler ağını ortaya çıkaran armağan verme dizgesine dek dayanmaktadır. Bu yapılar ve onların evrimsel sıraları, aynı zamanda *onların tümünün anayanlı klan çağına ya da anaerkil döneme ait olduğunu* da gösteren *Kadının Evrimi* adlı kitabımda açıklanmıştır.

Lévi-Strauss'un görüşü çok farklıdır. Birkaç kuşaktır büyük ölçüde boşlanan bu kurumları tek tek yeniden ele alması övgüye değer bir davranıştır gerçi ama, kitabında anayanlı klandan tek bir söz etmemektedir. Tarihsel yaklaşıma karşı beslediği bu hoşnutsuzlukla, bu kurumları, çağdaş ataerkil kurum ve ilişkiler prizmasından görmekte ve değerlendirmektedir. Anayanlı akrabalık ve soyun anayanını izlemesi olgularını, anaerkil çağın bir kalıntısı olarak görmemektedir. Tersine, bu kurumu, babayanlı akrabalık ve soy çizgisinin yanı sıra rastlantısal olarak varlık gösteren ve her zaman için birinciden önemsiz bulunan bir şey olarak görmektedir. Bu, onun baba ailesinin öncesiz zamanlardan beri varolduğu ve anaerkilliğin hiçbir zaman yaşanmadığı temel konumunun bir sonucudur.

Lévi-Strauss, anayanlı klanı bir kenara attıktan sonra, kendi garip temel akrabalık yapıları binasını kurma işine girişiyor. Baba ailesi, çift evliliği ve «evlilikle kazanılan akrabalıklar» olgularını ele almakla başlıyor. Bu durum onu öylesine çok güçlüklerle karşı karşıya getiriyor

ki, bir bakıma daha hâlâ, yapısının başlangıç noktasında oyalanıp duruyor.

«Temel yapılar» dediği şeyin ilk tanımlaması, kitabının birinci baskısına yazdığı önsözün ilk paragrafında bulunuyor. Bu tanımlama öylesine belirsiz ve karmaşık ki, on sekiz yıl sonra, ikinci basımına (1967) yazdığı önsözde bu ve öteki saçmalıklara yöneltilen eleştirilere yanıt verme gereğini duyuyor. Bununla birlikte, ikinci önsözde, yazdıklarına açıklık getirmeyi başaramıyor.

Yakınlarda bir başka girişimde daha bulundu yazar. «Reflexions Sur L'Atome de Parenté» (Akrabalık Atomu Üzerine Düşünceler) başlığını taşıyan ve Paris'te yayımlanan *L'Homme* adlı insanbilim dergisinin Temmuz-Eylül 1973 sayısında yayımlanan yazısında Lévi-Strauss, «akrabalık atomu» dediği şeyi ortaya atıyor. Önce 1952 yılında, İndiana'nın Bloomington kentinde, İnsanbilimciler ve Dilbilimciler Konferansında ortaya attığı yapıyı bir kez daha tanımlıyor: Yani, tam anlamıyla temel ve ilksel akrabalık yapısı, akrabalığın bir «atom»u, «bir koca, bir kadın, bir çocuk ve birincinin ikinciyi aldığı kümenin bir temsilcisinden oluşur,» diyor.

Kadını kocaya veren bu adsız «temsilci» kimdir? Bu, olsa olsa kız kardeşini ya da kız kardeşinin kızını gelin ettiği söylenen ananın erkek kardeşidir. Bu durumda anayanlı klanın bir erkek üyesi, yani ananın erkek kardeşi, ataerkil baba-ana-çocuk atomuna eklenmektedir.

Ancak yazarın 1973 yılında yaptığı tanımlamada, «atom»un erkek içeriği genişletilmiştir. Şimdi artık, kız kardeşle erkek kardeş, kocayla kadın, baba ve oğul, dayıyla yeğen arasındaki ilişkilerden oluşan «dört köşeli bir dizge» söz konusudur. Kadın eş ve kız kardeşin bir yerlere sıkıştırıldığı ve erkek kardeş-koca-baba-oğul-dayı-yeğenden oluşan bu erkek-başatlı atomda annenin bulunmayışı, dikkat çekicidir. Bu, yazarın görüşüne göre, herkesin kolayca görebileceği «en yalın yapı»dır. Gerçekten de — saçma olması açısından çok yalın bir yapıdır bu. Yazar, anayanlı klan akrabalık kategorilerini, tarihsel içerikle-

rinden koparark çağdaş ataerkil aile çevresinin akrabalarıyla birleştirmektedir.

Lévi-Struss, anaların erkek kardeşleri ya da dayıları, baba-ailesinin varlık kazanmasından önce, kız kardeşlerinin oğullarından sorumlu oldukları en eski dönemlerin tarihsel tipleri olarak görmemektedir. *Yapısal İnsanbilim* adlı kitabında, tek başarısı, anaların erkek kardeşlerinin oynadığı önemli rolü, anaların kendilerinin oynadıkları rolden sonra en önemli rol olan bu olguyu öne çıkarmak olan E. Sydney Hartland'a çatmaktadır. Yazar, günümüz insanbiliminin benimsediği resmi görüşün ışığı altında, «ananın erkek kardeşinin önemini, anayanlı soyun bir kalıntısı olarak yorumlamaları nedeniyle Hartland ve diğer evrimcileri eleştirmektedir. Lévi-Strauss'a sorulursa, «bu yorum, tümüyle kurgulamaya dayanmaktadır ve Avrupa'da görülen örneklerin ışığı altında son derece olanakdışı bir durumu dile getirmektedir» (s. 37).

Lévi-Strauss, Hartland'a karşı, Lowie'nin görüşlerini savunmakta, onun «evrimci fizik-ötesini acımasızca eleştirmesini» alkışlamaktadır. Lowie'ye göre, ananın erkek kardeşinin önemli konumu, «anayanlı akrabalığın bir sonucu ya da bir kalıntısı olarak açıklanamaz» (s. 37-38). Lévi-Strauss, Lowie'den cesaret alarak, bu klan üyelerini, erkek kardeş, dayı ve yeğen bireylerine döndürmekte, onları ataerkil ailenin baba-oğul atomuna eklemektedir.

Yazarımız, klan akrabalık kategorilerini, aile akrabalarına indirgemenin yanı sıra, elindeki kaynakları, özellikle de öncü bilim adamlarının yazılarını yanlış yorumlamaktan geri kalmamaktadır. Uğraştaşlarından biri olan E. R. Leach, bu konuda şunları yazmıştır: «Lévi-Strauss'un kaynaklarını çoğu kez yanlış anladığını ve önemli ayrıntılarda, bu yanlış anlamanın hiçbir biçimde bağışlanmayacak bir dikkatsizlikten kaynaklandığını belirtmeliyim.»[2]

---

2 E.R. Leach, **Rethinking Anthropology** (İnsanbilimi Yeniden Düşünme), s. 77.

İster dikkatsizlikten ister belli hesaplara dayanarak olsun, Lévi-Strauss kaynaklarını yanlış yorumlamakla kalmamakta, ilkel deyimleri yanlış anlamalara yol açacak biçimde dilimize aktarmaktadır. Bunun çok iyi bir örneği, *Totemcilik* adlı kitabında görülebilir; burada bir Kuzey Amerika Yerli tribüsü olan Ojibwa'lardaki *ototeman* sözcüğünün Algonquin dilindeki *totem* sözcüğünden geldiğini yazmaktadır. Yazar deyimin, «kabaca 'o benim akrabamdır, anlamına geldiğini» belirtmektedir.[3]

Bu çeviri yeterinden çok genelleştirilmiştir; eski klan akrabalarına olduğu gibi çağdaş aile ilişkilerine de uygulanabilir. Aslında *ototeman*, salt anayanlı klan akrabalığı dizgesinde geçerli sınıflayıcı bir terimdir. Ünlü yetkililer tarafından, «onun kız kardeş - erkek kardeş akrabası» ya da «onun kendi klanı» diye çevrilmekte, bu çeviride akrabalığın dişi çizgisini izlediği öngörülmektedir.

Büyük yanlış yorumlamalara kıyasla bunlar küçük yanlışlardır, ama hepsi de tek bir amaca yöneliktir: anayanlı klan dizgesinin tarih sahnesine önce çıktığı gerçekliğini gizlemek ve onun yanı sıra kadınların oynadığı öncü rolü yok saymak. Bu olgu, Lévi-Strauss'un çapraz yeğen evliliğine ilişkin tek yanlı ve çarpıtılmış yorumunda olduğu gibi «kız kardeş değiş tokuşu»yla ilgili yorumlarında da açıkça görülmektedir.

Çapraz Yeğen Evliliği ve Erkek Kardeş Değiş Tokuşu

«Çapraz yeğen evliliği» diye anılan kurum, ortaya çıkarıldığı zamandan beri karmaşık bir kurum olma niteliğini korumuştur. Sınıflayıcı akrabalık dizgesine göre iki «yeğenler» kategorisi vardır: biri «koşut yeğenler», ötekisiyse «çapraz yeğenler»dir. Bu iki kategoriden hiçbiri, yeğenlerin belli bir aileye sosyal olarak, birinci, ikinci ve

3 C. Lévi-Strauss, **Totemism** (Totemcilik), s. 18.

daha uzak yeğenler gibi «derecelerle» akraba olduğu günümüz dizgesine hiçbir biçimde benzemezler.

Sınıflayıcı dizgesinin kurallarına göre «koşut yeğenlerin» tıpkı kız ve erkek kardeşler gibi birbirleriyle çiftleşmesi yasaklanmıştır. Kız ve erkek kardeşler ve koşut yeğenler, çiftleşme eşlerini, ikili örgütlenmenin karşıt yanındaki çapraz yeğenleri arasından seçerler. Akılları karıştıran durum budur. Bazı insanbilimcilerin deyişiyle «Çapraz yeğen evliliğinin gerekçesi nedir?» Bazıları da «İkili örgütlenmenin nedeni nedir?» diye sormuşlardır. Ne var ki bu, aynı soruyu bir başka biçimde dile getirmektir. Öncü bilim adamları bile bu bilmeceyi tam anlamıyla yanıtlayamamışlardır.

Lévi-Strauss da aynı ölçüde şaşkınlık duymakla birlikte, bu anayanlı klan kurumunu, çağdaş aile bağlarının prizması içinde inceleyerek bilmeceyi çözmeye kalkışmıştır. Ona göre gerek çapraz yeğenler, gerek koşut yeğenler, temelde, günümüzdeki «birinci» yeğenlerden farklı değildir. *Akrabalığın Temel Yapıları* adlı kitabında, «Yarımlar dizgesi, tüm birinci yeğenleri, çapraz ve koşut yeğenler olmak üzere ikiye ayırmaktadır,» diye yazmıştır (s. 166).

Ancak yazar, «yarımlar dizgesinin» ya da genellikle anıldığı üzere ikili örgütlenmenin anaerkil döneme ait olduğunu kabul etmemektedir. Bir çağdaş aile akrabalık ilişkisini simgeleyen «birinci yeğenler» nasıl olur da sözlüklerimizde bile bulunmayan terimlerle anılan ve eski çağların akrabalık ilişkilerini anlatan koşut yeğenler ve çapraz yeğenler akrabalıklarına ayrılabilir?

Lévi-Strauss, yeterli bir yanıt vermek şöyle dursun, «on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla yirminci yüzyıl başlarındaki» bilim adamlarının «konutlarını» (postulat) kurnaz bir yanlış yoruma bürüyerek işleri büsbütün karıştırıyor. Şöyle yazıyor: «Bu konutlar, şöyle özetlenebilir. Bir insansal kurumun iki olası kökeni vardır, tarihsel ve usdışı; ya da yasa koyucuya göre biçimsel köken söz konusudur; başka bir deyişle bu kurumlar ya rastlantısal ya da

amaçlıdır.»[4] Bu öncü insanbilimcilerin gerçek görüşlerinin ya da «konut»larının tam tersidir.

Çapraz yeğen birliğini ortaya çıkaran ilk insanbilimciler, onu tarihsel içeriğinden koparmadılar. Kurumun köken ve anlamını ortaya çıkarmada bir başlangıç noktası oluşturdular. Edward B. Tylor'ın gerçekleştirdiği başarılardan biri, «çapraz yeğen» deyişini ortaya atmaktı; bu girişimse, çapraz yeğenliğin bizim yeğen dizgemizden temel ayrılık gösterdiğini belirtmekteydi. Tylor ayrıca, bir erkeğin kendi öz *veve* ya da anayanlı klanının üyesi olan bir kadınla evlenemeyeceği yasağına dayanarak çapraz yeğen evliliğiyle ikili örgütlenme arasında doğrudan bağlantı kurdu; bir erkek ancak karşı yandan, yani kadının *veve* ya da anayanlı klanının dışından bir kadınla evlenebilirdi.

İkili örgütlenme ve çapraz yeğen anlaşmalarının temel gerekçelerini doğru olarak ortaya koyan ilk bilim adamlarından biriydi Tylor. O, bu kurumların «erkek kardeşlerle kız kardeşler» arasında «kandaşla cinsel ilişki» sınırlarına giren evliliklere ve «rastgele çiftleşme» uygulamasına son vermek üzere ortaya çıktığını sananlardan değişik bir yol izledi. Tylor, bu kurumların cinsel ilişki ya da evlilikle değil, durmadan birbiriyle savaşan düşman erkek kümelerinin yarattığı sorunlarla ilgili olduğunu sezdi.

Sık sık aktarılan ve o çağın erkekleri için «dışardan biriyle evlenme ya da dışardan biri tarafından öldürülme»nin söz konusu olduğunu belirten deyişinin dayandığı temel budur. Ancak bu, tek başına ilkel erkeklerin neden birbirleriyle savaştıklarını ya da bu düşman erkekleri, barışçıl kardeşçil ilişkiler içinde bir araya getiren bağlaşmaları yaratmada kadınların oynadığı rolü açıklamamaktadır.

Erkekler arasındaki ilkel savaşların temelinde doğal ölümün biilnmemesi yatmaktadır. İlkel insanlar, bebeklerin nasıl oluştuğunu bilmedikleri gibi, ölümle ilgili dirim-

---

4 C. Lévi-Strauss, **Elementary Structures of Kinship** (Akrabalığın Temel Yapıları), s. 100.

bilimsel olguları da bilmemekteydiler. Ölen bir kimsenin, bir düşman tarafından «öldürüldüğünü» sanıyorlardı. «Akraba» teriminin ilkel halkların yaşadığı dönemlerdeki anlamına göre, akraba olmayan kişi yabancı ya da düşman sayılıyordu. Akrabaları birbirine bağlayan «kan bağı»na göre, topluluğa ölüm getiren kimse yabancı-düşmandı ve onun cezalandırılması gerekiyordu.

Bu durum, aynı zamanda «kan gütme» ve «kan borcu» diye de anılan «kan dökerek öç alma» dizgesinin gelişmesine yol açtı. Cezalandırma amacıyla yapılan kavga ve çarpışmalarda, iki taraf da, «kan borcu»nu ödemek üzere karşı taraftan birini ya da birkaçını öldürmeye çabalıyordu. Tylor'ın anlatımıyla, kan öcü almakta olan kimse, «kendi akrabalarının kan borçlarıyla ortadan kalkmasını önlemek yönünde üstüne düşen görevi yapıyordu.»[5]

Anayanlı klanların kadınları, bu soruna çözüm buldu. Kümeler arasında gerçekleştirdikleri barış anlaşmalarıyla, çapraz yeğen bağlaşmaları kuruldu; buna göre her iki tarafın erkekleri de, erkek çapraz yeğenler ya da «kayınbiraderler» olarak kardeşçil ilişkilerle birbirine bağlanıyordu. Bu durum da, her iki taraftaki dişi ve erkek çapraz yeğenler arasında barışçıl çiftleşme ilişkilerinin gerçekleşmesini olası kıldı.

Elbet, ölümlerin süregitmesi nedeniyle eski kuşku ve çelişkiler sık sık su yüzüne çıkıyor, bağlaşmalar sık sık bozuluyordu. Erkek çapraz yeğenler arasındaki kardeşçil ilişkilerin bir parçası olan düşmanlığın nedeni buydu. Bu olgu, aynı zamanda o evrede kadınların neden «Çapraz yeğenlerimizle evleniriz» ya da «düşmanlarımızla evleniriz» diyebileceklerini açıklamaktadır. Ama gene de çapraz yeğenlik, düşmanlığa karşın ve onu yok etmecesine gelişmiştir.

Tylor, konuyla ilgili görüşünü şöyle dile getirmektedir:

---

5 Evelyn Reed, **Kadının Evrimi**, C. I, s. 295.

aralarında karşılıklı kız alıp veren klanlar genç de kavga etmekte ve savaşmaktadırlar. Bununla birlikte (dışevlilik yasasının) bütün bir topluluğu doğal ve evlilikle kazanılan akrabalık bağlarıyla birbirine bağlaması ve özellikle de bir klana göre kız kardeş, ötekine göre eş durumunda olan kadınların barışçıl ilişkiler doğurması nedeniyle kan gütme olaylarında azalma ve olayların çıkması halinde de onları yatıştırma eğilimi görülmektedir.[6]

Demek ki, çapraz yeğen kurumunu, kadınlarla erkekler arasında gerçekleşen bir karşılıklı evlenme düzeni olarak görmek, onun yalnızca bir yanını görmek anlamına gelir. Öteki ve daha temel yönüyle, bu kurum, erkekler arasındaki ilişkilerde büyük bir değişmeyi simgelemektedir. Çapraz yeğen bağlaşmalarıyla, akraba olmayan yabancılar ve düşmanlar, yeni akrabalık kategorilerine alınmış, ve dost olmuşlardır — buysa, erkeklerle kadınlar arasındaki evlilik ilişkilerinin gelişmesi için gerekli bir başlangıçtır.

Lévi-Strauss, çapraz yeğen kurumunun yalnızca bir yanını, karşılıklı evlenme düzenini ele almıştır. Yazar, kitabının ana konusunu, bu tek yanlı görüş üzerine kurmuştur. Bu ana konu, «kız kardeş değiş tokuşu» aracılığıyla erkeklerin kadınları yönlendirdiği görüşünü simgelemektedir. Aslında, bu çapraz yeğen bağlaşması her şeyden önce erkekler arasında kardeşçil ilişkilerin değiş tokuşunu belirlediğinden, «kız kardeş değiş tokuşu» olmaktan çok bir «erkek kardeş değiş tokuşu» dizgesidir.

Bu «değiş tokuşun» bu özelliğinin bir başka kanıtı da, daha önce ayrı yaşayan çapraz yeğenlerin konut değiştirmesi ilk kez söz konusu olduğunda, evini değiştirenin kadınlar değil, erkekler olmasıdır. Erkek çapraz yeğenler, kendi anayanlı klanlarından ayrılmış, karılarının anayanlı klanlarında «konuk kocalar» olmuşlardır. Çift evliliğinin bu ilk biçimi, «anayerli evlilik» diye anılmaktadır.

---

6 A.g.y., s. 270 .

Bu önemli olgular, Lévi-Strauss'un kitabında yer almamaktadır. Yazar, erkekleri birbirine düşüren kan gütme dizgesinin büyüklüğünün farkında değil anlaşılan, çünkü bu olgudan, erkek bireyleri arasındaki bir «kan davası» olarak şöyle bir söz etmekle yetiniyor. Kendi erkek yanlı çarpık görüşüne göre, erkekler oldum olası kadınlara egemendi ve kız kardeşlerle onların kızlarını çekip çeviriyordu. Şöyle yazıyor:

Çapraz yeğen evliliğinin bütün yapısı, temel bir dörtlü diyebileceğimiz şeye dayanmaktadır; yani yaşlı kuşakta bir erkek kardeşle kız kardeş, bir sonraki kuşaktaysa bir erkek evlatla bir kız evlat; toplam iki erkek ve iki kadın. Erkeklerin biri borçlu biri alacaklı, kadınların biri alınıyor, biri veriliyor.[7]

Lévi-Strauss'a göre «borç», kan gütme dizgeleri nedeniyle erkeklerin yüklendiği «kan borcu» değildir. Bu dizgeyi, ürünlerin —bu durumda kadınların— pazarlanması süreci içinde borçluların ve alacaklıların ortaya çıktığı çağdaş muhasebe işlemleri gibi gerçekleşen bir evlilik işlemi olarak yorumluyor.

Erkek merkezli Lévi-Strauss'u derinlemesine eleştiren insanbilimci Eleanor Leacock, yazarın kalıplaşmış «kadın değiş tokuşu»nu eşitlikçi olduğu apaçık ortada bulunan anayanlı-anayerli toplumlara uygulamasının saçmalığını göstermektedir:

Kadın değiş tokuşu deyişi, kadınlardan değiş tokuş edilen «şeyler» olarak söz etmenin gerçeklikle büyük bir çelişki oluşturduğu eşitlikçi toplumların yapısını çarpıtmaktadır. Kadınlar bu tür toplumlarda değiş tokuş eden *kişilerdi; cinsel işbölümüne uygun olarak emeklerini ve ürünlerini erkekler ve diğer kadınlarla değişen özyönetimli varlıklardır. (...) Lévi-Strauss'un yorumu, tarihi ve aile bi-*

---

7 C. Lévi-Strauss, **Elementary Structures of Kinship** (Akrabalığın Temel Yapıları), s. 442-43.

çimleri içinde gerçekleşen belli başlı değişikliklerle kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri bir giz perdesi ardına koymaktadır.[8]

Ancak Lévi-Strauss, ilkel toplumdaki eşitlikçi yapıyı tanımadığı gibi, komünal ekonomik yapıyı da yadsımaktadır. Kadınlara karşı yöneltilen ve on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan yaygın önyargılara karşın gerek komünal ekonomik yapı, gerek kadınların ilkel toplumda koruduğu çok önemli konumla ilgili bulgularını gizlemeyen ilk bilim adamlarına ateş püskürüyor. Ve kız kardeş değiş tokuşu konusunda bazı tek yanlı ve önlemsiz sözler söyleyen Frazer'ı ele alarak, evrimci yaklaşıma bağlı kalması nedeniyle onu azarlıyor. İğneli bir dille, «bizim kültürel tarihten kaçış aracı olarak gördüğümüz şeyi o kültürel tarih olarak yorumlamaya kalkıyor,» diye yazıyor.[9]

Gerçekten de Lévi-Strauss, kendi kadın karşıtı savını yalnız ve yalnız «tarihten kaçma» (oysa hiç kimse ve hiçbir şey tarihten kaçamaz) girişimine dayanarak savunuyor ve anaerkil klan dizgesini yanlış yorumlanmış bir «babasoyluluk» dağının altına gömmeye çabalıyor.

Anayanlı Klanda Babasoylu Akrabalık

Lévi-Strauss, anaerkillikten bir kez olsun söz etmemekle birlikte (bu sözcük, bugün bilim çevrelerinde bir «sövgü» sayılmaktadır), anayanlı akrabalık ve soy dizgelerinin varlığını yadsıyamamaktadır. Gerçekten de, anayanlı klan dizgesinin, kalıntılarının, bazı yörelerde günümüze dek varlığını koruması nedeniyle bunu yapmak çok güçtür. Ancak yazar, tarihte anayanlı akrabalığın babayanlı akrabalıktan önce geldiğini kabul etmemektedir.

---

8 Eleanor Leacock, **Social Research** adlı derginin 1977 yaz sayısında, «Değişen Aile ve Lévi-Strauss, ya da Babalara Ne Oldu?» başlıklı yazı, s. 258-59.

9 C. Lévi-Strauss, a.g.y., s. 136.

Yazar, böylesi bir evrimci ardıllığı ilk bilim adamlarının «görsel yanılsaması» olarak değerlendirmekte, öte yanda «herhangi bir insan kümesinin, yüzyıllar süreci içinde, yapısındaki temel unsurları önemli ölçüde etkilemeksizin anayanlı ya da babayanlı özellikler geliştirebileceğini» belirtmektedir.[10]

Bu, Lévi-Strauss'un önemli bir konuyu gölgelendirmek için yarı-gerçekleri yanlışlarla karıştırma yönteminin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Babayanlı akrabalık dizgesinin anayanlı klan dizgesinin temel yapısını değiştirmediği doğrudur, ama bunun nedeni babayanlı akrabalığın *anayanlı klan dizgesinin içinde doğmuş olması* ve yeni bir sınıflandırma olarak bu dizgeyle birleşmesidir. Ama yazarın yaptığı gibi her insan toplumunun iki akrabalık dizgesi arasında rastgele ya da gönlünce gidip geldiğini söylemek yanlıştır.

Anayanlı akrabalık dizgesinin önce geldiğini gizleme girişimleri, anaerkilliğin reddedilmesiyle bir arada değerlendirilmelidir. Ne olursa olsun, tarihsel belgeler, babayanlı akrabalığın (kadının çocuğu ile kocası arasında babasal ilişkilerin tanınmasının) tarih sahnesine anayanlı akrabalık dizgesinden sonra çıktığını açıkça göstermektedir; birinden diğerine yapılan değişiklikse, her zaman için anayanlılıktan babayanlılığa doğru gerçekleşmiş, bunun tersi hiçbir zaman görülmemiştir.[11] Bu tarihsel sıra, aslında babayanlı akrabalık ve «soy»la ilgili bazı sorunların çözümlenmesinde başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Babayanlı akrabalık, çapraz yeğen çiftleşme anlaşmalarından doğmuştur. Çapraz yeğenler, çiftleşen çiftleri oluşturduğundan, bir çatı altında yaşamaya başlamışlardır. Başlangıçta erkek yeğen, karısının yerleşme yerinde «konuk koca» olarak yaşamıştır; bu olgu, anayerli evlilik olarak bilinmektedir. Erkek, kısmen önceden akraba olmaması ve kısmen de karısının klanında bir yabancı olması ne-

10 **A.g.y.**, s. 409.

11 Evelyn Reed, **Kadının Evrimi**, C. I, s. 221-227.

deniyle bir yabancı ya da dışarlıklı diye de tanımlanmaktadır.

Zaman süreci içinde kadın da kendi klanını terk etmeye ve kocasının klanına yerleşmeye başlamıştır. Bu olgu, kadının kocasının köyünde yaşaması nedeniyle babayerli evlilik diye anılmaktadır. Her iki durumda da başkasının konutunda yaşama eylemi, evlilik sürdüğü sürece gerçekleşmiş, genellikle kısa ömürlü olan evliliklerin sonunda taraflar kendi klanlarına dönmüşlerdir. Evliliğin uzun sürmesi halinde çift sık sık iki köy ya da yerleşme yeri arasında gidip gelmiş, zamanın bir bölümünü kadının köyünde, bir bölümünü de kocanın yerleşme yerinde geçirmiştir.

Ancak «babayerli evlilik» deyimi, pek çok insanbilimcinin olguyu yanlış anlamasına yol açmış, erkeğin klanının kadının klanından şu ya da bu anlamda farklı olduğu ve anayanlı klan yapısının dışında kaldığı sanılmıştır. Gerçek şudur ki, ister kadın kocasıyla birlikte onun köyünde, ya da ister koca karısıyla birlikte onun köyünde yaşasın, *her iki köy de birer anayeridir ve her ikisi de anayanlı klan yapısını içermektedir.*

Babayanlı akrabalık dizgesiyle ilgili olarak da aynı yanlış yapılmıştır. Söz konusu yanlış görüş, bazı insanbilimcilerin, tıpkı anayanlı akrabalık ve soy çizgisinin anayanını izlemesi gibi, babayanlı akrabalık ve «soy çizgisi»nin de baba yanını izlediği varsayımı biçiminde ortaya çıkmıştır. Babayanlı klan dizgesi, anayanlı klandan değişik ve klan yapısının dışında bir kurum olarak kabul edilmiştir. Bu da temel yanlışlardan birini oluşturmaktadır.

Gerçeklikte, tek başına varlık gösteren bir babayanlı klan diye bir şey yoktur. *Her klan, yapısal olarak* anayanlı klan dizgesine ait *bir anayanlı klandır.* Ayrı anayanlı klanlar arasında babayanlı *akrabalık* ilişkisinin söz konusu olması halinde bir «babayanlı klandan» söz edilebilir.

Dolayısıyla çapraz yeğen kocası kendi çocuğunun babası olarak kabul edilen kadına göre, erkeğin klanı, kadının «babayanlı klanı»dır. Ama erkeğe göre, onun klanı, kendi «anayanlı klan»ıdır. Ters yöndeki dizgesel konum

da aynıdır: kocanın kız kardeşine göre, onun karısının klanı, kız kardeşinin «babayanlı klan»ıdır. Ama kız kardeşe göre, kendi klanı, onun anayanlı klanıdır; erkek kardeşe göre de durum aynıdır. Varolan anayanlı *yapıya*, babayanlı *akrabalık ilişkisinin* yamanmasının bir yansısıdır bu.

Ama sorun, bu denli yalın değildir. Kocanın, kadının çocuğunun babası olarak kabul edilmesi, *soy çizgisinin baba soyuna göre belirlenmesi* kuralını içermemektedir. İnsanbilimde yapılan en büyük yanlışlardan biri, babayanlı akrabalığın görüldüğü yerlerde, babayanlı soy çizgisinin de varolduğunu kabul etmektir. Durum böyle değildir. Soy çizgisinin erkeğe göre belirlenmesi ilk olarak, anayanlı soy belirlemesinin bir parçası olarak ortaya çıkmış, ve *erkek soyunun ananın erkek kardeşlerine göre belirlenmesi* biçiminde kendini göstermiştir. Bu uygulama, babayanlı akrabalığın tanınmasından sonra bile sürmüştür.

Erkek soy çizgisinin ilk kez anaların erkek kardeşlerine göre belirlendiği savı, babayanlı akrabalıkla ilgili en karmaşık sorunların çözümlenmesinde anahtar niteliği taşımaktadır ve ilk kez *Kadının Evrimi*'nde ortaya atılmıştır. Bu dizge, birçok başka şeyin yanı sıra babasoylu akrabalığın tanınmasından sonra bile, anaların erkek kardeşlerinin, ananın kocasına üstün konumlarının korunduğunu açıklamaktadır. Ayrıca, erkek kardeşlerle kocalar arasındaki çelişki ve çatışkıların kaynağı konusunda da bilgi vermektedir.

Bu çatışkılar, «kan bağı» ile birbirine bağlı tek «kan akrabaları»nın, anayanlı akrabalar olması sonucu gelişmiştir. Babayanlı akrabalar dışlanmıştır. Bu durum, soy çizgisinin ananın erkek kardeşinin soyuna göre belirlenmesi uygulamasını, kocanın soy çizgisine göre belirlenmesi uygulamasına dönüştürmeyi son derece güçleştirmiştir; çünkü anayanlı akrabalardan birinin başına ölüm ya da yaralanma geldiğinde «kan bağı» gündeme getirilmiştir. Anayanlı akrabalarla akraba olmayan yabancı ve düş-

manlar, yani kendi «kan borç»larını ödemekle yükümlü adamlar arasındaki bu çatışkıları ne çapraz yeğen bağlaşmaları ne de babayanlı akrabalığın kabul edilmesi önleyebilmiştir.

Erkek kardeşlerle kocalar arasındaki bu çatışkılar, temelde bir «bölünmüş aile» olan küçük çiftleşme ailelerini etkisi altına almıştır. «Kan davaları» nedeniyle birbirleriyle çatışkı halinde bulunan erkekler, aynı zamanda ailenin çocuklarına karşı çifte babalık işlevlerini yerine getirmekteydi; bir yanda kız kardeşinin çocuklarının eski «babası» olarak annenin erkek kardeşi, öte yanda karısının çocuklarının babası olarak ananın kocası bulunuyordu. Bu aile içinde ve genelde toplum içinde dayanılmaz çelişki ve gerilimlerin meydana gelmesine neden oluyordu.

Bu durumda annenin erkek kardeşini safdışı bırakmak ve babayanlı akrabalığın kabul edilmesine uygun olarak, soy çizgisinin baba yanını izlemesini sağlamak için bu tek yanlı anayanlı akrabalık dizgesini değiştirmek bir zorunluluk haline gelmişti. «Bölünmüş aile», tek babalı ya da ataerkil aileye dönüştürüldükten sonra birleşmiş aile oldu. Bu olgunun, önce kanlı kurban etmeler ve sonra da özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla nasıl gerçekleştirildiği, *Kadının Evrimi*'nde açıklanmıştır. Annelerin erkek kardeşlerini safdışı bırakan ve ataerkil ailenin doğmasına yol açan bu süreç, bütün anayanlı klan dizgesini ortadan kaldırdı ve onun yerine tümüyle yeni bir toplumsal dizgenin yani ataerkil sınıflı toplumun kurulmasını olası kıldı.

Değişen bir akrabalık dizgesinin çözümlenmesi son derece güç olan bu sorunlarıyla uğraşan ilk bilim adamları, yanlışlarına karşın bir hayli yol kat ettiler. Ancak onların evrimci yönteminden sapılmasıyla söz konusu yanlışlar geliştirildi ve tarihsel yaklaşıma karşı olan insanbilimciler tarafından büyütüldü. Bunlar anaerkil klanın karşısına babayanlı klanı koydular ve babayanlı klanın tümüyle kendine özgü bir kuruluş olduğunu varsaydılar. Sonra bütün ağırlığı babayanlı klana verdiler, öyle ki, kısa sürede, babayanlı klan bir büyük baba ailesinden ayrılamaz

oldu. Yavaş yavaş, anayanlı klan tarih sahnesinden tümüyle silindi ve soy çizgisinin babayı izlediği baba ailesi onun yerine kondu. Babayanlı klan, babayanlı akrabalık ve soyun baba yanını izlemesi, babayerli evlilik ve evli çiftlerin babayerinde yaşadığı varsayımı, yaygınlaştırıldı; «akrabalığın ve soy çizgisinin anayanına göre saptandığını» belirten önemsiz ve saptırılmış bir gelenekten ara sıra şöyle bir söz etmekle yetinildi.

Lévi-Strauss'un «akrabalığın temel yapıları» bu yanlışların son derece garip bir biçimde kitap haline getirilmiş bir örneğidir. Anayanlı klan dizgesinin yanı sıra tarihin en eski çağlarını da bir kenara atan yazar, akrabalık ilişkilerinin oluşturduğu büyük klan kategorilerinin bir baba ailesi akrabalarının küçük çevresine sıkıştırılamayacağını anlamamaktadır. Lévi-Strauss, baba ailesinin öteden beri var olduğu savına uymayan şaşırtıcı görüngüyü açıklamak için sözü dolaştırıp durmaktadır.

Yazar, (çapraz yeğen evliliğini açıklamanın beceriksiz bir anlatımı olmaktan öte gitmeyen) «bir erkek anasının erkek kardeşinin kızıyla evlenir» diye tarihe geçen eski bir kuralı ele almakta, ve bunu tanınmaz bir kılığa bürüyerek «babanın kız kardeşinin kızıyla evlenme» ve «babayanlı yeğen evliliği» vb. gibi anlatımlar kullanmaktadır. Bu konuda öylesine ileri gitmiştir ki, bazı uğraşdaşlarını utandırdığı görülmektedir. Çapraz yeğen evliliği, anayanlı klana özgü bir dizgedir ve babayla babanın kız kardeşinin tarih sahnesine çıkmasından çok önceleri varlık göstermiştir.

Gene, babayerli evlilik konusunda da, şu olgu karşısında Lévi-Strauss'un ağzı bir karış açık kalmıştır:

Soy çizgisinin anayanına göre saptanması olgusunun yanı sıra babayerli yaşam görülmektedir. (...) Koca bir yabancı, «dışardan bir adam» kimi zamansa bir düşmandır ama gene de kadın kalkıp onun peşine düşmekte, hiçbir zaman kocasının olmayacak çocuklar doğurmak üzere onun köyüne yerleşmektedir. Evlilik ailesi durmadan bozulmakta,

kopmaktadır. Böyle bir durumu akıl alır mı? Nasıl olur da aile hem bölünür, hem de kurulur?[12]

Bu sorulara verdiği yanıt da onun erkek yanlı görüşünü yansıtmaktadır:

Kadını veren kümeyle, kadını alan küme arasında süregiden çatışkıların bir sonucu olarak görülmediği sürece bu olguyu anlamak olanaksızdır. Her iki küme de sırasıyla ya da soy çizgisinin ana yanına ya da baba yanına göre belirlenmesine bağlı olarak utku kazanır. Kadın, soyunun bir simgesi olmaktan başka bir şey değildir. Anayanlı soy, kadının babasının ya da erkek kardeşinin, kayınbiraderin köyüne yansımış yetkesidir.[12]

Daha başka çarpıtmalarından ayrı olarak, Lévi-Strauss, erkek kümeleri arasındaki çatışkıların, örneğin «kan bağı» ve «kan borcu»nun ortaya çıkardığı anlaşmazlıkların gerçek nedenlerini incelemekten kaçınıyor. Yazar, kadınlardan yana bakmayı ve onları birer nesne ya da mülk olarak görerek çatışkıların kaynağı durumuna sokmayı yeğliyor. Başkaları tarafından yayılan ve kadınların öteden beri erkeklerin —babaların değilse erkek kardeşlerin— egemenliği altında bulunduğunu savunan yanlış görüşlere sığınıyor. Tarihin safdışı bırakılmasıyla analar ve kız kardeşlerden sonra en büyük yetkiye sahip olan anaların erkek kardeşlerini de kadınların oldum olası erkeklerin egemenliği altında bulunduğu bir dünyaya tıkıştırılıyor.

Lévi-Strauss, tarihsel yaklaşıma karşı duyduğu bu sevgisizliğe karşın, bu duygusunu açık açık belirtmek yerine tarihselliği ört bas etmeyi yeğliyor. Örneğin, aşağıdaki sırayla, üç «temel» evlilik yapısı ortaya atıyor:

İki yanlı evlilik
Babayanlı evlilik
Anayanlı evlilik

---

12 C. Lévi-Strauss, a.g.y., s. 116.

Bu düzenlemenin tarihsel bir sırayı belirleyebileceği kaygısını dile getiriyor ve şu soruyu soruyor: «Bu mantıksal öncellik, tarihsel bir ayrıcalığı dile getirir mi?» Olumlu yanıtı yadsıyarak, kendisinin salt «yapısal çözümleme» ile sınırlı bulunduğunu söylüyor. Tarihsellik konusundan sakınarak, «Bu konuyu irdelemek kültür tarihçilerine düşer,» diyor (s. 465).

Böyle bir «kültür tarihçisi» burada, bir tarihsel sıranın söz konusu olduğunu kabul etmek durumundadır. Tarihsel sıraya göre önce anayerli, sonra da babayerli evlilik ortaya çıkmıştır ve ikisi de anayanlı klan dizgesinin çerçevesi içinde yer almıştır. Ve Lévi-Strauss, nerden çıktığı belirsiz «iki yanlı evlilik» deyişiyle neyi anlatmak isterse istesin, evliliğin evriminde bir sonraki evre, baba ailesini ve onun yanı sıra ataerkil evlilik dizgesini ortaya çıkaran toplumsal değişmeden sonra görülmüştür.

Lévi-Strauss'un aile ve klan akrabalıkları arasındaki ayrılıklar konusundaki görüşleri de evlilik biçimleriyle ilgili görüşlerinden tutarlı değildir:

Toplumbilimciler uzun bir süre, çağdaş toplumda görülen aileyle, ilkel toplumlardaki akrabalık kümeleri, yani klanlar, fratriler ve yarımlar arasında yapısal bir ayrım olduğunu sandılar. Ailede soylar, hem ana hem de baba yanına göre saptanmaktadır, öte yanda klan ya da yarımlarda ya babanın ya da ananın yanı olmak üzere tek bir akrabalık çizgisi kabul edilmektedir. Bu durumda soyun anayanlı ya da babayanlı olduğu söylenmektedir. (...) Anayanını izleyen bir soy saptamasında, çocukla babası arasında herhangi bir toplumsal akrabalık bağı tanınmamaktadır; ve koca, çocukların bir parçası olduğu karısının klanında bir «konuk», «dışarlıklı bir adam» ya da bir «yabancı»dır. Soyun babayanına göre belirlendiği bir dizgede bunun tersi durum görülür (s. 103).

Burada gene hakikat, yanlışla karıştırılmıştır. Lévi-Strauss, akrabalıkla soydaşlık arasında hiçbir ayrım gözetmemekte, terimleri öylesine ve birbirinin yerine geçe-

cek biçimde kullanmaktadır. Kendisi iki ayrı «tekyanlı» soy çizgisi ortaya atmakta, birinin ana yanını, birinin babayanını izlediğini belirtmektedir. Daha sonra, babayla çocuğu arasında akrabalık bağı tanımayan anayanlı soydan söz etmekte, «soyun baba yanına göre belirlendiği bir dizgede bunun tersi durum görülür,» demektedir.

Babayanlı akrabalığın tarih sahnesine çıkmasından önce, değil babayanlı soydaşlık, babayla çocuk arasında babalık bağı bile tanınmıyordu. Ama ne denli ilkel olursa olsun, hangi toplumda anayla çocuk arasında soydaşlık ve akrabalık bağı olmadığı öne sürülmüştür? Lévi-Strauss buna bir örnek vermiyor. Bunu yapmak yerine, bu «doğal olmayan gelenekleri», «gerçek görünüm» olarak kabul eden (adsız) «bazı yazarlar»ın eleştirisine geçiyor ve sonra da yanlış görünümü düzeltmeye kalkıyor.

Bundan, yazarın, kendisinin bir önceki tümcesiyle çelişmekle birlikte babayanlı akrabalık ve soy çizgisinin öteden beri tanındığı önermesini savunduğu sonucu ortaya çıkıyor. «Günümüzde Hopi gibi anayanlı toplumlarda babayla baba soyunun hesaba katıldığını biliyoruz, çoğu anayanlı toplumda da durum böyledir», diyor yazar. Yani aile ve ikiyanlı akrabalığın her zaman için varolduğunu söylemiş oluyor.

Durum böyle ise, biri baba çizgisini diğeriyse ana çizgisini izleyen iki ayrı tekyönlü akrabalık ve soy çizgisi nereye gitmiştir. Son derece dolambaçlı söylevler arasından yolumuzu izleyerek şunları öğreniyoruz:

Kuşkusuz, tekyanlı, iki yanlı ve farklılaşmamış soylar arasında su sızdırmaz birer perde yoktur. Her dizgede, evlilik ailesinin evrenselliği sonucu ortaya çıkan ve aynı ereği gerçekleştirmek üzere birlikte hareket eden yoğunlaşmamış aynılıklar vardır. Hatta, tek yanlı bir dizge, her zaman için bir başka soy çizgisinin varlığını belli bir ölçüde kabul eder. Oysa, kesinlikle farklılaşmamış bir soy saptama yöntemi örneği pek görülmemiştir. Bu yönde hayli ilerlemiş olan bizim toplumumuzda (kalıt hem babadan

hem de anadan geçmekte, toplumsal konum ve ayrıcalık her iki yandan da devralınmaktadır vb.) soyadının kuşaklar boyu korunması biçiminde kendini gösteren bir babayanlı eğilim vardır. Bu nedenle, farklılaşmamış dizgelerin insanbilimsel kuram açısından önemi, günümüzde tartışma götürmez (s. 106).

Lévi-Strauss'un iki ayrı tek yanlı soy çizgisi, şimdi bir kalem vuruşuyla birbirine kaynaşmakta ve iki yanlı aile akrabalık ve soy dizgesine tıkıştırılmaktadır. Bu, bugüne dek bilinmeyen bir insanbilimsel sınıflandırma — «farklılaşmamış» soy kategorisiyle gerçekleştirilmektedir. Bu deyişin neyi belirlediğini bize açıklamıyor Lévi-Strauss. Ama bir başka yerde şöyle yazıyor:

ya tek yanlı (burada ya babayanlı ya da anayanlı) ya da iki yanlı (yani her bireyin hem babayanlı hem de anayanlı nitelemelere sahip olduğu) farklılaşmayabilen bir soy saptama biçimi oluşturmak gereklidir (s. 323).

Burada şöyle bir soru ortaya çıkıyor: Gerek «farklılaşmamış» soy, gerek «iki yanlı» soy baba ve ana soyuna göre belirlendiğine göre, nasıl oluyor da bu yeni «farklılaşmamış» terimi «iki yanlı» soy teriminden farklı oluyor? Yazar bu sorunun yanıtını, on sekiz yıl sonra, kitabının ikinci basımına yazdığı önsözde veriyor ancak. Bu ve öteki şaşırtmacalarına karşı yöneltilen eleştirilerden yakınan yazar, yedi bin kitap ve yazıya başvurmuş olmasına karşın şunları yazıyor:

Böyle bir incelemeye girişmemiş olmakla birlikte, «iki yanlı» ya da «farklılaşmamış» soy dizgeleri diye anılan konularda genel bir araştırma yapmanın önemini belirtebilirdim. Bu dizgeler, kitabımı yazdığım yıllarda çok daha fazlaydı; gerçi belki de, bu yeni tiplerin içine, şimdi tek yanlı biçimlere indirgenebileceği giderek daha çok olasılık kazanan dizgeleri almakta doğal bir tepkiyle yeterinden çok acele edildiği söylenebilir (s. xxviii).

Yazarın ağzında geveledeği bu temelsiz bağışlanma dileği, «farklılaşmamış» ve «iki yanlı» soy diye anılan «iki» dizge arasında var olması olası ayrılıkların neler olduğunu belirtmiyor. Ama kitabını dolduran kurnazca uygulanmış ve genellikle anlaşılmaz çözümleme yöntemleri konusunda bazı gerçeklikleri açığa çıkarıyor.

Lévi-Strauss'un amacı, anayanlı klan akrabalık yapısını, baba ailesi yapısı içine gömmek ve böylece ataerkil sınıflı toplumun, baba ailesinin ve erkek üstünlüğünün varlığını bunların yanı sıra da kadınların erkekler tarafından değiş tokuş edildiği ve yönlendirildiği söylencesini yaymaktır. Yazar, bu savını desteklemek için bir «kandaşla cinsel ilişki» (incest) uydurmacası ortaya atmaktadır.

Lévi-Strauss'un «Kandaşla Cinsel İlişki» Uydurmacası

Lévi-Strauss, erkeklerin günümüzde toplumsal ve siyasal gücü ellerinde bulundurmaları nedeniyle oldum olası kadınlara egemen olan üstün cinsi temsil ettikleri öğretisini benimsemiştir.

Siyasal yetke ya da düpedüz toplumsal yetkenin her zaman için erkeklerin elinde bulunması ve erkek cinsin bu öncelliğinin sürekli görülmesi nedeniyledir ki, çoğu ilkel toplumlarda iki yanlı ya da anayanlı soy dizgesi uygulanmakta ya da dizge, daha gelişmiş kümelerin durumunda olduğu gibi, yapısını toplumsal yaşamın bütün yönlerine kabul ettirmektedir.

Aslında, anayanlı klan döneminde kadınların yaşamın gerekliliklerinin belli başlı üreticileri olması nedeniyle dişi cins, toplumsal ve kültürel öncüler olarak en yüksek yetkeyi ellerinde bulunduruyorlardı; bu olgu, *Kadının Evrimi*'nde geniş ölçüde belgelenmiştir. İlkel toplumun ekonomik yapısını ele almayan Lévi-Strauss, «kardeş değiş tokuşu» ile ilgili savıyla, erkek üstünlüğünün öncesiz zamanlardan beri yaşandığını kanıtlamaya çalışmaktadır.

Çapraz yeğen evliliğinde, «kız kardeş değiş tokuşu» kadar «erkek kardeş değiş tokuşu»nun da bulunduğu gerçeğini örtbas ederek, «yalın gerçeklik şudur ki, kadınları değiş tokuş eden erkeklerdir, tersi görülmemiştir,» demekte ve şunları eklemektedir:

Evliliği oluşturan tümel değiş tokuş ilişkisi, her birinin borçlu ve alacaklı olduğu bir kadın ve bir erkek arasında değil, erkek kümeleri arasında kurulmuştur; kadınsa aralarında değiş tokuşun yapıldığı taraflardan biri olarak değil, değiş tokuş uygulamasında nesnelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (s. 115).

Burada gene doğru olan, yanlışla karıştırılmış yeni bir sav ortaya çıkarılmıştır. Aralarında yapılan değiş tokuşta, salt erkeklerin «taraf» olduğu doğrudur. Bunun nedeni, birbirlerine karşı olan düşmanlık sorununu çözümleyecek olanların kadınlar değil, erkekler olmasıdır. Bu çözüm, değiş tokuş ilişkilerinde erkeklerin «taraf» yapılmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Dişilere gelince, onlar erkekler tarafından değiş tokuş edilen «nesneler» olmak şöyle dursun, kümelerin erkekleri arasında barış anlaşmalarını yapan kadınlar olduğu gibi, kümeler arasında evlenme bağlaşmalarını oluşturan da onlardır. Ve, insanbilimsel kayıtların gösterdiği üzere, «evlilik önermesini yapan» erkek değil kadındır ve bunu kendi özgür istemleri doğrultusunda yapmışlardır.[13]

Öyleyse Lévi-Strauss, bu tümden yanlış vargıya nasıl varmıştır?

Kadın değiş tokuşu konusundaki kuramı, «armağan verme» ya da «armağan değiş tokuşu» diye anılan ilkel gelenekten kaynaklanmaktadır. Marcel Mauss'un ünlü denemesi, ilk kez 1925'de Fransızca ve 1967'de İngilizce yayımlanan *Armağan* adlı kitabından alıntılar yapmaktadır. Ama Lévi-Strauss, burada gene kurumu tek taraflı bir

13 Evelyn Reed, **Kadının Evrimi**, C. II, s. 58.

görüşle ele almakta, kendi aklına uygun düşen, kadınların, oldum olası erkeklerin elinde değiş tokuş edilen nesneler durumunda bulunduğu sonucuna varmak için elindeki kaynağı yanlış yorumlamaktadır. Gelin, yazarın anlam çarpıtmalarını inceleyelim:

Her şeyden önce, armağan alıp verme dizgesi ya da diğer adıyla «karşılıklı armağan alışverişi» yalnız ve yalnız eski çağın anayanlı klan döneminin bir özelliğidir. Üretim düzeyi düşük olan ortaklaşmacı ve eşitlikçi bir toplumun belirleyici niteliğini oluşturmaktadır. Armağan alıp verme dizgesinde satın alınan ya da satılan ya da hatta takas konusu olan bir öge yoktur; bu türden ekonomik uygulamalar henüz varlık kazanmamıştır. Dolayısıyla onu tam tersinden, yani yaşam için gerekli her şeyin alınıp satıldığı çağdaş genelleştirilmiş meta değiş tokuşu dizgesinden ayırmak için, armağan verme dizgesine, bir «içsel değiş tokuş» dizgesi denebilir.

İkincisi, ilkel değiş tokuş dizgesi, erkeklerin sorunlarını çözme gereksinmesinden doğmuştur. Söz konusu sorun, akrabaları, akraba olmayan yabancı ve düşmanlardan ayıran düşmanlık ve korkuyu yenmek ve onları dost ve bağlaşık insanlar olarak bir araya getirme sorunudur. Demek ki, özel mülkiyete dayanan ve bireyciliği besleyen çağdaş meta değiş tokuşu ve tecimcilik erkekleri birbirine yabancılaştırırken, ilkel armağan değiş tokuşu dizgesi, birbirine düşman ya da olası düşman erkekleri, yeni türden akrabalar ve çapraz yeğenler olarak bir araya getirmiştir.[14]

Belli aralıklarla düzenlenen büyük armağan verme şölenlerinde barışçıl bir toplumsal yaşamın sağlanması için gerekli her şey — yiyecek ve cinsel ilişkiden el sanat ürünlerine, çelebi davranışlara, dans ve törenlere dek her şey karşılıklı değiş tokuş edilmiştir. Doğum, ölüm, evlenme ve barış antlaşmaları gibi «yaşamın önemli anlarında» da benzer şölenler yapılmıştır. Bu şölenler bazı yörelerde *potlaç* bazı yörelerdeyse *dans şöleni* diye anılmaktadır. Kar-

14 Bkz. **Kadının Evrimi**, C. I, s. 281-357.

deşçil bağlaşmalar oluşturmak ya da bu duyguları perçinlemek amacıyla, bu şölenlere tüm klanlar, fratriler hatta tribüler katılmışlardır.

Lévi-Strauss, bu büyük tribü değiş tokuş dizgesini, evlilik değiş tokuş piyasalarında kadınlar arasında gidip gelen aile erkeği bireylerine indirgemiştir. «Aynı kadın üzerinde iki tip erkeğin yani babasının ve erkek kardeşinin yetkesinin her zaman için varolduğunu» yazmakta ve şu sözleri eklemektedir:

Bu durumda karşımıza hemen dört olası armağan alıp verme taslağı çıkmaktadır: kız kardeşlerin erkek kardeşler için ya da onlar tarafından, ya yaşlı kuşak içinde ya da genç kuşak içinde değiş tokuş edilmesi; kız kardeşlerin babalar tarafından değiş tokuş edilmesi; ve son olarak bir kız kardeşin bir kız evlat karşılığı ya da bir kız evladın kız kardeş karşılığı verilmesi. Dahası, bu dört değiş tokuş dizgesi bir arada varlık gösterebilir; bir erkek yalnızca tek bir kız evlat ya da tek bir kız kardeş almakla sınırlanmış değildir; birkaçına birden sahip olabilir ve değişik geleneklere uygun olarak bu kadınları değiş tokuş etmesini engelleyecek hiçbir şey yoktur.[15]

Bu ataerkil harem tipi durumun anayanlı klan döneminde var olmadığı olgusu bir yana şu soru ortaya çıkıyor: erkekler nasıl ve ne zaman kadınları alıp verme yetkesini elde etti? Tarihsel maddeciler, bu erkek üstünlüğünün —ataerkil sınıflı toplumun anayanlı klan dizgesinin yerini almasıyla— yalnızca birkaç bin yıl önce başladığını açıklamışlardır. Ancak Lévi-Strauss'un dünya görüşü bambaşkadır. Kadınların erkekler tarafından değiş tokuş edilmesi olgusunun insan yaşamının başlangıçlarına dek (yaklaşık bir milyon yıl öncesine) uzandığını ve yazarımıza göre bütün bir tarih içinde en temel yasa olan kandaşla cinsel ilişki tabusunun aracılığıyla ortaya çıktığını sanmaktadır.

---

15 C. Lévi-Strauss, **Elementary Structures of Kinship**, s. 433.

İlkel tabuyu açıklamak amacı güden «kandaşla cinsel ilişki kuramı» eski bir kuramdır. Kandaşla cinsel ilişki, en yakın genetik akrabalar arasında cinsel ilişki olarak tanımlanmıştır. Bu kandaşla cinsel ilişki kuramı başlangıçta klan içinde bulunan kız ve erkek kardeşlerin yakın genetik akrabalar olmaları nedeniyle, bunlar tarafından yapılacak bir üremenin türlere zararlı olacağı yanlış fikrine dayandırılmıştır. Daha sonra, dirimbilimsel bilgi alanında soy içi üremenin etkileri konusunda yapılan gelişmeler sonucu bu sav önemini yitirmiştir. Ayrıca, sınıflayıcı dizgeye göre akraba sayılan insanların büyük bir çoğunluğunun, birbiriyle soydaş olmadığı, aralarında genetik bir bağ bulunmadığı ortaya çıkarılmıştır. Bu durum, kandaşla cinsel ilişki kuramının dirimbilimsel temellerini büsbütün önemsiz kılmıştır.

Tabunun dirimbilimsel temellerini önemsiz saymak ya da safdışı bırakmanın, «kandaşla cinsel ilişki»yi, yasaklamanın sınırları dışına çıkarmak anlamına geldiği açıktır. Bu sorun, kandaşla cinsel ilişki kuramının yerini alacak yeni bir kuramın geliştirilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Ne yazık ki «yeni» kuramlar tüm yönleriyle, savunulması ve açıklanması güç olan kandaşla cinsel ilişki kuramını daha da anlaşılmaz kılmıştır. Söz konusu kuramla ilgili olarak değersiz sayılan dirimbilimsel nedenler yerine ruhbilimsel nedenler ortaya atılmıştır. Ancak bunlar da, titiz bir inceleme sonucu geçersiz kılınmıştır.

Kandaşla cinsel ilişki kuramının inandırıcılıktan en uzak yönü, doğum ve ölümle ilgili dirimbilimsel olguları bile bilmeyen ilkel insanların kandaşla cinsel ilişki konusunda bir bilgiye sahip olabilecekleri savıdır. Bu türden bir bilgilenme, olsa olsa toplumsal gelişmenin en yakın döneminde sağlanabilecek çok yüksek düzeyde bir bilimsel anlayışı gerektirir.

Böylece «kandaşla cinsel ilişki tabusu» insanbilimde karşılaşılan en büyük engel olmuştur. Tabunun anlamını iyice kavrama çabalarıyla ilgili olarak, tekrar tekrar engellerle karşılaşılmış, sonunda şu üç seçenek kalmıştır: ya-

sağın temelinin dirimbilimsel nedenlere dayandığına inanmayı sürdürmek; «kandaşla cinsel ilişki»nin tanımını, genetik akraba olmayan «kurgusal» akrabaları da içerecek biçimde genişletmek; ya da bu iki seçeneği de bir kenara atarak, araştırmayı, sonuçlanması olanaksız bir giz olarak tümden terk etmek.

Lévi-Strauss, bu konuda kararsız, esnek ve çelişkili bir konumda bulunuyor. İlkel insanların, kendisinin de yazdığı üzere kandaşla cinsel ilişkiye değgin bilgilerin daha on altıncı yüzyıllarda ortaya çıkması nedeniyle (s. 13) bu konuda hiçbir şey bilemeyecekleri fikrini benimsemiyor. Dirimbilimsel nedenlerin yerini almak üzere geliştirilen ruhbilimsel nedenler konusunda da aynı ölçüde kuşkulu yazar. Onun asıl aradığı şey, tabu gibi çok geniş kapsamlı bir görüngünün köklü bir *toplumbilimsel* açıklamasıdır.

Ancak, böyle bir açıklamayı getiremeyen Lévi-Strauss, kandaşla cinsel ilişki kuramının yeni bir çeşitlemesini sunmakla kalıyor. Sonra bu eski kuramı yeni giysilerle beziyor. Konuyla ilgili tüm kararsızlıklarına ve gevelemelerine karşın Lévi-Strauss bir noktaya kesinlikle inanıyor: Kandaşla cinsel ilişki tabusu, tarihte en eski yasaklamadır ve doğayla kültür arasındaki ayırıcı çizgiyi oluşturmaktadır. Şöyle yazıyor:

Dolayısıyla burada, hem doğanın hem de onun kuramsal çelişkisini oluşturan kültürün ayırıcı özelliklerine sahip bir görüngü karşımıza çıkıyor. Kandaşla cinsel ilişki yasaklaması, eğilim ve güdünün evrenselliğiyle yasa ve kurumun birleştirici özelliğini içeriyor. Öyleyse bu nereden geliyor ve yeri ve önemi nedir? Kültürün tarihsel ve coğrafyasal sınırlarının ötesine kaçınılmaz olarak uzanan ve dirimbilimsel türlere koşut bir yaygınlık gösteren kandaşla cinsel ilişki yasaklaması (...) eşsiz bir toplumbilimsel düşünce gizini oluşturmaktadır.[16]

16 **A.g.y.**, s. 10.

Eski çağ dönemini bir yanılsama olarak geri çeviren Lévi-Strauss'a göre her zaman için boygösteren tek bir yasanın var olduğunu, bunun da kandaşla cinsel ilişki yasaklaması olduğunu söylemek biraz mantıkdışı görünüyor. Bu koşullar altında yazar bunu nasıl biliyor? Her şeye karşın şunları söylüyor yazar: «Kandaşla cinsel ilişki yasaklaması, ilk bakışta kültürün eşiğinde, içinde ve bir anlamda da, az sonra açıklamaya çalışacağımız üzere kültürün kendisidir» (s 12).

Lévi-Strauss'un kandaşla cinsel ilişki yasaklamasını insan toplumunun ve kültürün göbeğine yerleştirmesi, baba ailesinin öncesiz zamanlardan beri var olduğu savından kaynaklanmaktadır. Onun görüşüne göre kandaşla cinsel ilişki yasaklaması, aile içinde aynı kanı taşıyan kişilerin evlenmesini önlemek amacıyla konulmuştur. Dirimbilimsel olarak zararlı olmasa da (bu konuda da kuşku duyuyor), aynı kanı taşiyan kişilerin evlenmesi, birbiriyle çatışkı içinde bulunan minicik aile birimlerini öteki küçük aile birimlerinden ayrı tutması bakımından toplumsal açıdan zararlıdır.

Aynı kanı taşıyan kişilerin birbiriyle evlenmesi süreklilik gösterseydi, ya da hatta sık sık gerçekleşseydi, toplumsal kümenin çok sayıda ailelere «bölünmesi» ve daha önce sağlanmış hiçbir uyumun yeni yeni birimlerin oluşmasını ya da çatışkıya düşmesini önleyemeyeceği pek çok kapalı dizge ya da su sızdırmaz birimlerin boygöstermesi uzun sürmezdi.[17]

Bu durumda, kız kardeş değiş tokuşu sayesinde baba, ana ve çocuktan oluşan küçük dirimbilimsel birim, aynı kanı taşıyanların evlenmesiyle daha küçük parçalara ayrılmaktan korunmuş oluyor.

Lévi-Strauss'a göre, kadınların erkekler arasında dolaşıp durması, kandaşla cinsel ilişki yasaklamasının «olumlu» özelliğini oluşturuyor. «Çok genel bir açıdan bakacak

17 **A.g.y.**, s. 479.

olursak,» diye özetliyor durumu yazar, «kandaşla cinsel ilişki yasaklaması, aynı kanı taşıyanların evlenmesi biçiminde kendini gösteren doğal olgudan, bağlaşma biçiminde kendini gösteren kültürel olguya geçişi anlatmaktadır» (s. 30). Kitabının sonunda, bunun ötekiler gibi sıradan bir yasaklama değil, «*belli bir* yasaklama» olduğunu vurguluyor (s. 493).

Lévi-Strauss, kendi kandaşla cinsel ilişki kuramını destekleyecek bir yetke arıyor ve Tylor'ın da bu görüşü benimsediğini öne sürüyor. «Tylor'ı izleyen» bazı insanbilimcilerin, «kandaşla cinsel ilişki yasaklamasının olumlu yönlerinin bulunduğunu saptadıklarını» belirtiyor. Ve şu sözleri ekliyor: «Bir gözlemcinin çok yerinde deyişiyle, 'Kandaşıyla evlenmiş bir çift, birbirine sıkı bağlarla bağlı bir aile gibi, kendiliğinden, tribü içinde varlık göstermesinin gerektirdiği alma-verme kalıbından kendisini koparacaktır; artık yabancı bir birimdir — ya da en azından toplumsal birim içinde etkinlik göstermeyen bir küçük topluluktur'» (s. 488).

Düşman erkek kümeleri arasında kardeşçil ilişkilerin sağlanması için kurulmuş tribü içi değiş tokuş dizgesini birbirine bağlı küçük bir aile çevresi durumuna indirgeyen Tylor değil Lévi-Strauss'tur. Tylor'ın, anayanlı klanın ilkel döneminde yapılan bağlaşmalar konusundaki yazıları, kandaşla cinsel ilişki yasaklamasının «olumlu yönlerinden» falan söz etmemektedir. Hatta, kandaşla cinsel ilişki kuramını kabul etme tuzağına düşmekten sakınan birkaç kişiden biridir Tylor.

Tylor'ın dikkatini çeken, klan, fratri ve tribü ağlarını, birbirleriyle savaşan erkek kümeleri halinde parçalamayla ilgili tehlikeler olmuştur, Lévi-Strauss'un öne sürdüğü gibi küçük bir aile çevresi içindeki kandaşla cinsel ilişkilerin doğuracağı tehlikeler değil. Aslında Tylor, akrabalık anlaşma ve bağlaşmalarıyla bu kardeşçil ağı ören olgunun, kadınların barış sağlama etkinlikleri olduğunu savunmuştur; bu kardeşçil ağ, toplumun daha yüksek bir evreye gelişmesine dek parçalanmamıştır.

Başka bir deyişle, erkekler var olmayan bir «kandaşla cinsel ilişki yasaklamasının» «olumlu yönleri»yle falan primatlardan gelişerek kültürlü insanoğulları haline gelmiş değillerdir. İnsan türü, kadınların çalışma ve aklı sayesinde kültürel gelişme göstermiştir.

Lévi-Strauss'un kandaşla cinsel ilişki kuramı, kendisinin reddettiği kuramlardan daha inandırıcı değildir. Bununla birlikte yazar, «kandaşla cinsel ilişki» tabusu konusunda mantıklı bir açıklama bulma yolundaki savaşımdan vazgeçenleri azarlamaktadır. «Uğradığı pek çok başarısızlık nedeniyle defteri kapanmış bir konu olarak ortaya çıkan bu alanda çaba göstermede güçsüz kaldığını itiraf etmeyi yeğlemesi» nedeniyle «çağdaş toplumbilim»i mahkûm etmekte, «Toplumbilimin, kandaşla cinsel ilişki yasaklamasının kendi alanı dışında olduğunu açıkladığını» belirtmektedir (s. 23). Ne var ki bu toplumbilimciler, var olmayan bir kandaşla cinsel ilişki tabusunu, insan kültürünün temel taşı olarak yükseltmede ısrar eden Lévi-Strauss'dan hiç değilse daha önemlidirler.

Tabunun kökeni ve amacı neydi? Yanlış bir kandaşla cinsel ilişki tabusunun yerini alacak ilk yeni kuram, *Kadının Evrimi*'nde ortaya atılmıştır. İlkel tabunun, yamyamlığın tehlikelerine ve hayvanların cinsel birleşmede gösterdikleri şiddet davranışına olası bir dönüşü engellemeye yöneltilmiş bir çifte tabu olduğu yolunda mantıksal, belgelerle açıklanmış bir kuram sunulmaktadır bu kitapta. Bu iki yasaktan hiçbirinin kandaşla cinsel ilişkiyle ilgisi yoktur. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu tabu bilmecesi, ancak tarihsel yönteme sıkı sıkıya bağlı kalmakla, kadınlara yönelik önyargılardan uzak bir görüşün ışığı altında ve anayanlı klan dizgesinin öncelliğinin kabul edilmesiyle çözülebilir.

Lévi-Strauss, insanlığın anayanlı klanla değil, ataerkil aile ve erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurduğu bir dizgeyle başladığına inanmamızı istemektedir. Bunun sonucu olarak, «kandaşla cinsel ilişki yasaklaması» toplum ve kültürün temel taşı olarak karşımıza çıkarılmak-

tadır. Ayrıca kadınlara karşı bir önyargısının bulunmadığına da inanmamızı istemektedir. Örneğin kadınlardan «armağanların en değerlisi» olarak söz etmektedir. Ancak yakından bakıldığında, yazarın ilkel armağan verme dizgesini hiç mi hiç anlamadığı görülecektir. Kadınlara aslında armağan gözüyle değil, herhangi bir ürün gibi alınıp satılan «mallar» gözüyle bakmaktadır.

Lévi-Strauss'un Evlilik Pazarı

İlkel yaşamdaki her şey gibi, armağan verme ya da değiş tokuş etmede de, dizge, ortaya çıkmış ve gelişmenin aşağı evresinden yukarı bir evresine geçerken değişikliklere uğramıştır. Çapraz yeğen değiş tokuşlarının ilk evresinde bir tribünün iki yarım ya da fratrisi, erkekler arasında kardeşçil ilişkiler, her iki tarafın kadın ve erkekleri arasında da evlilik ilişkileri geliştirmişlerdir.

Zaman içinde, tribü içi değiş tokuş ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla basit yarım dizgesi genişlemiş daha karmaşık ve «çevrimsel» değiş tokuş dizgeleri haline gelmiştir. Bunun en iyi örneği, Malinowski'nin betimlediği ve bütün tribülerin yoğun bir içsel değiş tokuş çevrimine katıldığı Trobriand Adaları'ndaki *kula* geleneğinde görülebilir. Bu olgu, tribü toplumu ve bu toplumun armağan verme geleneğinin yıkılarak yerini ataerkil sınıflı topluma ve onun meta değiş tokuşu dizgesine bırakmasından önceki ilkel değiş tokuş dizgesinin son evresinin bir kalıntısını oluşturmaktadır.

Lévi-Strauss, armağan verme dizgesinin bu evrimsel sıralarını ve bu dizgenin yerini meta değiş tokuşuna bırakmasıyla oluşan değişikliklere değinmemektedir. Bunu yapmak yerine, iki terim ortaya atarak bu evrim ve devrimi gizlemektedir: «sınırlı değiş tokuş» ve «genelleştirilmiş değiş tokuş». Yazarın karmaşık sözlerinden çıkardığımız kadarıyla, sınırlı dediği değiş tokuş daha eski çağlarda görülen bir uygulama, genelleştirilmiş olanıysa daha sonraki bir yöntem. Ancak, tarihe karşı duyduğu sevgi-

sizliğiyle, Lévi-Strauss, «yapısalcılığın» ardına gizleniyor ve kendisini bununla sınırlıyor. Şöyle yazıyor:

Sınırlı değiş tokuşla genelleştirilmiş değiş tokuş arasında ne bağ vardır? Bunları birbirinden bağımsız, bununla birlikte kültürel ilişkilerin onları bir araya getirdiği durumlarda birbirini etkileyebilen biçimler olarak mı göreceğiz, yoksa evrimin bir süreci içinde birbiriyle ilişkisi olan iki evre olarak mı? Bu durum bölgesel sorunların çözümlenmesiyle ilgili olduğuna göre, bu konu budunbilimciyle kültür tarihçisini ilgilendirir. Bizim amacımız, iki değiş tokuş tipinin ve aralarındaki içsel ilişkinin yapısal bir incelemesini yapmakla sınırlanmıştır. (...)[18]

Yazarın yapısal incelemesi, karşımıza (Noel'de bizim armağan alıp verdiğimiz türden) birazcık armağan vermenin arada bir görüldüğü ve bugün bildiğimiz değişmez meta değiş tokuşu dizgesini çıkarıyor. Yazar, toplumsal ve cinsel eşitliğin uygulandığı bir zaman diliminin varlığını kafasına sığdıramadığı gibi armağan alışverişinden başka türde bir değiş tokuş ilişkisinin yaşanmadığı bir dönemin varlığını da kabul edemiyor. Yazar, bir papağan gibi aynı sözleri yineleyerek, ilkel dizgede, kimi zaman armağan alışverişinden sağlanacak «kazanç» ileri bir tarihe atılabilir ya da ayrıcalık, konum ya da geleceğe yönelik vaatler gibi dolaylı ödüller kazancın yerini alabilir, demektedir.

Amerika'nın kuzeybatı kıyılarında yaşayan Yerlilerin *potlaç*'ını örnek olarak göstermekte, bu potlaçlarda, «uygun ölçüde, bazen yüzde yüze varan kazancın» yanı sıra ayrıcalık ve yetke gibi soyut değerlerin kazanıldığını belirtmektedir. Daha başka durumlarda «kazanç ne dolaysızdır ne de değiş tokuş edilen şeylerin içerdiği bir değerdir,» çünkü «'meta' dediğimiz şeyin içinde, onu sahibine ya da ticaret adamına kazançlı kılan bir başka şeyin bu-

18 A.g.y., s. 220.

lunduğu apaçık ortadadır. Eşyalar, salt ekonomik metalar değil, güç, etki, duygudaşlık, konum ve coşku gibi tümden değişik türden gerçeklikler için araç ve alet görevi görmektedir.» Bir başka yerde, «Armağan olsa olsa bir serüvendir, umut verici bir kışkırtmacadır,» diyor.[19]

Lévi-Strauss, böylece klan ve tribüler arasında barış ve kardeşliğin korunması için ortaya çıkarılmış olan ilkel armağan verme dizgesini, Latin ülkelerinde «*casas de regalias*» Anglo-Sakson ülkelerindeyse «*gift shops*» diye anılan ve armağan alan müşterilerine bedava yiyecek ve içeceğin ikram edildiği çağdaş dükkânlara benzetiyor.

İlkel armağan verme dizgesini böyle çarpıtarak sunmasının eleştirilere yol açacağını sezen yazar, şöyle diyor:

Belki de birbirine benzemeyen iki görüngüyü bir araya getirdiğimiz gerekçesiyle eleştirileceğiz; bu eleştiriye şimdiden yanıt vermek isteriz. Armağanın ilkel bir değiş tokuş biçimi olduğu doğrudur, ancak, çağrı, kutlama ve gereğinden çok önem yüklenmiş armağanlar biçiminde ortaya çıkan birkaç kalıntı dışında, armağan yerini kâr amacıyla değiş tokuş etme olgusuna bırakmıştır. Bizim toplumda, bu eski yöntemlere göre el değiştiren malların oranı, ticaret alanında el değiştiren mallara kıyasla çok düşüktür. Karşılıklı armağanlar, eski çağ tarihçisinin merakını uyandıran, yanıltıcı kalıntılardır; ancak bugün olağandışı, ayrık ve salt eğlendirici bir öykü sayılabilecek türden bir görüngüden her toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da önemli ve genel bir konu olan kandaşla cinsel ilişki yasaklaması gibi bir kurumu açıklamak olanaksızdır.[20]

Lévi-Strauss'un kandaşla cinsel ilişki yasaklamasına değgin uydurmacalarının ilkel değiş tokuş biçiminden çıkarılamayacağı kuşkusuz doğrudur. Ancak, armağan ver-

19 **A.g.y.**, s. 52-55.

20 **A.g.y.**, s. 61.

me dizgesinin kalıntılarının, eski çağ tarihçileri için yanıltıcı olmaktan öte gitmeyeceği, ya da «olağandışı» ya da salt «eğlendirici bir öykü sayılabilecek türden bir görüngü» olduğu doğru değildir.

Armağan alıp verme kurumu, birkaç bin yıllık sınıflı toplum ve onun bir dizgesi olan meta değiş tokuşuna kıyasla yeryüzünde çok daha uzun süre korunan anayanlı klan dizgesinin bir parçası ve gereği olan bir kurumdur. Eski çağlardaki armağan alıp verme dizgesinin kalıntıları, toplumun eşitlikçi olduğu, kadınların toplumsal ve kültürel yaşamda öndegelen konumda bulunduğu tarihöncesi dönemi bize göstermektedir.

Lévi-Strauss'un ilkel toplumun eşitlikçi özelliğini yokumsaması olgusu, yazarın anaerkilliği yoksaymasıyla el ele vermiştir. Onun görüşleri, öncü insanbilimcilerin, özel mülkiyet ve sınıf ayrılıklarının tribü toplumunda görülmediği yolundaki bulgularına karşıttır. Tribü toplumunun bu özelliği nedeniyle, armağan alıp verme dizgesinde meta alım satımı yoktur. Lévi-Strauss'un, ilkel toplumun toplumsal-ekonomik yapısıyla ilgili söyleyeceği hemen hemen hiçbir şey yoktur, öte yanda Frazer'ın «ekonomik bilince sahip bir soyut bireyi ele alması, sonra onu ne servetlerin ne de ödeme araçlarının bulunduğu uzak bir geçmişe, yüzyılların gerisine götürmesi» nedeniyle Frazer'ı azarlamaktadır (s. 139).

Lévi-Strauss'a göre, erkekler, mülklerinin karşılığını her zaman için ödemişlerdir, ödeme parayla değilse takas yöntemiyle gerçekleştirilmiş, kadınlarsa takas edilen şeyler arasında «değerli eşya» konumunda bulunmuştur. Bu savını desteklemek için yazar, olağan değiş tokuşların yanı sıra «'eşsiz nitelikte eşyaların da'» devredildiğini yazan R. Firth'den alıntı yapıyor. «'Örneğin, kayığının bedelini başka yolla ödeyemeyen erkeğin kadınları ödeme aracı olarak kullanması bu olağandışı değiş tokuşlardan biridir. Toprağın el değiştirmesi de aynı kategoriye alınabilir. Kadınlarla toprak, büyük yükümlülüklerin doyurulması için verilen şeylerdendir'» (s. 61).

İlkel erkeğin, bir kanu (kayık) karşılığı birkaç kadın verdiği yolundaki kuşku götürür sav bir yana, bu uygulamayla çok daha ileri bir evrede karşımıza çıkan toprakların el değiştirmesi uygulamasını bir kefeye koymak son derece yanıltıcıdır. Bu türden el değiştirmeler, soylu toprak sahipleri arasında kurulan bir evlilik bağıyla birlikte görülmekteydi; efendiyle evlenen hanım, toprağıyla birlikte işlem görüyordu. Bu türden işlemler, anayanlı klan dizgesinin uygulandığı döneme değil, ataerkil sınıflı topluma aittir.

Ne var ki Lévi-Strauss'a göre değiş tokuş, değiş tokuştur ve tüm tarih boyunca yalnızca tek bir çeşit değiş tokuş görülmüştür. Onun deyişiyle evlilik, «her zaman için bir değiş tokuş dizgesi» olmuştur. Bu evlilik değiş tokuşlarının değişik biçimlerine çok sayıda örnek de vermekte yazar: nakit ödemeli ya da kısa vadeli bir işlem olabilir, uzun vadeli bir işlem olabilir; dolaylı ya da dolaysız, dolambaçlı ya da dolambaçsız, açık ya da kapalı olabilir; «daha başka şeyler üzerinde bir çeşit ipotek yaparak güvence altına alınmış» ya da pek güvence altına alınmamış, vb. olabilir(miş). Ancak...

Ancak, ne biçimi alırsa alsın, ister dolaylı ister dolaysız, genel ya da özel, hemen uygulanan ya da ertelenen türden olsun, ister dolambaçlı ister dolambaçsız, ister kapalı ister açık, ister somut ister simgesel olsun, bu bir değiş tokuştur, ve ne olursa olsun, evlilik kurumunun tüm biçimlerinin temel ve olağan dayanağı olarak karşımıza çıkan bir değiş tokuştur (s. 478-79).

İşte Lévi-Strauss'un kafasında yarattığı ve erkeklerin öncesiz zamanlardan beri kadınları değiş tokuş ettiği evlilik pazarı budur. Kadınlara karşı duyduğu aşağılamayı gizleme çabası içinde, onlardan kimi zaman «armağan» ya da «en büyük armağan» diye söz etmektedir. Ama temelde, kadınların değeri pazarlanabilme durumlarına ve erkeklerin işine yarama yetilerine göre ölçülmektedir.

Kadınlar, «gerek dirimbilimsel gerek toplumsal açıdan,

son derece değerli şeylerdir,» diye yazıyor. Ve «Kandaşla cinsel ilişki yasaklaması, aslında ana, kız kardeş ya da kız evlatla evlenmeyi yasaklayan bir kural olmaktan çok, anne, kız kardeş ya da kız evladın başkalarına verilmesini zorunlu kılan bir kuraldır. Bu, armağan vermenin en birincil kuralıdır. (...)» (s. 481). Söz konusu «armağan», kendi özgür istemiyle kendisini bir erkeğe veren kadın değil, bir başka erkeğe bir şey karşılığında kadın veren bir erkektir. Lévi-Strauss'a göre evlilik pazarında kadın değiş tokuşu, «kümenin en önemli taşınabilir mallarının yani karılarıyla kız evlatlarının tümden ve sürekli olarak el değiştirmesini güvence altına almayı sağlamaktadır» (s. 479).

Bu «taşınabilir malların» pazarlanabilirliğini sağlamak için Lévi-Strauss zaman zaman ayrıntılı açıklamalara başvuruyor. Diyor ki: «Kadınların salt az bulunan türden değil, kümenin yaşamı için kaçınılmaz olan metalara benzetilmesi nedeniyle damadın 'tüccar' gelininse 'mal' diye anıldığı büyük Rusya evlilik sözdizinine başvurmaya gerek yoktur.» Bir dipnotta da Kowalewski'den alıntı yaparak şunları eklemekte: «Aynı simgeciliğe evlenme önerisinin 'Bize satacak malınız var mı' sorusuyla sitilize edildiği Musul Hıristiyanları arasında da rastlanmaktadır» (s. 36).

«Uygarlaşmış» çağın Roma ve Yunanistan'ı da içinde olmak üzere ataerkil toplumlarda erkeklerin eşlerini başka erkeklerden satın aldığı ve başka erkeklere de kızlarını eş olarak sattığı doğrudur. Ama bu türden işlemlerin ilkel toplumda da uygulandığını söylemek yanlıştır.

İyiliksever bir tutumla kadınlardan yana görünme girişimlerine karşın, Lévi-Strauss, onlara karşı duyduğu horgörüyü gizlemiyor. «Değerli taşınabilir mal» olmaları nedeniyle kendi değerleri konusunda herhangi bir böbürlenme duygusuna kapılmasınlar diye kadınları uyarıyor Lévi-Strauss. «Az bulunur mal» olarak kadınlar konusundaki bir söylevciğinde, kadınların az bulunurluğunun nedeninin, «bütün erkekler arasında bulunan derin çokeşlilik eği-

liminden» kaynaklandığını belirtiyor — bu nedenin belki de çokeşli kuyruksuz maymunlardan geldiğini söylüyor. Durum ne olursa olsun, bu durum, «var olan kadın sayısının yetersiz olmasına yol açıyor,» diyor.

Bir de şu sözleri ekliyor: «kadın sayısı erkeklerinkine eşit olsaydı bile, bu kadınların tümü aynı ölçüde istenmeyebilirdi.» Ayraç açıyor ve Hume'dan bir alıntı yapıyor: «(Hume'un da ünlü bir denemesinde çok mantıklı olarak dile getirdiği üzere), en beğenilen kadınlar, bir azınlık oluştursalar gerektir» (s. 36). Bir evlilik pazarında kadınlar ne denli değerli olursa olsun, kadından nefret eden birine göre yalnızca birkaç tanesi kadın olarak istenebilir niteliktedir elbet.

Astrofizikten zoolojiye dek bütün çağdaş bilim dallarında görülen eğilim, bütün şeylerin gelişmesini kökenlerinden başlayarak izlemek, birbirini izleyen biçimlerini saptamak, bugün var olan biçimine varmak yönündedir. Lévi-Strauss, «akrabalığın temel yapıları»nı ortaya çıkarmada, tarihsel kaygıları bir kenara bırakmakla Darwin'den sonra evrimi yokumsayan bir dirimbilimci kadar bilimsel açıdan geri bir konuma gelmektedir. Bu bakımdan kendisi yalnız değildir gerçi.

«Yapısalcı» Lévi-Strauss, Franz Boas, R.H. Lowie, A.R. Radcliffe-Brown ve diğer «işlevci» atalarının tarihsel olmayan görüşünü paylaşmaktadır. Hepsi de bir merkezde birleşmektedirler: Tarihin o ilk uzun döneminde kadınların önemli konumda bulunduğunu ortaya koyan anaerkil çağı gizlemek. Ne var ki Lévi-Strauss, ötekilerden daha da ileriye gitmiş bulunuyor. Yapıtını bu başlık altında sunarken, bu döneme ait olan «akrabalığın temel yapılarını» tarihten siliyor.

(1977)

EVRİMCİLİK VE KARŞI-EVRİMCİLİK

İnsanbilimin içinde bulunduğu durum ve İngilizce konuşulan dünyadaki gelişmesinin ana yönü nedir? Egemen çağdaş okullar nasıl ve neden Birleşik Devletler'de Lewis Morgan ve İngiltere'de Edward B. Tylor gibi öncülerin kullandığı yöntemlerden başka yöntem seçmişlerdir? Bu iki bilim adamı, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, insanbilimin kurulmasında araçlık etmişler ve bu bilimdeki ilk geniş kapsamlı başarılara gidecek adımları atmışlardır. Daha önceki işlem ve bulguların geçersiz olduğunu açıklayan çağdaş insanbilimciler, öne sürdükleri üzere, gerçekten de Morgan-Tylor okulunun ötesinde bir gelişme göstermişler midir? Eski çağ toplumları ile ilgili olan ve on dokuzuncu yüzyılda bilimsel insanbilimin başlatıcıları olan bu kimseler tarafından sağlanan verilere dayanılarak yapılan marksist çözümleme ve varılan sonuçlar, geçersiz mi kılınmıştır?

Bu sorular, aşağı yukarı bin sayfadan oluşan ve *Günümüzde İnsanbilim* adını taşıyan bir kitapta özellikle sorulmuş sorulardır. 1953 yılında Chicago Üniversitesi Yayınevi tarafından yayımlanan «ansiklopedik döküm», Wenner-Gren İnsanbilimsel Araştırma Vakfı tarafından düzenlenen bir konferansın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çağdaş Amerikan okulu dekanı olan A.L. Kroeber'in denetiminde hazırlanmış olan yapıt, «dünyadaki her kıtanın en ünlü bilim adamları» tarafından sunulan elli belgeyi içermekte ve «çağdaş insanbilimcilerin çalışmalarında somutlaştığı biçimiyle insana değgin bilgilerimizin tümünün ilk

büyük dökümünü temsil etmektedir. Kitaba ek olarak *Günümüz İnsanbiliminin Bir Değerlendirmesi* adını taşıyan ve birinci ciltteki yazılarda ortaya atılan ve bilimlerinin durumu gereği var olan sorunlarla ilgili olarak seksen bilim adamının eleştirel görüşlerini içeren bir kitap daha yayımlanmıştır.

Söz konusu kitaplar, dirimbilim, kazıbilim, insanbilim, soybilim, dilbilim, sanat, folklor, ruhbilim gibi toplumsal bilimlerin birbirinden ayrı ama gene de birbiriyle ilgili kollarını incelemekte, özetlemekte ve yerel inceleme yöntemleri ile tıp, yönetim, vb. alanlarda uygulamalı insanbilim tekniklerini içermektedir. Kitabın yararlı bir kaynak ve başvuru kitabı olduğu yadsınamaz. Ancak kitapların en öğretici ve önemli yönü, profesyonel insanbilimciler tarafından kullanılan şimdiki yöntemlere yolgöstericilik etmesi ve bu bilim adamlarının, eski çağ toplumları ve ilkel yaşamın incelenmesi konusunda karşılaşılan temel sorunlara sistemli bir biçimde nasıl yaklaştığını ayrıntılı olarak açıklamasıdır.

Yazarlar, kendilerine özgü yöntemlerinde çok geniş kapsamlı farklılıklar sergilemekte ve kendi uzmanlık alanlarının şu ya da bu yönüyle ilgili olarak kendi aralarında başgösteren pek çok çözümlenmemiş ayrılığı ortaya koymaktalar. Bu doğal ve yararlı bir durumdur. Ne var ki birkaçı dışında yazarların tümü, uyumlu bir evrimci düşünme yöntemini ya da tarihi maddeci açıdan yorumlamayı kabul etmemişlerdir. Bu durum onları salt Marx'çı tarihsel maddeciliğin değil, kendi bilimlerini kuranların, on dokuzuncu yüzyıl klasik okulunun da karşısına fırlatmaktadır.

Bu olgu, insanbilimin tarihsel gelişmesinde ortaya atılan kuramların geçersiz kılındığı anlamını içermekte, dolayısıyla ciddi olarak incelenmeyi hak etmektedir. Wenner-Gren kitaplarının bir iyi yönü, böyle bir incelemeyi kolaylaştıracak bolca malzemeyi tek bir ciltte toplamış olmasıdır. İkinci evrenin birincinin açıklamalarına açık açık karşı konum aldığını da sergilemekle, on dokuzuncu yüzyıl

insanbilim okullarıyla yirminci yüzyıl insanbilim okulları arasındaki kopukluğun ne denli belirgin olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu iki dönemi birbirinden ayıran ayrılıkların özgül doğasını da açıklamaktadır.

Bu bilim dalının tarihini konu edindiğimize göre, bu bölünme ve yokumsamanın köklerine ve nedenlerine varmak için, söz konusu dalın ilk ortaya çıkışına dönmek gerekli olmaktadır.

Doğum Sancıları

İnsanbilim, bu dünyadaki her şey gibi bir savaşım sonucu ve savaşımın ortasında doğmuş: yaklaşık yüz yıl önce, dinci dogma ve taşlaşmış fikirlerine karşı verilen bir dizi büyük savaş sonucu, bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır.

Bu bilim dalındaki ilk büyük anlaşmazlık, insanoğlunun eskiliği çevresinde toplanmıştı. Dinbilimciler, insanlığın yaşının İncil'e uygun olarak altı bin yıl kadar olduğunu saptamışlardı. Fransız dirimbilimci Cuvier bile bu bağnaz görüşe bağlı kaldı ve bu tarihten önce yaşamış insan kemiklerinin fosillerinin bulunmadığını, var olmadığını öne sürdü. Ancak, Boucher de Perthes adındaki bir başka Fransız, Fransa'da bulunan ve taşılbilimsel incelemelerin çok daha eski olduğunu kanıtladığı eski çağdan kalma taş baltaları bulmakla bu önyargıyı geçersiz kıldı. 1846'da yayımlanan ve taşıl adamlarla aletlerinin on binlerce yıl öncesine ait olduğunu kanıtlayan kitabı kuşku ile karşılandı, küçümsendi.

Eski çağlarda yaşamış insan taşıllarıyla aletlerin bulunması, bu soruları kısa zamanda tartışmasız kıldı. Günümüzde, taşılbilimle kazıbilimin bulguları sayesinde, eski çağlar insanlığının bu kalıntıları, tarih sırasına göre zamandizinsel olarak düzenlenmiş, insanoğlunun yaşının bir milyon ya da daha fazla yıl gerilere dayandığı kanıtlanmıştır. Bu alandaki gizemcilik, eski çağ insanlığının kemiklerinin ve taşlarının maddesel ağırlığı altında bir anlamda ezilmiştir.

İkinci büyük savaş, insan türünün hayvan kökeni konusunda patlak vermiştir. Savaş, Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı kitabının 1871'de yayımlanması ve ardından 1871'de *İnsanın Doğuşu* adlı kitabın gündeme gelmesiyle başlamıştır. Darwin'in, insanlığın hayvanlar dünyasından çıktığını, daha da kesin bir anlatımla antropoid türlerinden geliştiğini kanıtlaması, Adem-Havva söylencesine tam anlamıyla bir darbe indirmiştir. Bu, insanoğlunun doğuşunu, zamanın daha da gerilerine itmekten çok insanlığın kökeninin kutsal kaynağına indirilmiş bir darbe oluyordu. Ama gene de, karşılaştığı düşmanlığa karşın, Darwin'in görüşü, insanlığın ortaya çıkışıyla ilgili ilk bilimsel incelemelerin çıkış noktası oldu. Maddeci yöntemi uygulayan bir dirimbilimci insanbilimin, doğa bilimlerine bağlanması yolunu açmış bulunuyordu.

Darwin çalışmalarını daha çok insanoğlunun ortaya çıkması için gerekli dirimbilimsel önkoşullarla sınırladı. Ancak insanoğlunun incelenmesi, her şeyden önce toplumsal bir çalışmadır. Bu nedenle insanbilim, evrim merdivenininde çok daha yüksek bir basamaktan ve uygarlaşmış merkezlerden uzak alanlarda yaşayan ilkel halkların ortaya çıkarılması ve incelenmesi noktasından tırmanmaya başladı. İlkel toplumun bu yaşayan kalıntılarını incelemekle ilk insanbilimciler, eski çağ toplumuyla bizim toplumumuzu ayıran ayırıcı özellikleri ortaya çıkarmayı amaçladılar; bazı şaşırtıcı sonuçlara vardılar.

Üçüncü büyük savaşım, çağdaş ve ilkel toplum kurumları arasında bulunan ve içsel bir ilişkiyi içeren iki temel ayrımdan kaynaklanıyordu: ataerkilliğe karşı anaerkillik sorunu ve aileye karşı klan sorunu. Bachofen, 1861'de yayımlanan *Das Mutterrecht* (Ana Hukuku) adlı yapıtında, yazınsal kaynakları kanıt olarak kullanarak, yakından tanıdığımız ataerkil dönemden önce bir anaerkillik çağının yaşandığı önermesini ortaya attı. Bachofen, ilkel yaşamın en çarpıcı özelliklerinden birinin ilkel kadınların, daha sonraki ataerkil çağda içinde bulundukları aşağı konumlarının tersine, çok yüksek toplumsal konum ve görülme-

dik yetkeyle donandıkları olduğuna işaret etti. Ona göre, «baba türesi»nden önce gelen «ana türesi» çağı, babaların bilinmemesi ve ilkel kümenin kendilerini yalnızca anayanlı soyla belirlediği olgusunun bir sonucuydu.

Anaerkillik sorunu, çağdaş birey ailesinin karşıtı olan, ilkel dönemlerin klan kümeleriyle sıkı sıkıya ilgiliydi. Lewis Morgan, 1877'de yayımlanan *Eski Toplum* adlı kitabında, ilkel toplum biriminin bireysel aile değil, soy ya da klan olduğunu ortaya koydu.

Engels, Morgan'ın bu buluşunun ilkel toplum yapısının incelenmesi açısından, hücrenin bulunmasının dirimbilimdeki ya da Marx'ın artı-değer kavramının iktisattaki yeri denli önemli olduğu görüşündeydi. Soy ya da klan biriminin belirlenmesiyle, insanbilimciler için tribü yaşamının oluşması ve örgütlenmesinin araştırılması ve ortaya çıkarılması yönünde çalışma yolları açılmış oldu. Morgan, öncü çalışmalarının sonucu olarak, Amerikan insanbiliminin kurucusu olarak tanındı.

Morgan, ailenin bugünkü yapısının eski toplumlarda var olmadığı ve bu birimin uygarlaşmış koşulların bir ürünü olduğu görüşündeydi. Aileden önce, salt anne ve babalardan değil, kadın akrabalarla erkek akrabalar, ya da klan «kız kardeşler»iyle klan «erkek kardeşler»inden oluşan klan vardı. Morgan ayrıca, klan yapısının anaerkil olduğunu belirledi. Böylece, anaerkilliğin tarih sahnesine ataerkillikten önce çıkıp çıkmadığı konusundaki tartışmalar, klanın bireysel aileden önce gelip gelmediği tartışmasının ayrılmaz bir parçası oldu.

Dördüncü ve en uzun süreli savaşım, ilkel ve uygar toplumun temel ekonomik ve toplumsal ilişkileri arasındaki büyük çelişkiden kaynaklanıyordu. Morgan, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan ve mülk sahibiyle mülk sahibi olmayan arasındaki sınıf çelişkisiyle bölünen çağdaş toplumun ilkel toplumun örgütlenme biçiminin tam tersi bir yapı gösterdiğini ortaya koydu. İlkel toplulukta, üretim araçlarının sahibi tüm topluluktu, topluluk üyelerinin emeklerinin ürünleriyse, eşitçe paylaşılıyordu. Klan, her

bireyin, beşikten mezara dek tüm topluluk tarafından korunup bakıldığı, beslenip büyütüldüğü gerçek bir ortaklaşmacı birlikti.

İlkel yaşamın bu en temel özelliği, Morgan ve Engels tarafından «ilkel ortaklaşmacılık» diye nitelendirilmiştir. Ne var ki bu paylaşmacı toplumsal dizge, ve onun anaerkil yönleri, çağdaş özel mülkiyet dizgesi ve sınıf ayrılıklarının belli başlı bir değişikliğe uğramadan insanlığın tüm tarihi boyunca varlık gösterdiği dogmasını yaymaya çalışanların hoşuna gitmedi ve bu kişiler tarafından gözardı edildi.

On dokuzuncu yüzyılın öncü düşünürlerinin araştırmaları ile ortaya çıkan ve dört belli başlı konu çevresinde başgösteren savaşımlar, insanbilimin doğumuna neden oldu. Pek çok sorunun yanıtsızlığını korumasına karşın, klasik insanbilimciler okulu eski çağ toplumunun gizli kalmış yönlerinin o güne dek kapalı bulunan birçok kapısını açacak anahtarları sağlamıştır. Bu bilim adamları, tarihöncesiyle ilgili bilimsel araştırmaların kurucusudurlar.

Klasik Okul

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, İngilizce konuşan dünyada insanbilimin ikiz yıldızları, Birleşik Devletlerde Morgan, İngiltere'deyse Tylor olmuştur. Bunların çevresinde, bilimin çeşitli yönlerine büyük ve değerli katkılarda bulunan parlak bilim adamlarıyla yerel incelemeler yapan kişiler toplanmıştır. Bunların çalışmalarının, Avrupa ve diğer ülkelerde bulunan aynı ölçüde yetenekli fikir ve kol işçileri tarafından tamamlandığını söylemeye gerek bile yoktur.

Bu öncü okulun çalışmaları, şu özellikleriyle tanınmaktadır: Her şeyden önce, uygarlık öncesi insanlığın sorunlarına yaklaşmada evrimci yöntem benimsenmiştir. Bu insanbilimciler, Darwin'ciliği toplumsal dünyaya uygulamışlar, bu yönde genişletmişlerdir. İnsanoğlunun, hayvanlıktan uygarlığa giden yolda, son derece belirgin biçimde, maddesel olarak koşullanmış bir evreler sırası izlediği yar-

gısıyla çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Aşağı evreleri, bunların doğurduğu yukarı evrelerden ayırmanın ve aralarındaki içsel ilişkileri saptamanın hem olanaklı hem de gerekli olduğuna inanmışlardır.

İkinci olarak bu okul, temelde maddeciydi. Bu okulun üyeleri, insanoğlunun yaşamın gereklerini sağlamak yolunda gösterdiği etkinliklere büyük önem vermişler ve bunları tüm öteki toplumsal görüngüleri, kurumları ve kültürü açıklamada temel olarak almışlardır. Doğal koşullar, teknoloji ve ekonomik koşullarla, ilkel halkların inançları, uygulamaları, fikir ve kurumları arasında bir ilişki kurma çabası içinde bulunmuşlardır. Toplumsal örgütlerin değişik düzeylerinin ardıllığıyla aralarındaki bağlantıları açıklamak için toplum içinde işlerlik gösteren maddesel ögeleri değerlendirmişlerdir. Bu evrimci ve maddeci yöntemin en başarılı temsilcisi bu yöntemi, insan gelişmesinin yabanıllıktan barbarlık ve uygarlık evrelerine geçiş olmak üzere üç temel çağa ayrıldığını açıklamada uygulayan Morgan olmuştur.

Bu bilim adamları maddeci yöntemi, yetenekleri ölçüsünde uygulamışlardır ancak, onların maddeciliği, pek çok durumda kaba, yetersiz ve eksik kalmıştır. Engels'in de yazdığı gibi, Marx ve Engels'in kendisinden kırk yıl önce ortaya koyduğu, maddeci tarih anlayışını kendine göre yeniden keşfeden Morgan için bile bu saptama geçerlidir. Örneğin Morgan, toplumsal gelişmenin belli başlı evrelerini, varlığı sürdürmek için gerekli araçların üretilmesi sürecinde gerçekleştirilen gelişmelere göre sınıflandırmasına karşın, bazı yerlerde, kurumlarla kültürün gelişmesini, zihinsel tohumların yeşermesine bağlıyor: «süregiden insansal gereksinmelerle olan ilişkileri dikkate alınacak olursa, toplumsal ve kamusal kurumların, birkaç temel düşünce tohumundan geliştiği görülür.»[1]

Bazı yetersizliklere karşın, on dokuzuncu yüzyılın klasik okullarının yöntem ve amaçları temelde doğruydu ve

---

1 Lewis Morgan, **Eski Toplum**, Payel Yayınevi, c. 1, s. 24.

bol meyva verdi. Bu okul üyelerinin zayıflıkları bugün onlara karşı olanlar tarafından parmaklara dolanmakta ve abartılmaktadır, ancak burada güdülen amaç, yanlışları düzeltmek ve insanlığın evrimi konusundaki araştırmaları derinleştirmek değil, onları, olumlu başarıları ve klasik insanbilimcilerin temelde doğru yöntemini aşağılama aracı olarak sömürmektir.

Tepki

Yüzyılın başında, insanbilim alanında yeni eğilimler kendilerini göstermeye başladı. Bunlar klasik okulun temel yöntem ve fikirlerinden giderek daha çok uzaklaşma ve bilimin kuramsal düzeyinde buna bağlı bir gerileme biçiminde ortaya çıktı. O zamandan beri, bu gerici eğilimlerin temsilcileri, akademik çevrelerde hemen hemen tartışma götürmez bir üstünlük sağlamış, kendilerinden önce gelenlerin öğretilerine baskın çıkmışlardır.

Bu yaygın tepkide kendini gösteren temel düşünce akımlarından ikisi «yayılmacı» ve «betimleyici» ya da «işlevci» okullardır. Wenner-Gren yayınının içindeki yazıların büyük bir bölümü, bu iki eğilimin ya da her ikisinin öğrenci ve izleyicileri durumundadır.

Yayılmacılar, tüm dikkatlerini, uygarlığın başlangıcında yoğunlaştırmaktadırlar. Bir gövdebilimci ve bu okulun öndegelen kişilerinden biri olan Sir G. Elliot Smith, şöyle diyor: «Mısır salt tarımın, madencilik, mimarlık, gemi yapımcılığı, dokuma ve giysi malzemesi, alkollü içkiler ve dinsel törenlerin, akrabalık ve devletçiliğin değil, en geniş anlamıyla uygarlığın beşiğiydi.»[2] Uygarlığın temel kurumları, yenilikler yaratan bu merkezden ufak tefek değişiklikler ve katmalarla, tüm dünyaya yayılmıştır.

Smith tarafından öne sürüldüğü üzere, Mısır'ın tüm yeniliklerin tek kaynağı olup olmadığı bir yana, gerçekleştirilen başarıların bir halktan bir başka halka aktarıl-

2 Sir G.E. Smith, **In the Beginning** (Başlangıçta), s. 26.

ması ya da yayılması, tarihsel süreç içinde yadsınması olanaksız bir etkendir. Bununla birlikte, yayılmanın incelenmesi, zamanda ve uzayda, bu okulun incelemeye niyetli olduğundan çok daha geniş bir alanı kaplayan toplumsal evrimin tüm evrelerinin çözümlenmesi çabasının yerine konamaz. Aslında insanbilim, her şeyden önce uygar toplumla değil, yabanıl ya da uygarlık öncesi toplumuyla — tarım, madencilik, vb. gelişmelerin doğmasından önceki yaşantıyla ilgilidir. Yayılmacılar, toplumsal evrimin en belirleyici evresini, insan toplumunun ilk ortaya çıkmasından uygarlığın beşiğine gelinmesine değin geçen zamanı atlamaktadırlar. Uygarlık öncesi yaşamın evrimini incelemekten, ya da bu evreleri kesin bir tarihsel sıralamaya göre düzenlemekten kaçınıyorlar.

Konumlarını «işlevcilik» adıyla olduğundan önemli gösteren katıksız betimlemeciler, herhangi bir tarihsel süreç kuramı falan olmaksızın yollarında yürümekteler. Kuramsal temel ya da tarihsel bir bakış, bir Kızılderili el sanatları ya da yerli dansları öğreten bir izci el kitabında ne ölçüde bulunabilirse bunların yazdıklarında da ancak o ölçüde görülebilir. Yazarların çoğu, toplumsal gelişme evreleriyle ilgili olarak herhangi bir genel görüşe varmanın gerekli, yararlı ya da olanaklı olduğunu yadsıyorlar.

Bu betimlemeci akımı Birleşik Devletler'de Franz Boas okulu, İngiltere'deyse Radcliffe-Brown tarafından temsil edilmektedir. Toplumsal evrimle ilgili olarak herhangi bir genel görüşün bulunamayacağını öne süren betimlemeciler, kendilerini birbirinden ayrı halk ve kümelerin kültür ve geleneklerini incelemeyle sınırlıyorlar. Bunlar, bir kümenin özelliklerini betimliyor ve arada bir bu özellikleri bir başkasının ya da uygar toplumun özellikleriyle kıyaslıyor ya da karşılaştırıyorlar.

Bu yirminci yüzyıl yerel araştırmacılardan birçoğunun, ilkel yaşamla ilgili malzemeler yığınına katkılar oluşturan önemli bulgular ortaya koydukları bir gerçektir. Ne var ki bu malzemeyi kopuk bir biçimde ele almakta ve birbirinden bağımsız durumda bırakmaktadırlar. Bu kişi-

ler görüşlerini her belirli parçanın çerçevesiyle sınırlıyorlar ve kuramsal yorumlamada en fazla ileri gittikleri durumlarda toplumun bu birbirine uymayan örneklerini, değişik kategorilere sokmaya çalışıyorlar.

Onların tek amacı, çeşitli ve değişik özelliklerde kültürlerin var olduğu ve her zaman için var olmuş olduğunu göstermektir. Farklılık gösteren bu gelişmelerin insan tarihinin ilerlemesi süreci içindeki yerinin ne olduğu sorusuna yanıt vermek bir yana bu soruna yanaşmaktan bile kaçınmaktadırlar. Toplumun herhangi bir kurum ya da özelliğinin, doğal olarak bir başka kurum ya da özellikten daha ilkel ya da ileri olduğunu yadsıyorlar. Geliştirici evrim süreci içinde bir evreden bir sonraki evreye geçildiğini simgeleyen gelişmelerin neler olduğunu, yapılan aşamaları ortaya çıkarmamakta, herhangi bir bağlayıcı iplik, yolgösterici çizgi sağlayamamaktadırlar. Toplumsal gelişmede birbirini izleyen her evrenin özgün özelliklerini doğuran güçlerin neler olduğunu da araştırmamaktadırlar.

Bu insanbilimciler, klasik okulun kuramsal kalıtını bir kenara atmakla bilimlerini, birbiriyle ilişkisi olmayan olgu ve bilgilerden oluşan bir yamalı bohçaya indirgediler. Toplumsal gelişmenin bütün alanlarını etkin bir biçimde inceleyen tarihsel yöntem yerine, durağan ve tümden betimleyici bir yaklaşım geliştirdiler. Bu, bilimin büyümesini geciktirmekle kalmadı, onu kuramsal açıdan gene çocuk düzeyine indirdi.

Bilimsel bilgi, ayrı görüngülerin tanımlanması ve sınıflandırılmasını gerektiren ilk evreden onların yapısal bağlantılarını ve kendi aralarındaki tarihsel bağlantıları ortaya çıkarmayı gerektiren daha ileri bir evreye doğru gelişir. Öncü insanbilimciler, evrimci yöntemi uygulayarak, yetenekleri ölçüsünde bu yüksek kuramsal evreye varmış bulunuyorlar. Ne var ki bunlara karşı bir tepki olarak ortaya çıkan bilim okulları, bu geliştirici gidişi tersine çevirdi ve daha ilkel bir düzeye kaydırdı.

Maddecilikten Uzaklaşma

Bu gerileme, doğrudan doğruya, maddeci görüşün ve klasik okulun amaçlarının bir kenara atılmasının bir sonucudur. Yirminci yüzyıl bilim adamları, bir kural olarak ilkel halkların toplumsal ve kültürel kurumlarıyla, bu kurumların temelini oluşturan ekonomik taban arasında bir ilişki kurma konusunda isteksiz ve yetersizdirler. Bu kültürel özellikleri biçimlendirmede, üretici güç ve etkinliklerin saptayıcı rol oynadığını yadsıyorlar. Kültürel üstyapı, teknolojik ve üretici temellerden bağımsız, hatta onlara karşı gelişmiş gibi davranıyor, çalışmalarını buna göre sürdürüyorlar.

Bu insanbilimcilerden bazıları, kültürü ekonomik temellerinden koparmakla son derece saçma sonuçlara vardı. Örneğin Elliot Smith, insan gelişmesinin anahtarının, yaşamın araçlarının üretilmesinde yapılan ilerlemelerde değil, cesetlerin korunmasıyla ilgili özgün bir yöntemde bulunduğunu öne sürüyor: «Mumyalama sanatının uygulanmasıyla ilgili fikirlerin, uygarlığın gerek maddesel ve gerek tinsel ögelerinin gelişmesinde en büyük etkiyi oluşturduğunu öne sürmek bir abartma olmasa gerektir.»[3]

Bu geriletici hareketin son ürünü, son moda ruhbilimsel ve ruhhekimsel yaklaşım — işlevci okulun en son hüneri olmaktadır. Margaret Mead, E. Sapir, Ruth Benedict ve Boas'ın diğer öğrencileri, bu yeni akımın belli başlı temsilcileridir. Toplumun evrim ve yapısını nesnel maddesel güç ve etkenlerin belirlediğini savunmak yerine, bunlar ilkel insan kümelerinin değişik ruhsal tepki ve davranışlarıyla ilgili yüzeysel ve öylesine yapılmış gözlemleri ortaya dökmektedir. Gelişmekte olan üretici güçler ve bunlardan gelişen kültürel kurumlar arasındaki tarihsel etkileşimi ele almak yerine, bireysel kişiliğin özelliklerini inceliyorlar.

Wenner-Gren yayını kitapta Margaret Mead, kültürler

---

3 Elliot Smith, **aynı yerde**, s. 51.

arasındaki ayrılıkların o kültürleri doğuran değişik üretici ve toplumsal güçlerden değil, çocukların sütten kesilmeleri ve tuvalet eğitimlerinde uygulanan değişik yöntemlerden kaynaklandığını söylüyor. Ruhbilimsel dal da içinde olmak üzere bütün işlevci okul, «kültür»e somut olmaktan uzak, madde olma özelliklerinden yoksun, erkeklerin, anlaşılması olanaksız bir itki ya da geçici heves sonucu gökten zembille indiriverdikleri bir şey gözüyle bakıyorlar.

Michigan Üniversitesi İnsanbilim Bölümü başkanı olan Leslie A. White, Morgan-Tylor okulunun maddeci işlemlerini bırakmayı inatla reddeden birkaç çağdaş bilim adamından biridir. Boas/Radcliff-Brown eğilimlerinin en hırslı Amerikalı eleştirmeni olan yazar, karşı-maddeciliği şöyle betimliyor:

Birkaç on yıl önce kültür son derece gerçek, elle tutulur ve insanbilimciler tarafından gözlemlenebilir bir olguydu. Bilim adamları okuma yazma bilmeyen halkları incelemeye gittiler, aletler, giysiler, törensel eşyalar, kap kacak ve süs eşyaları görüp topladılar; insanların bir iş yapmakta *olduğunu — buğday dövmekte, sünnet etmekte, dua çubuklarını gömmekte, kök bitkisi çiğnemekte olduğunu gözlemlediler; töresel duyguların anlatımına tanık oldular: sütten tiksinildiğini, dayıya saygı gösterildiğini, hortlaklardan korkulduğunu gördüler; insanların bilgi ve inançlarını keşfettiler. Bütün bunlar Yerlinin kendisine olduğu gibi budunbilimciye göre de gerçek, elle tutulur şeylerdi. Ne var ki son birkaç yıldır, kültür bir soyutlamaya dönüştü, elle tutulmaz, anlaşılması olanaksız ve her şeyden önce çoğu insanbilimciye göre gerçek olmayan bir olgu haline geldi. (...) Bir zamanlar elle tutulur, gözlemlenebilir, gerçek bir görüngünün özgül bir sınıfını oluşturan şey, özel bir bilimin ana konusu, şimdi artık nerdeyse tümden silindi!*[4]

---

4 Leslie A. White, **Philosophy for the Future** (Geleceğin Felsefesi), s. 359-60.

Evrimcilikten Kaçış

Gerici okulun karşı-maddeciliğinin yanı sıra, karşı-evrimciliği de dikkat çeker. Taş aletlerin maden aletlerden, yiyecek toplamanın tarım ve hayvancılıktan önce geldiği öylesine açıktır ki, evrimi tümden yadsımak güçtür. Karşı-evrimciler, teknolojide, belli bir evrimin bulunduğunu itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Ancak, tarihsel gerçekliği onaylama yolunda topu topu bu kadar ilerlemişlerdir.

Her şey bir yana, bunlar, toplumsal kurumlarla kültürün, toplumun ekonomik temellerinin yanı sıra gelişerek, dönüştüğünü yadsımaktadırlar. Birbirini izleyen toplumsal çığırlar, maddesel üretim güçlerinin gelişmesi ve büyümesi olgularıyla açıklanabileceğini apaçık ya da üstü kapalı bir biçimde yadsımaktadırlar. Sonuç olarak salt, kültürel üst yapıyı kendi maddesel tabanından koparmakla kalmıyor, herhangi bir birleştirilmiş ve anlaşılır, geniş kapsamlı tarihsel evrim kavramından tümüyle uzaklaşıyorlar.

Bunların saldırılarının ana hedefi, Morgan'ın, toplumsal evrimde üç temel budunsal dönem olduğu yolundaki savıdır. Bu dönemler yabanıllık, barbarlık ve uygarlık dönemleridir. Morgan, birbirini izleyen her düzeyde değişen üretici güçlere bakarak, bu güçlerden doğan toplumsal kurumlardaki değişiklikleri saptamıştı. Morgan, özel mülkiyet ve devlet gibi uygarlığın temel özellikleri olan kurumların yabanıllık çağında var olmadığını, barbarlık çağında da gelişmemiş bir biçimde ortaya çıktığını göstermişti. Gene aynı şekilde, çağdaş kültürel kurumlar olan evlilik, bireysel aile ve kadınların erkeklere boyun eğmesi olgularının tarih sayfalarında gerilere gidildikçe daha az gelişmiş olduğunu kanıtladı. Yabanıllık çağında bu olgulara rastlanmıyordu.

Gerici insanbilimciler, Morgan'ın bu görüşünü de onun maddeci ve evrimci yöntemini de küçük görüyor, reddediyorlar. Wenner-Gren yayınında, Morgan'ın toplumsal ge-

lişmede budunsal evreler sıralaması, «modası geçmiş» ve «Orta Victoria çağından kalma» görüşler olarak nitelendirildi. İngiliz kazıbilimci Grahame D. Clark'a göre Morgan'ın kesin budunsal evreleri artık «geçerli» değil. Şöyle yazıyor:

Doğrusu, bunca zaman sonra kalkıp da Morgan, Tylor ve ötekilere övgü ya da yergi düzmek saçma olsa gerektir; Orta Victoria dönemi insanbilimcileri sonsuz bir boşlukla karşılaştılar (...) aynı koşullar altında bulunan başka bilim adamları ne yapabilirse, onlar da onu yaptılar, uçurumları varsayımlarla doldurdular. (...) Söz konusu evreler saptanmış değil varsayılmıştı. (...) Ancak, haklı olarak şu noktada ısrar edebiliriz ki, varsayımlarla açıklanan bir tarihöncesi dönem, 70 ya da 80 yıl önce bir değer taşımış olabilirdi, ancak çoktan beri geçerliliğini yitirdi.[5]

«Yoğun boşluk»un son yetmiş ya da seksen yıl içinde bir yığın bilgi ve belgeyle doldurulmuş olmasına karşın, Morgan'ın karşıtlarının onun toplumsal evrim kuramının yerini alabilecek yeterli bir seçenek ortaya koymaması dikkate değer bir olgudur. On dokuzuncu yüzyıl okulu tarafından geliştirilmiş olan toplumsal evrimin olumlu çatısını ortadan kaldırdıktan sonra, kendi seçeneklerini ortaya koyamayan çağdaş okullar, kuram ve yöntemleri yönünden açıkça iflas halindedirler. Leslie White onları çok yerinde olarak şöyle betimliyor:

Bunlar, maddeciliğe karşı olmaktan başka, kuramlar üretmeyi küçük gören anlıkçılığa ya da felsefeciliğe de karşı olan karşı-evrimci kişilerdir. Bunların görevi, budunbilimde yasaların ya da belirleyici özelliklerin bulunmadığını, kültür görüngüsünde akıl mantık bulunmadığını, uygarlığınsa —bu felsefenin en öndegelen düşmanı R.H. Lo-

5 J. Grahame D. Clark, **Anthropology Today**, s. 345.

wie'nin sözleriyle— olsa olsa «başsız sonsuz, karman çorman bir şey, bir hercümerc» olduğunu göstermektir.[6]

Aslında karman çormanlık ve hercümerc, toplumsal ve kültürel görüngüde değil Lowie ile onun okulunun kafa ve yöntemlerinde bulunmaktadır. Öncü insanbilimciler, bir karmaşada düzen oluşturmayı amaçlar ve bunu büyük ölçüde başarırken, çağdaş bilim adamları, daha önce kurulmuş bir düzene karmaşa *getirmişlerdir*. Topladıkları malzeme çoğaldıkça, görüşleri daralmaktadır. İnsanbilim alanında yapılan çalışmalar, onların elinde —ve öğrencilerin kafalarında— kopmalara uğramış, karmaşıklaşmıştır.

Bölük Pörçük Evrimciler

Wenner-Gren sempozyumuna katılanlardan bazıları, ilkel yaşam tarihinde genel bir gelişme çizgisinin bulunmaması konusunda kaygıya kapılıyor ve böyle bir genel çizgi bulmaya çabalıyorlar. Sempozyuma «Evrim ve Süreç» konusunu işleme göreviyle katılan Julian Steward, klasik evrimcilerle çağdaş utanmasız karşı evrimciler arasında bir orta yol bulmaya çalışan bu küme adına konuşmuştur. Wenner-Gren kitabındaki yazısında öne sürülen görüşlerin tam anlamıyla geliştirildiği ve daha sonra yayımlanan bir kitabında, Steward, «tikelcilerin» bilimsel olmayan işlemlerini açığa çıkarıyor:

Evrimciliğe ve bilimsel işlevciliğe olan tepki öyle bir noktaya vardı ki, belirli düzenlerin varlığı yadsınır hale geldi. (...) Bazı durumlarda, değil «yasa»dan, nedensellikten söz etmek bile tepkiler doğuruyor. İlgilerin odağını, kültürel ayrılıklar, tikel durumlar ve gariplikler oluşturuyor; kültür, çoğu kez belirlenebilir nedenlere dayanmaksı-

6 Leslie White, **Philosophy for the Future** (Geleceğin Felsefesi), s. 367-68.

zın, Don Kişotvari bir gelişme göstermiş ya da gökten zembille inmiş bir görüngü olarak ele alınmaktadır.[7]

Steward aynı zamanda evrensel evrimciliği savunanlara karşı konumda bulunan tikelcilerin safında olduğunu belirtiyor ve bunun nedeni olarak da evrimcilerin genelleştirme yönteminin, tikel görüngüyü açıklayamadığı gerekçesini öne sürüyor:

Evrensel evrim, herhangi bir kültürü ya da tüm kültürleri açıklayabilecek son derece yeni formüller ortaya atmış değildir. En yararlı araştırma yöntemi, belirli bir görüngüyü, belirli koşullar açısından açıklayabilen yasaları bulma yönünde çalışmak olsa gerektir.[8]

Aslında Steward şunu söylemektedir: «Evet, dünya kuşkusuz düz değildir. Ama çoğu kişinin sandığı denli yusyuvarlak da değildir. Öyleyse, gelin, onu bazı kısımları yuvarlak olan düz bir dünya olarak görelim.»

Söylediklerine bakılırsa Steward, kendi tarihsel araştırmasını «evrensel olaylar yerine, birbirine koşut sınırlı olgular»la kısıtlamaktadır. Örneğin Steward ve diğer bazı Amerikalı İnsanbilimciler, Mısır, Mezopotamya, Çin, Orta Amerika ve Orta And'lar gibi uygarlığın eşiğindeki toplumların gelişmesinde bir dizi gelişme evreleri saptamışlardır. Ancak bu koşut çizgiler, yabanıllığın en aşağı evresinden uygarlığın beşiğine dek uzanan sürekli bir toplumsal evrim sürecinin yönleri olarak hiçbir zaman bir araya getirilmiş değildir. Ayrı özellikler gösteren parçalar, genel tarihsel yapıyla temel bir ilişki oluşturmaksızın, birbirinden kopuk örnekler olarak kalmaktadırlar. Leslie White bu parça bölük evrimi şöyle betimlemektedir:

---

7 Julian H. Steward, **Theory of Culture Change** (Kültür Değişikliği Kuramı), s. 179.

8 Julian H. Steward, **Anthropology Today** (Günümüzde İnsanbilim), s. 325.

Dr. Steward, evriminin parça bölük olmasını istiyor. Belirli bölgelerde, sınırlı parçalar halinde gelişen bir evrim istiyor. Ne var ki, sayısız bağımsız durum ve bölgelerde evrimci süreçler ve evrimci genellemeler gerçekleştirildiğine göre, evrimin bir bütün olarak bir genellemesinin de yapılabilmesi gerekir. (...) Dr. Steward'ın bilimsel çalışmasında amaçların garip bir biçimde çeliştiği görülüyor. Bir yanda, genelleştirmeden çok hoşlanmışa benziyor ve genellemelere varmaya çabalıyor, öte yanda tikel, yerel ya da sınırlıya bağlı kalarak büyük genelleştirmeler oluşturma eğilimlerine ket vurmuş oluyor.[9]

Steward, (daha küçük kapsamlı bir genellemeyi içeren) uygarlık çağını kabul etmekte, ancak «çok çeşitli yerel eğilimleri tanımamaları nedeniyle bundan önceki iki toplumsal gelişme çağını reddetmektedir. Daha sonraysa, reddini dayandırdığı konuyu biraz açıklamaktadır. Bu, anaerkilliğin ataerkillikten önce geldiği ve toplumsal evrimde kesin bir evreyi oluşturduğu önermesidir:

Tekyönlü evrimin yetersizliği, daha çok anaerkil kalıpların, diğer akrabalık kalıplarından önce geldiği varsayımından ve ilkel dünyanın büyük bir çoğunluğunu içine alan uygarlık öncesi insan kümelerine değgin bilgileri, «yabanıllık» ve «barbarlık» kategorilerine sokma yönündeki çabalardan kaynaklanmaktadır.[10]

Ancak sorun, anaerkilliğin tarihsel öncelliğinden çok daha derinlere gitmektedir. Morgan ve klasik okulun öteki üyeleri, anaerkil düzen kalıntılarının bulunduğu durumlarda, anaerkil toplumun paylaşmacı ve eşitlikçi olduğunu gösteren kesin kanıtların da bulunduğunu saptadılar. Evrimcilikten kaçışın altında yatan şey, kadınların yüksek konumda bulunmasıyla toplumun eşitlikçi olması olgularının birleşimidir. Temelde bu, Marx'çılıktan kaçıştır.

9 Leslie White, a.g.y., s. 71.

10 Julian H. Steward, a.g.y., s. 316.

Marx'çılık Korkusu

Diğer alanlarda olduğu gibi insanbilim alanında da, tutarlı bir evrimci ve maddeci düşünme yöntemi, devrimciliği içermektedir. Klasik insanbilimciler, farkında olmadan Marx'çılığı en bilimsel düşünce dizgesi olarak tanımladılar ve desteklediler. İnsanbilim, tarihsel maddecilerin katkılarıyla ortaya çıkmadı, ancak, Marx'çılığı yaratanlar on dokuzuncu yüzyıl insanbilimcileri tarafından sağlanan malzemeyi değerlendirerek, kendi tarihsel görüşlerini geliştirdiler ve tarihi maddeci açıdan yorumlamak için bu bilgilerden yararlandılar. Mantıklı vargılarından sınıflı toplumun en ileri biçimi olan anamalcılıkla ilkel ya da sınıflı toplum öncesi toplum arasındaki büyük çelişkiyi ortaya çıkardılar. Varılan bu sonuçlar, Engels'in 1884 yılında yayımlanan ünlü kitabı *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı yapıtta açıklandı.

Maddecilik ve evrimcilikten kaçış, Marx'çılığın bu vargılarına karşı koyma çabalarından doğmuştur. Ne var ki, söz konusu insanbilimciler, Marx'çıların görüşlerini kendilerinden uzaklaştırma süreci içinde kendi bilim dallarındaki öncülere de karşı-konum almak durumunda kalmışlardır.

Bu çağdaş insanbilimcilerin, kendi öncü atalarının ilke ve yöntemlerine karaçalması, İktisatçıların, Smith'den Ricardo'ya dek tüm klasik burjuva atalarını reddetmelerine benzemektedir. Klasik iktisatçılardan devralınan ve Marx'çılar tarafından geliştirilen emek-değer kuramı, *Kapital*'in devrimci vargılarının kaynağı olmuştu. Daha sonra ortaya çıkan burjuva iktisatçıları, bu vargılardan ürkmüş ve bu nedenle kitapta varılan sonuçların yanı sıra kendi öz atalarının olumlu başarılarını da çöpe atmayı kaçınılmaz görmüşlerdir. İşte insanbilimde de aynı şey olmuştur. Marx'çılar Morgan'ın bulgularıyla, ilkel paylaşmacılığın sınıflı toplum tarafından yok edilmesi gibi, sınıflı toplumun da yerini yeni ve daha yüksek bir toplumculuk evresine bırakacağı vargısı arasında bir ilişki kurmuşlardır. Çağ-

daş gerici okul, bu sonuçtan kaçarken, salt Marx'çılara karşı durmak değil, bulguları bu görüşü destekleyen kendi öz atalarını da reddetmek durumunda kalmıştır.

Wenner-Gren yayınında bu konu son derece açık biçimde ortaya konmuştur. Grahame Clark, Morgan-Tylor okulunun, Marx'çılıkla birlikte safdışı bırakılması gereğinin nedenlerini açıklamaktadır:

...Marx'çılar, kazıbilimi, tarihin maddeci yorumu dogmasının geçerliliğini göstermede elle tutulur bir kanıt olduğunu söyledikleri şeyleri ortaya çıkarma aracı olarak değerlendiriyorlar. (...) Şu bir gerçek ki, Victoria dönemi budunbilimcilerinin kurgulamaları nasıl kazıbilimsel araştırmaların yerine geçirilecek verileri sağlayamazsa, Marx'çı dogma da kazıbilimsel araştırmalar gibi geçerli sayılabilecek, onun yerini alabilecek bir şey değildir. Her ikisi de aynı ölçüde geçerliliğini yitirmiştir.[11]

Julian Steward da aynı şekilde, tutarlı bir evrimci konuma neden gözyumulamayacağını açıklamaktadır:

19. yüzyıl evrimciliği ve özellikle de L. H. Morgan'ın taslağını Marx'çı ve Ortaklaşmacıların resmi dogma (Tolstoy, 1952) olarak benimsemesi, kuşkusuz, batı uluslarının bilim adamlarının «evrim» damgalı herhangi bir şeyi benimsemesini olumlu yönde etkilemiş değildir.[12]

Çağdaş insanbilimcilerin maddeciliğe ve evrimciliğe karşı tutum almalarının gerçek nedeni budur. Tepkici okul, yönetici sınıf önyargı ve doğmalarını benimsemesi ve evrimci vargıların yayılmasını engelleme görevini yerine getirmesi nedeniyle söz sahibi olmuştur.

---

11 Grahame Clark, **Anthropology Today**, s. 346.
12 Julian Steward, **Anthropology Today**, s. 346.

İzlenecek Yol

Darwin dirimbilim alanında çok sağlam bir temel oluşturdu ve ortaya çıkan ve gelişen hayvan türlerinin hangi sıraya göre ve nasıl varlık kazandığını açıklamakla bu bilimi doğru bir çizgiye oturttu. İnsanbilim de, aynı şekilde insanlığın toplumsal beşiğinin gizlerini ortaya çıkarmadıkça, böyle sağlam bir temelden yoksun kalacaktır. İnsanbilimin bugün önünde uzanan yol, en uzak geçmişimize, her şeyden önce ilk toplumsal sürünün hayvanlar dünyasından doğduğu o önemli dönüm noktasına sızmaya, oraya varmaya çabalamaktır.

Bu temel sorun, on dokuzuncu yüzyıl öncü okulu tarafından boşlanmış değildir. Tersine onların ciddi ve sistemli araştırmaları, çok önemli bir çıkış noktası oluşturmuştur. Morgan, soy ya da klan dizgesinin evrensel ve temel ilkel örgütlenme biçimi olarak ortaya çıktığını saptamıştır. Ayrıca, soydan önce daha kaba, daha eksik ve «dişi ve erkek sınıflara» dayalı bir toplumsal örgütlenme biçiminin var olduğunu öne sürmüştür. Bu «sınıflayıcı dizge,» daha sonra soy dizgesinin bir parçası olmuştur. İskoçyalı J. L. McLennan, totemcilik, tabu ve dışevlilik konularındaki çeşitli yazılarda ayrıntılı olarak bol bol ele alınan garip toplumsal ve cinsel yasaların önemine dikkat çekmiştir. W. H. R. Rivers, «ikili örgütlenme» diye anılan soy dizgesinin kendine özgü özelliklerinde çok önemli ipuçlarının bulunduğunu anlamıştır. Sir James Frazer ve diğerleri, bu ve daha başka şaşırtıcı görüngüler konusunda çok önemli araştırmalar yapmışlar ancak bu görüngülerin ilkel soy dizgesinin oluşması ve gelişmesindeki anlam ve önemi tam olarak çözümlenememiştir. Bu öncülerin en büyük başarısı sorulara yanıt getirmek değil, bilgi ve malzeme toplamak, çok derin gözlemlerde bulunmak ve ortaya önemli sorular atmak olmuştur. Onların çalışmaları, toplumsal kökenlerin saptanması için gerekli bir önkoşul olmuş ve olmaktadır.

Bu malzeme bolluğuna ve konunun yaşamsal önemine

karşın, Wenner-Gren dökümünde, toplumsal kökenler sorunu ihmal edilmiştir. Bu kişiler, on dokuzuncu yüzyıl araştırmacıları tarafından açılan yolu izlemekten vaz geçmekle kalmamışlar, bu alanda elde var olan anahtar niteliğindeki kuramsal bilgileri de yokumsamışlardır.

On dokuzuncu yüzyılda Engels, insanlığı hayvanlar dünyasından çıkaran saptayıcı toplumsal ögenin ne olduğunu araştırıyordu. Marx'çılar en aşağı evreden en yüksek evrelere dek tüm toplumların, emek teknikleri ve üretimde yapılan gelişmelerle ileri doğru hareket ettiğini daha önce saptamışlardı. Ancak Engels, insanlığın başlangıcında emeğin anahtar görevi gördüğüne ve emek etkinliklerinin doğuşunun aynı zamanda insanlığın doğuşu anlamına geldiğine dikkat çekti. Toplumsal kökenlerle ilgili bu emek kuramı, Engels'in, «Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü» adlı yazısında açıklandı.

Elli yıl kadar sonra, 1927 yılında, Robert **Briffault'un** *Analar* adlı yapıtı yayımlandı; bu kitap, yukardaki önermenin dirimbilimsel halkasını oluşturuyordu. **Briffault**, anasal işlevlerin, ilk emek etkinlikleri ve toplumsal işbirliğinde, kaçınılmaz dirimbilimsel temelleri oluşturduğunu gösterdi. Daha önceki araştırmacılar, anaerkilliğin, toplumsal evrimde kesin bir evreyi temsil ettiğini saptamışlardı. Briffault bundan bir adım daha ileriye gitti ve anaerkil örgütlenme biçiminin *niçin* gerekli ve kaçınılmaz olarak toplumun ilk örgütlenme biçimi olduğunu gösterdi. Yazar buna, toplumsal kökenlerin anaerkilliği kuramı adını verdi.

Engels ve Briffault'un kuramları birbirine tıpatıp uymaktadır. Engels'in açıkladığı üzere, bizim türümüz olan antropoidleri insanlığa dönüştürmede ana etmen emekse, ve Briffault'un gösterdiği üzere, dişiler emek etkinlikleri konusunda öncü ve lider konumundaysa, kadınlar, emekçiler olarak ilk toplumsal sürünün gelişmesinde temel canlı gücü sağladılar demektir.

Marx'çılar, toplumun her evrede üretim ve yeniden üretimin oluşturduğu ikiz temel direk üzerine kurulduğu-

na işaret etmişlerdir. Uygar toplumda, bu iki işlev, iki cins arasında bölünmüştür. Yeni bir yaşamın üretilmesi kadınların, yaşamın araçlarının üretilmesiyse daha çok erkeklerin elinde bulunmaktadır. Ancak insanlığın doğuşunda ve onu izleyen tarih evrelerinin yüzde doksanından daha uzun bir dönemde, kadınlar salt *yaşamın üreticileri* değil, aynı zamanda yaşamlarını sürdürme araçlarının *temel üreticileri*'ydiler. Briffault, kadınların yeni yaşamı üretmeleri ve onu korumaları, ona bakmaları nedeniyle yaşamın araçlarının ilk üreticileri olduğunu ortaya koydu.

Görülüyor ki, akademik okullar tarafından kabul edilmeyen bir gerçeklik olan anaerkilliğin tarih sahnesine önce çıktığı olgusu, aslında toplumsal kökenlerle ilgili temel sorunların çözümlenmesinde anahtar görevi görmektedir. Daha yanıtlanmamış birçok soru vardır; bunlardan biri de, ilk toplumun neden yalnız anaerkil değil, üretim ve toplumsal ilişkiler açısından paylaşmacı nitelik gösterdiğidir. Ancak toplumsal kökenlerle ilgili bütün sorunların çözümlenmesinde Engels ve Briffault tarafından önümüze konulan vazgeçilmez çıkış noktalarından başlanması gereklidir. Aynı ölçüde önemli bir başka konu da, on dokuzuncu yüzyıl klasik okulunun evrimci ve maddeci yöntemlerine bağlı kalmanın gerekli olduğudur. İnsanbilim, içinde bulunduğu bu durağan ve kısır durumundan, günümüzde var olan bol bilgiyle beslenmiş olarak ve Marx'çı tarihsel maddeciliğin de yardımıyla kurtulacak, dahası yeni ve daha yüksek bir düzeye çıkacaktır.

(1957)

EVELYN REED

Yayınlarımız arasında çıkan *Kadının Evrimi* adlı yapıtında, anaerkil klandan ataerkil aileye dek uzanan süreçte insanın evrimini inceleyen ve anaerkil toplumların varlığını belgeleyen *Evelyn Reed*, bu kitabın devamı olarak nitelendirdiği *Bilimde Cins Ayrımı* başlıklı yapıtında, insan yaşamına en yakın olan bilim dallarında uygulanagelen «kadın karşıtı» eğilimi gözler önüne sermekte, bu türden bir önyargının nesnel ölçütlerle değerlendirilmesi beklenen bilimleri, bilim olmaktan çıkardığını göstermektedir. Kadınlara karşı beslenen bu önyargının yaşamasını sağlayan toplumsal baskıları açıklayan yazar, nesnel olması beklenen ünlü bilim adamlarının bile, erkek üstünlüğünü öngören bakış açılarıyla bilimleri çarpıttıklarını savunmaktadır.